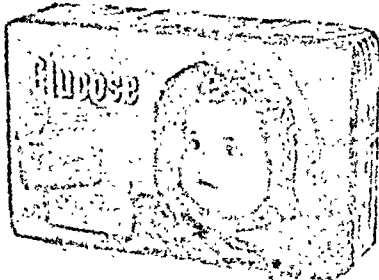

जे. वी. मंगारामके
बिस्कुट
और
मिठाइयां

कहीं भी
आप जाएं
हर सूरतमें
आनन्दित होंगे

लारवोंकी पसन्द

जे. वी. मंगारामके बिस्कुट और मिठाइयां

If there is no greed there
would be no occasion for armaments.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

SIKRI & GROVER

United Bank of India Bldg., 6th Floor, Sir P. M. Road,
P. O. Box 1840, BOMBAY-1.

Exclusive Representatives of **Witco Chemical Co. Inc.**
Sonneborn Products Deptt.

Medical And Technical White Oils, Sulphonates,

Petrolatum & Other Specialities

Importers And Indentors For Quality Transformer Oils From U.S.A.

Exporters of Spices, Seeds, Mushrooms & Manufactured Goods

Tel: 317632-256949

Grams: NEROLIN

AGENCIES WORLD WIDE

**On D. G. S. & D. contracts for lubricants and petroleum specialities
for Defence and other Government Departments**

There is no limit to extending our services to our neighbours.

— Mahatma Gandhi

INSTITUTIONS MANAGED

BY

The Hyderabad (Sind) National Collegiate Board
BOMBAY-I.

Name of the Institution	Year of starting
1. Rishi Dayaram National College, Bandra	June 1949
2. Kishinchand Chellaram College, Bombay-1.	June 1954
3. Kishinchand Chellaram Law College, Bombay-1.	June 1955
4. Hassaram Rijhumal College of Commerce & Economics, Bombay-1.	June 1960
5. The Bombay College of Journalism, Bombay-1.	June 1960
6. Smt. Mithibai Motiram Kundnani College of Commerce & Economics, Bandra.	June 1961
7. Diploma in Industrial & Labour Laws, Bombay-1.	June 1963
8. Diploma in Marketing & Advertising, Bombay-1.	June 1964
9. Smt. Chandibai Himathmal Mansukhani College, Ulhasnagar.	June 1965
10. Training College for Teachers, Colaba, Bombay-1.	

Mr. H. G. Advani
President

Principal K. M. Kundnani
Secretary

गांधी ग्रंथ
GANDHI GRANTHA
(CENTENARY PRESENT FROM THE "BHARATVASI")

EDITOR:
BALDEV T. GAJRA

THE BHARAT PRAKASHAN MANDAL
35-38, AGIARY LANE, OFF BAZARGATE STREET, FORT, BOMBAY 1.
Phones: 263547 & 264766

Contents

English

1. One Who Did Walk Upon This Earth

Editorial

Devanagari

१. जीवन यात्रा	गुमनाम	१
१. महात्मा जी महानता		२
२. कुरुक्षेत्र की शर्मसिद्ध		५
३. भक्तों का फूल		६
४. के दिवसोंमें महात्मा		६
५. जीवन यात्रा		११

One who DID walk upon this earth !

In this Birth-Centenary of Bapuji, let us, at the outset, pay our humble Homage to the Great Master, the Father of our Nation, Mahatma Gandhi.

One of the most touching tributes, paid to Gandhiji, was by that Scientist-Philosopher, Albert Einstein, who said :

"Generations to come, it may be, will scarcely believe that such a one as this ever in flesh and blood walked upon this earth !"

What is it that made Einstein say this ?

It is perhaps because he felt that the achievements of that "Politician-turned-Saint" or a "Saint-turned-Politician" were of a magnitude that to future generations would appear to be such great deeds of prowess and valour as could be performed only by some godhead. And yet, we all know that this is not the truth; for, we have witnessed, with our own eyes, the Great Seer doing what our kith and kin tomorrow would perhaps call Miracles.

One of the most outstanding features of Bapuji's life is that it is an open book, which, he who runs, may read. There is nothing secret or hidden about it, no mystery attached or esoterism involved. Gandhiji was no born genius, no infant prodigy. His is the life-story of a most ordinary person, endowed with mediocre intellect, without any pretensions to extraordinary intellectual calibre or brilliance attained or inherited. It is the story of a person groping his way through the meandering and wayward paths of the world, yet a person possessed of a rare determination and a rarer zeal for attaining his goal, once it appeared crystal clear before his mind's eye.

He was not a great philosopher or a thinker, nor a revolutionary of the type we come across the pages of history of France or Russia. And yet, when he wrote or spoke, every word that fell from his lips or came from his pen, was pregnant with deep thought. And, without seeming to burn with the fire of a revolutionary, he

The method of passive resistance is the clearest and safest.
— Mahatma Gandhi

silently wrought a bloodless revolution, the like of which is not known in the annals of human history—liberation of an unarmed nation from the thralldom of an empire over which the Sun never set.

He was a politician who brought politics into the realm of religion, and he was a religious teacher who not only preached but also proved by example that religion is not something merely enshrined in sacred scriptures or confined within the narrow precincts of a temple or a church, but it is a way of life, the foundation and basis of all that we think, say or do. And, what was the secret of his success? He was not a Yogi who practised Hatha Yoga or Rajya Yoga, nor a Sanyasi who retired into the Caves of the Himalayas to attain wisdom or prowess. "I carry the cave within me", he once observed, when someone suggested to him that his proper place was a cave or mountain where he could lead a life of meditation.

His armoury was simple, he fought all his battles with the twin weapon of Truth and Non-Violence—TRUTH as end and Non-Violence as means. To him, God also

appeared to be a manifestation of Truth, and no prayer was more potent than the service of humanity.

Gandhiji's life is an inspiration and a challenge to every Indian, nay to every man born, a challenge that achieving godhead or Mahatmahood is not the exclusive privilege of a few chosen ones, that every person with the most mediocre attainments can, by sheer dint of faith and action, scale "the heights by great men reached and kept".

Pandit Jawaharlal Nehru, while pouring out his heart in grief at the passing away of the Mahatma, said crying "The light has gone out of life". How true these words, and yet how untrue; as he himself soon corrected himself for, while Gandhiji cannot guide and mould our lives as he did when he lived and walked amongst us, his life will, however, act as a Light-House for generations to come, at all times and in all climes, beckoning the groping humanity on to the path of Truth, of Wisdom, of Happiness, of Selfless devotion and dedication, of Eternal Peace.

B. T. G.

[This article was originally written by the writer for a souvenir for the Seva Mandli Sanchalagar].

**We must be content to die if we cannot live
as free men and women.**

—Mahatma Gandhi

जी व न गा था

(कविता में)

मुहावु

जदहि थी धर्म जी हावी कभी बियो जुलिमु भारत में,
जकिदिजी देस बियो पुरियत, ई बेकारीअ, जहालत में ।
जदहि टेटीह कोटी भारती बेवस् बणी बांदी,
गुबारिनि पिया हयाती मुफनसीअ में हाइ हेकांदी ॥
जदहि हरि दुइ बरिहें दुइकाल ये कयो देश खे मांदे,
कुटल फिरंगीअ सन्दे ब्याल्युनि तिरियुनि भारि मुल्क खे आंदे ।
जदहि हिक बेल् खाये लइ ये तकिपिया झारिका अबहम,
न हो पर कौन कोई जो लगाए तिन मयां मरहम ॥
जदहि बेरह यतीमनि जूं न हो टाहू बुधग वारो,
मिसलि हिक कैद खाने जे बियो बणिजी मुल्कु हो सारो ।
जदहि चिन अंग भिटिकिया टरिबदरि ये नंग उफु पंहिजा,
मगरि गैरत मंझां ये कौन रूंगट दिया खड़ा कहिजा ॥
जदहि रोटीअ जे टुकिरे ते कुता माण्डुनि सां ये झगुडिया,
जदहि हिक लीक लइ वतुनी ये अकसरि पाग में रगुडिया ।
जदहि धां देस जी कारीगिरी नाबुदु डुलु सारी,
कयो मुहताजु भारियनि, कासिबी, बोरी धे पिणु हारी ॥
जदहि मटांनिगौअ मटिजी हो कांइरता खे अपिनायो,
भुनी अहियासु बियो तिलत, पुनामीअ जो को पियो साथे ।
जदहि सीनो, कंठे छाती, हलणु मुश्किलि बणियो भारी,
मुहबन मुल्क लइ भरिणी, जदहि तोबह ये पई ज़ारी ॥
जदहि स्वाधीनता सां गद बिया हदमन, गुदो, स्वमातु,
परार्थिन्ता जे काग मोक्लिआ बियो हलियो ईमानु ।
जदहि बियो शब्दु "आवादीअ" ओ होउन ते खण्णु मुश्किलि,
हिमय बई, होसिलो बियो बीरना बेदे हली बिल्कुल ॥
गुलामीअ जे जदहि सत्यम जहद बे मुर्ति कयो आलमु,
जदहि बे-शर्द, बे-दिलि, बे-इहसु, बे-पयु बणियो खालिमु ।

हरिको पंहिले धरिम जो पालनु करे त को दुःखी न धोंदो ।

जदहि लोही जेसोरनि ने घनीमत देवरी मनुषी,
 न कहमत देवावसुनि उकु ही धारिण राहु जी पुग्री ॥
 जदहि पंडिनि थी भारत मात दादाए कड़े प्रत्याद,
 जे गीता में बतायलु झोटु कृष्ण ने दिवारियो दादि ।
 जदहि आये वरी अवतार मोहन जो कर धारणु,
 अनादी काल खां प्रमूख दिनल पंडिजे बचन कारण ॥
 संभाइ प्रीज तंहि न्यारी, अनोखी सत्य आग्रहवुनि जी,
 अहिमक वीर, सैनक, वृष, बालक जे छ जालुनि जी ।
 बगारु मंद मिर्दाज मां दिन्ही में जानि कृत्तियई,
 बहाये नुतु भलि पंडिजे, बहाइलु कियनि जो रोकियाई ॥
 दुश्मान नक्कर जे एकजि हजाए नक्कर चारिजे जो,
 अहिमक मृत डंगनि खां वनाई कार्यु गोननि जी ।
 निमक चपुदीअ संझा पेदा कयाई वीर नामानी,
 तजिया जे जोग आजादी बगी स्वराज जा बानी ॥
 दिना तंहि हिङ्गु नकां नगरे करो तां या मरी लडैदे,
 धिए आजादु शल माना सदा अहिदी हगो मरन्दे ।
 सजाबाद सात सा संहि रही दीअ अमे युदि जारी,
 मगरि का पल न तंहि येवे हिमय हरिगिजि जदहि दारी ॥
 घमन्दी कुतनन जंहितां न मरुतु ये कथो कंहि दसु,
 छिनी जे पटि अचो पेइ बहो तंहिजे फुये जंहि दसु ।
 धी जइ नइकर गांधीज जी, अहिमा जी थी सरि मारी,
 कुल, हिमा जे नाइक ने लगे लुगु चोट आपानी ॥
 कटे हिन बन्द माना जा नई हिङ्गु गह बतिलाई
 कहानियत जी बरी दोहर अनोखी शक्ति जतिलाई ।
 मरुतु जीवन जो पियो पूरी सफलु थी जिंदगी आना,
 मिलियो भारत ने जोसुनि में अगरो औलु पदु बाना ॥
 परीक्षा संत थी पूरी, सविष्य-वाणी जा हिन शेनी,
 अद्रावत, रंज, राम धारां, जली सीन में तंहि गोली ।
 नई "हे राम" वियो मुख नां अमृता जी गजी पाए,
 अहीदी बाहु सिर ने "गोहमे" खां पाय पहिराए ॥
 कहर पी पाय, वियो अमृत देइ संसार ने गोधी,
 संभावीअ ने संदसि झारत दुन्या जा पिया कंदा पांधी ।
 हुके अदा संझा धो घोषु अहु हरि भारती "गुमनासु",
 धो गुन्जे हरि गले कृते अनादी नादु जो हे राम ॥

रोहने — महात्मा जो कृती.

— गुमनासु

जो मनुष्य दुखियनि जो सोचींदो आइ सो पहिजो कोन सोचींदो आइ ।

— दास

सं खे प जी व न च रित र

[१] महात्मा जी महानता

भारत भूमि हिक पुष्प भूमि आहे जिते समय समय ते महान आतिमाकं, महापुरुष, रिषी, मुनी, योगीराज जनिमिया आदिनि जिन हिन महान देश जो नालो जग प्रमिधि कथो आहे, न लक्षणुनि अं जंगुनि जीतण मां, न मुलिकनि खाटिण मा, न बट्युं मारियूं सन्तननूं अं गहनशाहंतूं रथापनि करिण मा, पर संसार खे न्हानियन जो पाटु पवाइण मां, आतमवाद जो अस्तु पियारण मो ।

जेसी जगत में सिउ अं चंड उभिरंदा रहंदा, जेसी सितारा आकाश मा रोशनी दींदा रहंदा, जेसी मुंदुनि ओ चक्र हलंदो रहंदो तेसी राम अं कृष्ण, बुद्ध अं गेकर, विवेकानंद अं दयानंद अं बिपनि अनेक भारती महान पुरिपनि जो नालो गाइवो रहियो ।

अहिसे हिंदु महान पुरुषु दिन भारत भुमीअ में दिन युग में पैदा थियो जेहिजे नालो न हगो भारत जे ५० किरोड जनता (हीअर ५५ किरोड) में घर घर में प्रसिध थियो पर जेहिजे जीवन कार्ये जो शुगंधि सजे संसार में फाहिलिजी वेई । इहो दिन युग जो महा पुरुषु हो महात्मा मोहनदास करमचन्द गांधी जेहिजी जन्म शताब्दी दिन बजित न हगो सजे भारत में मगर दुनिया भरि में मन्दाई बने थी ।

महात्मा गांधीअ जे जीवन जो मुखु में सुरुय थ्येउ त हो दिन देश खे अंग्रेजी राज जे गुलामीअ मां आकादी बडी दियणु । पर इहो थ्येउ दिन सिरक हिक राजनीती मकसदु करे न सोचियो या अपिनायो हो । ही अमाजो देश १०० बरिह अंग्रेजन जे गुलामीअ हेठि रही अति कंगाल, निर्दलु अं पोणे परजी चियो हो । ३३ किरोड आदम जुगु अधु बुखियो, अधु नंगो गुलामीदो हो । गोटनि में जे कगेइहा भारतवासी रहंदा हुआ उन्हनि जो जीवन दोरनि जे बराबर गुजिरंदी हुई । अध खां कधीक गोटानि खे न चेला पेटु भरे खाधो न मिनदी हो । मरिद अंग उपाध हुंदा हुआ अं घर में सबिनी जालुनि खे हिक गाड़ी

मुद्रिकल मां हुंदी हुई जा वारे सां पर जे देवियुं ओडे करे गाहिरि निकिरंदियुं हुयूं । गोटनि में बेकारीअ अं बेरोजगारीअ जी हुकूमत हुई अं इनकरे बे इल्मी, बीमारी अं चिपूं अनेक सुभीबनूं मदाई गोटानि मयां नाइलु हुंदियुं हुयूं ।

महात्मा गांधीअ इहो सधु उद्ये अं हुन इहो वि महिस्ति कथो त अमांजे देश जी इहा दुगंती कारिए राज करे थी आहे छो त अंग्रेजन ई दिन देश खे दूरी कंगालु बगायो हो, पंदिजे मुलक खे साऊ अं मर्मन्नु बगाइण लाइ दिन देश जा हुन नाइदु करे देश खे मुहिजाउ बगायो हो अं देशवासियुनि सा हथियार पंवार म्से हुननि खे निर्दलु, कनिखर अं काइर करे छदियो हो । महात्मा गांधीअ समुसियो त जेइहं दिन देश जो उपाध करिणे आहे, जेइहं देश जे ३३ किरोड जनता खे कंगालीअ, मुकतमीअ जिहालत, बेकारीअ अं बीमारीअ जे चंबनि मां आजादु कराइणो आहे त इन जो हिकवेई इलाजु आहे अं उरो आहे देश खे अंग्रेजन जे गुलामीअ मा रिहा वरणु । महात्मा हिक लघा चयो :

मुहिजे त जनमु ई थियो आहे भारत वसं खे अंग्रेजन जे गुलामीअ खा आजो करण लाइ ।

१९३० में लूण जे मर्याप्रह लाइ ढाडी मारि जे दौर लाइ उसहन्दे पंदिजे आधम कासियुनि खे चवाई :

मां म्मराज बडी वारंइसि या मुहिजे महदु समुंद ते लुइहो लिसंदा ।

पर उहा सन्तनन जेहिता, अंधिउ समर में चवंदे हो त मयुं अस्तु ई कान थोदी आहे, जेहि वटि अमंलप कौज, अवीचार बारुनु अं बि्या अनेक प्रदागनि जा अग्न घरम मौजदु आदिनि उनमां हिंदु निहथियार देश बंअे नही मपंदी, कौअं आजादी हासलि करे सपंदो ! पथर मां मयो टकिराइण मां मयो पांउंदो, पथर मोगेई भजंदो ।

म्वार्थी मागहूअ जो पतनु बरुय थींदो । मेया बंदूद लाइ हेठि किरण जो चकनु ई कियो ।

एक महात्मा गांधीअ हिंसा करे देखारियो, हिंसा नैकते, हिंसा विरुद्ध, जो हिंसा निहयिचार, डिनल, हांसियल न हांसियल कोम जो मेहेदार वणिजी हुन इन दुनिया जे मेहेदार वणिजी हांसियल सां दकत साधो । उन जे फौज इन जे वकिल अं वकिल से बेकार बगाए छदियो अं वकिल २३ सतति जे लंदन जदवजहति खां पोइ देश न सतति वने दिनी ।

इन दुने में महात्मा गांधीअ हिंसा नओं अं अनोखो हतिपर करे अंदो जेहिजे हिन सत्याग्रह जो नालो दिनी अं जेहिजे अंदो अंदेलन जा समु हयिचार नाकाम सावितु भि । इन हतिपर जो हिंसा नालो आहे अहिंसिक असहकार । महात्मा गांधीअ जो वचन हो त सतति समुंजनि न सतति सुते भरि अंदेलन असाते इनकरे राज था करे नचने छकाए न अनां खुदे हुननि सां सहकार था करे । फौज अनांजी, राज करेवाह हलाइदद अमलिदार अनांजी, वकील अनांजी, इहे समु जेकदहि अंदेलन सरकारि मां सतति न कने त हू हिंसा अंदेलन विहिते राज करे न सतति । इनकरे हिन भारतवासिनि से सलाह दिनी त अंदेलन सरकारि मां पूरति रति असहकार करियो । सरकारी नौकर नौकरी न कने, विद्यार्थी संदुनि स्कूलनि में न वचने, वकील अं अनांल कोरुनि में न वचने वगैरह । इनको नालो आहे असहकार ।

महात्मा गांधीअ त सरकारि सां जे इहे असहकार करे त सरकारि चिडो, सखिचूं कंदी, माणहुनि से जेल में चिडो, लठ्यू दण्डी, गोखूं वि वसाईदी । महात्मा गांधीअ जो हिंसा अंदेलन हुजो त सरकारि जे वि सखिचूं करे उहे सहर मां नहिचिचूं आहिनि, कुश्चिणे कीन्हे, मोट में घट न हनिने आहे; सखिचूं त इरिको कण्ट पाण ते हनिवार करेने आहे पर मुखालिक से मोट में घट जो घट न हनिने आहे । इनकरे इन तहिरक जो नालो पियो अहिंसिक असहकार ।

महात्मा गांधीअ न हिंसा कंदमु साण साण वियो वि सखिचूं आहे । पंहेजे देश जो बंगाली दूर करण लाइ पंहेजे सरी वियल हुनर वगै जियारिशा आहिनि, पंहेजे देश जो कंदमु पंहेजे आहे अं हरि चीज पंहेजे देश जो कंदमु अहिंसिक आहे । इन तहिरक जो नालो पियो

स्वदेशी तहिरक ।

तहिं सवाइ सरकारि जा जे जुल्मी था नीति अं इस्लाम विरिध कानून आहिनि तिनि जे मजिण खां इस्लाम करिणे आहे अं इन भंजिकरीय लाइ जा वि सजा मिले उहां खुशीअ सां सहन करिणी आहे । यानी त सत्य जो आग्रह करे या पलउ पकिडे उनते मुहकम एरादे सां पुखितो थी वीहणो आहे । इनकरे महात्मा गांधीअ पंहेजे आजादीअ जे युधि से सत्याग्रह जो नालो दिनी । सत्य अं अहिंसा इत युधि ना व बुन्यादी थंभा वणिचा ।

इहे दिसिजे त महात्मा गांधीअ पंहेजी सजी युधि जिस्मानी सितह ते न पर रुहानी या आत्मिक सितह ते हलाइ । हुन पंहेजे अदभुत सिख्याउन सां न फकति मिडीअ मां मरिद वणाया पर राजनीतीअ से दस्तूरी अं वंहीवारी वातावरण मां कडी हुन धर्मा अं रुहानी रंग में रखियो । सचु त हिन हिंसा नओं सिधान्त पेशि कथो या हिंसा विसारियल प्राचीन सिधान्त से वरी असांजे अगियां नएं रूप में रखियो । सो इहो त धर्मा अं वंहीवार व निरास्यूं अं अलहदियूं चीजुं न आहिनि । धर्मा जेको वंहीवार में कतवि अची न थो सचे सो धर्मा न आहे अं वंहीवार जेको धर्मा रहित या धर्मा जे विरुध आहे सो दिसण में भलि कशशि कंदमु अचे पर उहो पोलो अं खोटी आहे अं इन करे अपिनाइण योग्य कीन्हे ।

महात्मा गांधीअ जे पंहेजे ऊचे अं आला रहिणीअ अं हुनजे उस्ताइ दियारीदद अं मथे खंचीदद सिख्याउन देश जी काया पलउ करे छदी अं माण्डू गाइण लगा :

भारत न रह सुकेंगा हरिगिज गुलामखाना,
आजाद होगा होगा, आता है वो जमाना ।
अब भेड़ और बकरी हरिगिज न बन रहेंगे,
कर देंगे जालिमों का हम बंद जुल्म डाना ।
परवा नहीं है हमको इस जेल और दमन की,
इक खेल हो रहा है फांसी पे झूल जाना ।

महात्मा गांधीअ जे हिन अनोखे आंदोलन सजीअ दुनिया जो थ्यासु छिकायो छाकाणि त दुनिया लाइ इहो हिंसा नओं प्रयोग हो जो हिंसा गुलाम देश हीअ बिना जंगि धुके जे आजादी हासुलि करण लाइ कोशशि बठे । इनकरे इन प्रयोग जे कामियाबीअ दुनिया से हेरासु करे छदियो ।

मनुष्य जी सची पद्याण संदुलि निमता मां थीदी आहे ।

योरप जे प्रसिध विद्वान ईमटिनि महात्मा गांधीभ लाइ
ही श्रधा भरिया शब्द चया :

दुनिया जे ईदर पीडियुं शायद ई विरवाद्य कंदियुं त
अहिंसो को शायद सचु पचु भास अई हविषुनि जे हांचे में
हिन पृथवीअ ते कर्हि धुमियो हो ।

३० जनवरी १९४८ ते अर्द्ध महात्मा गांधी स्वर्णकाशि
धी वियो तर्हि दिलि जे बिल्डुलि गहिरे दुःख मां अ पुटिअर
गले मां पंडित जवाहरलाल नेहरूअ आकाशवाणीअ तां
दुनिया से मुषामो :

“अजु असांजे जीवन मां उगलो हनिमो वियो ।”

[५] यापूम जी शक्तिमयत

महात्मा गांधीभ जी हिक अनोखी शक्तिमयत हुई ।
हिक अहम ग्राह्मि संदुसि शक्तिमयत जी इहा आहें त किनि
पेगबनि या अवतारनि ज्यां हुन के कगमूँ कोन देवारियुं ।

हुनजे जीवन में का वि अहिंसी ग्राह्मि कान्हे जा
लिकियल हुजे, ना समुदा में न अचे, जर्हि लाइ चवणो
पवे त हू स अवतार हुओ इनकरे इएं करे सधियो । असीं
ससारी जीव कीअ करे सधंदाय । संदुसि जीवसु हिकु
बिलिकुलि ई सुत्यलु कितायु आहें ओ हरिको शायद चाहें
त पड़ी सधे थो ।

मवेदारि ग्राह्मि त इहा आहें त हू को जमंदे ज्ञामु
भी कोन हो नकी घरी को समाम तेसु दिमागी कूअत
रखंदकु या लासानी सिद्धी काबिल्यन ओ धणी हो । हू
हिकु साधारण दिमागी लियकत अई पूरी पुनी जिह्नी
काबिल्यत जो मानिकु हो, अई नंदे हूंदे चइजे त कुशु उशु
मोगे सरीखो वि हो । स्कूल में इनकरे हू को चिमतकारी
विद्यार्थियुनि मा कोन हो । विंचे वर्ग जो व्यंगक हो अई
मंसिसि आतम् विरवासु वि घटि हो । नंदे हूंदे त डिजिणो
पिणु हो ।

हिन जी जीवन कदाणी देवारे थी त कीअ हिकु
साधारण मनुष्य भी पुवशार्थे वमीले महानता जे चोटीअ
ते रसी सधे थो ।

इहा महात्मा जी पठवी हुन कीअ हाथलु कई ! हिन
जे मान्सिक बनावत में हिकु ब अन्मोल गुण हुआ जिनि
जे करे ई बदे हूंदे हू महात्मा जे पठ से वनी रसियो ।
हिचिको संदुसि बदे में वदी गुणु हो सचाई अ कू लोइ
नकरत । इन हिचिके गुण में ई संदुसि महात्मा ओ बुजियाडु
समायलु आहें । महात्मा जो फरिमुदो आहें त मत्य खां

पासे करण मंसाई केतिरा पाप पुटनि था । हुन जो अकौदो
आहें त जो इनसानु सत्य ओ वृत्तु धारन कंदो उदो कर्हि
पापु कंदो ई कोन हो त खोस इन ग्राह्मि जो मदाई दपु
रहंदो त पाप से लिवाइण लाइ कूओ ओओ यठिणी पवंदो
अई हिचिके कूओ से लिवाइण लाइ दूह कूओ विमा ग्राह्मिआण
पवदा । सत्य ते महात्मा पंडिजे जीवन में एतिरे करह
ओह दिनो आहें जो संदुसि चवणु आहें त ईदर सलु
आहें अ सत्य ईदर ।

इहो सत्य ओ संसिकार मंसिसि जाए जम मां हुओ
तर्हिजो दर्शवु असांजे संदुसि विद्यार्थी जीवन में ई मिले
थो । हिक लहा अर्द्ध हू स्कूल में पढ़ंदो हो त ईदरेपयद
परीक्षा वठण आयो अई शान्तिनि से कुशु दान्द लिखण लाइ
दिनाई जिनि में हिचिके हुयो Kettle जो मंडिरे मोहन
गज्जति लिखियो । संदुसि उस्ताद खोसि पेर सां इशारे दिने
त भरिसां वारे शायिद खां दिसी दुरिस्तु करि पर मोहन
इएं न कयो जो संदुसि विवेक खेनि ठगी करण खां रोउमो ।

सत्यवादी राजा हरिचंद्र जे खेल दिमग अई रामायण
अई महाभारत जे कथाउनि जे वुषण करे इन सत्य वारे
मंस्कार से पाणी मित्यो अर्द्धकरे इहो संदुसि हृदय अंदरि
हिकु पको पुत्तो पोदो बणिजी वियो ।

महात्मा किनि दोस्तनि जे गुमगह करण ते त माम
ग्राइण सां शरीर मखदुतु थींदो आहें लिई ठिणी गोरु
खाइण लगो पर पोइ इनकरे इनजो त्यागु कथाई ओ इन लाइ
घर में खेगि कूओ ग्राह्मिआणो थे वियो । सत्य जे संस्कार
खोसि इन सनति कार्ये खां रोके वियो ।

संदुसि चरित्र जो वियो हिकु गुणु जो सत्य त मत्य जे
विरवाग माई पुट्टे थो सो आहें वचन पालना । महात्मा

हिकु दफो वचनु कयो त उनतां हटंदो कीन । हू जदुहिं विलायत विद्या वठण लाइ वजी रहियो हो त संदुसि माउ खेसि इजाजत न थे दिनी पर जदुहिं हिन माता खे वचनु दिनो त मां मास, मदिरा अँ पर इस्वीअ खां किनारो कंदुसि तदुहिं ई संदुसि माता खेसि वचण जी इजाजत दिनी अँ महात्मा पंहिजे वचनु पूरनि रीति सां पालियो जेतोणीकि केतिरनि मोकनि ते वचन भंग करण लाइ संदुसि मनु ललिचाइवो वि हो ।

सत्य में विश्वास मां वचन पालिना जो गुण फुटो अँ इन गुण मां वरी हिकु वियो लक्षणा फुटी निक्किती, सो इहो त कहिणीअ अँ करिणीअ में को मेदु न रखिणो । हू जेक्री वियनि खे करण लाइ चवंदो सो पाण कंदो, या अजा भी वियनि खे चवण खां अगु पाण करे देखारीदो । हिक लखा पंहिजे धर्मपतिनी कस्तूरवा खे कंहिं बीमारीअ जे कारण लूण न खाइण लाइ चयाई । कस्तूरवा चयुसि त मूखे त चओ था पर पाण त लूण छदे देखारियो । इन ते महात्मा लूण जो त्याग करे छदियो ।

महात्मा गांधीअ जो जीवन धर्म पणीयता जो मुजसिम् रूपु हो । महात्मा जी धर्म जी कल्पना साधारण जन कल्पना खां अनोखी अँ निराली हुई । हुनजे लाइ धर्म रगो टिकाणनि अँ मंदिरनि जे दीवारनि अंदरि कैदु थियलु न हो नकी वरी शास्त्रनि या धर्म ग्रंथनि अंदरि वंदि थियलु हो । महात्मा जो फर्मदो आहे त गीता जो हिकिडे आऊंमु अमलु हिक टन अभ्यास खां वधीक मुल्हाइतो आहे ।

महात्मा जो ईश्वर जे हस्तीअ में अटल विश्वास हो

पर हुन ईश्वर जो दर्शन दरिद्र नारायण में कयो, गरीबनि अँ पीडितनि में कयो, सतायलनि अँ मजलूमनि में कयो । दरिद्र नारायण जी सेवा में ई ईश्वर जी भक्ति समायल आहे इहो महात्मा जो दिहुं विश्वास हो । पंहिजे जीवन जे शाम में नौखालीअ जे दोरे में हिन पंहिजे इन अक्रीदे जो इजहार हिननि चुभंदइ शब्दनि में कयो त मां हरि दुखी जीव जा गोदा सुकाइण थो चाहियां ।

महात्मा जे धर्ममय जीवन अँ संदुसि ईश्वर में विश्वास दिसी कंहिं मित्र हिक लखा खेसि चयो त तव्हां कंहिं गुफा में छो कीन था वजी विहो, त महात्मा खेसि चवंदी दिनी :

गुफा त मां सदाई पाण सां खणी थो घुमां । मां ईश्वर खे इन्सानजाति जे सेवा में प्रापति करण जो यतनु थो करियां, छो त मूखे खबर आहे त ईश्वर न मथे आकाश में आहे अँ न हेठि पाताल में, पर हू हर कंहिं प्राणीअ अंदरि व्यापकु आहे ।

इन गरीबनि जे सेवा जे लक्ष महात्मा गांधीअ जे जीवन कार्य खे विस्तृत वि बनायो अँ गूनागून वि । को जीवन जो पहिलू न आहे जहिंजे वारे में महात्मा गांधीअ पंहिजा पका पुख्ता अँ दिलि उथारीदइ वीचार न दिना अँ जिंदगीम जो को खेतरु न आहे जहिंखे महात्मा पंहिजे पुण्यमय सेवा कार्य सां ऊजलु न कयो ।

संदुसि हरीजन उधार, गोठानि हुनरनि खे जियारण, खाधी, वुन्यादी तालीम, कुदिरती इलाज, गऊ रक्षा, मिड़नि ई तहिरिकनि जो सर्चिश्मो हिकिडेई हो — दरीद्र नारायण जी सेवा ।

[३] श्रधा जा फूल

महात्मा गांधी उन्हनि थोरनि महापुरुषनि मां आहे जिनिखे संदुनि जीवन में लासानी मान्यता हासलु थी आहे अँ जिनिखे मृत्युअ वइदि अण विसिंदइ श्रधान्जली अर्पिनि कई वेई आहे ।

महात्मा जी शक्सियत अँ संदसि जीवन कार्य ते दुनिया भरि जे जुदा जुदा मुदविरनि अँ आला हस्तियुनि जे श्रधा जा फूल चढ़ाया आहिनि तिनि मां के चूड हेठि दरिजु कजनि था :

सत्यु अची खडो थियो.

महात्मा गांधी आयो अँ भारत जे किरोइहा कंगाल जनता जे झपिड़ीअ बाहिरां अची खडो थियो, साणुनि जियां अधु अंग ओडियल अँ संदनि भाषा में साणुनि गाल्लाइन लगो । साख्याति सत्यु अची प्रकट थियो हो अँ न रगो कंहिं ग्रन्थ मां महजु हवालो । खेसि जो महात्मा जो पदु अता कयो वियो आहे सोई संदुसि सचो नालो आहे । वियो केरु आहे जो महात्मा जियां भारत जे जुदा जुदा माण्डुनि खे पंहिजे

हृद् में माया करे समुद्रो धो । सत्य जे छुहाअ सां ई आत्मा जे अंदरि दवायल शक्तिमयुनि जो संचार थियो पवे । जीअ ई सत्यु अची भारत जे दरिवाजो ते कोटो तीअ ई दरिवाजो खुली पियो, हिचक अैं रुकितो बोझु गुप्तु थी विषा; सत्य सत्य खे जागायो ।

— कबी रैगोर

निराली ज्योति

महात्मा गांधीअ जे मृत्यूअ ते आकाशवाणीअ तां पडित जवाहरलाल नेहरूअ दर्द भरीअ दिलि मां हेटियां शब्द चया ।

अजु असांजे जीवन मा रोशनी हली वेई आहे अैं चौधारी ऊंदहि अंधिकाह आहे । पर न मां भुल्यो होसि ।

हिन देश में जा ज्योति जगंदी रहई सा का रवाजो ज्योति कान हुई । हवार वर्षेन खां पोई बि इहा ज्योति हिन देश में जगंदी दिसिनी । दुनिया इहा ज्योति दिसंदी रहंदी अैं इहा ज्योति हवारनि आत्माउन खे संतोष दींदी रहंदी ।

जिए बापु शुभ्र भीरो ये वियो, संतुसि शरीर संतुनि अंदरि जा महान शक्तिवारी आत्मा हुई उनजो वाष्टु वनो रही । हुनखे सुंधे या हुन दाहुं निहारीदे हुनजे शरीर खे त मुलिकी बनियो हो । इनकरे जिते हु वेरो ये उहा अणुद मंदिर बणिजो ये पेई अैं जेहि हंघ तां ह हल्यो ये उहो तीर्थ स्थानु ये थी पियो । संतुसि मृत्यूअ में भी जणु महानता अैं अतिक्रता समायल हुई । हरि दृष्टि बिंदूअ खां इहो मृत्यू उन महान पुरुष अैं संतुमि चिदगीअ जो जणु छटु हुओ । सत्यु त इन मृत्यूअ संतुसि सिरया खे जणु बधीक रोशनु बगायो ।

हुनजे स्वर्णवास थियण बजित संतुसि समेई शक्तियूं सालिमु हुयूं, अैं संतुसि मृत्यु अहिंसीअ रीति आयो जीअ ह शायदि चाहै हा, यानी प्रार्थना जे पहीअ में । ह एकता जे उदेश लाइ ई शहीदु कसो वियो । हुनजो सज्जी चिदगी इन उदेश लाइ अर्पित कयल हुई अैं इन उदेश जे हासिल्यन लाइ ह सज्जी जीवन पाणु पतोहींदो रहियो खास तोरि ते पंदिजे हयातीअ जा पोयां साल । संतुसि बारे में अमांजु यादगिरियूं धींदियूं हिक गुरूअ जूं जेहिजा कदम पछाहीअ ताई हलिका हुआ, जेहिजी मुश्क विचिरंदह हुई अैं जेहिजा नेण सदाई हंसीअ सां पुरि हुआ ।

— जवाहरलाल नेहरू

शक्तीअ जो राजु

घटन में छोडो, दुविगां, जेहि बटि हिक कोटी कान हुई, जेहिखे शरीर टकिंग लाइ पूगे बपिओ बि बीन हो, जो सुदैअ जे मोक जेतरी खमीन जो बि धनी बीन हो, अहिंओ ही महात्मा अहिंसीअ रीति हंसिख शक्तिमयुनि मां बधीक श्रवियानु, मुक्तिनयुनि मां बधीक ताकतपर, अैं दुनिया जे जंगी क्रोत्रुनि मां बधीक शक्तिशाली बणियो । कहिडे कारण ही मंडिओ शरीर धारी, ही तिमिहो मरिदु, हीउ हिक बालक जे मक्किदार बारे घटन जो मालिक, सपरया जो जीवतु गुयारीदु, जो ज्ञानी बाणी जरे पंदि मुख ते गुजिरानु बंदो हो, इन लाइ त जीअ गरीयनि जियां चिदगी बसरि करे, अहिंओ शान्तु बीअ दुनिया से, खेसि इनन दीदह या खेसि थिकारीदह सिंदी ते, अहिंसी शक्ती हलाए सचियो अहिंसी शहनशाह बि न हलाए सचनि ।

इहो इन करे थी सचियो जो हुन खे न उरसनीअ जो चाहु हो ऐं न गिला जी परिवाह हुई । हुन खे रणो हक अैं इन्साक जी परिवाह हुई । हिन खे जीवन जे उन्हनि आदर्शन जी परिवाह हुई जिनि जो हुन प्रचाह ये कसो ।

हिमा अैं मनुष्य जे लोम जे कारण थियल कहरनि जे विचमें, जदहि संसार जे दुर्वपयोग जो जणु सुदैअ पननि क्या या जंगी मैदान ते मुरशायल गुलनि ज्यां ढेर मथां ढेर करे वगायो थो वने, तदुहि बि महात्मा जे अहिंसा में विरवाध न लुदियो । हुन जो अक्तीरो हो न सज्जी संमाद खणी पंदिजो कतरु करे अैं भनी मज्जी दुनिया जे खूत बदायो वने, — अहिंसा ई नई मेरुनीअ जो दुनियादु थी रहंदी अैं संतुसि इहो भी अक्तीरो हो त जो पंदिजी हयाती तलिबींदो सो हयाती ग्योहींदो अैं जो पंदिजो जीवतु कुरियानु बंदो सो चिदगी हाउटु बंदो ।

असी महात्मा जी चिदह निशानी आहियूं । असी संतुसि सोलिवर आहियूं । असी जंगि जद संसार लग्गि संतुसि संजो खणी हलंदह आहियूं । सत्यु अछाजो संजो आहे ऐं अहिंसा असाजी चिरह । असांजी तलिवार रुहानियत जी तलिवार आहे, जा खनु बहादण खां सचाई जीते थी ।

— सरोजनी नाइह

जेकदुहि कार्यं शुभ्र आहे त आत्मा दोषी कीन थींदी ।

वीरनि में वीर

को वि भारतवासी कहिं वि, हिते या भारतवासियुनि जे कहिं वि मजिलस में, महात्मा गांधीज जो नालो ऊन्हे उमंग अैं गौरव खां सवाइ खणी न सधंदे । गांधीजीज खां वधीक पवित्र, वधीक आला, वधीक बहादुर, वधीक ऊंच आत्मा कहिं वि हिन पृथिवीज ते कोन घुमी आहे । सादी अैं तपस्या जी जीवन व्यतीत कंदे, अैं सत्य, न्याय अैं आतीगण लाइ प्रेम धारण जे ऊंच आदर्शनि लाइ पंहिजी जिंदगी अरिपनु कंदे, महात्मा देश जे गरीब अैं कमिजोर जनता जे नेणनि खे हिक जादूगर ज्यां आकृषित क्यो आहे अैं हुननि लाइ हिन हिक नओं कल्पना खेतु खोले छदियो आहे । हू मनुष्यनि में मनुष्य आहे, वीरनि में वीर, देश भक्तनि में देश भक्त, अैं असीं वखूबी चई सधूं था त हिन जे शस्त्रियत में भारती मानवता ऊंचे में ऊंची शिखरि ते रसी आहे ।

— गोपाल कृष्ण गोकले

जदहिं हथ साईंदो

महात्मा गांधी जदहिं पहिरी भारत जे राजिनीती खेत्र में क्रममु धरियो तदहिं हुन अजां अंग्रेजनि मां विस्वास कीन विचार्यो हो । लोकमान्य तिलक इन ते चयो :

“महात्मा गांधीज अजां हिते भारत में अंग्रेजनि सां संपर्क में अची पंहिजा हथ न साडिया आहिनि । खेसि दखिण आफ्रीका जी ई जाण आहे । जदहिं महात्मा हिते दोखो खाईंदो तदहिं गांधीजी सरकारि जो मूंखां वि. वधीक विरोधी वणिजी पवंदे ।”

— लोकमान्य तिलक

लोकमान्य जी इहा अगकथी १०० सेकडो सही सावितु थी ।

वदे में वदी दैन

गांधीजीज जी वदे में वदी दीन कहिड़ी हुई ! अवलि अवलि त हिन भारतवास्युनि में कांइरता खे हकाले वीरता आंदी; आजादीज तलिविण जी जुरियत । पर सभ खां वदी वस्तू जा हिन न फ़क़ति भारत खे पर सारे संसार खे दिनी सा आहे अहिंसा जी सिख्या । आजादी महात्मा गांधीज जे कारण ई आई । महात्मा जी अहिंसा कांइरनि जी अहिंसा न मगरि वीरनि जी अहिंसा हुई ।

— खानु अब्दुलफ़ाज़र खान

महान शिक्षक

को महान शिक्षक युगनि में पैदा थींदो आहे । केतिरियूं सदियूं शायदि गुजिरी वजनि अैं अहिंडो उस्तादु शायदि न पहुचे । संदसि जीवन ई वस्तू आहे जंहिजे जरीए हिनजी सुजाणप थिए थी । अहिंडो महा पुरुषु वियनि खे कुछु चवण खां अगु पाण उहो करे थो जीअं विया संदसि कदिमनि ते हली सघनि ।

गांधीजीज जी जीवन भारत जे धार्मिक परम्परा ते वृधल हुई, अैं उन में सत्य जे खोजना ते जोरु दिनलु आहे, जीवन लाइ ऊन्हो सन्मानु, मोह-त्याग जो आदिशूं अैं ईश्वर जे प्राप्तीज लाई सभु कुछु कुरबानु करण लाइ त्याग रहण । हिन पंहिजी सजी जीवन सत्य जे अनादी खोज में व्यतीतु कई ।

— सर्वपल्ली राधाकृष्ण

इन्साननि जे विचमें सुलितानु

जनिरल सिमिट्स जो दखिण आफ्रीका जी गोरी सरकारि जो प्रमुख हो अैं जहिंसां महात्मा गांधीज शुरूआती चकिरी खाधी तंहिखे महात्मा गांधीज लाइ एदी भ्रधा हुई जो हुन खेसि इन्साननि जे विचमें सुलितानु कोठियो अैं हिन आजादीज वइदि हिंदु सरकारि खे महात्मा गांधीज जो चम्पलु मेट क्यो जो महात्मा दखिण आफ्रीका जे जेल में पाईंदो हो अैं जो जनिरल सिमिट्स पंहिजी अमुल्लु मिलिकियत करे सांढींदो हो । जनिरल सिमिट्स चयो, मां इन्हीज चम्पल में पेर विज्ञण जे योग्य न आहियां ।

वियो क़स्त

श्रीमति पर्लि ज़कि हिक अमेरीकनि लेखिका महात्मा गांधीज जे शहादत ते श्रधांजली अरिपींदे चयो त हिक विए क़स्त खे सलेत्र ते चादियो वियो आहे ।

समाजिक हथियार

गांधीजी इतहास में पहिरियो शस्त्रु आहे जंहि जीसज जे प्रेम जे नीतीज खे व्यक्तगति परस्पर कृया खेत्र मां मधे खेंचे शाही पैमाने ते शक्तिशाली अैं असिराइते समाजिक हथियार करे कतवि आंदो ।

— डा. मार्टिनि ल्यूथर किंग

आदर्श विना इन्सानु इएं आहे जीएं वंभ विना वेडो ।

(४) महात्मा जे जीवन आ के दिलिखरप घात्रभा

महात्मा गांधीभ जे जीवन जे हिकु अनोखो पहिलू हो संतुसि मन जे हलियो हुअण, बोल या बार जे अहिंसास जी अदम मौजूदगी । जीअ जो गीता जे कर्मदे मूजिउ ह हरिको कार्य ईदर निमित्त ई बंदो हो इनकरे संतुसि मनु सदा अनास्तः रहंदो हो यानी त मोड़ जे बंधन खां आजे रहंदो हो । इनकरे ई ह सजे भारत जे ई ई किरा आदम जे चरु भलाई लाइ पाण पतोईदे बि ई देश जे आज्ञादीअ जे महान यय खे सिर ते हमवार करण याबजुद रिलमुख ई सुशिमिवाजु रही सघंदो हो । इनकरे ह मालिकनि सां बालिकनि जहिईअ मासूमियत सां गालिहूँ करे सघंदो हो ई अक्सरि पंडितनि साथियुनि सा अजीब शरीर चर्चा करे पाण बि टहिक दींदो हो त खेनि बि टहिक दियारींदो हो । पंडिजे चरिचाई स्वभाव जे वारे में महात्मा गांधीअ पाण हीअ चयो आहे :

“मूं में जेकदहिं मलाक जो गुण न हुजे हा त पोइ मूते जे हेतिरा हमिता थिया आहिनि, उन्हनि विषे दिन खां घणे अणु मरी बनां हा... मां उन्हनि सां बि खिली सघंदो आहियां जे मूते खिलंदा आहिनि । इहाई चीज आहे जा मूंखे जिदह रखंदी अचे थी । जदहिं जीवन संगीत ज्यां हलंदो हुजे तदहिं मुश्कण आसातु आहे, पर लायकु इन्सातु त उदो आहे जो उन पचीअ बि मुश्की सघे जदहिं ससु खुश उलियो हलंदो हुजे ।”

सागे वक्ति महारमा इन्तकाम ई नियमित जीवन ते अहिंसे पुल्लो हो जो का थोरी गालिह हेठि मघे थी वेई त ह इहा बदिदंतजामी बदांशित करे न सघंदो हो ।

सिंधु जे दौरे में सत्तर में जदहिं श्री चौधराम बलेचा जे धरि संदिनि बैनक संदर्स संतुलीअ ते दस्तुरी जगुह ते खेसि रखियल न मिली । ई भारतसां हिक दरीअ ता लभी वेई त महारमा इन गालिह जी समुझाणी घुरी । हुन जे मन में इहो मूंजारो पैदा थियो त किये मूंला त गमिलत कान थी आहे जो दस्तुरी जगुह ते न रखी हिक जो ने हंथि रखी छदियमि ई बरी बेसरि खां भुलिजी वेयुसि त किये रखी अपमि । आखिरि जदहिं हिक बालक

अची बुधयो त जदहिं मां अघ्दांओ दर्शनु बगिण आयुसि ई अघ्दांखे निड में दिउमि तदहिं मां सुचाई करे इहा ऐनक राणी दरीअ ते रखी हुई, तदहिं महारमा जे दिलि खे शान्ति आई ई मोसयाननि जी चिंता मिटी ।

महात्मा जे हिक अंग्रेज भगिन्याणीअ मोर बेनि (असुलि मिस सिलेड - हिक अंग्रेजी बाला भाषीसर सामूझी कोजी ऐविमरल जी धीउ) हिकु चियो अहिंसे मिसालु दिनो आहे । जे हिक लडा महात्मा जे पेन्सिल जो टुकिरो गुमु थी वियो । दाढी उन जी मोल्हा कयाओ पर लमे न । कंहि नई पेन्सिल आणे दिनसि पर न बरिताई । जे मूंखे पंहिओ नंदो टुकिरो घुरिजे । हिक थे मित्र खेसि हिक श्रीअ पेन्सिल जो टुकिरो आणे दिनो पर त बि महात्मा राखी न थियो । हुन चयो जेजदहिं तुहिंओ बालकु गुमु थी बजे ई को थियो बालकु तोखे दिनो घये तूं राखी थीई । इन ते बघीक तिली तलाश कदे येई ई जदहिं संतुसि अमलोखे पेन्सिल जो टुकिरो खेसि आणे दिनाऊं तदहिं मुदी इहो बरिताओ ।

हिक लडा बस्तुरया साबरमती आश्रम में मिठाई बिराहे रही हुई । हुन पंडितनि पोदनि मोहिटनि खे बुधु हिसे खां बघीक दिनो । गांधीअ पोइ खेनि इन म्याद टोकियो त तो पंडितनि ई थियनि बारनि जे विच में प्रहं छो कयो ।

हिक लडा गांधीजी हिक स्कूल में वियो । यानिजनि खेसि शादी आजिषान् दिनी । हुन जे शरीर ते रंगो मोटु हुई । हिक विद्यार्थिज खांडसि पुष्टियो त तव्हां अयां बागुल खमीय छो कोन पाती आहे । चयाओमि तव्हां हुकुम कयों त मां पंडिजे माता खां अघ्दांखे खमीस आणे दियो । यगुअ खेसि जवाब में चयो त मां त खमीग पाण लाइ तैयाह आहिया पर मां अखेले मोरोई आहियां । मुंहिज त ४० किरा भावर आहिनि जिनि दटि खमीस आहेई कान । मुंहिजी माउ असां सभिनी खे खमीग बठी देई सघंदी ?

गांधीजीअ हिक लडा पंडिजे पोटे कांतीलाल खां वज्र

मुंहिजो संगीननि जे ताकत में विश्वासु कीम्हे ।

पुच्छियो। हुन जवाबु दिनो त ५ लगा आहिनि। महात्मा जी का संदुसि घड़ीअ ते नजर पड़जी वेई ऐं दिठई त अजा हिकु मिन्दु पियो हो। महात्मा पोटे खे चयो त जे वक्त जो तोखे कटु ६ कोन्हे त वाच छा लाइ रखी अयेई। जे भारत जी टीह किरोड़ जनता, सभु हिकिडो हिकिडो मिन्दु अजायो विजाईनि त पोइ त इलाही वक्तु वैरथु हलियो वेदो।

गांधीजीअ जा चर्चा निहायति खिलार्दद अँ अक्सिरि सिख्यादायक वि हुंदा हुआ।

हिक दफे महात्मा गांधीअ जे जन्म दिन ते सरोजनी नाइह संदसि निरिड ते सिंधुर जो तिलकु लगलु दिसी चयो :
“गांधीजी तन्हीं त अजु घोट ज्यां था दिसिजो।”

गांधीजीअ इटि खेसि चई दिनी : “हाओ, तो जहिडोअ कुंवारि सां।”

१९३१ में गांधीजीअ खां हिक अश्वार नवीस पुच्छियो :
“छा कांग्रेसि बजिरातुं क्वलि कंदी।” महात्मा खेसि इएँ चई मुंझाए छुदियो त : “छो तूं वजीर थियणु थो चाहौं छा।”

हिक लढा डाक्टर महात्मा खे चयो त मां तव्हांखे पेन्सिलीनि जी सुई थो हणां जिअं ३ वीहनि में चाकु थो पओ, वीअ हालत में ३ महीना लग्गी वेदा।

महात्मा चयुसि फिकुरु नाहे, भली ३ महीना लग्गनि। मूखे का तकड़ि कान्हे।

डाक्टर चयुसि, “पर तव्हां मां को वियो फासी सघे थो।”

“महात्मा दाढी मासूमियत मां खेसि चयो : पोइ त उन्हनि खे पेन्सिलीनि जूं सुयूं हणो न। मूखे छो।”

हिक लढा महात्मा फ्रांस में कस्टम आफीसर आदो पंहिजे माल जी पधिराई कंदे चयो :

“मां हिकु गरीबु घुमंदहु दरिवेशु आहियां। मुंहिजी कुलु जाइदाद आहे हिकु चरिखो, जेल जूं थाल्हयूं, बुकरीअ जे खीर जो हिकु द्यो, हथ जा उण्यल संगोट अँ डुवाल, अँ मुंहिजो नामसु जेहिजी का घणी क्रीमत कान्हे।”

साहितीअ जे हिक गुठ ठारुशाह में महात्मा गांधीअ

हिक कम कंदइ खे चयो त मूखे मघे खुद् ते उसमें छो कीन था विहारियो। उन कम कंदइ खेसि चयो त मघे जालुनि लाइ वंदोवस्तु कयलु आहे। गांधीजीअ गंभीरता सां चयो त मां वि त स्त्री ई आहियां।

महात्मा खे मघे विहारियाऊं त उते वि हुन जालुनि खां दाजु वरितो। पोई हेठि अची उन कम कंदइ खे चयाअी “दिसु मां कहिडो न पको वाण्यो आहियां, हीउ दिसु कीअ जेवर जालुनि खां फुरे आयो आहियां।”

महात्मा गांधी जदहि आगाखान महल मां रिहा कयो वियो तदहि पंडित मदन मोहन मालविया खेसि तार कई :

“आशा आहे त ईश्वर तव्हांखे १०० वरिह जिंदह रखंदो जीअं मातृभूमीअ अँ मनुष्य मात्र जी सेवा कंदा रहो।”

गांधीजी जो संदाई चवंदो हो त मूखे १२५ वरिह जियण जी आशा आहे सो मालवीजीअ खे तार कयाई :

“अव्हां हिक धक सां मुंहिजा २५ वरिह कटे छुदिया आहिनि। चढो इहे २५ वरिह पंहिजे हयातीअ में गुटे छुदियो।”

महाराज विष्णू शर्मा पंहिजनि आजमूदनि में लिखियो आहे त मां जदहि महात्मा गांधीअ जे आश्रम में पहिरियो दफो वियुसि त थधि जे कारण वदो शाही विस्तिरो खणी वियो होसि। आश्रम में पंहुतुसि त हिकु गोदि बुधलु शास्त्रु मित्यो जंहि मुंहिजो विस्तिरो खणी अंदरि आश्रम में पहुचायो। मां जदहि पुछा कई त महात्मा गांधी किये आहे त मूखे बुधायाऊं त इहोई त महात्मा आहे जंहि तुंहिजो विस्तिरो खयो हो। तदहि, महाराजु चवे थो त मां दाढो लजी थियुसि अँ बापूअजे पेरनि ते किरी पियुसि अँ खांडसि माफी वरितमि।

कवि टैगोर खे महात्मा संदुसि ८० जन्म दिन ते तार कई :

“ईश्वर करे पूरियूं ५ कोरियूं सालनि जूं माणी।”

रवी बाबूअ जबाब में लिखियुसि :

“४ कोरियूं साल जियणु वेअदिबी आहे, ५ कोरियूं त सहण खां बाहिरि थी पवंदो।”

जेको ईश्वर हजरनि शरणागत्युनि जी सहायता थो करे सो तोखे कीअ छटे दींदो।

(५) जीवन कहानी

मूदनदास परमचन्द गांधीजी जो जनम २ अक्टोबर १८६८ ते काठियावार में सुधामापुरी (पोरबंदर) जे नगर में बियो। संदुसि पिता राजस्थानिक कोरटि में दीवानु हो अँ संदुसि माता हिक निहायत ही धर्म पिरायत बित्त नेम धारण वारी देखी हुई।

महात्मा गांधीजी जो दादा उतमचंद गांधी पोरबंदर जे महाराजा वटि मुख्य दीवानु हो। पोइ दरिबारि जे जुगलखोरीअ करे खेसि झूनागढ़ जी शरन बठिणी पेई। जदहि दरिबारि में बियो त उते जे नवाब खे सलामु खोले हय सां कयाअँ। चवाई त सजो हय त मुंहजो पोरबंदर जे महाराजा खे भरिपियलु आहे।

गांधीजीअ स्कूली विद्या पोरबंदर में हासल कई, मैट्रिक राजकोट जे काठियावार हाइ स्कूल मा दिनाई अँ कालेजी विद्या लाइ सामलदास कालेज भावनगर में दाखिलि बियो पर जल्दुई पोइ छडे आयो।

गांधीजी १८८३ में कस्तूरबा सां विवाह कयो अँ हूअ सजी खिंदगी सांणुसि संदुसि जीवन कार्य में साधिणि थी रही तां जो आयाखान महिला में महात्मा जे नजरबंदीअ वारे अरिसे में २२ फरवरी १८४४ ते हूअ स्वर्गवास थी।

गांधीजीअ जो पिता १८८५ में गुजारे बियो। मोहनदास जे भाउरनि जी खेसि विलायत दांहा बैरस्टरी पास करण लाइ मोकिलग ते मारिजी थी। संदुसि माता तदुहि मोहनदास खे परिदेसि वजन जी इजाजत दिनी जदुहि हुन प्रतिज्ञा कई त विलायत में न मासु गदिरा बरिताईहुसि अँ न पर स्त्रीअ जेई बेसो बेंडुसि।

गांधीजी १८८८ में लंडन में हिक होटेल में बजी लयो जो तमामु महांगो हो। हिक सिंथी मिनु जो लंडन में ईंदो बेंदो हो तंदि खेसि रहण लाइ हिक सस्तो कमिरो बढी दिने। गांधीजी १० जून १८९१ ते बैरिस्टर बणियो। लंडन में रहंदे पहिरी गांधीजीअ जी यूरोपी नमूने रहण करिण ते दाद्री दिलि थी पर जल्दु ई संदुसि जीवन जो इहो दौर पुरो बियो अँ पोइ संदुसि मनु धर्म दाहु

बधीक वजन लगो। दिन उते गीता ऐं बुद्ध चरित्र जो अभिवास कयो अँ इस्लाम अँ छस्त धर्म जो पणि अभिवास कयो।

विलायत मां मोदी गांधीजीअ राजकोट में अची बकालत जो धन्धो चालु कयो अँ को वज्रतु बम्पई हाइ कोरटि में बि बकालत करण जी बोदासि कयाई। अभां संदुसि पेर धन्धे में खुताई फोन त खेसि आफ्रीका एाहु वजन लाइ नंतो मित्यो, जो पोरबंदर जे हिक वापारीअ दादा अन्दुल्लाह खेसि आफ्रीका जे बकीलनि जे आदो संदुसि केस रराग लाइ खेनि ओदाहुं मोकिलगो कयो। हुन पंदिजे हिक अजीब हाजी तैबलां मजीद ते दावा कई हुई।

गांधीजी आफ्रीका में पहुंचतो त खेसि मालुमु बियो त उते हिंदुस्तानियुनि सां तमामु बे इज्तीअ जो बहिवार कयो थो बने। संदुसि लाइ उते मेदी कानून हुआ। तंदिखां सवाइ उते जा गोरा हिंदुस्तानियुनि सां तमामु सुल्मी हलति हलंदा हुआ। खेनि फुट पाय तां हलण न दियनि। रेलवे गादियुनि में खेनि फ्रस्ट क्लास में बिहथु फोन मितंदो हो, होटिलनि में खेनि अचणु न दिने बेंदो हो यौराइ। महात्मा गांधीअ जी दिलि हमिबतियुनि ते इहे जुलम भीदा दिसी दुःखी थियण सगो अँ हुन फ्रैसिलो करे छदियो त दिन जुलम जो मुकाबिलो कयो बेंदो। इएं महात्मा गांधीअ जे सार्बजनक जीवन जो आरंभु बियो अँ पोइ त दिन पंदिजी समूरी खिंदगी बनता जे सेवा लाइ भरिपनि करे छरी।

गांधीजी आफ्रीका में १८९३ में बयो। जदुहि कोरटि में बियो त जज खेसि पगिरी लाहिन लाइ कयो जा दिन पंदिजी बे इज्ती समुसी अँ इनकरे कोरटि मां निकिरी आयो। इन गालिह जो इखिबादन में चढो चौबोलो थी बियो। इखिबादन गांधीजीअ खे कूली बरिस्टर करे टिरियो।

गांधीजी अन्दुल्लाह जे केम सां फ्रस्ट क्लास जी टिकेट बढी प्रेटोरिया दांहुं रवानो बियो त रस्ते ते हिक स्टेशन ते हिक गोरे अची खेसि जोरीअ टिकेट हुंदे भी फ्रस्ट क्लास गादे मां लाहे छदियो अँ खेसि राति बिहू में स्टेशन ते गुजारिणी पेई। खेसि रेलिवे अमलदरानि बीअ गादोअ में चादे रवानो कयो। चार्लिस टाउन तां लही खेसि फेच में

चढ़िगा हो। खेसि कोच में अंदरि वेहणु न दिनो वियो, 'चे कूली अंदरि वेही न सधंदा। खेसि पहिरी सइस सां गदु वेहण लाइ च्याऊं मगरि पोइ उतां वि उथण लाइ च्याऊंसि अं न मणिण ते मथिसि मारकुट कयाऊं। गांधीजी जहांस्वर्ग में पहुची ग्रांड नैशनल होटल में रहण लाइ धिरियो त खेसि गोरो न हुअण करे दाखिला न मिली।

महात्मा गांधीअ इन किसिम जे वे इज्जतीअ जे बंहवार खिलाफु तहिरक हलाइण लाइ हिंदुस्तानियुनि जी हिक ऐसोसीएशन ठाही।

गांधीजी जंहि मुकदिमे लाइ उते आयो हो तंहिमें हिन विन्ही धुरियुनि जो ठाहु करायो। हू वापसि भारत दाहुं मोटी अचग लाइ तैयारी करे रहियो हो त उते नेटाल सरकारि हिकु कानून पासि करिण जो सोचे रही हुई जंहि हेठि हिंदुस्तानियुनि खां चूड में वोट दियणजो हकु खसियो थे वियो। उन कानून जो मुकाविलो करिण लाइ गांधीजी उते तरिस्थो ऐं १८६४ में इन लाइ नेटाल में इन्डियन नेशनल कांग्रेसि जी स्थापना कई।

गांधीजी ३ साल इऐं आफ्रीका में रही सरकारि सां जंगि जोटी। १८६६ में महात्मा वारनि खे बड़ी वचण लाइ हिंदुस्तान में आयो ऐं वारनि खे बड़ी वापसि दुखण आफ्रीका में आगो।

एतिरे में अंग्रेजनि ऐं वोअरनि (डचनि) जे विचमें अची जंगि छिड़ी जंहि में गांधीजी १९०० हिंदुस्तानी वालन्टीअरनि जी टोली ठाहे जंगिजे मैदान ते फटियलनि जी सेवा करिण वियो। इन कार्य महात्मा जो ऐं हिंदुस्तान जो नालो रोशन कयो।

वोअर लड़ाई खतमु थी त सरकारि जंगि में उखिदियलनि खे बरी वसाइण लाइ अमलिदार सुकिरु कया। हिंदुस्तानी लोकनि खे वसाइण लाइ जेके अमलिदार सुकिरु थिया से सहायता करण बदिरां रस्वतूं बढी खीसनि भरिण खे लगी विया।

१६०६ ई. में ट्रेस्वाल सरकारि एदया वासियुनि सां हिकु कानून लगाइणो कयो हो जंहि मूजिवु जालुनि तोड़े मरिदनि खे रिजिस्टर कराइणो थे पियो। पिणि खेनि आडूनि ना निशान दियणा हुआ ऐं रिजिस्टर न कराईदह

खे दंडु ऐं जेल जी सजा मिली सधी थे।

इहो कानून न फकति उते रहंदह हिंदुस्तानियुनि जे लाइ वेइज्जतीअ वारो हो पर खुदि भारत लाइ वेहुरिमतीअ वारो वणिजिणो हो। इन करे गांधीजीअ इन कानून जो मुकाविलो करिण लाइ भारतवासियुनि खे तैयार कयो ऐं सत्याग्रह जो आंदोलनु शुरू कयो जंहि में हिकु सिंधी के. एन्. दादलाणी वि शरीकु थियो। १३ हजार भारतवासियुनि मां रूगो ५९९ कानून जी पेरवी कई। सरिकारि गांधीजी ऐं संदुसि २२ साथियुनि खे गिरिफ्तार कयो। गांधीजीअ पंहिजे लाइ सख्त में सख्तु सजा घुरी पर कोरटि खेसि २ महीना कैदु दिनो। माणहु विना लेसन धंदो कंदा रहिया ऐं १६० खनु वधीक हिंदुस्तानी कैद थिया। गांधीजीअ खे वर वर पकिडे, खेसि अकेली कोठीअ में थे रखियो वियो। राजिनीती हकनि हाथुलि करिण लाइ महात्मा गांधीअ जो ही अनोखो रस्तो दिदी ऐं बुधी दुनिया हैरान थी वेई। योरप जे प्रसिध लेखक ऋषी टालिसिटाइ महात्मा खे आशीर्वाद मोकिली।

१९१० में गांधीजीअ खे भारत मां सरि रतन टाटा २५ हजार रुपया मोकिलिया जंहिमां गांधीजीअ टालिस्टाय फार्म स्थापन कई जिति सत्याग्रही तपस्या वारी जीवन गुजारीदा हुआ। सभु कम पंहिजे हथनि सां कंदा हुआ वंदे भंगीअ जो कम पिणि।

हिंदुस्तान जो मशहूर अगिवानु श्री गोपाल कृष्ण गोकले १९१२ में दुखण हिंदुस्तान में आयो ऐं सरिकारि जे वजीरनि जनरल स्मट्स ऐं जनरल बोथा सां गदियो ऐं गांधीजीअ खे बुधायाई त हिननि कबूल कयो आहे त एदयाटिक रिजिस्ट्रेशन वारो कानून रदि कयो वंदो अ हरिहिक हिंदुस्तानीअ खे जो सालियानो ३ पाउंड ढल दियणी हुई सा रदि कई वेन्दी। दुखिण आफ्रीका सरिकारि गोकले जी मरहवा त शानदार कई पर संदुसि मोटी वचण वादि हिकु वि सुखु कोन पाडियो। इनकरे गांधीजी १९१३ में टालिस्टाइ आश्रमु बंदि करे सत्याग्रह जी तैयारी कई।

वरी १९१३ में वियो मामिलो खडो थियो। मार्च १९१२ में सुप्रीम कोरटि फ़ैसिलो दिनो त हिंदुस्तान में कयल शादियूं बहाल न आहिनि यानी त हिंदुस्तानीअ जी जाल

कन्नन मूविडु संतुमि स्त्री करे न गुनियो ऐ न औलाद खे पीड जे बरिमे जो हजु रहंदो। इनकरे गांधीजीभ आरुनि खे वि ललितचार करे त सत्यग्रह में निरी पओ।

गांधीजीभ ओ धर्मरत्नी कस्तूरबा ऐ त्रियुं वि केतिरियुं त्रियुं इन सत्यग्रह में निरी येयुं। उन्हेनि मां ६ खे त बार हुआ। सतीनी खे ३ महीना जेल जी सखा आई। हिक उमा नेग जंदिजे जेल में घानिकु बुधवार थी नियो तंहिंखा गांधीजीभ पुड़ियो त अरिमातु त केन अयेदे त चयाई मातृभूमीभ सदिके केर न मरगु चाहीदे। थोरनि दीहनि बादि हउ गुजारे वेई। मेनरुनि जे कैद में बणए करे मजदूर भक्की रयिया ऐ स्टादक करे अची दुस्वाल दांह वेदह सत्यग्रहिनि सां मिन्या।

६ नवम्बर १९१३ ते २ हजार मरिद, १२७ जलू ऐ १७ बार रोखनी २५ मेळ पंच जे अनोखी यात्रा ते रवाना थिया। गांधीजी पाण मुहारी खणी सज्जदे बरग ऐ काकूम मेडण लाइ पि त्वाह हंरो हुओ। अहिही यात्रा भगु न दिठी न बुधी। हिकिही स्त्री वाट ते यथि लग्न करे मरी वेई पर त्रियुं न पबिरायुं, हलंदियुं हलियुं। धी हिक भोग ओ शर वाट ते नाळे में विरी पियो औ मरी वियो पर तदुहि वि हुनिनि यात्रा में हलण चालू रतियो।

१ नवम्बर १९१३ ते महात्मा गांधी प्रिक्तारि कयो वियो ऐ यात्रा जो अगिवातु हिक अंग्रेजु मिस्टर पोलक बण्यो। गांधीजीभ खे ६ महीना कैद जी सखा मिनी। सांघुनि मनु जेल में हिक ७५ बरिदमनि जो कुविरिणु सिवु सरिदाह हरबन्सिधु वि हो जंदि जेल अंदरि प्रान दिमणु वधीक पसंदि कयो, पर हयियो कीन। महात्मा हुन खे घणो चयो त तूं चहिरि वतु पर हुन चयो त हिक दीहुं मरिणो ई आहे, पीड बणु छाजो।

सत्याग्रहु चालू रहियो औ आखिर में सरिगारि १८ डिसेंबर १९१३ ते महात्मा खे कैद मा आजाडु बयो औ जनरल स्मट्सि गांधीजीभ सां ठाहु कयो जंदि मूजिषु ३ पांडजनि वारी हल रदि थी औ हिंदुस्तानियुनि जे घादियुं वि वहालु कयुं येयुं।

अहिहीअ तरह महात्मा गांधीभ जो पहिरियो सत्याग्रहु सकनु थियो। जनरल स्मट्सि गांधीजीभ जो जेल में कनि

आंयु घंगु सउं रयी छडियो। चयई मां गांधीजीभ जे उरिभ में घेर वांरु लचकु त न आहिना पर संतुसि जुनी संधिन केन त आहिना।

भारत में वापसि।

१९१३ में महात्मा गांधी भारत में वापसि आयो। जिते किये संतुसि आत्मीयान मरदाह कई वेई। हुन अचन सां भारत जे उन सने जे अगिवातनि सां मुलाकारु बरिणु गुरु कयुं ऐ खाति करे रिति नेताजन सां ह गहिरो नियो दादाभाई नौरोजी, लोकमान्य तिलक ऐ मोरारज हज्ज गोखले। गोखले खेति डिन्ही में यधीक कससि कई ऐ महात्मा हुनखे पंदिओ राजनीती गुरु करे कोडियो आहे। गोखले गांधीजीभ खे सत्ताह दिनी त १२ महीना सत्ते देस जो रटनु करे हालतुनि जो अभिप्राय करे पीड ई बुध विधान मां कुडिजि। महात्मा संतुसि प्रदिमाहस जो पेरवी कई।

गांधीजीभ पहिरियो सार्वजनक बापुं जो हय में खेसो सो हो हिंदुस्तानी मजदूरनि जे शरित् परतावेस हेडि देस सां बाहिरि मोकिणिन ते बंदसि यिमणु। भारती मजदूर जे दशन आफ्रीका बरीरह दाहुं मोकिन्सा वेदा हुआ तितरां हिकु दस्तावेसु सही करायो वेदो हो त ह मुकिररि साल जरूह पंदिजे भालिक घडि नौकिरो कदा औ जे हुन जे इजाजत सां सबाइ खेसि छडे वेदा त मथिनि हुंनु पवंदो औ जेलु भी अची सपंदो। इन किरन जे दस्तावेस सही करण करे आपरीका में भारती मजदूरनि औ हालत गुनामनि जहिही बणिजो पवंदो हुई जा इकीजन महात्मा दशन आपरीका में दिठी हुई। इनकरे भारत में मोटिण सां महात्मा पहिरियो बापुं इहो तिर से खंयो औ इन किरम जे दस्तूर ते कानूनी बंदसि विधान ह्यइ हलितचिइ हलामाई औ इन बारे में करावी, कलिकते औ शियनि गुएस सहरनि में वियो जिते आशु मोह करे इन सलष जे पुठिमराईभ में ठहिराअ बरायई। महात्मा अहिजे कानून पासि बरायण में कामिगणु वियो।

१९१६ में ललिनऊ कांग्रेसि इजलास से महात्मा खे मुषाये वियो त बिहार जे चम्पारन किले में नीर से खेतानि आ यूपी मालिक कुडिमियुनि सां सणु शुभ करे रदिय

जे बाजिबी हडताल काम्याय न थी सचंदी आहे छाफाणि त उन सां जनता जी सदान्भूती कान धौंदी आहे।

आहिनि, महात्मा गांधी चम्पारनि में वियो। महात्मा भारत अंदरि चंपारनि में पहिरियो दफ्ती पंहिजे आपसीका में आज्ञामावल सत्याग्रह जे हथियार जो उपयोग क्यो। आचार्य जंबतराम कृपालानी जो बिहार में प्रोफेसर हो उहाँ सदुसि साथी बणियो। बाबू राजेंद्र प्रसाद वि तदुहि ई बापूअजे संपर्क में आयो एँ जीवन भरि लाइ बापूअ जो भक्त बणिजी वियो।

कलेक्टर महात्मा गांधीअ खे नोटीस दिनो त चम्पारन छे घब पर महात्मा उन हुकुम खे ठेकर हईं। मधिसि कोरटि में केषु हलायो वियो। महात्मा दोहु कबूल कंदे चयो त मां त हिते नीर जे गोरनि जमींदारनि जे जुल्म वाचति जाच करिण आयो आहियां एँ इहो कार्यु छे मां हलियो कोन वेदुसि। कोरटि भलि सजा दिए।

हीअ हिक नई गालिह हुई जो को शास्त्र वचाउ न दिए एँ दोहु कबूल करे। मुल्क में इन करे बिजुली फहिलिजी वेई। सरिकारि वि मुंजी पेई। महात्मा खे सजा कोन दिनारु उटिलंदो सरिकारि पाण जाच कमेटी बिहारिण जी पधिराई कई एँ नतीजे रूप कुडिमियुनि तां आज्ञारु डिरो वियो। महात्मा गांधीअ जे नए तरीके जी पहिरि सोभ थी।

चम्पारनि में ई महात्मा हुओ त गुजरात जे खेडा जिले मां खेसि सदु वियो जो उते बरिसाति न पवण करे फसलु न लथो हुओ पर अमलदार डल जी माफ़ी न पिया दियनि। गांधीजीअ सरिकारि खे अमीनु मुक्तिरु करिण लाइ चयो त वि सरिकारि कबूल न कयो। महात्मा इन ते पटेदारनि खे सत्याग्रह करिण जी सलाह दिनी एँ हुनिनि डल दियण खां इन्कार कयो। सरिकारि सख्ती कई, किनि पटेदारनि जा फसल खणी वेई एँ किनि खे जेल में वि मोकिल्यो पर हलिचलि खतम न थी एँ सरिकारि ठाहु कयो त जे सहंदीअ वारा पटेदार डल भरे दीदा त सरिकारि गरीबनि खां वसूली महमिलु कंदी।

१९१४ में योरप में अंग्रेजनि एँ जरिमनीअ जे विच में महाभारी लड़ाई लयी। अंग्रेजनि ऐलानु कयो त हू इहा जंगि नंदियुनि एँ गुलामु कोमुनि जे आज्ञादी धरि करारि रखण लाइ लड़ी रहिया आहिनि। महात्मा भारतवासियुनि खे जंगि में अंग्रेजनि खे मदद करिण लाइ अपील कई एँ

पाण खुदि कौज में माण्डु भरिती करिण लाई देश जे दौरे ते निकिरी पियो जेतोणीकि लोकमान्य तिलकु बिना शर्त शुरुत जे मदद करिण जे खिलाफ हो।

१९१८ में जदुहि जांगि बंदि थी तदुहि देश जे नेताउनि खे उमेद हुई त ब्रितान्या सरिकारि हिंदुस्तान जे आज्ञादीअ जो ऐलानु कंदी मगरि अंग्रेजनि उटिलंदो रोलटि कानून पासि करिण जी तैयारी करे रही हुई जो निहायति थी हिक जुल्मी कानून हो। गांधीजीअ इन ते सजे देश में सत्याग्रह चालू करिण जो कैसिलो कयो। ३० मार्च १९१६ सजे हिंदुस्तान में हडिताल करिण एँ उपवास रखण जो दीह करे मुक्तिरु कयो वियो। पर पोइ तारीख बदिलाए ६ अप्रैल कई वेई जंहि दीहु जिते किये हडिताल थी अँ लोकनि नदीअ जे किनारे प्रार्थना करे उपवास छोडियो। सरिकारि गांधीअ खे दहलीअ दांहु वेदे गिरफ्तार कयो तंहिकरे अहिमदावाद अँ किनि चियनि हंधनि ते मिलि मजदूरनि कुछ हिसिकि कारिबायूं कथूं जंहिकरे महात्मा १२ अप्रैल वारो सत्याग्रह महमिलु कयो।

१३ अप्रैल ते अमृतसर में जलियानवाला बाग में आम मेद लाइ कठे थियल माणिहुनि जे मथां गोली हलाई वेई जंहि में ४०० माण्डू शहीद थिया एँ हजार व फटिजी पिया। इहो वाकियो "जलियानवाला बाग जो कोसु" जे नाले सां प्रसिधि आवे अँ अंग्रेजनि जे राज ते हिकु कारो कलंकु आवे।

असहकार आंदोलन

१९१६ में अंग्रेज सरिकार सुधारा दिना जे मान्टेगु-चेम्सफोर्ड सुधारा करे प्रसिधि आहिनि। उन्हनि सुधारनि हेठि प्रांतनि में बिटो हुकूमत जो सिरइतो (Dlarchy) जारी कयो वियो जहि मुजिव प्रांतिक सरिकारियुनि में के खाता मिसलनि तालीम, मकानी खुद हुकूमत वगैरह आसु माण्डुनि जे चूडियल ऐविजियुनि जे हथ में दिना विया जिनि खे बजीर कोठियो वियो एँ के वधीक अहम खाता मिसलनि कायदो एँ अमन अमान अना वि गोरी सरिकारि जे हथ ठोकियनि अमलदारनि जे हथ में ई रहिया जिनि खे कारोवारी कौंसलि जा मेम्बर करे कोठियो वियो। बाकी मरिक्ज यानी देहली सरिकारि में त ताकत बरी वि सरिकारि पंहिजे ई हथनि में रखिणी कई।

असांखे इन्सान जी शिकिलि ऐं बुधी हैवानियत खां वाहिरि निकिरण लाइ ई मिल्या आहिनि।

देश अगियां हिंजु अहम सवालु भायो त इहे सुधारा कइल कजनि या न कजनि । लोकमान्य बाल गंगाधर तिलक जो Responsive Co-operation जवाबी सहकार जे सिधात जो हामी हो उनजो बीचार हो त सुधारा कउन कजनि एँ जेको मिले उन जो उपयोग करे अंदरि चिकी पोइ बनीक लाइ घुर कजे । महात्मा गांधी इन बीचार जो हो त जिएँ जो अंग्रेज सरकारी इंजाम शक्तिनी कई आहें जो जंगि पूरे धियन ते भी भारत जे आजादी न दिनी आहें, तंहिकरे सुधारा कयल न कजनि एँ सरकारी खिलाफ अहंशिक असहकार जो तहिरक जारी कजे । महात्मा गांधीअ सांगे बक्त इहो बि सवालु खंयो त अंग्रेज सरकारी मुसलमाननि सां बि दोखो कयो आहें जो कयल इंजाम तां फिरी हुनिनि तरिकीअ के टुकर टुकर करे खिलाफन खे खतम करे छवियो आहें । इन करे मुसलिमाननि सां हमदरिदी देखारिण लाइ हिंदुस्तान खे चिन्ताकृत हलचलि में बि मदद करिण घुरिजे ।

लोकमान्य तिलक एँ महात्मा गांधीअ जो कामिसि में नायद सहकार असहकार जे मुवात ते ठक्कु सगे हा । पर ईश्वर खे कुछ वियो मंजूर हो । लोकमान्य तिलक १ आगस्ट १९२० ते स्वर्गवास्य हो कयो जंहिकरे कामिसि एँ देश जो अगिवाणी कुली तोरि महात्मा गांधीअ जे इयनि में अची बेड़े एँ चइजे खगी त महात्मा जे मृत्युअ ताई लगभग २७ साल संदुसिई हयनि में रही । खुदि लोकमान्य मरण बलि महात्मा खे एँ संदुसि असहकार तहिरक खे आशीर्वाद दिनी ।

सेप्टंबर १९२० में कलकत्ते में कांग्रेस जे खास इजलास में असहकार जो ठहिरातु बहाल कयो वियो जो बरी नागपुर जे दूसरी सालाने इजलास में दुहिरायो वियो । महात्मा गांधी इन तहिरक जो मंहिदार बणियो एँ दिन सजे देश जो गयन कयो । जिते किये शास्त्रिद स्कूल एँ कालेज छहूँ आया, वकीलनि बकालत छहूँ, केतिरनि सरकारी नौकिरनि नौकिरिं छदियु । जिते किये कोमी स्कूल बरिधा भी बिया । गुजरात में दिक शाही विद्यापीठ स्थापन कई वेई । बनारस बिद्व विद्यालय कोमी बगायो वियो । कौंसिलिनि जं चूंखे धियूं त माण्डुनि उन्निनि जो

बहिष्कार कयो । जिते के उमेदवार शिदु बरे बदे माण्डु धियन या सरकारी नां घुरगुरू धियन लाइ उमेदवार भी बीटा रहिया त जनता उन्निनि जे सगहूं भंगी एँ खेत्ती बीहारे उन्निनि जे निरस्त दिनी । देश जे बुदा बुदा पांतिनि मां अडिकल २० इशारे माण्डु जेलनि में बिया ।

महात्मा गांधीअ देश अगियां हिंजु प्रोगामु ररियो । १ किंगड कामिसि जा मंवर करण, १ किंगड हयदा तिलक स्वराज फंड लाइ कठा करिण एँ १० सप्त वारिषा चालू करिण, जो प्रोगामु वक्त अंदरि पूरो कयो वियो । विलायती कपिजे जो बहिष्कार वियो मुख्य इमिड हो जंहि मुनिमु जिते किये विलायती कपिजे जो होली कई वेई ।

१७ नवंबर १९२१ ते प्रिंति आम वेक्सि बंबई पढतो । संदुसि बहिष्कार जे तिलसिले में प्रुष्टु हिशिक पात्रआ धिया । सरकारी वं. मोतीलाल नेहरू, जवाहरलाल नेहरू, लाला लाजपात राय, श्री. चित्तरंजनदास खे बैद कयो । ठाढ़ जं, साहिब्यु हलिंयु पर नाकामियासु गियूं । अहिमदावाद में कांग्रेस अजिलास धियो जिते सत्याग्रह शुरू करिण जो कैसिलो कयो वियो एँ गांधीजीअ खे उन जो मंहिदार सुकिर कयो वियो । जइहि जत्ताहु खोट ते पढतो त ओचितो उत्तर प्रदेश जे बारी बारा गोट में दिहुं उरियो हिमिक काकिओ धियो जो माण्डुनिजो अंग्रेहु दिक पोलीस थाणे ते काहे वियो एँ दिक सप् ईस्पेक्टर एँ २१ सिगाहियुनि खे जलाए छादियाऊं । गांधीजी इन ते सत्याग्रह महमिलु करिण जो कैसिलो कयो जंहि कैसिले मुक्त में सल्लु निरासाई एँ नारावियो पैदा कयो । सरकारी बि गांधीजीअ जे बंदि करिण लाइ इहो मोकिओ यनोमत खुमियो । जेसि बसावन जे दोह हेठि १ माल नैदु दिनान्क ।

महात्मा जे प्रिजन्तारीअ खां पोइ हलिचलि माठी भी वेई । पर आमेरीका जे दिक पादिरी होमिअ अरल्लु कयो त दिन युग जो खेपु माण्डु आहें महात्मा गांधी, जो साख्यातु यमुह मसीह जो स्वरूप आहें जंहि खे बहिदियनि सलेख ते चावियो । मुदिसि सरकारी सामियो नाइकु भुनु महात्मा गांधीअ सां कयो आहें ।

अमल बिना भीचार बहिष्कार बि सुंदर हुजनि उन्निनि जे छोटा मोती समिअण घुरिजे ।

आहिनि । महात्मा गांधी चम्पारनि में वियो । महात्मा भारत अंदरि चंपारनि में पहिरियो दफ्तो पंहिजे आफरीका में आज्ञामायल सत्याग्रह जे हथियार जो उपयोगु कयो । आचार्य जीवतराम कृपालानी जो बिहार में प्रोफेसर हो उहो सदुसि साथी बणियो । बाबू राजेंद्र प्रसादु वि तदुहि ई बापूअजे संपर्क में आयो ऐ जीवन भरि लाइ बापूअ जो भक्तु बणिजी वियो ।

क्लेक्टर महात्मा गांधीअ खे नोटीस दिनो त चम्पारन छेदे वखु पर महात्मा उन हुकुम खे ठोकर हई । मथिसि कोरटि में केसु हलायो वियो । महात्मा दोहु कबूल कंदे चयो त मां त हिते नीर जे गोरनि जमींदारनि जे जुलम बाधाति जाच करिण आयो आहियां ऐ इहो कार्यु छेदे मां हलियो कोन वेदुसि । कोरटि भाल सजा दिए ।

हीअ हिक नई गालिह हुई जो को शाखु बचाउ न दिए ऐ दोहु कबूल करे । मुक्त में इन करे बिजुली फहिलिजी वेई । सरिकारि वि मुझी पेई । महात्मा खे सजा कोन दिनाऊ उटिलंदो सरिकारि पाण जाच कमेटी बिहारिण जी पधिराई कई ऐ नतीजे रूप कुडिमियुनि तां आज्ञारु डिरो थियो । महात्मा गांधीअ जे नए तरीके जी पहिरीं सोभ थी ।

चम्पारनि में ई महात्मा हुआ त गुजरात जे खेड़ा जिले मां खेसि सदु थियो जो उते बरिसाति न पवण करे फसुल न लथो हुआ पर अमलदार डल जी माफ्री न पिया दियनि । गांधीजीअ सरिकारि खे अमीनु मुक्तिरु करिण लाइ चयो त वि सरिकारि कबूल न कयो । महात्मा इन ते पटेदारनि खे सत्याग्रह करिण जी सलाह दिनी ऐ हुनिनि डल दियण खां इन्कार कयो । सरिकारि सख्ती कई, किनि पटेदारनि जा फसुल खणी वेई ऐ किनि खे जेल में वि मोकिल्यो पर हलिबलि खतम न थी ऐ सरिकारि ठाहु कयो त जे सदुदीअ वारा पटेदार डल भरे दीदा त सरिकारि गरीबनि खां वसूली महमिलु कंदी ।

१९१४ में योरप में अंग्रेजनि ऐ जरिमनीअ जे विच में महाभारी लड़ाई लभी । अंग्रेजनि ऐलानु कयो त हू इहा जंगि नंदियुनि ऐ गुलासु कोमुनि जे आज्ञादी धरिकरारि रखण लाइ लडो रहिया आहिनि । महात्मा भारतवासियुनि खे जंगि में अंग्रेजनि खे मदद करिण लाइ अपील कई ऐ

पाण खुदि फौज में माण्डु भरिती करिण लाई देश जे दोरे ते निकिरी पियो जेतोणीकि लोकमान्य तिलकु बिना शर्त शुरुत जे मदद करिण जे खिलाफ हो ।

१९१८ में जदुहि जंगि बंदि थी तदुहि देश जे नेताउनि खे उमेद हुई त ब्रितान्या सरिकारि हिंदुस्तान जे आज्ञादीअ जो ऐलानु कंदी मगरि अंग्रेजनि उटिलंदो रोलटि कानून पासि करिण जी तैयारी करे रही हुई जो निहायति भी हिकु जुल्मी कानून हो । गांधीजीअ इन ते सजे देश में सत्याग्रह चालू करिण जो कैसिलो कयो । ३० मार्च १९१९ सजे हिंदुस्तान में हडिताल करिण ऐ उपवासु रखण जो दीह करे मुक्तिरु कयो वियो । पर पोइ तारीख बदिलाए ६ अप्रैल कई वेई जंहि दीहु जिते किये हडिताल थी ऐ लोकनि नदीअ जे किनारे प्रार्थना करे उपवासु छोड़ियो । सरिकारि गांधीअ खे दहलीअ दाहु वेदे गिरफ्तार कयो तंहिकरे अहिमदावाद ऐ किनि वियनि हंधनि ते मिलि मजदूरनि कुझु हिसिकि कारिबायूं कथूं जंहिकरे महात्मा १२ अप्रैल वारो सत्याग्रहु महमिलु कयो ।

१३ अप्रैल ते अमृतसर में जलियानवाला बाग में आम मेड लाइ कठे थियल माणिहुनि जे मथां गोली हलाई वेई जंहि में ४०० माण्डू शहीद थिया ऐ हजार व फटिजी पिया । इहो वाकिओ "जलियानवाला बाग जो कोसु" जे नाले सां प्रसिधि आहे ऐ अंग्रेजनि जे राज ते हिकु कारो कलंकु आहे ।

असहकार आंदोलन

१९१९ में अंग्रेज सरिकार सुधारा दिना जे मान्टेगु-चेम्सफोरड सुधारा करे प्रसिधि आहिनि । उन्हनि सुधारनि हेठि प्रांतनि में बिटो हुकुमत जो सिरश्तो (Diarchy) जारी कयो वियो जहि मुजिव प्रांतिक सरिकारियुनि में के खाता मिसिलनि तालीम, मकानी खुद हुकुमत वगैरह आसु माण्डुनि जे चूडियल ऐविजियुनि जे हथ में दिना विया जिन खे वजीर कोठियो वियो ऐ के वधीक अहम खाता मिसिलनि कायदे ऐ अमन अमान अजा वि गोरी सरिकारि जे हथ ठोक्रियनि अमलदारनि जे हथ में ई रहिया जिन खे कारोवारी कौंसलि जा मेम्बर करे कोठियो वियो । बाकी मरिक्ज यानी देहली सरिकारि में त ताकत बरी बि सरिकारि पंहिजे ई हथनि में रखिणी कई ।

असाखे इन्सान जी शिकिलि ऐ बुधी हैवानियत खां बाहिरि निकिरण लाइ ई मिल्या आहिनि ।

देश अगियां हिंदू अइसु सवालु आयो त इहे सुभारा कूल कर्जन या न कर्जन। लोकमान्य बाल गंगाधर तिलक जो Responsive Co-operation जबाबी सहकार जे सिधात जो हामी हो उनजो बीचार हो त सुभारा कबूल कर्जन एं जेकी मिले उन जो उपयोग करे अंदरि पिडी पोइ वधीक लाइ धुर कजे। महात्मा गांधी इन बीचार जो हो त जिएं जो अंग्रेज सरिकारि इंजाम शक्तिनी कई आहें जो जंगि पूरे थियन ते भी भारत खे आशदी न दिनी आहें, तंहिकरे सुभारा कबूल न कर्जन एं सरिकारि खिलाफ अहंशिक असहकार जो तहिरक जारी कजे। महात्मा गांधीअ सांगे वक्त हइो वि सवालु खंयो त अंग्रेज सरिकारि मुसलमाननि सां वि दोखो कयो आहें जो कयल इंजाम तां फिरी हुनिनि तरिकीअ के टुकर टुकर करे खिलाफत खे खतम करे छदियो आहें। इन करे मुसलिमाननि सां हमदरिदी देलायिण लाइ हिंदुस्तान खे खिलाफत हलिचलि में वि मदद करिण घुरिजे।

लोकमान्य तिलक एं महात्मा गांधीअ जो कामेसि में शायद सहकार असहकार जे सुवाल ते टक्कु लगे हा। पर ईश्वर खे कुछ थियो मंजूर हो। लोकमान्य तिलक १ आगस्ट १९२० ते स्वर्गवास्य थो कयो जंहिकरे कामेसि एं देश जो अगिवानी कुली तोरि महात्मा गांधीअ जे हयनि में अची वेई एं चइजे खणी त महात्मा जे मृत्युअ ताई सगभग २७ साल संदुसिई हयनि में रही। खुदि लोकमान्य मरण बकि महात्मा खे एं संदुसि असहकार तहिरक खे आशीर्वाद दिनी।

सेप्टेंबर १९२० में कलकत्ते में कामेसि खे; खासि इजलास में असहकार जो ठहिरावु बहाल कयो वियो जो घरी नागपुर जे दस्तूरी सान्याने इजलास में दुहिरायो वियो। महात्मा गांधी इन तहिरक जो मंहिदार बगियो एं हिन सजे देश जो गश्तु कयो। जिते किये शांतिद स्कूल एं कालेज छडे आया, वकीलनि बहालत छडी, केतिरनि सरिकारी नौकिरनि नौकिरियूं छदियू। जिते किये कोमी स्कूल बरिषा थो विवा। गुजरात में हिक साहो बिचापीठ स्थापन कई वेई। बनारस बिदेव बिद्यालय कोमी बगयो वियो। कौसलियुनि जूं चूंटे थियूं त माण्डुनि उन्हिनि जो

बहिश्कार कयो। जिते के उमेदवार सिदु करे बदे माण्डु थियन या सरिकारि सां धुररु थियन लाइ उमेदवार थो बीठा रहिया त जनता उन्हिनि जे सामूहं भंगी एं कोही बीहारे उन्हिनि खे सिक्कत दिनी। देश जे जुदा जुदा प्रातनि मां अतिकल २० हजार माण्डू जेलनि में बिया।

महात्मा गांधीअ देश अगियां हिंदू प्रोग्रामु ररियो। १ क्रिगेर कामेसि ना मंबर करण, १ क्रिगेर रुपया तिलक स्वराज फंड लाइ कठा करिण एं १० लाख परिषा पालू करिण, जो प्रोग्रामु वक्त अंदरि पूरो कयो वियो। विलायती कपिने जो बहिश्कार बियो मुख्यु इशियु हो जंहि मुनिषु जिते किये विलायती कपिने जो होतो कई वेई।

१७ नवंबर १९२१ ते प्रिंस आब वेल्सि बंबई पहुंचतो। संजुमि बहिश्कार जे सिलसिले में घुसु हिंसा कब्रआ थिया। सरिकारि पं. मोतीलाल नेहरू, बवाहरलाल नेहरू, लाला लाजपतराय, श्री. चितरंजनदास खे कैद कयो। ठाढ़ जे साहिब्यु हलिथे पर नाकामियासु थियूं। अहिमदावाद में कामेसि भजिलासु थियो जिते सत्याग्रह शुरू करिण जो कैसिलो कयो वियो एं गांधीजीअ खे उन जो मंहिदार सुकिर कयो वियो। जइहि उत्साहु चोट ते पहुंचतो त ओचितो उतर प्रदेश जे चोरी चोरा गोट में हिंदू उगियो हिंमिकि वाकिओ थियो जो माण्डुनिजो अंग्रेहु हिंदू पोलीस याणे ते काहे वियो एं हिक सप् इस्पेक्टर एं २१ सिगादियुनि खे जलाए छादियाऊं। गांधीजी इन ते सत्याग्रहु महमिलु करिण जो कैसिलो कयो जंहि कैमले मुक्त में सज्जु निरासाई एं नारायिणे पैदा कयो। सरिकारि बि गांधीजीअ खे बंदि करिण लाइ इहो मोकिओ यनीमत समुजियो। कैसि बगवत जे दोह हेडि १ साल कैदु दिनाकं।

महात्मा जे मिश्रतारीअ खां पोइ हलिचलि माठी थी वेई। पर आमेरीका जे हिक पाद्री होमिस अइलाउ कयो त हिन युग जो छेप्टु माण्डू आहें महात्मा गांधी, जो साख्याउ दमूह मसीह जो स्वरुप आहें जंहि खे यहूदियनि सलेब ते चाडियो। बृटिसि सरिकारि सांगियो नाहक अनु महात्मा गांधीअ सां कयो आहें।

निमक सत्याग्रह

महात्मा गांधीय खे ६ सालनि जे सजा मिलण वैदि असहिकार तहिरक जो जोर टुटी पियो। महात्मा खे कुकु अरिसे खां पोइ जेल में बीमार पवण करे आजादु कयो वियो। महात्मा अहिमदावाद में साबरमती आश्रम में अची देरो कयो। कांग्रेस में हिक नयी स्वराज पार्टी ठही जंहि कौंसलनि अंदरि पिडी करे माण्डुनि में उत्साह। फूकिण ऐ सरिकारि खे तंगि करिण जो तरीको अखितियार कयो।

१९२८ में साइमनि कमीशनि हिंदुस्तान में आई, जाच करिण लाइ त १९१९ में जे सुधा। हिंदुस्तान खे दिना विया से केतिरे कदुर सफल थिया आहिनि ऐ बी कहिदी किस्ति भारतवासियुनि खे दिनी ववे। सजे हिंदुस्तान इन कमीशन जो बहिष्कार करिण जो फ़ैसिलो कयो जो उन कमीशनि ते हिकिसे वि हिंदुस्तानी कोन रखियो वियो हुयो। लाहोर में जो साइमन् वाइकाट जलूस निकितो उनजी महिदारी लाला लजिपतराय कई जंहिते पोलीस लठियुनि जी बरिसाति वसाई जंहि में लाला लजिपतराय खे सप्रत जखम रसिया जिनि जे करे लालाजी स्वर्गवास थी वियो। लालाजीय जे कुर्बानीय करे सजे देस में नई जागिरिता अची वेई।

महात्मा गांधीय लाला लजिपतराय जे स्मार्क स्थापन करिण लाजि सजे देश जो अमण कयो ऐ पैसा कठा कया। डिसेंबर १९२९ में लाहोर में कांग्रेस जो अधीवेशन थियो जिते पूरण त्वराज हासिल करण लाइ ठहिराज पासि कयो वियो। २६ जनवरी १९३० सजे देश में आजादी दीहु करे मल्हायो वियो ऐ जिते किये आजादीय जो प्रतिशा पत्र पदियो वियो। महात्मा गांधीय सत्याग्रह तहिरकु जारी करिण जो ऐलानु कयो।

१२ मार्च १९३० ते महात्मा गांधीय पंढिजी इतहासिक डांडी मार्च जो आरंभ कयो। सजे देश में विजुली फहिलिजी वेई। महात्मा ऐलानु कयो "मां या त स्वराजु वठी वापसि मोटुसि या मुंहिजो महु समुंड में लुडंदो दिसदा।"

६ अप्रैल ते महात्मा गांधीय समुंड जे पाणीय मां

लूण ठहे लूण जो काइदो टोदियो। देश में जिते किये माण्डु लूण जो काइदो टोदिये खे लगी विया। सिंधु में १३ अप्रैल ते काइदो टोदियो वियो। १६ अप्रैल अगिवाननि ते कोरटि में केस हली रहियो हुओ त किनि माण्डुनि पोलीस ते पत्थर उड्डिलाया जंहि ते पोलीस गोली बाजी कई जंहि में २ स्वराज जा नव जवान सिपाही शहीद थी विया — दत्ताराम ऐ मेघिराज, ऐ श्री जयरामदास खे गोली लगी।

सत्याग्रह तहिरकु बधीक जोर पकिडीदो वियो। श्रीमती सरोजनी नायडू २००० वलंटीअरि वठी धारासना जे लूण गुदाम ते चढाई कई।

४ मई ते महात्मा गांधी ग्रिफतार कयो वियो। संदुसि पकिडिजण खां पोइ वि हलिचलि वेई तेज थीदी। लख खां बधीक माण्डु सजे हिंदुस्तान में पकिडिया विया। जवित्युं, लठी बाजी ऐ गोली बाजीय जो दौर शुरू थी वियो मगरि देश न हटियो। लूण जे सत्याग्रह सां गदु शराब ऐ विदेशी कपड़े जे बहिष्कार जा वि तहिरक हलाया विया।

सरिकारि डिजी वेई। २५ जनवरी १९३१ ते सरिकारि महात्मा गांधीय खे जेल मां आजादु कयो। ४ मार्च ते सरिकारि कांग्रेस सां ठाहु कयो ऐ उन दीहु गांधी अरिविनि उहिदनामे ते सही विधी वेई। मार्च में कराचीय में खुशीय ऐ राम जे वायू मंडल में कांग्रेस अजिलास थियो। कांग्रेस बी गोल मेज कांफ्रेंसि में महात्मा गांधीय खे कांग्रेस जो अकेलो एवजी करे मोकिलण जो फ़ैसिलो कयो। राम जो कारण हो सरिकारि जो भगलसिंह जी फ़ांसी रदि करिण खां इन्कार।

महात्मा गांधी बी गोल मेज कांफ्रेंसि तां निरास थी मोटियो जो उते हिन दिठो त अंग्रेज हिंदुस्तान खे आजादी दियण लाइ तैयार न आहिनि उटिलंदो हिंदुनि ऐ मुसलमाननि खे हिक वे सां वेडाइण था चाहीनि।

महात्मा गांधी मोटे ई मोटे तंहि खां अगुई हिंदु सरिकारि पंडित जवाहरलाल नेहरू, खां अब्दुल गफार खां खे ग्रिफतार करे छुदियो। महात्मा हिंदुस्तान में पहुंचण सां महिसस कयो त सरिकारि ठाहु टोदिये थी घुरे।

सत्य जे मुकाबले में कायि चीज रखदा त सत्य ई बधीक वजनदार साबितु थीदी।

महात्मा एलासु क्यो त जंगि में कोवि भारतवासी मदद न दिए ।

महात्मा गांधीअ च्यो त जंहि हालत में अंग्रेज सरिकारि हिंदुस्तान जे मजिता खां सबाइ हिंदुस्तान खे जंगि में फासायो आहे इन करे हिंदुस्तानु जंगि में मदद न कंदो । महात्मा अवलि शास्त्री सत्याग्रह शुरू क्यो जंहि मूजिबु सजे हिंदुस्तान जे चूड कांग्रेसि सेविकनि खे जंगि में मदद खिलाफ प्रचार करण सां सत्याग्रह करिणो हो । इन यादास्त में पहिरियो नंबर दिनाई श्री विनोबा भावे खे हैं वियो नंबर दिनाई पंडित जवाहरलाल नेहरूअ खे । पंडितजीअ खे ४ साल जेल जी सजा दिनी वेई हैं विनोबा खे ३ महीना ।

जंगि बंधी हली । जपानु वि जंगि में जरिमनीअ सां शरीकु थियो । जपानी फोज सीगापुर वठी बरिमा ते काहे आई, अंग्रेज विना मुकाबिले जे हटंदा विचा । भारत लाइ वदो खतिरो पैदा थी वियो हो । महात्मा गांधीअ हैं देश जे वियनि मुद्विरनि महसुस क्यो त भारती जनता खामोश थी वेही दिसंदी त देश लाइ खतिरो आहे । ६ आगस्ट १९४२ ते बम्बईअ जे गवाल्या टैंक मैदान ते कांग्रेसि *Quit India*—भारत छोड़ो वनो जो ठहिराउ पासि क्यो । राति जो ई महात्मा गांधीअ खे सरिकारि गिरफ्तार क्यो हैं सजे देश जे कांग्रेसि नेताउनि खे हिक ई बंजित जेल में उमाण्यो वियो ।

पर भारत छोड़ो वनो जो तहिरकु सारे देश में चाहि वांगुस पखिडिजी वियो । करेंगे या मरेंगे जो मन्तर महात्मा लोकनि खे दिनी हैं जनता करे वि देवारियो हैं मरी वि देवारियो ।

महात्मा लोकनि खे आदेशु क्यो त अगिबाननि जे गिरफ्तार थियण वादि हरिको पहिजो अगिबासु पाण थी कजे । थियो वि इएं । कैतिरनि हंधनि ते माण्डुनि पोलीस थाणनि ते या सरिकारि जे कारोबारी आफोसुनि ते वनी कब्जो क्यो । अंग्रेज सरिकारि महसुस क्यो त राज हलाइणु मुद्रिकलि थीदो पियो वजे । सरिकारि हद सां बंधीक दबाउ क्यो पर माण्डुनि मां दूर निकिरी वियो हो । जेल, लाठियूं, गोलीयूं इहे रोजाना कारिनामा थी पिया । इन हलिचलि में सिधु जे हिक नौजवान शहीद हेमू कालाणी पिणु पहिजी जीवन

आहूती दिनी । हु फोजी गादीअ जे अचण खां अगु रेल जा पटा विगाडीदे पकिडियो वियो हैं मिलीटरी कोर्ट खेसि फासीअ जी सजा दिनी । इन सजा खिलाफु घणियूं अपीलूं कयूं वयूं मगरि सभु कोशिशूं निष्फल वयूं ।

इहो समूरो अरिसो महात्मा गांधी आगाखान जे महिलात में नज़रबंदि हो । हुन इन लंजे अरिसे में पहिजा व बिलिकुल प्यारा साथी विचाया, संदुसि प्यारो मंत्री महादेव देसाई हैं जीवन साथिणि कस्तूरबा गांधी ।

६ मै १९४४ ते सरिकारि सारे देश जी तलिव करण ते महात्मा गांधीअ खे संदुसि बीमारीअ कारण आजाद क्यो । ५ जून १९४४ ते कांग्रेस बकिंगि कामेटीअ जे मेवरानि खे रिहा कयाऊं । मै १९४६ में जरिमनीअ जंगि में हार कबूलु कई । अंग्रेज सरिकारि ऐलासु क्यो त हु हिंदुस्तान छोड़े हलिया वेंदा जीअ भलि भारतवासी पहिजो राज पाण संभालीनि । १५ आगस्ट १९४७ ते ब्रितान्या सरिकारि विनि आजादु हुकुमनुनि जी स्थापना कई — हिंदुस्तानु हैं पाकिस्तानु । इएं देश जी लंबी आजादीअ जी लडाई कामियादु थी ।

आजादी त मिली पर वेंदे वेंदे अंग्रेजु देश खे आगि लगाए वियो । यके हैं अखंड हिंदुस्तान खे भजी व टुकिरा कयाई । हिंदुस्तान जे नेताउनि इन आशा में देश जो विरहाखे कबूल क्यो त मुसलिमू लीग जी किटि फिटि हमेशाह लाइ छुटी वेंदी हैं भारत देश पोइ यकिमनो थी विकास कार्य खे लगो वेंदो । महात्मा गांधी पाण विरहाखे जे खिलाफ हो । हुन खे खातिरी कान हुई त को विरहाखे सां फरिक्वार मिसैलो हलि थी वेंदो । पर महात्मा दिठो त समिनी मुख्यु नेताउनि जी राइ विरहाखे कबूलु करण जे फाइदे में आहे सो हुन पहिजे एतराज ते घणो जोर न लगायो ।

नतीजो आशाउनि जे उवतदि निकितो । पाकिस्तानु अजां वण्यो ई केन हो त हिंदु मुलसमान फसाद शुरू थी विया, खासि तोर पंजाब हैं बंगाल में । लाखें माण्डु पहिजा घर बथाण छोड़े परिदेसि भजण लगा । पाकिस्तान जा हिंदुस्तान दाहूं हैं हिंदुस्तान जा पाकिस्तान दाहूं ।

आत्म रक्ष्या करणु हरिकंहिजो जनमु सिधु हकु आहे । मां हिंदुस्तान में हिकिडो वि कांश्ररि दिसणु न थो घुरां ।

अंतिम शहादत

चपनि या महात्मा गांधीअ खे कंहि जेतिशोध वृषाओ हो त तव्हां जे मृत्यू दिक मुरिमे जे मृत्यू थियण बगो आहे । मिन खा पुड्डिशई त सुग्गिमे जे मृत्यू कहिसो भी सपे थो ।

“फरसीअ ते लउकणु” संतुसि भिम चयो ;

“न” गांधीजीअ बरागियो । “सुरिमे जे मृत्यू आहे कंहिजे गोलीअ जे निशानो बणिजणु ।”

१६ जनवरी १९४८ ते दिहिलीअ में महात्मा जे प्रार्थना वारे मेइ में कंहि दिक्क बसु उल्लियाए महात्मा जी दयाली बरणु थे घुरी । महात्मा विण दीहुं प्रार्थना में बयो:

“बम छुटण ते मां अबलु रहियुसि तंहि लाइ मूखे बाधागुनि जूं तारुं आयूं आहिनि । पर मां बाखाणि योग्य न आहिया । बाखाणि लाइकु मां तदुहि भीदुसि जदुहि बम लगण करे किरि पवां त बि मुख ते मुरिक रहे अैं बम उल्लियाईदक लाइ दिलि में देसु न रहे ।”

२८ जनवरीअ ते राजकुमारी अमृत कौर महात्मा गांधीअ खां शोक भरियल दिलि सा पुड्डियो: बापू अजु प्रार्थना सभा में गोबु थियो हो छा? महात्मा खेसि चयो: “न: पर तूं मुंहिजे लाइ मण्ठी भी करी छा, जे मूखे कंहि पागल जे गोलीअ सा मारणो आहे त मूखे मुरिकंदे मणु घुरिजे, अंदर में वो गुमो न हुआणु घुरिजे । ईश्वर जे नालो ई मुंहिजे चपनि ते हुआणु घुरिजे ।”

शहादत खां दिक दीहुं अगु महात्मा दिक साथीअ खे चयो: “जे मुंहिजे मृत्यू सुग्गंदे चौकंदे थिए, न न, खणी फुरिहीअ या मोहीअके करे बि मौतु थिए त तूं ऐलागु करे दुनिया जे वधाडाज त गांधी जेभी का चवंदा हुयो गो हू ईश्वर भगनु न हो, भली त माण्ड तोते दुमक कनि: ईए चवंदे त मुंहिजे अरमा खे शांति मिलेदी, अैं ही बि लिखी छटि त जेकदुहि को गोनी हणी मुंहिजे जीवति खे खनसु करिण घुरे जिएं तंहि दीहुं बम गोले सां मूखे मारिण ओ कोनाम कइ वेइ अैं मां इहा गोली बिना किदाण जे हमवार करे बनां अैं ईश्वर जे नालो खणदे प्राण दिवां त पोइ मनिजे त मां ईश्वर भगनु साबितु थियुनि ।”

महात्मा जी भविष्य वाणी सची निकली । ३० जनवरी

१९४८ ते हुन दिक फरिक्पारसन इमनीअ जे हथा गोनी गोइ मुल मां “हे राम” उबारोंद पंहिजा प्राण त्यागिया अैं ईए अंतीम शहादत जे पदु प्राप्ता बयो ।

महात्मा पंहिजा जीवन देस जे आजादीअ हदलु वरण में मरिक् कइ अैं मृत्यू फरिक्पार एवता काइसु वरण लाइ यतन कंदे प्राप्ता बयो ।

जदुहि देस जा अगियान दिहिलीअ में १६ आगस्ट ते आजादीअ जा जशन मल्लाए रोइया हुआ तदुहि महात्मा गांधी कलिकते में हिन्दू मुसलिम साबी आधिण में मझगुल हुआ ।

देस जे विरहते सा तुरितु अगु अैं तुरितु पोइ जा देस में फरिक्पार बाहि भंमटु करे बरी उनखे उशाइन जा बापूअ सेंकिलु बयो । ओगह बगाल जे नौखालीअ में मुसलमाननि जे कयल कदिरनि जूं वहागियूं महात्मा बुंधियूं तदुहि दिन ओगुनाइ उंसहदे चयो: मां हरि दुन्यो इन्सान जे गुलनि जा गोदा मकारणु थो बाहिया ।

महात्मा कलिकते अैं नौखालीअ में जेकी वृक्ष करे देखासियो सो संतुसि जीवन जे थियो मौजिजो हो, पहिरियो हो बिनि हथियार अहिसिक सत्याग्रह जे खरीए उन शहनशाहित खां आजादी हासुलि करिण जंहि मयां सूर्य कदुहि अस्त न थीयो हो ।

कलिकते में हिंदू मुसलिम क्रमाटनि खे रोकिण लाइ महात्मा उते बनी उपवास रवियो आइ भी थियो । हजारादि दिहुनि अैं मुसलमाननि पंहिजा पंहिजा हथियार अची महात्मा जे बरिनि में रविया अैं कलिकते हिंदू मुसलिम इतहाद जो दिक आटशीं निजारे पेदि करिण लग्यो । १६ आगस्ट आजादीअ जे दीह हजोर हिन्दू अैं मुसलमान रादुिओ खुशियु मनाए रहिया हुआ ।

गांधीजीअ जे करामत जे लाई मांक्टिपेटिनि भारत जे आखरीनि चारैसराय हिननि शब्दन में बरिणु बयो आदे:

“पंजाब में पंजाद हजार लशिकर मोकिन्वो अयाम तदुहि पि उते क्रमाद लग्यो पिपा आहिनि अैं बंगाल में अकेले गांधीअ जे करे अमनु अमानु बरिपा थी थियो आहे ।”

कलिकते जे हुन मौजिजे रां अगु महात्मा गांधी नवंबर १९४६ में नौखालीअ दाइ थियो । उते बि दिन

असाजे अमान में आलिस्य कारण हजोरें डोर रोझानो कतल थियनि घा ।

करामत करे देखारी। मुसलमान जिन में महात्मा गांधीअ लाइ मुसलिम लीग पंहिजे जहिलीले प्रचार जरीए धिकार पैदा कई हुई अँ जे महात्मा जे ओदो अचण खां छिरिक्या ये, से धीरे धीरे संदुसि भाषण अँ संदुसि वर्ताउ दुसी संदुसि श्रधालू वणिजण लगा।

महात्मा गांधीअ जी प्रवल्तु इछा हुई त बंगाल खां पोइ मां ओलह पाकिस्तान में वयां। हू कलिकते मां पंजाब द्वां वजण लाइ रवानो थियो मगरि दिहिली स्टेशन ते पहुतो त खेसि बुधायो वियो त दिहिली फरिक्के परस्तीअ जो शिकार थी रही आहे अँ मुसलमान पाणखे सलामति न था समुझनि। हू दिहिलीअ में रहिजी पियो इन लाइ त दिहिलीअ में ठापरि आणे पोइ पंजाब द्वां वयां पर महात्मा जी इहा इबादिया पूरी थी न सधी। दिहिलीअ में रही हुन राजधानीअ खे फरिक्केवार वाहि खां बचाइण लाइ हिक दफो वरी पंहिजे जानि जी बाजी लगई ऐं प्रान त्याग उपवास रखियो ऐं सर्जो दुनिया में इन्तजारी फहिलिजी वेई। पंडित जवाहरलाल नेहरूअ चयो : “गांधी विजयोमं त देश जो रूहु वेन्दो हलियो।”

१८ जनवरीअ ते जुदा जुदा संस्थाउनि जा नेताऊं महात्मा सां गदिया ऐं खेसि लिखी दिनाऊं त समेई जातियूं हिते हिक त्रिए सां मुहयत में रहदियूं। हिंदु सरकारि वि पाकिस्तान खे ५५ किरौड रुपया संदुनि हिसो दियण कबूल कयो। तर्हि महात्मा पंहिजो उपवास टोढ़यो।

१८ जनवरीअ ते इहो समुझोतो थियो त १९ जनवरीअ ते कंहि धर्मी जनून में वरितल शरस महात्मा गांधीअ जे प्रार्थना सभा ते वसु फियो कयो। खुशिनसीवा वसु महात्मा खे न लगो। महात्मा बिलिकुल ही अचल रहियो ऐं माणहुनि खे पाण इस्तदुआ कयाई त शांति करे विहो।

महात्मा दिहिलीअ में बाकी रहियल कार्य पूरा करे

पंजाब, सिंधु ऐं सरहद प्रांत द्वां वजण जो सोचे ई रहियो हो त हिक धर्मी जनून में वरितल शरस ३० जनवरीअ ते जिऐं वापू प्रार्थना मेड में घिई रहियो हो त ३ गोल्ड्यू हलाए महात्मा जी जीवन ज्योति वुझाए छदी।

३० जनवरी अंतिम दिन महात्मा जे रवशि मां इऐं पे लगो जणु खेसि पंहिजे अंत जा पिरूं पइजी रहिया आहिनि।

उन दीहुं काठियावार जा व मित्र सांणुसि गदिजण आया। खेनि चवाए मोकिलियाई त मां अवां सां प्रार्थना खां पोइ गदिबुसि जेकदहि हयातु हंडुसि।

उन दीहुं किशोरीलाल मशिरुवाला खे लिखी मोकिलियाई त हाणे हिते मुंहिजे रहण जो जरूर कोन थीदो, इनजो फैसिलो सुभाणे थीदो अँ इहा सुभां आई ई कान।

इन्हीअ दीहं ते सिंधियुनि जी हिक सिकारत महात्मा सां गदी हुई।

उन दीहुं पंडित जवाहरलाल नेहरू, सरिदार वल्लभ भाई पटेल अँ मौलाना आज़ाद वि साणुसि गदिजण आया हुआ जणु साणुसि आखिरीनि मुलाकात करिणी हुयनि।

राति जो पंडित जवाहरलाल नेहरूअ घुटिजंदद गले सां संसार खे आकाशवाणीअ तां बुधायो :

“असांजे जीवन मां रोशिनी हली वेई ऐं चौधारी ऊंदह अधिकार आहे।”

दुनिया भरि जे राजनीति मुदवरनि, हाकिमनि, फैल्सूफनि, राज्य कर्मचारियुनि ऐं महा पुरिपनि जे श्रधा जा फूल महात्मा गांधीअ खे मेट कया तिन जो संसार जे इतहास में सानी मिलणु मुशिकिल आहे।

महात्मा गांधीअ जो जहिदो सन्मानु संदुसि हयातीअ जे दौरान में थियो ऐं जे श्रधांजल्यू संदुसि मृत्यूअ ते खेसि अरिपनि कयूं वेयूं, अहिदो को थियो मिसालु दुनिया में कीन थियो आहे।

चुक करिण खराबु गदिह आहे, उन लाइ शर्म थियणु घुरिजे ऐं न भुल लाइ माफी घुरण में।

यादिगार

वापूअ दरि !

१

दितां भो मां
राजघाट
बै उनजू संगमरमर जू चार दीवारियुं
उनजे विच में
विशाल अर्धो
विराट जिम्मी
ओह !

दरि सन्दुइ तोषा इहाई भो पिनां पावर पिता,
राह दुँडिजीअ ते रहा राखी अटल करियार पिता।

२

हौउ यादिगार
उनजे मयां
कुछु गुलाब जा गुल
हिक तेज इष्टि
हे राम !

सनु सत्पा सौने सन्दुमि अन्दरा के शल अहिसे उमे,
बाप भारत में टिहा जिअे पुष्टु थी अहमर पिता।

३

न, बर्हि न
गोया ! कुछु थियो आहे
हा, आयो यादि आयो
हिक तेजस्वी
हिक तपस्वी आत्मा जी
न, न
हिक महारमा जी
पवित्र अर्थो
या
पवित्र समाधी।

सौ ह्यारनि तेघ तलवारनि, बिदां मां बौह थी,
पाग सां हरिदमु हुजे, हिक अहिता-शस्त्रु पिता।

४

अग्ये-दुनिया के ककर किधि कंहि ककर लहाई दियां,
सुन बुझीअ मां मेघु, थी मित्र-सौ क्या हमगह पिता।

५

मनु मुहब्बत मन संगे, अहिसे उमे जिअे के दिष्टे,
दोष्ट या दुश्मनु हुजे, तेहिजे ठरे हृदय पिता।

६

इशान में भो कौन थोडुसि प्रग पंहिजे सां परे,
भलु अची बीहे मयां तोरे करे मद्दग पिता।

— परसराम भागवंदानी (पिया)

— कृष्णलाल यज्ञाज ('प्रदीप')

काहू जा दुश्मन अजु दोस्त थी सघनि था जे पंहिजे गलितो महिसु फनि।

— बाप

महात्मा गान्धी

१

आजादीअ जे शम्भ मथां तो पंढिजी जानि जलाई,
सूर अँ सखितयूं सहंदे बापू चिल तो अगिते वधाई।

२

कुर्बानीअ जो मन्तु फूके सुतलनि खे आगायो तो,
मुहिव - वतन सत्याग्रह जी कई तो शुरू लड़ाई।

३

सागर में तूफान उथियो, छा लहिरनि शोर मचायो,
देश जे आजादीअ जी कदती तो ई पारि पुजाई।

४

राजनीती रुहानी रहवर हुएं तूं हिन्दुस्तान जो,
सत्य प्रेम अहिंसा जी बापू तो ई राह बताई।

५

कृष्ण ज्यां तूं कर्मयोगी थीं कर्म जो पाठ पढ़ायो,
गीता - ज्ञान देई हिन्दुयुनि खे तो रोशन राह बताई।

६

देश - पिता गांधीजी तोखे वारि वारि प्रणाम,
अपे पंढिजो तनु, मनु, धनु तो मात जी प्यास बुझाई।

७

जुग जुग रहंदो जिनदह तुंहिजो गांधी नांउ सदाई,
जलन्दी रहन्दी 'आशा' वारी तो जा जोति जगाई।

— दयाल 'आशा'

तोखे प्रणाम बापू

१

हरि दिलि में चाहु तो लइ, आदर अथाहु तो लइ,
भारत जे हरि वशर जो, तड़िफे थो साहु तो लइ,
तो लइ सिकनि था नंदिदा, बुढिदा जवान बापू।
श्रद्धा सां अजु करियूं था, तोखे प्रणाम बापू।

२

तुंहिजी वतन - परस्ती, सर्सी सभिनि खां सर्सी,
तो वटि रही न का शइ, जा देश लइ न अर्पी,
दिलि अँ दिमागु तुंहिजो, पुणि जिनदु अँ जानि बापू।
श्रद्धा सां अजु करियूं था, तोखे प्रणाम बापू।

३

दुनिया सजी दुखी थी, पई जोर सां पुकारे,
तुंहिजे ई नकश कदिमनि, दाहं गोर सां निहारे,
समुझे थी हाणि पंढिजो, इन में कल्याण बापू।
श्रद्धा सां अजु करियूं था, तोखे प्रणाम बापू।

४

तुंहिजो सदा जनमदितु, इन रीति शल मल्हायूं,
जा राह तो बताई, तंहिते कदमु वधायूं,
शल 'दास' आणियूं इन में, पूरो ईमान बापू।
श्रद्धा सां अजु करियूं था, तोखे प्रणाम बापू।

— दौलतराम 'दास'

गुप्तो अचे त खामोश रहणु पें रामु नामु चई उनखे कटी छदियु घुरिजे।

गान्धी

(१)

सदियुनि बाद दुनिया जी बदली ही सुरत,
नसीबनि सां इन्मानु पैदा थियो हो ।
मिस्री बियो मुपतसीअ छे इज्जत ओ दर्जो,
गरीबनि ओ भगवानु पैदा थियो हो ॥

दिलियूं जिनि जूं बंजर कयूं हूं जमाने,
उन्हनि में बि अरिमानु पैदा थियो हो ।
भरियल हा सुदोम्वत सां जंदिजा भण्डारा,
अनोखो सो मुन्तानु पैदा थियो हो ॥

कदूरत आ वख - पन उदाए छदिया जंदि,
सो बेमिस्ति तूफानु पैदा थियो हो ।
निगाहुनि में जंदिजे समिनि लइ ही ममता,
निरालो निगहवानु पैदा थियो हो ॥

युगनि ताई तंहिते कंदी फरक दुनिया,
असां बटि उहो शानु पैदा थियो हो ।
उदी जंदि मां इन्सानियत धारी खुदाबू,
दिहे सो मुन्तानु पैदा थियो हो ॥

(२)

छुटियूं छोड़ मां के जे फिटल मां गोलियूं,
उन्हीअ छुन जू खेदियूं गोपीअ सां होलियूं ।
अहिंसा जे सीने में सोराख थी पिया,
दाहीदीअ जे गुलशन खिसां में टिकी पिया ॥

बबनि था खणी राम जो नांउ गांधीअ,
बसायो बजौ राम ओ गांउ गांधीअ ।
सकर पहिजे हू शान सां तइ करे बियो,
जमाने छे मातम सां लेकिन मरे बियो ॥

कहिं छे कूड़ गाल्हाइण जो मोको दियणु पें कूड़ चयाइणु हिंसा आटे ।

(२४)

भारतवासी

ये धरितीअ रुनो आस्मान दे निहारे,
रुनो ये दिशाजनि वि सौ गोड़ा गारे -
जो संसार में हो सो इन्सान हलियो वियो,
अहिंसा संदो जणुकि अवतारु हलियो वियो ॥

सजीअ दुनिया रोई मनायो ये मातसु,
दुखनि अ दुखियनि खे वि दाहो हुयो गसु ।
त हाणे दुखियुनि लइ दुखा केरु थोदो,
अवोज्ञानि खे सिक्क प्यारु हुव केरु दीदो ॥

हुआ सभई हैरान त हालत ही थी कीअ -
त हिक पल में हीअ खूनी प्रलय मती कीअ ?
टिडियलु हो जो चेहरो सो मुरझाइजी वियो,
कंवलु ओचितो कीअ कूमाइजी वियो ।

छदे वियो हू भारत खे कंहिजे हवालै ?
किये आ सा माता संदुसि बार पाले ?

— मनोहर आजिडा (वेदी)

राम जी मर्यादा तो में कृष्ण जो हो करम योग,
तो खंयो भगवान वद्धे खां हो अहिंसा जो प्रयोग ।
बसि विधाता जे खजाने में रहियो कुछ वियो न भोग,
सरिनु तंहि सीरत बणाइण लइ क्यो तिति जो संजोग ।

— गुमनासु

हे गताह माण्डुनि जी मुसीबत सहण स। ई दुनिया वहितरि वणिजदी आहे ।

INDIA'S
PREMIER MANUFACTURER
OF
INDUSTRIAL SURFACE COATINGS
AND
DECORATIVE FINISHES

POWER TRANSFORMERS-
HEAVY ELECTRICALS INDIA LTD. SHOOL
PANT-BALMER

**GEALIMAR
PAINTS LTD.**

A MEMBER OF THE COURTAULDS GROUP

Self-government depends entirely upon
our own internal strength.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by:

HARIRAM KESHAVDAS & CO.
BANKERS

35, Shankarshet Smarth, 383, J. Shankarshet Road,
BOMBAY-2.

Phone Office: 311543

Phone Resi. 452446

Space Donated By

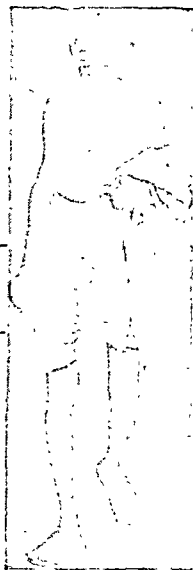
Ishwardas H. Bhatia

Commerce House, Meadows Street,
FORT, BOMBAY-1.

Phone: 2 5 0 0 2 2

**I do not believe in the doctrine of the
greatest good for the greatest numbers.**

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

N. VIRWANI

Commerce House, Meadows Street,
FORT, BOMBAY-1.

Phone: 256372 & 298656

With Best Compliments From

KAMLESH ENGINEERING WORKS

Block No. 207, 2nd Floor, Vradala Udyog Bhavan,
(Formerly Hind Rajasthan Industrial Estate),
Naigaum Cross Road, Vradala,
BOMBAY-31.

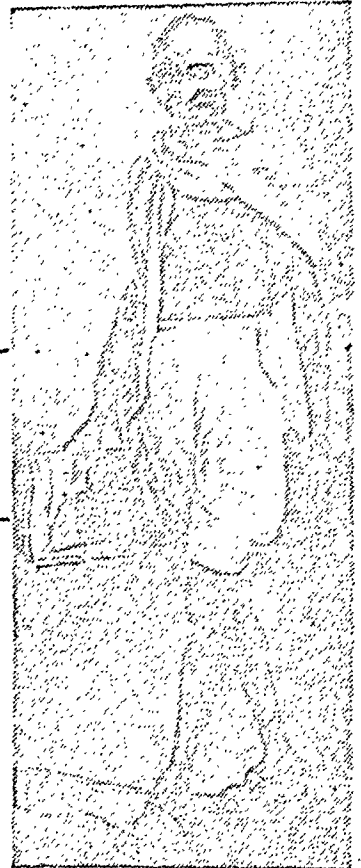
Phone : 445918

Manufacturers of :

1. Precision turned components on Centre lathes, Capstan lathes & Automatic lathes.
2. Centreless grinding and milling of above components.
3. Components made from woollen felt sheets.
4. Components moulded from plastic material including nylon.
5. Components manufactured from ferrous & non-ferrous sheets on press machines.
6. Shafts, Spindles, rolls etc.,
turned on our shaft turning lathe.
Capacity 3" dia in ferrous metals and length 15".

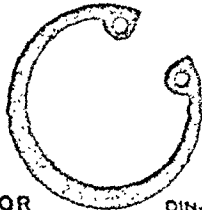
The state represents violence in a
concentrated and organized form.

— Mahatma Gandhi

For Circlips — All Types & All Sizes

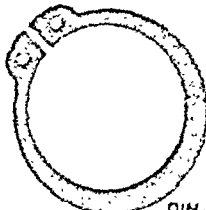
INTERNAL

FOR
BORES & HOUSINGS

DIN-472

EXTERNAL

FOR SHAFTS

DIN-471

Please Contact :

PRECISION COMPONENTS

Block No. 1, First Floor,
7/10, Botawala Bldg., Horniman Circle,
BOMBAY-1.

Phone : 290207

CENTRAL BANK OF INDIA

(Largest of the Nationalised Banks)

As per our Branch Expansion Programme

We have the pleasure to announce that our "ULHASNAGAR" Branch has been opened on 14th November 1969 at Main Road, Ulhasnagar Ho. 3.

Safe Deposit Lockers are available at the Branch

CURRENT - SAVINGS - RECURRING FIXED DEPOSITS

Advances For Agriculture, Small Scale Industries available.

Please enquire about our

"Personal Loan" Scheme & "Pension Benefit Scheme"

Mahatma Gandhi Road,
Fort, BOMBAY-1.

V. C. PATEL,
Custodian.

Difference of opinion should never
mean hostility.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

Hemraj Devji Dedeya

Kirana Merchant

SHAHAD, ULHASNAGAR-1.

Space Donated by

AARAM STEEL FURNITURE WORKS

Manufacturers & Dealer

111-A, Furniture Bazar

ULHASNAGAR-1
Phone No. 1543

Phone Shop: 157

WITH BEST COMPLIMENTS FROM

CANARA BANK

Head Office: BANGALORE.

OVER:- 360 BRANCHES }
THROUGHOUT INDIA } { CORRESPONDENTS
 } { WORLD WIDE

SERVING TO GROW
GROWING TO SERVE

Space Donated by

M/s. K. K. RAMCHANDANI

Government Contractors

89, NEHRU CHOWK,
ULHASNAGAR-2.
(KALYAN)

Phone: 1 5 4

A leader is useless when he acts against
the promptings of his own conscience.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

SANGAM ART EMBROIDERS

Best Specialists in:
Embroidery on Baba Suits, Frocks,
Kashmiri Coats etc.

New Shop No. 51, 25 Section,
ULHASNAGAR-4,
BOMBAY.

Space Donated by

M/s. HARESH INDUSTRIES

Manufacturers of
all kinds of Tin Containers Plain & Printed.

FIRST TIN FACTORY IN ULHASNAGAR

38, Industrial Area, ULHASNAGAR-4,
(Bombay).

True democracy or swaraj can never
come through untruthful and
violent means.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

A WELL WISHER

1045 Trough P.T.R.

The true source of rights is duty. If we all discharge our
duties, rights will not be far to seek.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by:

The Sind Model High School

Kennedy Bridge, BOMBAY-7.

(3 5 2 9 8 6)

&

The Girls Model High School

opposite Dadar Station, Western Rly., BOMBAY-28.

(4 5 4 3 3 8)

 the secret of his attraction...

dark sleek hair a clean healthy
hair a well groomed all day a and
the secret a a a because they have
been set with PEARLINE LAVENDER
BRILLIANTINE—the ideal hair
dressing a a a

PEARLINE

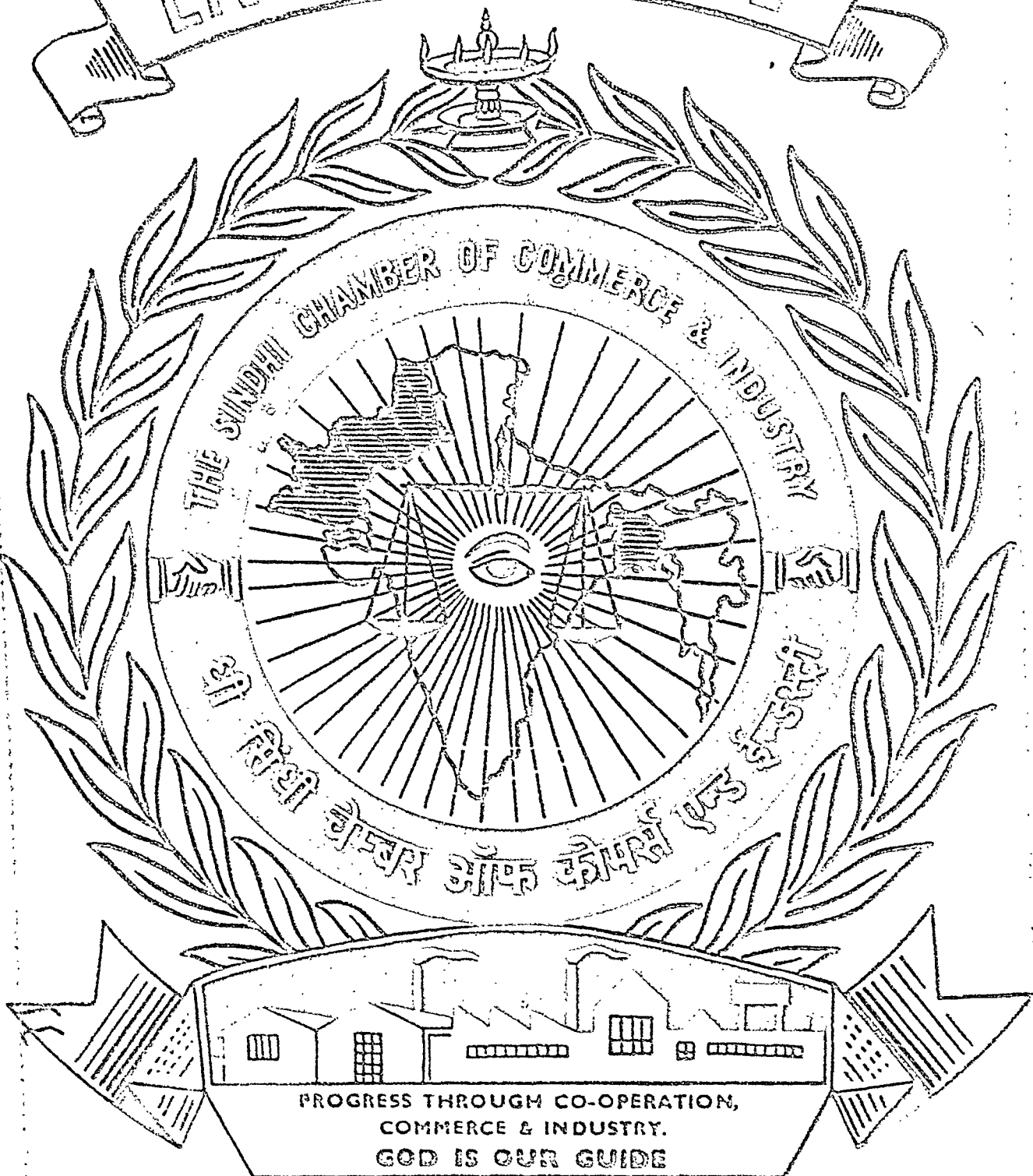
LAVENDER

BRILLIANTINE

ALSO AVAILABLE IN HANDY DECORATIVE TIN PACKING

LIVE AND LET LIVE

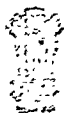
SINDHI CHAMBER OF COMMERCE & INDUSTRY

DAYADYAR GARIBGHAR SHEWA NIKETAN, TOP FLOOR, PINJARI STREET, BOMBAY-3 (INDIA)

VICE-PRESIDENT'S SECRETARIAT
NEW DELHI

7th May, 1964.

New Delhi,
25th April 1964.

Dear Sir,

Thank you for your letter of the 5th inst.

What he means is that when there is corruption or tyranny both parties are equally responsible.

Yours faithfully,

S. Radhakrishnan
(S. Radhakrishnan).

Sri Dayaram H. Garibdas,
C/O The Sindhi Evacuee
Merchants Association,
Kamal Mansion, B-2,
Near Radio Club,
Arthur Bunder Road,
Colaba, Bombay-5.

Dear Dayaramji,

I am in receipt of your letter dated the 22nd instant. Revered Bapuji, like our Richis of old, expressed for our benefit many great truths. Their exposition without reference, to what I may call the context, may be a hazardous undertaking and we must know the facts before the task of application is to be discharged.

Yours sincerely,

K. K. K. K.

Sri Dayaram H. Garibdas,
The Sindhi Evacuee Merchants Association,
Kamal Mansion, B-2,
Colaba,
Bombay-5.

CHIEF MINISTER
Mysore State

Camp: Coimbatore,
May 12, 1964.

No 1614/1964
Planning Commission
New Delhi
June 12, 1964

Dear Smt. Dayaram,

Your letter of 5th May, 1964.

You have quoted from Bapu's writings. What views can I have except those which have been so aptly expressed by Bapu?

Yours sincerely,

K. K. K. K.
(K. K. K. K.)

Sri Dayaram H. Garibdas,
President, Sindhi Evacuee
Merchants Association,
Kamal Mansion, B-2,
Arthur Bunder Road,
Colaba, Bombay-5.

My dear Smt. Dayaram,

You wrote to me on the 5th April. I am grateful to you for your kind reference to my association with Bapu. You have asked me about my interpretation of Bapu's views on 'Tyranny' as quoted by you. I am afraid, I am not in a position to take on that responsibility. Bapu's teachings are the heritage of the whole nation and are available to everyone in the country to be put to the best use.

Yours sincerely,

S. K. N. S.
(S. K. N. S.)

Sri Dayaram H. Garibdas,
The Sindhi Evacuee Merchants Association,
Near Radio Club,
Arthur Bunder Road,
Colaba, Bombay-5.

422 May 1954.

Dear Sir: Enclosed.

[illegible][illegible]

Willis, J. D. 1997. *Reproductive Ecology*. Oxford University Press, Oxford.

Yours sincerely,

b) Transcription
(b) Replikation (Hao)

```

url = "http://www.irs.gov"
from urllib2 import urlopen
headers = {"User-Agent": "Mozilla/5.0"}
req = urlopen(url, headers=headers)
html = req.read()
print html

```

LIBRARY OF THE
CONGRESS
DATE 10/10/78

Dear Sirs:

I am sorry for the delay in replying to
your letter of 24 1944 ult.

Who will disagree with Epur's views when they be an tyranny and injustice or on any other subject? best individual and evening is a sign of weakness. Toleration is wrong if what is tolerated is just and proper. The most one finds that it is unjust, he should intelligently take up to correct the error. Of course, in some cases, this will be governed by the circumstances.

Yours sincerely,

Infant
(S. K. BATH.)

Let's Face It,

70 60 50

Best friend.

I fully agree with the opinion expressed by
Honorable Council about "stagnant". He stated as you quote "There
was a certain stagnancy and inertia in the process in going out
the persons who suffered and made the Agency and its action
be tolerated in some points". Now this statement must be
re-interpreted into a going back upon history, a great of them
that you should meet members with some risk in responsibility,
this statement which you have quoted may answer each of it may
be Congress's larger vision that I have quoted, perhaps you do
to what you must be to accept "I am not in the field now".
There are two ways of looking at things, one is to go back to
to do of a spirit of resistance, the other is to look upon public
execution. It must be made by history will bring the agreement
would not be the one of a sense of the law and fairness. "I
would not look you have stated" I would state when the
negotiation is not of power but of the law, to the fact when
the law was established, however agree "I do not agree, as I
must be with you. That the good will, we will the way,
that we do have honest necessary, necessary, I will it a
"Necessity may be not a necessity, but of necessity
because as to will not I challenge to more than will itself,
because as to say of resistance to honest getting,
because as to say, "I am not in the field now", still in control
place. That is my way of the historical will in relation
to a question that I would be in Congress and others
by the committee of the law, as you have stated by now
because as to say, "I am not in the field now", still in control
place. That is my way of the historical will in relation
to a question that I would be in Congress and others

9. Compare the two sets of data and discuss the results.

99

NO POSTAGE-NECESSARY IF MAILED IN THE UNITED STATES

1974 112-440 *

in-Sullabdo Interrogando

24th May 1954.

4474

CONFIDENTIAL

THE UNITED STATES OF AMERICA
DEPARTMENT OF JUSTICE
FEDERAL BUREAU OF INVESTIGATION
WASHINGTON, D. C. 20535

NEW DELHI
ENCLURE
APRIL 26, 1954.

No. 1 14/15-11/17
MINISTER OF HEALTH
INDIA
New Delhi,
27th April, 1954.

Dear Mr. Gandhi,

I have your letter. Please remember that when Gandhi wrote to you we were all engaged in the freedom struggle which was a struggle for human liberty. Gandhi looked upon foreign domination as tyranny and injustice and his intention in writing as he did was that those who have any sort of kind of tyranny or injustice without raising their voice against it were really not doing it in any way. When Gandhi always stood for was non-cooperation with evil and in his mind those who did not non-cooperate with evil when that evil was in front of them were guilty of untruth. I do not know what you wrote to him and in what context this reply was sent to you. But the meaning is absolutely clear and I do not know what further light you would like me to throw on it. If you have any difficulty in understanding please let me know and I shall try my humble best to enlighten you so far as I am capable of doing so.

Yours sincerely
Jawahar Kaur

Dr. Jayaram V. Narayana.

My dear Jayaram,

I have received your letter of the 23rd April. Who do I interpret Dr. Jay's views? The person who can correctly interpret and explain what is Dr. Jay's (Dr. Jay's) view.

Yours sincerely,

Jawahar Kaur

(Jawahar Kaur)

Dr. Jayaram V. Narayana,
President, Dr. Jay's Students' Association,
Rajni, Madras, 1-2,
Rajni, Madras, 1-2,
Rajni, Madras, 1-2,
Rajni, Madras, 1-2,
Rajni, Madras, 1-2.

Secretariat, Bombay 1.
23rd February 1954.

CHIEF MINISTER
GOVT. OF INDIA.

CHIEF MINISTER

23. 2. 54 P.M.

27th April, 1954

Dear Mr. Jayaram,

Please refer to your letter dated the 23rd February 1954.

I have your recollection of what Dr. Jay had said about "tyranny and injustice" that one who suffers tyranny or injustice in silence helps to perpetuate it. I do not see why you want my view about it.

Yours sincerely,

Jawahar Kaur
(Jawahar Kaur)

Dr. Jayaram V. Narayana,
President,
Jawahar Kaur's Students' Association,
Rajni, Madras, 1-2,
Rajni, Madras, 1-2,
Rajni, Madras, 1-2,
Rajni, Madras, 1-2,
Rajni, Madras, 1-2.

Dear Sir,

Your letter of 23rd April.

I think the quotation of Gandhi (aptly) expresses his views on non-violence. If you suffer tyranny to exist, the tyranny becomes an act of violence to personal liberty. On the other hand, if you use violence to remove the tyranny, you stop the violence involving in tyranny, you stop the violence.

Yours truly,

B. K.

Dr. Jayaram V. Narayana
President, The Dr. Jay's Students' Association,
Rajni, Madras, 1-2,
Rajni, Madras, 1-2,
Rajni, Madras, 1-2,
Rajni, Madras, 1-2,
Rajni, Madras, 1-2.

NaC 1215/34/10A
MINISTER FOR AGRICULTURE
GOVERNMENT OF INDIA

See Serial 48, Annex E-ent,
May 4, 1944.

My dear Deyanir J:

I was very glad of you to have taken an interest in reading for an interpretation of one of Mahatmaji's comments. I told the people. I am rather intrigued how out of the thousands of things that Mahatmaji said and had to say during the active life you have chosen this particular comment for interpretation. I would not attempt to fashion your answer based on whether they are good or bad, because many in the entire Mahatma, I could also be used both ways. Interpreting this way are available on a number of as good. There are many metropolitan people who live by his name. Because they like their selfish interests and believe something when Mahatmaji said something. I have no doubt your intention may be the noblest. All the same, if the present context of things in India, some would not be many occasions to resort to this particular advice of Mahatmaji. If, however, a person possesses all the benefits and comforts of life, and wants to fight for any oppressed people or against any tyrant when I am sure Mahatmaji's advice could be fruitfully adopted. But I despise the idea of using hundreds of things against the advice of Mahatmaji and choose one sentence from somewhere to use for some particular. And in this this could not be realizing the spirit of Mahatmaji, a policeman.

[illegible]

1997-1998

2. 2000.0000

Mr. Jaynes & Son
Liberal Station, 2nd
Rear Radio Club,
Arthur Pender Road
P.O. Box 2000, 2nd

2047 4 1

[illegible]

7-10

1990

Exposure to the drug was

On 1 Sept 68, I met with
the "Red" Squad members who are administrative.
They, with the Red Squad, are the
only ones who are
in the building.

2002 年 12 月 20 日

MAY 20, 1954

Dear Sir,

I have received your letter. You have asked about my personal view regarding the opinion expressed by Gandhiji about tyranny. No thinking person can differ from what interpretation Mahatmaji put on this word 'tyranny'. Tyranny is one of the worst enemies of the noble character of humanity. To tolerate it in silence is to accept it, and therefore it becomes a sin.

I am glad to know that you have been taking good deal of interest in the resettlement of refugees.

Yours sincerely,

2014

Shri Jayaram M. Gerdidas,
President, The Sindhi Ex-
Merchants Association,
Kasturba Hospital, B.E. Road, Ahmedabad 41-2,
Attn: Ex-merchants Secy.,
Gulab, Bhatnagar.

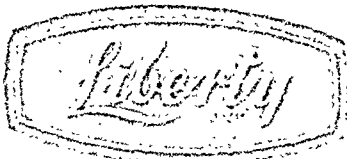
India's salvation depends on the
sacrifice and enlightenment
of her women

Mahatma Gandhi

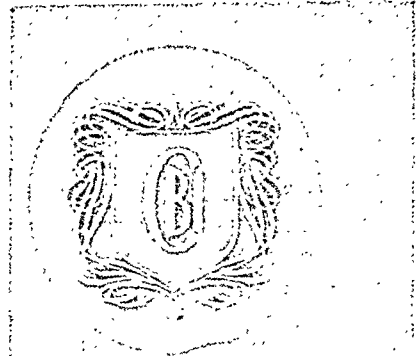
WITH COMPLIMENTS AND
BEST WISHES FROM

ASSOCIATED APPAREL PVT. LTD.

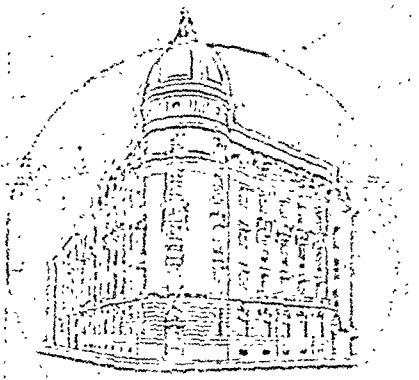
MAKERS OF

INDIA'S FINEST LINE OF MEN'S WEAR

هر قسم جي بندڪنگ
سڀرا لاءِ

سينٽرل بئنڪ آف انڊيا

رجسٽرڊ آفيس:

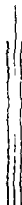
مهاڻا گانڌي روڊ، بمبئي - ۱.

وي. سي. بئيل - چيمبرس

We can all become messengers of
God if we cease to learn.

M. K. Gandhi

Space Donated by

HARCHANDRAI SONS

Agents

"FAG" & "DURKOPP" German, "SRO" Swiss,
"SEALMASTER" U.S.A., "R & M" England and "OVR" Italian Bearings

21, N. DE ...
R ...

Phone - 320321 (2 lines)

The forms are many but the
informing spirit is one.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

HUNDALDAS NARAINDAS
SILK MERCHANTS

OFFICE:
35-41, 1ST FLOOR, CHURCH A GALL,
BOMBAY-2.

Phone: 31413.

SHOP:
54 CHURCH GALL, M. J. MARKET,
BOMBAY-2.

Branch: "DHANROOP"

Phone: 315508

To me political power is not an end but one of the
means of enabling people to better their
condition in every department of life.

— *Mahatma Gandhi*

For
Delicious Cooking
Use
MALTI VANASPATI

Manufactured By
MALWA VANASPATI & CHEMICAL CO. LTD.
MOHATTA NAGAR,
INDORE.

Space Donated By

Metalloy Corporation

133, North Brook Street, BOMBAY-4.

Dealers in :

NON-FERROUS, TUBES, SOLIDS,
SECTIONS, SHEET AND STRIPS

Phone : 33719

The millions who have to go without two
meals a day, To them God can only
appear as bread and butter.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by :

SHAMA FIREWORKS INDUSTRIES

Manufacturers of

Fancy Fireworks Which BEAT THE BEST
Our Brands : SWAN, SHAMA, BABA, ETC., ETC.

Always Use
SHAMA'S FIREWORKS FOR
JOYOUS FESTIVITY

H. O :
Acharya Kripalani Road,
P. O. Box No; 59; Jaldaan (M.S.)
Tele { Phone: 193 & 560
 { Gram : "SHALIA."

B. O :
142-Samuel Street,
Bombay-9 (BR)
Tele { Phone: 325521
 { Gram : 'PHULJHARI'.

Space Donated by

General Spares Industries Pvt. Limited

400, 1st Floor, Industrial Estate, Colaba,
BOMBAY - 4

God created man to work for his food
and said that those who eat
without work were thieves.

More food than this

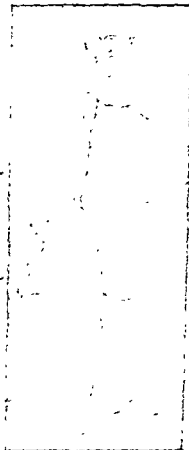
Space Donated by

SAI INDUSTRIES

Manufacturers of
COPPER BRASS, ALUMINIUM
TUBES, SOLID & SECTIONS
By Cold Drawing Process

2nd, Anchor Kunda Road, L. B. Nagar, Anchor Estate,
BOMBAY-59

PHONE: 574541

Space Donated by

Shoorjee Vallabhdas

Darabshaw House, Ballard Estate,
BOMBAY-I.

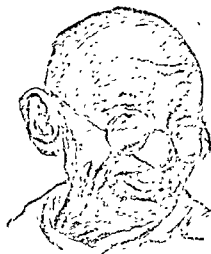
Phones: 262625 & 263443

Capital as such is not evil, it is its
wrong use that is evil.

— Mahatma Gandhi

Space Donated By

A. WELL WISHER

In God's house there are many mansions
and they are all holy.

- *Mathew 23:12*

Space Deeded by

General & Timber Products

Manufacturers of
G T P PLYWOOD

239, Frere Road, Fort, BOMBAY-1

Telephone 26614-267612-0 0730

Telegram 'GOTIF 00'

Politics bereft of religion are absolute
dust, ever to be shunned.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by :

BALL BEARING & MACHINERY CORPORATION

Specialists:

Ball, Roller and Taper Roller Bearings.

11-74, MAGDE STREET,
MUMBAI 3-DE.

Phone : 320321 (2 lines)

That economics is untrue which ignores
or disregards moral values

— Mahatma Gandhi

EXCLUS - V - E - N - T - S
with unrivalled modern amenities
Ideal Investment & Self Occupation

"JALDARSHAN"

at May-b

For further details contact:

R. & G. Advani & Co.

ESTATE AGENTS

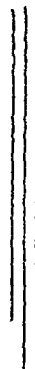
Singhu House
35, Nanabhai Lane,
Flora Fountain BOMBAY-
Phone. 251521

"ESTATE"
40-C.C.S.
CALCUTTA
Phone 444438

Religions are different roads
converging to the same point.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by :

ATUR INDIA PRIVATE LIMITED

CIVIL ENGINEERS

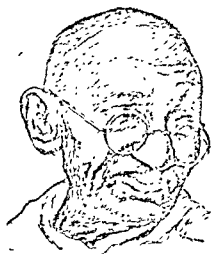
BUILDING DESIGNS & CONSTRUCTION

Atur House, Wellesley Road,
POONA-1.

Phone : 22555

H.O. 311, Mirabelle,
New Marine Lines, BOMBAY-1.

Phone : 291656

There is an indefinable mysterious power
that pervades everything I feel it though I do not see it.

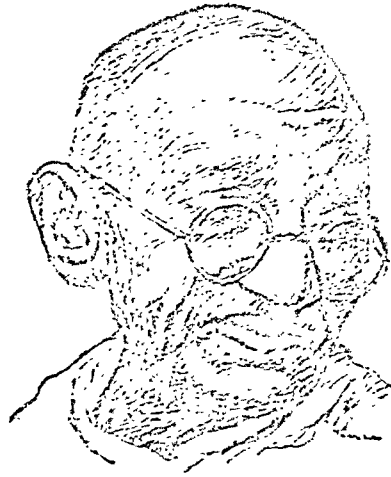
-- Mahatma Gandhi

Space Donated by

THE EAST INDIA PAPER CO. LTD.

5A 5B, Court Chambers, 35, New Marine Lines.

BOMBAY-20

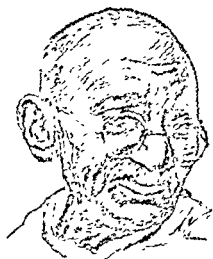
Divine knowledge is not to be borrowed from books.
It has to be realized in oneself.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by :

Dr. Laxmichand Panjwani

206, Jawahar Marg, INDORE-2. (M.P.)

I am endeavouring to see God
through service of humanity.

— Mahatma Gandhi

In Sacred Memory of

Late Shri Ram B. Molwani

whose humanitarian work at Larkana Sind
Gandhiji saw and appreciated

I have nothing new to teach the
world. Truth & Non-violence are
as old as the hills.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

GANDHI SEVA MANDAL
BOMBAY

It is my certain conviction that no man loses his
freedom except through his own weakness

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

Tolani Private Limited

ENGINEERS, CONTRACTORS, SHIPOWNERS

Registered Office.

10, ALTAIR, LINT ROAD, BOMBAY-46

Grams:

"COTOLANI"

Telex

"TOLANI" B 400

Telephones:

4000 (TOLANI) 400100

There is no bravery greater than a resolute refusal
to bend the knee to an earthly power.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

VIJAY BAKELITE TRADING CO.

Manufacturers of

CAPS AND STOPPERS PLASTIC BAKELITE RUBBER

Office :

8, Chakla Street, BOMBAY-3.

factory :

Industrial Area, ULHASNAGAR-4.

Phone Office: 323145

Cable: "BESTCAP"

Phone Factory: 163

As food is indispensable for body so is
prayer indispensable for soul

— Mahatma Gandhi

State Directed by

EXPRESS INDUSTRIES

Manufacturers, Importers & Exporters of
Electric Appliances and Self-Adhesive Tapes

Office

3173, Abdul Rehman Street,
BOMBAY-3

Factory,

Pawzi Chowk,
ULHASNAGAR 3

Phone 123

Page 323 34

Phones: { Office 320501
592932
Resi. 581670

FATEH INDUSTRIES & STORES

MANUFACTURERS, IMPORTERS, EXPORTERS,
OF QUALITY CANDLES & WAX PRODUCTS
AND PETROLEUM JELLY.

175, Samuel Street, Khoja Galli,
BOMBAY 9-BR.

In matter of conscience the law of
majority has no place.

— Mahatma Gandhi

FOR YOUR REQUIREMENTS OF
CARD & CORRUGATED BOARD BOXES OF ALL TYPES

PLEASE CONTACT

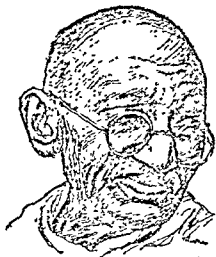
Paradise Paper Products

Office:
78-A, Princess Street.
BOMBAY-2.

Phone: 319916

Factory:
Mahendra Industrial Estate,
Road No. 20, Plot No. 109-D,
Slon East, BOMBAY-22.

Phone: 471135-475535

Democracy disciplined and enlightened
is the finest thing in the world.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

MASAND RUBBER MFG. CO.

Manufacturers of:

Rubber Bushing Kits, Steering Seal Racks, Universal
Joint Coupling Break Washers Etc, For Automobiles

Plot No. A-2, Chemical Zone,

AMBERNATH (C. Rly.)

Phone: 58 Ambernath.

Gram: MASAND BROGS

مسند ربر مانیو فٹکچرنگ کمپنی
ملاک امر ای - ۲، کیمیکل زون، امبرناتھ (سنٹرل ریلوی)

Space Donated By

BHAGSON TRADING COMPANY

76, Mahomeali Road,
BOMBAY-3.

Phone: 3 2 4 4 8 1

**No man ever loses his freedom
except through his own weakness.**

— Mahatma Gandhi

WITH BEST COMPLIMENTS FROM

Pahlajrai Radhakishin

CLOTH MERCHANT

9, Madhavji Cloth Market,
Kalbadevi Road,
BOMBAY-2.

Phone: 3 1 3 3 9 3

Space Donated by

J. B. TRADING CORPORATION

32, Silk House, 630, Girgaum Road,
P.O. Box 2465, BOMBAY-2. (India)

Exporters of:

Handicrafts, Jewellery, Silk Piece Goods
and Scarves

Office Tel: 313659

Cable: SOCIAL'

Branches

Mian Sahib Gali,
MORADABAD

5A/23, Ansari Road,
Daryaganj, DELHI-6.

Space Donated by

VAPS LABORATORIES

MANUFACTURING CHEMISTS

20, Lokmanya Tilak Marg,
BOMBAY-3.

Factory:

9, ULHASNAGAR-1. (Bombay)

Telephone: 232

I would risk violence a thousand times
than the emasculation of a whole race

~ Mahatma Gandhi

Space Donated by

SWASTIK Art Printers

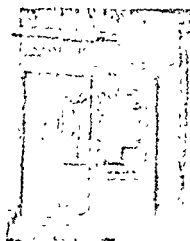
A TO Z, PRINTERS & BOOK BINDERS

Manufacturers of

'SWASTIK DIARY'

Shop No. 563, Press Bazar,
Ulhasnagar-3 (Bombay)

Prop. Sukhdev C. Kishinchandani
Manager Deepchand M. Thakur

The Jai Hind Co-operative Bank Ltd.

108, Meadows Street, Fort, BOMBAY.

The first and the only Bank started by Sindhis in Bombay.

Every kind of Banking business transacted.

Deposits for 3 to 12 months received at attractive rate of interest. Loans are being granted preferably for Small Industries, Business, Housing, Domestic appliances and furniture etc.

SAVINGS BANK

Rate of interest on Savings account is FOUR percent per annum

BOARD OF DIRECTORS

Shri Hotchand G. Advani	Chairman	Shri P. D. Aswani
Shri Kundandas Rewachand	Vice-Chairman	Shri H. P. Hira
Shri Mathradas Topandas		Shri T. M. Jagtiani
Shri Lachiram J. Kripalani		
Shri S. C. Israni M.L.A. J. P.	Managing Director	

Shri Sajandas K. Advancy
Manager.

A born democrat is a disciplinarian.

— Mahatma Gandhi

Shakuntala Publishing House

PRINTERS & PUBLISHERS

10, Garden Homes, 1st Road, Khar, Bombay-52.

(in Collaboration with Horst Erdmann Verlag, West Germany)
take great pleasure in offering you the following interesting books:—

MAHATMA GANDHI AS GERMANS SEE HIM

Contributions by famous German Indologists for the Gandhi Year Celebration. Edited by Dr. Heimo Rau, Director of the Max Mueller Bhavan, Bombay. 196 Pages, Hard bound Rs. 15 00

CLASSICAL READINGS FROM GERMAN LITERATURE

(From the Middle Ages to the Present Day)
This 400 page volume comprises texts by Lessing, Herder, Goethe, Schiller, Kleist, Heine, Storm, Hauptmann, Kafka, Brech and Mann. A very interesting and instructive collection. Rs. 21 00

GERMAN INDOLOGY (Past and Present)

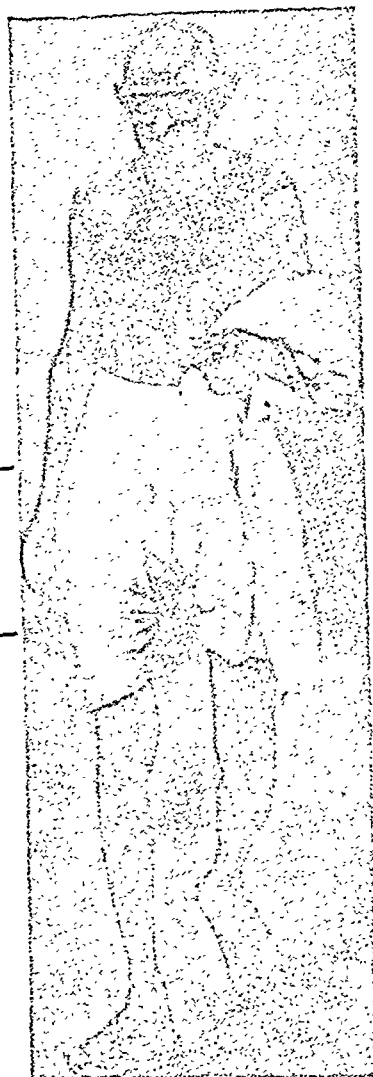
A survey of German Indology through the ages. Very informative. 36 Pages Rs. 2 00

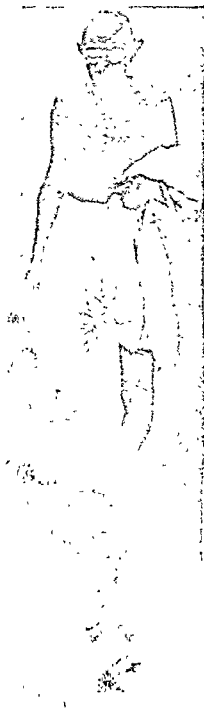
IN LOVE WITH THE NEWSPAPER

(Random Thoughts on Journalism) Edited by Hermann Ziock
A very interesting Book for young and old Journalists, written by Journalists for Journalists. Rs. 4 00

MEMSAHIB IN SUNDERNAGAR (German)

Die Erinnerungen einer deutschen Frau an ihre ersten Jahre in Indien. A very suitable Reader for advanced students of the German Language. 160 pages Beautifully illustrated. Rs. 12 00

Space Donated By

Trade & Traders

108, Lokmanya Tilak Marg

R. No. 17, First Floor,

BOMBAY-2

**Service can have no meaning unless
one takes pleasure in it.**

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

SONI THAKUR

104-107, Green House, Green Street,

Opp. Old Customs House,

Fort, BOMBAY-1

Phone: 256987

Grams WEDCARDS

We must content to die if we can
not live as free men and women.

-- Mahatma Gandhi

Space Donated by

AKAY INDUSTRIES

Shiv Sagar Estate, A Block, 8th Floor,
Dr. Annie Besant Road, Worli,
B O M B A Y - 1 8.

Manufacturers of :

**Centrifugal Pumps, Valves etc. in Corrossion Resistant Metals
for Chemical Industries.**

Space Donated By

Trade & Traders

199, Lokmanya Tilak Marg
R. No. 17, First Floor,
BOMBAY-2.

**Service can have no meaning unless
one takes pleasure in it.**

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

SONI THAKUR

104-107, Green House, Green Street,
Opp. Old Custome House,
Fort, BOMBAY-1

Phone: 256987

Grams WEDCARDS

Space Donated by

THE WEST END HOTEL

45, Marine Lines, BOMBAY-1.

Phone : 299121

Political life must be an echo of private
life and there cannot be any divorce
between the two.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

HARILELAS

Harilela House, Mint Road, P. O. Box 583, Fort,
BOMBAY-1.

Head Office :
KOWLOON (HONG KONG).

Branches :

LONDON—YOKOHAMA—FRANKFURT—OKINAWA—BANGKOK

INDIA'S FOREMOST EXPORTERS OF HANDICRAFTS & HANDLOOMS

SUCH AS

BRASSWARE CARPETS RAWSILKS TUSSAR SILKS
BANARAS SCARVES STOLAS SAREES
ZARI EMBROIDERIES IVORY & WOOD CARVINGS

My goal is friendship with the whole world.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

**Beekay
Enterprise**

Gram: BEEKAYSARI

MANUFACTURERS OF SAREES

103/105, OLD HANUMAN LANE, 1st FLOOR, KALBADEVI ROAD, BOMBAY-2.

For Everything in Civil and Steel Structural Construction

Remember

Madhavdas S. Khurana
ENGINEERS & CONTRACTORS

Head Office :

304/A, NEEL KANTH, 98, MARINE DRIVE,
BOMBAY-2.

Phone : 244129

Phone : 3314
17, Sindhi Colony,
Bhopal.

Phone : 621372
D 62, N D.S.E.I.
New Delhi-3.

Phone : 71972
14/8, Shrenik Society,
Naranpura, Ahmedabad-13

Ahimsa and Truth are so intertwined that
it is practically impossible to
disentangle and separate them

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

Vishindas Assardas

Importers & Exporters

Hosiery, Sundries & General Merchants
79, CHAKLA STREET,
BOMBAY-3.

Phone : 322982

Telegram : "VISHINASAR"

Space Donated by

DEEPAK TRADING CO.

Manufacturers of :

READYMADE GARMENTS

Specialists in :

BABY FROCKS & BABA SUITS

49, CHAKLA STREET,
BOMBAY-3.

Phone : 322982

Gram : VISHINASAR

ٻايو وڃي ٿو

دشواندن کي اڃ گانڌيءَ جي سکياڻن تي عمل
ڪرڻ کپي ۽ ٻاٻوءَ جي آدرشي حمون مان ڪجهه
ٻوائڻن کپي .

آسن: ۶۲۱۶-۶۲۱۶ سال ۱۹۹۰
نڪتري ۽ ڪار - ڦٽائي والا
۵۱۲۹ مڪرم
۶۸۲۶ نواس

اسانجي ڪارخاني حمون راجو ۽ اشو ڪ دھند
نريد مار ڪ ڦٽيڙا ۽ عالشان ڦٽاڪا اڃ ساري يارو ۾
منڊور آڏن.

کيسا انڊسٽريز

۴۱ دولت گنج، گلي نمبر ۲-۲ انڊور-۲

In the unity of my concep
there is perfect unity in the plurali
of design

- Mahatma Gana

ٽيمرو مارجنٽس، سا هل اوڻوس
اٿسو سٺمشن (اٿاس نگر)

اسن گانڌي گروٽ لاءِ شب اپائسون
طاغو ڪندي پهچي سيني گراڊڪن، قرب
وارن ۽ ون، همدرد دوستن کي عي شب
موقعي تي واڌاڻون لا ٿيون .

شوا ۾

دوار ڪاڊاس پتاج (نور پڊلت)
شري وسيل (سبڪڊيٽري)

S. A. Mahmood Present

A Story of a Virgin Mother

Film Field Production's

"Aaja Sanam"

★ing ★Feroz Khan ★Tanuja ★Shabnam ★Muk
★Jai Kajari ★S. N. Bannerjee ★Sulochana Chatter
★Jenious ★Shiv Raj ★Meenakshi ★Sushma
★S. A. Baker & ★Deven Verma

Written & Directed By
Yusuf Naqvi

Produced By
S. A. Mahmood

Music
Usha Khanna

Photography
S. A. Saeed

Lyrics By
Indiver - M. K. Javed & Kafeel Az

Edited By
I. M. Kunn

Art
Abdul Rahim

P. R. O
Deep Sagar

مهاڻا جي شهادت جي ڏينهن شل بابوءَ جي وچنن جي
پالنا ڪري اسين صحيح معنئي ۾ کيس شرداڻي ڏيڻ ڪريون.

نيو سنڌ ويونگ فئڪٽري الهاڻس نگر-۴

ٿرستي يا رکيڪ کي سونهيل ڏن جو بهترين ايبوڪ
ڪرڻ گهرجي .
- بابو

گهڻشامداس نانڪرام ايسنس ڊيلرس

نئون روڊ، دڪان نمبر ۱۷، لهرڙو چوڪ،
الهاڻس نگر ۲.
هميشه واپرايو ”ٿري برڊ“ ٿرڻڊ ايسنس ائڊ
ڪلرس ”بسڪوٽ“ ڪنٽيڪشنري، مٺائي، سوڊا
ايسن ۽ آئسڪنڊي واهي.
اسان وٽان (ٿري فيور) راجا ۽ مهاراجا ۽ سوڊ ڪمپائونڊ
بڻ ملي سگهندا.

Ghanshamdas Nanikram
New Road, Nehru Chowk, ULHASNAGAR-2 (Phone 2991)
Always Use

Maharaja & Raja Brand Perfumes, Three Birds Brand
Essence & Colours, Motor Brand Sachhrin,
Asian Makes Good Flavours,
Asian Makes Good Perfumes.

ڪوڙهي آهي ۽ ڪمپني لکڻ ۾ گندڙي آهي ؟
 هو ايشور جي لڳن جي شروعات ڪرڻ بدران دشتن
 ۾ ٻاڏو ۽ جو انبساط ٿو ٻڌي .

سڄي هندستان ۾ سندن نگر وڌي ۾ وڏو سندن جو شهر آهي

گجائنند بلڊرس ڪمپنيءَ وارن

گجائنند مارڪيٽ ڪمپني بلڊنگ ايمپرائيز سنڌي جو سان اوڄو ڪم آهي

۽ سوين سوين پڻ وڌائي آهي

• پهرين هاري ۾ سنڌي اسڪول

• ٻي هاري ۾ شايدار گجڙن لاءِ جڳهون

• عدنان ڪپري جو شاهي گجائنند مارڪيٽ

گجائنند مارڪيٽ

۽ انهن سڀني جا ساڻا

۱- شرڪ هٿي ۽ اندر لعل سيند ڪوئل آهه جا

۲- شرڪ ٿورو مل پر بداس وڌو آهي

۳- شرڪ ٺاهڻ ۾ ڪم ڪندڙ درهه ٺاهڻ

۴- شرڪ هو لڳند ۽ شرڪ پر سر ۾

پنهجو هڪ هڪ منت، ايشور لاءِ، ايشور جي ڪارڊ
 لاءِ، سڀو لاءِ محفوظ ڪرڻ گهرجي. - ٻاپو

شري ڪاچومل بدلداس اچريه

(اڳيون پريزيڊنٽ ميونسپالٽي الياسنگر ۽ آنرري مئجسٽريٽ)

—
 گانڌي گرفت جي ادڳهاڻن جي موقع تي ڀارتواسي ۽ جي
 ڀانڱن کي، لکرواسي ڀائرن کي، مترن ۽ قرب وارن همدر
 دوستن کي ۽ سڀني سنڌين کي لک لک
 واڌايون ٿو ڏئي.

سال
۱۹۳۲

آسنداس گروپ

پروپا
ٽيل

اي - داس ۽ ڪمپني

دھلي: 74 صدر نراڻ، دھلي - 6

فون: 581423, 582708, 226583

جلندر سٽي: نراڻ سٽان، فون 3727, 5521

الله آباد: 308، شاھ گنج، فون 5355

لشڪر (گوالدار): فون 2269

الور: خوب سرڪس

اوگنڊوازي: (ڏکڻ هندستان) ڪلاٽي بلديگ

آد پپور (گانڊپام - ڪم): DAZ-37 فون 6100

اي - داس ۽ ڪمپني (1940)

ڪالور: مولگم ڪراسنگ، فون 63910, 64721

لڪو: ٽي، امن آباد پارڪ، فون 24583

روڪ (ڊسٽريبيوٽرس):

۱. سرو شري جي. بي. هنگوارام ۽ ڪمپني

۲. اوگلي ڪلاس ورڪس لميٽيڊ

۳. ڪمپنن پرائيوٽ لميٽيڊ

۴. ڪنڊري فراء (اڊيا) پرائيوٽ لميٽيڊ

۵. ايٽن ڪمپنل ورڪس

۶. جي. جي. فروٽ بورڊولگ لئڪٽري

۷. ڪارٽيلڊ انڊسٽريز

۸. راجسٿان جي لٽاري پٿري.

آسنداس گروپ

دھلي آڻو هندستان جي
واپار جو دن آهي. اوڻا رڌا
دھليءَ جي واپار ۾ داو پنج
به آهن. دھليءَ جا واپاري
اڪثر ڪارخاندارن کي
ڪم ۾ ويهيو ڇڏين. دھلي
مارڪيٽ تي صاحبو ٿي معدي
سڄي آڻو هندستان (او. بي.)
پنجاپ، راجسٿان، مڌيا
پروڊيش، ڪشمير، عمارجل
پروڊيش ۽ عربا (ا) جي
مارڪيٽن تي لڏ ساهو.
ڏورانهين ڪارخاندار لاءِ
دھلي مارڪيٽ وڏو مٿي
جو سودو آهي. حروي ڪو
ڪارخاندار هن مارڪيٽ
کي صاحبو ٿي رکي ٿو سگهي.
اسان ۲۱ سال هن
مارڪيٽ جي دن ۾ گذاريا
آهن ۽ رڳو رڳو جي حاڪم انتون.
پهچي اڄپنهن ڪا به ال
خوب پڪڙيا، علائقا مشهور
ڪا انتون، نئين ڪري هن
مارڪيٽ کي صاحبو ٿي رهيا ٿا
اسان لاءِ ڪو مسئلو ٿي نه آهي.
اسانجي شاندار آفيس
(۴۰۰ فوٽ ايراضي) لوڪ
واپار جي مک ٿئي صدر
۾ آهي. نئين ڪمپنن ۾
دھلي ۽ ڪن ڪومپاري آهن.
سنڌي ڪارخاندار اسان
جي دوست ۽ آزمودن جو
ٿاڏو ٿي سگهن ٿا. انهيءَ
لاءِ لکڙ اسانجي موڪري
آفس دھليءَ سان ڪرڻ
ٿيڻ جي.

۳۰ جنوري ۱۹۷۰

ڀارت جي انوکي

موان آتما گانڌيجيءَ جي شهادت جي دن تي

سندس چرٽن ۾ هڪ سؤ وار اسانجا پرڳام

ڀارت جي آزادي

صدين جي غلام ڀارت جي آزاديءَ ۽ سڄي جڳت جي صلح ۽ شانتيءَ لاءِ اسان کي اهڙا ۽ ستيا جا انوکا ڀاڻا ويهي پڙهائين ۽ انهن جي ٻل ڀريوڪ سان اجڪو سلطنتشاهي جي چنن مان ڀارت آزاد ڪرائي ڏنائين، پنهنجي هٿن واري لڪ به ڪڏهن اُڀري نه ڪيائين. اڄ سڄو جڳت صلح ۽ شانتيءَ لاءِ تـڙ ٽـڙي رهيو آهي ۽ مهاڻا جيءَ جو سندس اپنائو لاءِ جاڳي اُٿيو آهي، جو سندس شتابدي ديسان ديس ملهائي پيئي وڃي.

سنڌين لاءِ وطن

اسان سنڌين سان نه آڳي قدم ڀري جيڪو اڳڪار ڪيو اٿس سو قيام ڪين ڀلياسين. جڏهن ديس جي ورهاڱي اسان سنڌين کي لاوطن بڻايو تڏهن تنگال ۱۵،۵۲۹ ايڪڙ زمين ڪنڊلا بندر تي سڀني سنڌين لاءِ نمون وطن ۽ ڪراچيءَ جهڙو بندر آڏو لاءِ، ڪڇ جي مهاراءَ کان مٿس (گرائنٽ) وٺي سرڪوسي ڀائي پرناب کي سپرد ڪيائين. ۳۰ جنوري ۱۹۴۸، جنهن ڏينهن سندس هتيا ڪانڊ دهليءَ ۾ ٿيو ان ساڳئي ڏينهن صبح جو ڪڇ جي ديوان وٽان تار پهتي هئي ته زمين ڀائي صاحب کي گرائنٽ ڪئي ويئي آهي. ان زمين تي اڄ سندس اُمر نالي سان گانڌيڌام، هر ٻي ماڻه بوسنتان جو روپ وٺي رهيو آهي ۽ سندس ٽولن سان رمپڪ سماڌي نه رڳو اسان سنڌين لاءِ پر سڄيءَ ڪجرات لاءِ ٿيڻ آستان بڻجي پيو آهي.

شيوا ۽ - شو نائي خوشحال ٿرست

ڀاڙو وجهندڙ چيئرمين

آسنداس خوشحال داس

سرگواسي ڊاڪٽر چوڻي رام گدوالي
جتي عمر آزاد ٿي، هي نعر ڪر سنڌين جي مڃتاري ڪئي.

سرڳواسي ارڃن هيوارام

ديھانت

۵ جنوري ۱۹۵۸

جنم

۱۴ آڪٽوبر ۱۹۴۱

Full many a gem of purest ray serene,
The dark unfathomed caves of ocean bear,
Full many a flower is born to blush unseen,
And waste its sweatness on the desert air.

سمند جي اونھي عمق ۾ لعل موتي بيشمار
بن ٿي رهجي وڃن

۽ پيا بانن ۾ سھڻا ڦول پُر - خوشبو هزار
بن ڏئي مرچيو وڃن

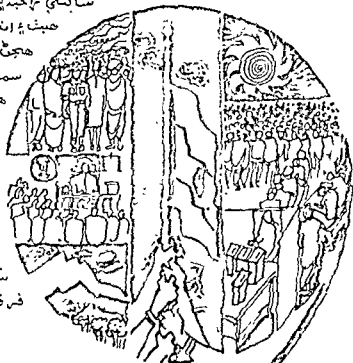
شڪارپور جو لڪر ٺاڪ سر ڳواڻي
سيٽ لڳندا سنگھ بچاڇ

جنهن وقت گهڻو تڙ سيڙي ڪالنگريسي
ليتا اچي مهمان ٿيندا هئا ۽ جوهر
قومي ۽ سماجڪ ڪاروبار سان
ڳنڍيل هو.

هڪ قوم: هڪ جزا

6

ساڳئي راجهه ۾، ساڳئي هندي
هيٺ ۽ ان ڏانهن يڪمشت فرمايو ڏاڍي
هڪڙي ۾ ماڻهن جي وچ ۾ پٺي ته
سمات آهي... ڇو ڇو پيارت ۾
هڪ قوم جي رويي ۾ وڌواس
آهي انهن لاءِ توڙي ٻيا گهڻا
جو سوال نه ٿو سگهي سڀني
هڪجهڙن فائنل، هڪجهڙي
ملت جا خدائون آهن...
اسانجي ويڇاري ۾ جو راجهه
سيڪيولي، لوڪساهي راج
نٿي گهي جي جھن ۾ انگ انگ
فرقن ۾ پوري ٿيل ميللا به هجي.

مهاٽما گانڌي

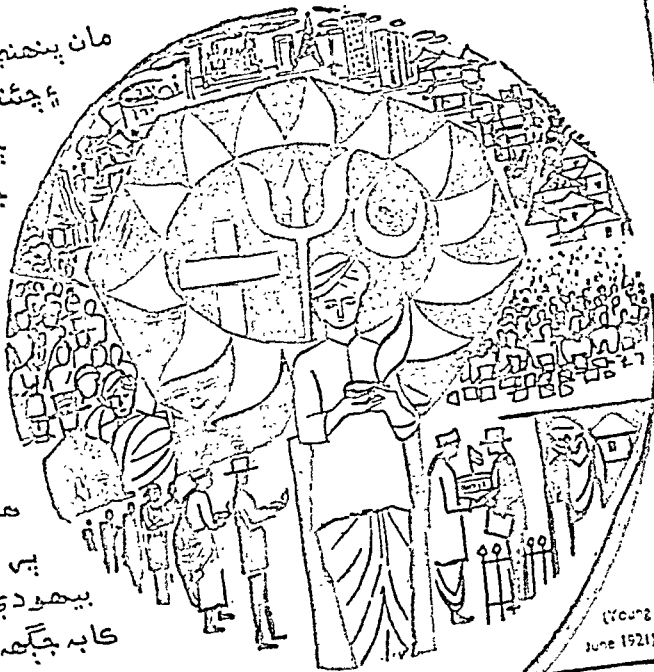

MAHATMA
GANDHI
NINTH CENTENARY
OCT 2, 1968 TO
FEB 22, 1970
महात्मा
गान्धी
जन्म शताब्दी
अक्टूबर २ १९६८ ते
फरवरी २२ १९७०

کلیل مکان

مان پنهنجو گهر پوساتيل دمرين
 ۶ چټني طر فن کان پټين ۾ چکړيل نټو
 چاهيان. مان چاهيان توت سپيني ملکن
 جون سپيناوون منهنجي گهر جي
 چوڌري جيستري قدر ممکن ٿي
 سگهي اوسري آزادي سان ڦرن.
 پر کير منهنجي پيرن کي ڦيرائي
 اڇلائي اهو قبول نه ڪندس.
 منهنجو ڌرم قيد خاني جو ڌرم
 ڪونهي: هن ۾ ايشور جي خليل
 هر پراڻي لاءِ جڳهه آهي،
 پر جاتي، ڌرم يا رنگ جي
 بيهودي گهمند لاءِ هن ۾
 ڪابه جڳهه ڪاهي.

(Young India,
June 1921)

مهاٽما گانڌي

MAHATMA
 GANDHI
 BIRTH CENTENARY
 OCT 2, 1968 TO
 FEB 22, 1970
 महात्मा
 गांधी
 जन्म शताब्दी
 अक्टूबर 2, 1968 से
 फरवरी 22, 1970

— ساڌو واسواڻي

هو. ڳانڍڻي ۽ ڳانڍڻيءَ جي ذريع ڀارمه سنار جي خون ۾ ميان ٿيو.

[١٩٣٠ ۾ جڏهن مهاڻا ڳانڍي سنڌ ۾ آيو تڏهن ڪراچيءَ جي مٿ ۾ ساڌو واسواڻي سڀاڻي هو ۽ هن مهاڻا ڳانڍيءَ جي اسهڪار جي ٺهراءَ جي زوردار اڻبد ڪري ڪريءَ مخالفت ٺاهيو ۽ ٺهراءَ پاس ڪرائي ڏنو.]

— ٻول ڪو

اوپندي چيو ته ڪو بهي ڪو سم ڪي سلب تي جاڙهو ويو آهي.

— ڊاڪٽر مارٽن ليوٽ ڪنگ

ڪنڀي شاعري ٻڌائي ٿي شڪم شاليءَ، اٺائون سماءَ ڪو شڪار ڪري ڪتب آندو. — آلبرٽ اينسٽن

ماس وارو شخص ڪڏهن به هن ٻوليءَ تي ڳهيو ٺوڻو.

دعا جو اوتار

مهاڻا ڳانڍي بگوان ٻڌن جيان ٻيا هو اونار هو، آٽڪ اٽڪل چيو پيمبر هو. لوڪ سگرهه ۽ پڪي آهي به ٻارناتون مهاڻا جي خون مان پکن ليون. ڳانڍي وڳو ڪو راجپوتي هتي نه هو، هو آسروان جي آدرش جو حامي هو. سندس دل عي اونيائيءَ ۾ انادي ڪال چيو ڊوار ڪليل ٻيو ڪرست

شربت ٻول ڪو ڪو آڻ پڪن لڪڪا مهاڻا ڳانڍيءَ جي شهادت تي شردانگي سماجڪ هٿيار

ڳانڍڻي لاپاس ۾ ٻيرون شخص آهي جنهن جيس جي پير ۾ هي لپتيءَ ڪي واکئي ڪم پو ڪو ڪو ڪو مان مهي اعتبار ڪو نه ڪندون

”اڀڙ پڙ خون شايد ئي ان ڳالهه تي اعتبار ڪندون ته اهو ڪو خون ۽

گوديو ٺڪور ۽ مهاڻا ڳانڍي

ٻڌندو ڪو ڪو ملت، ايشور لاءِ، ايشور جي ڪارن لاءِ، سبوا لاءِ

مشفوظ ڪرڻ گچر جي، — ٻار

جڏهن هٿ ساڙيندو

مهاڻا گانڌي جڏهن پهرين ڀارت جي راجنيتي ڪيترن ڀرن ڏريو تڏهن هن اڃا انگريزن مان وشواس ڪين وڃايو هو. لوڪمانيه تلڪ انهيءَ ڇيو:

”مهاڻا گانڌيءَ اڃا هتي ڀارت ۾ انگريزن سان سمجهه ۾ اچي پنهنجا هٿ

ويرون ۾ وير

ڪوبه پارٽوآسي ڪڏهن به هتي يا پارٽوآسين جي ڪنهن به مجلس ۾، مهاڻا گانڌيءَ جو نالو اونهيءَ منگيءَ ۽ ڳورو کان سواءِ ڪٿي نه سگهندو. گانڌيءَ کان وڌيڪ پوتر، وڌيڪ اعليٰ، وڌيڪ بهادر، وڌيڪ اوچ آتما ڪڏهن به هن ڀرتويءَ تي ڪونه گهڻو آهي. سادي ۽ تهسپا جي جيون وڌيڪ ڪندي، ۽ ستيه، نياڻ ۽ پراڻي ڪٽ لاءِ پريم ڌارڻ جي اوچ آدرشن لاءِ پنهنجي

وڏي ۾ وڏي دين

گانڌيءَ جي وڏي ۾ وڏي دين ڪهڙي هئي؟ اول اول نه هن پارٽوآسين ۾ ڪانفرنس کي هڪالي ويرا آندو ۽ آزادي طالع جي جوڙي. پر سڀ کان وڏي وستو جا هن نه فقط ڀارت کي پر ساري سنڌ کي

انسانن جي وچ ۾ سلطان

جنرل سمٿس جو ڏکڻ آفريڪا جي گوري سرڪار جو پرمڪ هو ۽ جنهن سان مهاڻا گانڌيءَ شروعاتي چڪري ڪاڏي تنهنڪي مهاڻا گانڌيءَ لاءِ ايڏي شردا هئي جو هن کيس انسانن جي وچ ۾ سلطان ڪوٺيو ۽ هن آزاديءَ بعد هند سرڪار کي مهاڻا

— لوڪمانيه تلڪ

نه ساڙيا آهن. کيس ڏکڻ آفريڪا جي ئي ڄاڻ آهي. جڏهن مهاڻا هتي ڏوڪو کائيندو تڏهن گانڌيءَ جي سرڪار جو مون کان به وڌيڪ وروڙي بڻجي پوندو“

لوڪمانيه جي اها اڳڪٿي ۱۰۰ سيڪڙو صحيح ثابت ٿي.

— گوپال ڪرشن گوکلي

زندگي اڀرڻ ڪندي، مهاڻا ديش جي غريب ڪمزور چنتا جي نيشن کي هڪ جادوگر جيان آڪرشت ڪيو آهي، ۽ هنن لاءِ هڪ نئون ڪلپنا ڪيترن کولي ڇڏيو آهي. هو منشين ۾ منس آهي، ويرون ۾ وير، ديش ڀڳتن ۾ ديش ڀڳت، ۽ اسين انهيءَ چئي سگهون ٿا ته هنجي شخصيت ۾ پارٽي مانو ٿا اوچي ۾ اوچي شڪر تي رسي آهي.

— خان عبدالغفار خان

ڏسي سگهجي ٿو آهي اهنسا جي سکيا. آزاديءَ مهاڻا گانڌيءَ جي ڪارڻ ٿي آئي. مهاڻا جي اهنسا ڪاٺرن جي اهنسا نه مگر ويرون جي اهنسا هئي.

— جنرل سمٿس

گانڌيءَ جو ڇمپل پيمت ڪيو هو مهاڻا ڏکڻ آفريڪا جي جيل ۾ پائيندو هو ۽ جو جنرل سمٿس پنهنجي املاڪي ملڪيت ڪري سائيندو هو. جنرل سمٿس ڇيو مان انهيءَ ڇمپل ۾ پير وجهڻ جي يوڪيه نه آهيان، پر گهٽ ۾ گهٽ ٻارڻ وٽ رکي نه سگهائون.

بي گناهه ماڻهن جي مصيبتن سهڻن سان ئي دنيا بچندڙ آهي.

— ٻار

سٽم اچي ڪٽو ٿيو

ميائما ٿانڌي آيو ۽ ڀارت جي ڪروڙا
ڪنگال عشا جي عبور ٿيڻ باعنوان اچي ڪڙو
ٿيو، سائين جهان اڌ انگ اوڀر ڀل ۽ سندن
پاشا ۾ سائين ڳالهائڻا لڳو. ساڪام سح اچي
هر ڪوت ٿيو ۽ لڙو ڪيون ڪولت مان محض
عزالو. ڪس جو مياها جو ٻڌ عطا ڪيو ويو
آهي سو ئي سندس سچو نالو آهي. ٻيو ڪم

شکستی، حو راز

بدن پر چوٺو، ڏيڙو، جيئن وٽ هڪ
ڪوڙي ڪوٺ هئي، جيئن ڪي شير ٻڪڙ
لاءِ ٻورو ڪٻڙو ٻ ڪوٺ هو، جو سٺيءَ جي
لورڪ جيڪي زمين جو ٻ ڏٺي ڪوٺ هئو
اهڙو هئي ۽ مهاڻا ڪٻڙيءَ ريمس هڪ
شڪستن کان وڌيڪ ٻوان، سلطنتن کان
وڌيڪ طاقتور، ۽ دنيا جي هڪي سوھن
ڪسان وڌيڪ شڪستي شالي ٻڙو؟ ڪٻڙي
ڪاڙهي هئي ٻ ڏيڙو شير ڌاري، هئي ٻ ٽڙو
مرد، هئي ٻ هڪ ٻالڪ جي مٿڌار واري بدن
جو مالڪ، ٻهيا جي جيون گذاريون ٻ ٻڙو، جو
جاڻي وائي ڌري ٻهت ٻ ٽي گذران ڪندو
هو، ان لاءِ ٻه جيئن عربن جان زلڏي
ٻو ڪري، اهڙو شخص ڪنهن ٻ ٻڙي،
ڪس عرب ٻ ٻڙي ٻا ڪس ٻ ڪاريون ٻه
ٽي، اهڙي شڪستي علائي سگهو ٻهڙي
شهباش ٻ ٻ علائي سگهن؟
اهو اڪري ٽي سگهو جو هڪي ٻ
آهتيءَ جو چاهو ۽ ٻ ٻ ڪٺا جي ٻو واه هئي.
هڪي ٻ ٻو عي ۽ انصاف جي ٻو واه

استرڪاءَ جو ڏرم آهي مائو جو پڌ ڌارڻ ڪرڻ. مائو ٻالڪ کان ڊڄندي هڪي ته پوءِ ئي پٽيءَ کان ڊڄي. — ٻاٻو

شرڌا جا قول

نرالي جوت

— جواهر لعل نير و

سندس مرتبوءَ ۾ به جڳ ميانا ۽ اتي ڪلا سمانل هئي. هر درشتي بندوءَ کان اهو مرتبوءَ هن ميان ڀرڻ ۽ سندس زندگيءَ جو جڳ ڇت هئو. سچ ته ان مرتبوءَ سندس سکيا کي جڳ وڌيڪ روشن بڻايو.

هنجي سر ڳواس ڦيٽ وقت سندس سڀيئي شڪتيون سالر هيون ۽ سندس مرتبوءَ اهڙيءَ ريت آيو جيئن هو شايد چاهي هئا، يعني پراڻا جي ڳيڙيءَ ۾. هو ايڪتا جي اُديش لاءِ ئي شهيد ڪيو ويو. هنجي سڄي زندگي ان اُديش لاءِ اڀرڻ ڪيل هئي ۽ ان اُديش جي حاصليت لاءِ هو سڄي جيون پاڻ پتوڙيندو رهيو خاص طور تي پنهنجي حياتيءَ جا پويان سال. سندس باري ۾ اسان جون يادگيريون ڦينديون هڪ ڳرو ۽ جون جنهن جا قدر پڇاڙيءَ تائين هلڪا هئا، جنهنجي مشڪ وچر ٽڙ هئي ۽ جنهن جا نيٺ سدائين هسيءَ سان ٻور هئا.

— سر ويلي راڌاڪرشن

کانڌيءَ جي جيون ڀارم جي ڌارم ۽ ٻرپرا تي ٻڌل هئي ۽ ان ۾ ستيه جي کوجنا تي زور ڏنل آهي، جيون لاءِ اولئو سمنان، موهه - تياگ جو آدرش ۽ ايشور جي براهمني لاءِ هر ڪنهن کي سڀ ڪجهه قربان ڪرڻ لاءِ تيار رهڻ. هن پنهنجي سڄي جيون ستيه جي انادي کوچ ۾ رهييت ڪئي.

۽ مائما کانڌيءَ جي مرتبوءَ تي آڪاش واهي ۽ تان پنڊت جواهر لعل نيروءَ درد ڀريءَ دل مان هيٺيان شبد چيا:

اڄ اسانجي جيون مان روشني هلي ويئي آهي ۽ ڇوڌاري اونداهه اندڪار آهي. پر نه مان ڀليو هوس.

هن ڏيڻ ۾ جا جوت جڳندي رهي آهي سا ڪا رواجي جوت ڪانز هئي. هزار ورهين کانپوءِ به اها جوت هن ڏيڻ ۾ جڳندي ڏسبي. دنيا اها جوت ڏسندي رهندي ۽ اها جوت هزارن آئنائين کي سنتوش ڏيندي رهندي.

جيئن ٻاٻو ٻڙ ڦيندو ٿي ويو، سندس شري، سندس اندر جا ميان شڪتيءَ واري آتما هئي اُنڇو واهڻ وڃي رهي، هنکي ٻڌندي يا هن ڏانهن نٿا ريندي هنجي شري کي نه ڀلجي وڃيو هئو. انڪري جتي هو وينو ٿي اُها جڳهه مندر بڻجي ٿي ٻيئي ۽ جنهن هنڌ تان هو هليو ٿي اُهو تيرت آستان ٿي ٿي پيو.

مجان شڪشڪ

ڪو مڃان شڪشڪ ڀڳن ۾ پيدا ٿيندو آهي. ڪيتريون صديون شايد گذري وڃن ۽ اهڙو استاد شايد نه پهچي. سندس جيون ئي وستو آهي جنهنجي ذريعي هنجي سڃاڻپ ٿئي ٿي. اهڙو مهارش بين کي ڪجهه چوڻ کان اڳ پاڻ اهو ڪري ٿو جيئن ٻيا سندس قدم تي هلي سگهن.

ڀڳوان جو درشن ڪڍي ملندوسين. پنهنجو فرض ڀڳيم سمجهي پورو ڪريون ته ايشور جي ستاڻا ٿي ويندي.

— ٻاٻو

شري ليوندارام ۽ بيا

۱۹۴۱ جي زماني ۾ جڏهن شخصي
ستياگره شروع ٿيو ۽ سنڌ کي شخصي ستياگره
ڪرڻ جي اجازت هاءِ ڪمانڊ ڪاله ڏني
تڏهن سنڌ مان هڪ پنجن ڇٽن جي ستارو
مهاتما گانڌيءَ سان گڏجڻ لاءِ سيواگرام
چڙهي وئي. ان ۾ شري ليوندارام وشنواس،
شري پوسرام ٽهراڻي، سوامي ڪرشنلند،
پروفيسر گهڻشيام ۽ سرگواسي آر. ڪي. سنڌو هئا.
مهاتما گانڌيءَ کين چيو ته سنڌ جي
باري ۾ نه مولانا آزاد کي ٿي فيصلو ڪرڻو
آهي. مان ان ۾ داخل ٿيڻ ڪونه چاهيندس.
پر کين چيائين ته منهنجو شري جتوامداس
جي ٻڌيءَ ۾ پورن وشنواس آهي ۽ اوهن
ان سان رڳو صلاح ڪريو ۽ جئين هو چيو
ليئن ڪريو.
شري جتوامداس ان وقت ناچاڪ هو ۽
ڪراچيءَ ۾ رهيو ٻيو هو.

ڊاڪٽر ڪشنچند بولچندڻي

ڊاڪٽر ڪشنچند بولچندڻي جنهن
شڪارپور ۾ بهترين هريجن ڪالولي لهرائي
۽ شڪارپور هريجن سنگهه جو ڪيترا سال
پريزيڊنٽ ٿي رهيو تنهن جو به گانڌيءَ
سان به دفع سمجھ ڪيو هو.

هن ٻڌايو ته شڪارپور ۾ جڏهن ۱۹۲۱ جي
دوري ۾ مهاتما آيو هئا تڏهن هو شڪارپور
۾ سمورو وقت ساڻس گذريو. مڙ ۾ ٻاٻوءَ کي
ٿار آڻي جنهن ۾ سندس ڪيون باڪل ويهي
غريز ٻالڪ جي مونس جي غر درج ٿيل
هئي. چيائين مهاتما ٿي ان جو ڪجهه اٿو
ڪونه ٿيو. هن مات مٿ ۾ ٿار پڙهي رکي
جڏهن ۽ پنهنجو ڪاريءَ حاور رکيو.

ڊاڪٽر ڪشنچند ٻڌايو ته سنڌ ۾ ڪهڙي -
الهي بخش وزارت واري رڳو نيسٽ به هو
دهليءَ ۾ مهاتما گانڌيءَ سان ڳالهيون ڪرڻ
ويو هو.

ڪراچيءَ ۾ شهيد نالارام جي شري يادگار

هو پاڻڪي پين کان اونچو ٿو سمجهي سو پنهنجو پتن ٿو ڪري. جو پاڻ
ڪي سڀني کان چو ٿو ٿو سمجهي سو پاڻڪي هئي ٿو ڪئي - ٻيو

ٻاٻوءَ چيو:

”مذهبي راجيه هيٺ ڏسڻو نه، پر مسلمان به يا ٻيا به ڪير ڇو رهن؟ مذهبي راج پر پاڻي ٿي ڇو ڏجي؟ پاڪستان جي مالڪ اُتانجي جنتا آهي. هندن ۽ مسلمانن کي گڏجي اُتي مذهبي راج ڪري ٿيڻ جو وروڌ ڪرڻ گهرجي.“

مان: ”پر سنڌ جي هندن ۾ ايتري طاقت ڪانهي. مورچو ئي اُتي اسانکي ذليل زندگي گذارڻي پوندي.“

گاندھيجي:

”ڪانٽر تي ذليل زندگي گذارڻ يا گورنڊاگري سهندو رهڻ پاڻ نه لڏي اچڻ بهتر آهي. مونکي ڏک اهو ڪونه ٿو ٿئي ته اوهين هندستان ۾ ٿا اچو، ڀلي اچو. توهان جو وطن آهي. پر ڏک اهو ٿو ٿيڻ ته ڇا سنڌو ديش ۽ سنڌوءَ جو ڪنڌو هندن کان بلڪل خالي رهندو؟ سنڌ ڀارت جي پراچين سڀيتا جي اوائلي سڌان ۾، هندو عدم پيدا ٿيڻا؟“
ڊاڪٽر چوڻي ٿي: سنڌ جا ٻيا اڳواڻ به وقت به وقت گاندھيجيءَ سان گڏجندا رهندا هئا ۽ هنن به کيس ٻڌايو هو ته سنڌ جي هندن لاءِ سنڌ ۾ رهڻ ناممڪن آهي ۽ طلب ڪئي هئي ته سرڪاري سطح تي ۽ سرڪار جي بندوبست هيٺ ئي سنڌ مان هندن کي لڏائڻ جو پروڙ ڏنو وڃي. ان ڪري ئي ٻاٻوءَ جي هدايت هيٺ هند سرڪار سنڌ جي هاءِ ڪمشنر شري سري پرڪاش کي سنڌ مان لڏيندڙ هندن کي سرڪاري سطح تي سنڌ مان لڏڻ لاءِ ضروري سهوليتون وٺي ڏيڻ جي هدايت ڪئي هئي.

خوش ٿي چيائين ته اُڻ به پاڻ نه، مونکي نه گرنجونيٽ ڪوڙي گهرجي. تون گرنجونيٽ آهين ۽ سنڌي به. سنڌي شوقين ٿيندا آهن سو تون ڪوڙي ٿي.

اُتي چار مهينا رهي ڪجهه ٿاڻڻ، پڇڻ، ڪٽڻ ۽ اُڻڻ جو ڪم سکيس. ٻاٻوءَ تڏهن آڳيا ڪئي ته هاڻي سنڌ ۾ وڃي منهنجو دوت ٿي ڪم ڪر. گاندھي پمدانش ۽ پرچار رچنامڪ ڪاري ۽ هريجن اڏار لاءِ ڪاريه پنهنجي خاص جوابداري سمجهڻ.

ٻاٻوءَ سان سمير ڪ جو ٻيو خاص موقع جو درج ڪرڻ يوگيه آهي سو هو دهليءَ ۾ ۳ يا ۴ جنوري ۱۹۴۸ ۾ جڏهن مون کيس پنهنجو انگريزيءَ ۾ لکيل پستڪ سنڌ مان لڏڻ (Why the Exodus from Sind) وڃي ڏنو. مون کيس چيو ته جت ڪت جوابدار ماڻهو ٻيا اسان کان پڇن ته اوهين سنڌ مان ڇو ٿا اچو. ڇا اوهانجو به اهو خيال آهي ۽ ائين چوڻدي منهنجي اکين مان بي اختيار ڳوڙها ڳولڻ لڳا.

گاندھيجيءَ چيو:

”تون روئين ٿو، روئڻ ڪمزوريءَ جي نشاني آهي.“

ٻوڙ چيائين:

”ديش جي ورهاڱي جي وه سمان ڪوڙهي ڳيٽيسون نه هاڻي هيءَ آدم جي اٿاهه اٿل پتل ٿي اچي. ڪشت ضرور ٿو ٿئي اهو سوچيندي ته ڇا پاڪستان جي ڪنهن به پرڳڻي ۾ هندو ڪين رهندا.“

مون چيو: ”پر هڪ مذهبي راجيه هيٺ هندو ڇو رهن؟“

اهنسا ۾ ڪڏهن پل نه ٿيندي آهي. ناڪاميابيءَ جي حالت ۾ اهنسا جي اپيوڳ ڪندڙ کي پاڻ ۾ چوڪ ڳولڻ گهرجي. — ٻاٻو

(۲۳) شري پوسرام تهلواڙاڻي

شري پوسرام لکي ٿو:

اٿين ل گانڊيجيءَ سان مان گهڻي دفع
سمبرڪ ۾ آيس. سندس گهڻو ويجهو به هوس
پر به ٿي موقعا خاص اهميت وارا آهن جي
هتي درج ڪريان ٿو.

۱۹۱۵ ۽ ۱۹۱۶ ۾ جڏهن نوگوسن ڪاليج
ٻولي ۾ بي. اي. ڪلاس ۾ پڙهندو هوس
تڏهن وٽڪيشن ٽاڻي سنڌ ڏانهن موٽندي ۽
وري ٻولي ڏانهن ويندي رات ٿي احمدآباد
۾ لهي گانڊيجيءَ سان سندس ستياگرهه آشرم ۾
ٿي پرا گڏيو هوس ۽ پيري پري سان پئي
ايڙاد وڪر ٿي مان پنهنجي جيون کيس
ارڻ ڪندس.

۱۹۲۱ جي شروعات ۾ قطع تعلقات هلچل
شروع ٿي تڏهن مان بنارس ۾ رومبس
لشئل ڪاليج ۾ پروفيسر هوس. ۱۵-۱۶
فيبروريءَ تي گانڊيجي بنارس هئڊو يونيورسٽي
جي آئسو لاءِ آئي ٻڌايو ته مون ساڻس
گڏجي پنهنجي ابلڪا پرڪٽ ڪئي. ٻاٻوءَ
پٺيءَ لپري موٽي پنهنجي آشرم ۾ ڪجهه
وقفه لاءِ رهي رچنائڪ ڪارڊ سڪڻ لاه لوٽو ڏنو.
۲۱ مارچ ۱۹۲۱ تي مون ڪاليج مان
استيفا ڏني. اپريل ۾ پنهنجي پٽيءَ
سميت وڃي گانڊيجيءَ وٽ پهتس ۽ ٻاٻوءَ
پنهنجي ٽي ڪٿا لاپيتو اسانکي وهايو.

مان ۽ منهنجي استري تڏهن ئي ڊيسي
ڪپڙا پائيندا هئاسون پر پوءِ ٻاٻوءَ کي چيو
ته اسين اڳتي کاڌي پهرينداسون ۽ سا به
پنهنجي هٿ جي ڪٽيل ست مان ۽ سال
۾ ڊڳو چئن وڳن مان گذران ڪنداسون.

باد ڪرڻ گهرجي. عو جتي ويو ”شراب
غلاف هلچل جاري رکيو ۽ پنگي پاڻن کي
مدد ڪندا رهندو. هن کان وڌيڪ سندس
سندس ڪپڙو ٿيندو؟ اسان جيڪڏهن
شراب کي بند ڪري سگهياسون ۽ پنگيءَ
جو درجو وڌائي پاڻ ڇڏيو کيس ٻڌايو سو
جو به آهي گهٽ ٿي. نه سوراڄ کي سولو
ٿينداسون.

سنڌ سرڪار نه پنهنجو دماغ وڃائي ويٺي
آهي. حڪم ڪيو ويو آهي ته ڪيڙن رستن
تان نه لنگهو يا لنگهو. تعجب ڪونهي ته
يوروي لوڪ به مم ۽ وڃائي ويٺا آهن جو
هو ٿورا آهن پر پروفيسر واسواڻيءَ ان
واقعي تي دڪ جو خط مسٽر پرائس کي لکيو
آهي. پر مسٽر پرائس اڃا ڇڙ ۾ آهي. پروفيسر
واسواڻيءَ جو خط Calm & Dignified يعني
لهر وارو ۽ شانائتو آهي ۽ هڪ اسهيوڪيءَ جي
عشدي جو بخوبي اظهار ٿو ڪري.

باد رهي نه سوامي ڪرشنلند اصل هڪ
انقلابي هو ۽ آمريڪا به ويو هو. هن جو
ڪيترن انقلابي جوانن سان گهاٽو سمبرڪ
هو. هو پوليس کي ڪرهي ڏيئي ڇڏي وڃي
لڪو. مٿس مهاڻا گانڊيءَ جو گهرو اثر ٿيو.
پهرين جڏهن ۱۹۱۶ ۾ مهاڻا گانڊي سنڌ ۾
آيو تڏهن سواميءَ ان جي باري ۾ ٻڌو. پوءِ
۱۹۱۷ ۾ هن سامري آشرم ۾ پنهنجو درشن ڪيو.
آخر ۱۹۱۹ ۾ امريڪا ڪالڪٽس ۾ مٿس وڌ ۾
وڌ برهه پيو ۽ هو ڪالڪٽس ۾ شريڪ ٿيو
۽ آخرين طور عيسا جي رات جي ويچار جو
سرڪ ڪري احمدڪ ستياگرهه جي رات
اختيار ڪرڻ جو فيصلو ڪيائين.

هر ديش ۾ سکيا اهڙي ڏحي حا ديش کي ترقيءَ جي راهه تي وٺي هلي.

(۲۲) سوامي ڪرشناڻند

پوري لوڪن تي حملو ڪرڻ هڪ ئي سمجهي جو قدم آهي. اهڙا واقع ستياگره جو جاري رکڻ ناممڪن نه ته مشڪل ضرور بڻائين ٿا. ڪراچيءَ ۾ جنهن خلق ائين غلط ڪارروائي ڪئي تنهن کي سوامي ڪرشناڻند جي عزت ڪرڻي آهي ته اهو ولانتي ڪپڙي جي بهشڪار ڪرڻ ۽ چرخي ڪٽڻ ۽ ڪپڙي اٽڻ جي رستي ڪرڻ گهرجي.

۲۵ آگسٽ تي مهاتما گانڌيءَ A Mock Trial ”فارس جهرو ڪيس“ جي سري سان ”بنگ انڊيا“ ۾ لکيو:

”سوامي ڪرشناڻند ماڻهن جو پيارو پرچارڪ، سماج سڌارڪ ۽ ڀڪيٽنگ هلاچل جو روح روان تنهن کي گرفتار ڪري مٿس مقدمو هلائي ۽ ٻارهن مهينا قيد جي سزا ڏيڻ جو ڪيل ٽن ڪلاڪن ۾ سرڪار پورو ڪيو. ڪورٽ ٻاهران چوڌاري ملٽري کڙي ڪيل هئي ۽ دروازا بند ڪري ڪورٽ اندر درٻار درٻار ۾ مقدمو هلايو ويو. سواميءَ کي ۲۰ تاريخ گرفتار ڪيو ويو هئو پر ڪلاڪ بعد ڪيس ڇڏيو ويو. وري ۲۵ تاريخ ڪيس ساڳيءَ اهميت هيت گرفتار ڪيو ويو. هن کي پوليس واري جي ڊيوٽي ۾ داخل ڏيڻ جي ڏوهه هيت گرفتار ڪيو ويو.

پروفيسر واسواڻيءَ (پوءِ ساڌو واسواڻي) ۽ ٻين پختن ڪاريه ڪرائن لوڪن جي جوش کي روڪڻ جي ڪوشش ڪئي ۽ گهڻي قدر ڪامياب ٿيا... جيسين لوڪ سنير واري سپاهه وانگر هلت ڪرڻ نه سکندا تيسين ستياگره ڪري نه سگهيو.

سواميءَ جو موڪلائڻ وقت ڏال سندس

سوامي ڪرشناڻند سنڌ جو هڪ نهايت ئي لوڪ پريمي، سيوک هو جو هن وقت همارچل پرڏيس ۾ پنهنجي اصلوڪي شهر منڊيءَ ۾ رهي گهر ڪري ويٺو آهي. جولاءِ ۱۹۲۱ ۾ سوامي ڪرشناڻند کي ڪراچيءَ جي پوليس گرفتار ڪري مٿس ڪيس هلايو ۽ ڪيس جيل جي سزا ڏني. ان ئي ۴ آگسٽ ۱۹۲۱ تي مهاتما گانڌيءَ پنهنجي بنگ انڊيا ۾ Bad Of Karachi جي سري سان هيٺيون ليک لکيو:

”سوامي ڪرشناڻند کي قيد جي سزا ڏني وئي ان تي ماڻهو ڏاڍو اچي چڙيا ۽ ڪن ماڻهن پورو پينس تي ڪراچي ۾ پٿر اڇلايا، ان بابت جيڪي اخبارن ۾ آيو آهي سو مون کين پڙهيو آهي پر جيڪي ڪجهه سنڌ جي مٿرن کان ان باري ۾ ٻڌو اٿم تنهن مان ائين قبول ڪرڻو ٻڌو ته پٿر اڇلائڻ سان جنهن ڪاريه سان لوڪن کي پيار آهي انکي ئي ڏک هنيو اٿن.

اهڙا جي پرنگيا ٿوڙڻ سان ماڻهن سوامي ڪرشناڻند جي عزت ڪان ڪئي آهي. سوامي بيشڪ هڪ ئي ڏٺو ۽ خلق جو پيارو ڪاريه ڪرنا آهي. هن شراب جي ڀڪيٽنگ اهڙيءَ ۾ هلائي جو شراب وڪڻندڙن جو نفعو گهٽجڻ لڳو. هن ئي ڪوڙي اهميت ۾ هڪئي ويٺي ته حملو ڪيو اٿس. انهن سڀني ڳالهين باوجود جنتا جو فرض آهي ته پاڻ تي پورو پورو ضابطو رکي. پوليس غلط طور مقدمو داخل ڪيو يا مڃسٽريٽ سزا ڏيڻ ۾ غلطي ڪئي تنهن ڪري به ڏوهي

منهنجي سرڌا مريادا کان مٿي آهي، مان سمجهان ٿو ته گيت وڌ سڀ ايشور ٿو ڪرائي.

(۲۰) شري پيسومل چاندراڻي

شري پيسومل چاندراڻي، جو گروست نار
 ورمين ۽ چلدورين جمر پاپر وجهندڙ آهي
 سواصل واپاري ۽ وڏي آيسريءَ جي بند
 ٿي هو. پيشمن راج بعد جو آل انڊيا ڪانگريس
 ڪاميٽيءَ جي آيس ۽ اچي آڇاڻ ڪرڻ لائي
 وٽ هڪ سوانر سبوك بڻجي ڪم ڪرڻ
 لڳو. ڪجهه وقت بعد پوءِ ميانا ڪانڊيءَ جي
 سوان ۾ وڃي پاڻ اڀيائين.

شري چاندراڻيءَ جو چوڻ آهي ته ميانا
 سمن ۽ انتظام حسن ڏاند ڪڙڪ هو. هڪ
 لڳا ميانا ڪانڊيءَ شري چاندراڻيءَ ٿي ڪم
 رکيو ته اخبارن پڙهي مکيه مکيه خبرون
 مختصر طور کيس ٻڌائي.

انڊيا پاڪستان ليگ جون خبرون ڪنهن
 نائيل ۽ لاهي وٺي لاءِ ڪانڊيءَ کيس چيو.
 ڪجهه ڏينهن بعد مولانا ابوالڪلام آزاد
 ڪانڊيءَ سان ملڻ آيو. ان وقت اهو نائيل
 آيل لاءِ ڪانڊيءَ شري چاندراڻي کي چيو.
 جئين ته منهنجي پٽي وسير انڪري
 سامهون ڪمري مان نائيل کڻي لاءِ پسان
 ڪين وڃي پر انسان ٿي پوي ڪري پريان
 ڪنهنڪي سڏي نائيل کڻي اچڻ لاءِ چيائين.
 ڪانڊيءَ ۽ مولانا اڳيان نائيل رکي
 ويٺو آهي ڪٿي رکيل خبرون ٻولي، پر
 خبرون ٿين ٿي ڪن. ڏانهن ته مار، نائيل
 هڪ جو اچي وڃي آهي. پوءِ ته پاڻ وڃي
 دوسرا نائيل کڻي آيو ته ميانا کي ڏاند
 ناراضيو ٿيو جنهن کيس چيو ته مولانا جا ۵
 مست اجايا ضايع ڪري ڇڏين.

شري چاندراڻيءَ معافي وٺندي چيو ته

سرڪاري نوڪريءَ جي ٽيهن سالن واري
 عهدي، ڪاغذ نائيل کان ٻاهر منجهيل ڇڏي
 ڏيڻ آهي، هيئن ٿوري وقت ۾ ڪيئن سڌوندي؟
 شري پيسومل ورن کي چيو آهي ته جڏهن
 ڪانڊيءَ وٽ پهچيون ته دهر آيس ته ٻاڻو
 ٻڌو هئدي انهي آهي؟ جڏهن مسون
 کيس چيو ته هئدي ڪا انهي آهي ته ڏهن
 چيائين ته مان توکي سيکاري ڏيندس ۽ روز
 هئديءَ جو ٻاٻ ڏيندو هو؛ لکن ۾ چوڪون
 پاڻ ڏسندو هئو.

ٻاڻو ٻڌو ته مان توکي نيون ڊگهون
 سيکاري ڏيندس منهن ٻيئي ٻڌجڻ، نيون مون
 سان سيرا گرام هلج. پر اسوس ته سواڪرام
 هلڻ کان اڳ ئي ٻاڻو شهيد ٿي وڃي، سندس
 ٿي اکين آڏو!

(۲۱) شري ديو ناتاڻي

شري ديو ناتاڻي لکي ٿو ته ۱۹۴۵-۴۶
 ۾ جڏهن هو ڊي. جي. سنڌ ڪاليج ۾ پڙهندو
 هو تڏهن بمبئي ۾ هڪ مهيني جي شاگردن
 جي هڪ ڪئمپ لڳائي وئي هئي جنهن
 ۾ انهن کي ٿورو جو هن آزاديءَ جي ٻڌ ۾
 پاڻ ورتو هو. ڪئمپ ٻيڙي ٿيڻ بعد هو
 ۽ هڪ ٻيو سندس ساٿي ٻيڙي ۾ ميانا
 جو ڏسڻ ڪرڻ ويا. اتي شري چترامداس
 جي مدد سان کيس ڪانڊيءَ سان ملاقات
 ملي ۽ ٻاڻو سان گڏجي ڪوٽڙ ويا جتي
 ميانا ڪائس سنڌ ۾ شاگردن جي آخر ڪ
 وغيره باب ۾ ٻانهون ٻڌيون. پر ڏينهن
 اتي رهيا ۽ شام جي ٻارڻا حو لڻه ۾
 ورتائون ۽ ٻاڻو جي ڏٺوڪ حصن جو ٻ
 اٿڻ حاصل ڪيائون.

آتم واد کان سواءِ ٻيوڪ واد هرتيو آهي ۽ ٻيوڪ واد کان سواءِ آتم واد چري
 نٿو سگهي.

(۱۹) پروفيسر رام پنڄواڻي

پروفيسر رام پنڄواڻي پنهنجو سمورو ڪم پاڻ
هينين شين ۾ قلم بند ڪيو آهي جو
سندس ئي شين ۾ ڏجي ٿو:

مهاتما سان منهن جي ٻه دفعا ملاقات
ٿي. ياد آهن اهي گڏ ڄاڻيون: سا عمر ياد
رهنديون. راڳ ٻڌائي آڻوگراف گهريومانس.
آڻوگراف لاءِ گيت ڪافي نه هو. گاڏي پائڻ
جي پر لڳيا ڪرايائين. چاليهه سال ٿيا ته
سائين ڪيل سوڳند پاڙيندو اچان. انهيءَ لاءِ
خوشي اثر نه فخر به.

ٻيو دفعو به سندس حضوري ۾ اچڻ جو
موقعو مليو: هڪ راڳيءَ جي حيثيت ۾.
وڏي ڀاڱي آهي جن کي هن يگ جي اوتار
اوڏو اچڻ جو اوسر پراپت ٿيو. وڏي ڀاڱي
اهي جن ترپتا ۾ شري رامچندر جو درشن
ڪيو، نه اڻاپور ۾ شري ڪرشن کي ڏٺو ۽
ڪلچر ۾ موهن گاڏيءَ جو ديدار ڪيو.
راڳ ٻڌايومانس، ڪنارٽ ٿي ويس.

”آيو آهيان تو اڳيان ساڄن ڳاڻڻ راڳ

جاء ملڻ جو ڀاڱو، سڀا ۾ پنهنجي ٿيو.“

ڏاڍي محنت سان هندستان ۽ ۾ گيت تيار
ڪري هن جي ڪچهريءَ ۾ آيس. ٻه سئون
ڳاير نه هت سان اشارو ڪيائين. مون راڳ
بند ڪيو. مر ڪي پڇيائين ”تو ڪي سنڌي
راڳ ڪونه ايندو آهي؟“

مان اڃا ڪجهه جوان تنهن کان اڳ چيائين
”تو ڪي ياد نه هجي ته مان ٻڌايان.“

واٽڙن وانگر سندس منهن ۾ تيار ٿيو. هن

چيو ”ڄاء، جيت ڪٿ وڃين به تون.“

اهو گيت سندس چوٽي ۾ لکيل هو ۽ عجب

جي حد نه رهي جڏهن گنگنائيندي صحيح سر
۾ ست ٻڌايائين. مون اهو راڳ وڏي شوق
۽ شردا سان ڳايو ۽ اڄ ڏينهن تائين ٻاڻو ڪي
ياد ڪري ڳائيندو آهيان. جڏهن به ڳائيندو
آهيان تڏهن سندس موهيندڙ لفظ به ياد ايندا آهن:
”راڳ ائيني رام کي رڳهائڻ جو وسيلو.
پر رام راضي تڏهن ٿيندو جڏهن انهيءَ راڳ
سان پرڄا ڪي رڳهائي سگهيت ڪيو پورو
اڻيو ڪم ڪندين.“

تنهن ڏينهن اهو ڀڄن پارتو وڌيا يون به
ڳاير نه ڊاڪٽر شيليا نائر جي اکين ۾ آنسو
ڏٺو. گيت پورو ڪيو ته هو ٻيهر مان اچي
مون سان ملي. اکيون اڳهندي چيائين:

”ٻاڻو اکين آڏو اچي بيٺو جڏهن تو اهو
راڳ ڳايو. گرد پال ملڪ به اهو گيت ڏاڍي
امنڪ مان اچاريندو آهي. مٿي تي نه
موج مچي ويئي. ٻاڻو ڪي اهو راڳ ڏاڍو
وڻندو هو.“

شيليا جو ٻيهر ۽ شردا ڏسي منهن جو
من ڀر جي آيو. ڏيئي آواز ۾ وڏيءَ عزت
سان منهنجي منهن مان اڪراڪتا: ”جڏهن
ڳائيندو آهيان اهو راڳ، مونکي به ياد ايندو
آهي مهاتما.“

سنڌي ٻوليءَ لاءِ چاهه حقيقت ۾ انهيءَ
ڏينهن کان پوءِ وڌيو. ڪافيون، بيم،
ڏوهيڙا، لوليون، اوراڻا ۽ لاڙا انهيءَ
ملاقات کان پوءِ ڪم ڪيو. سائين ”بيوس“
جا وڏا احسان جنهن سنڌي ٻوليءَ لاءِ ٻيهر
جو ٻه منهنجي اندر ۾ چيو پر اوترو ئي احسان
مهاتما گاڏيءَ جو جنهن جي برابر ٿا ۽ امنڪ
سان سنڌي ٻوليءَ لاءِ شردا ۽ جنون پيدا ٿيو.

جو شخص ڪو هڪڙو ڪاريه پختي ارادي سان ڪري ٿو تنهن ۾
هر ڪاريه ڪرڻ جي شڪتي اچي وڃي ٿي — ٻاڻو

(۱۷) سري سيوڪرام ڪرمچند

مهاڻا ڪالڙي حڏن ۱۹۳۴ع ۾ قيد مان آزاد ٿيو لڏهن ڪستور ۾ ترست ۾ گڏيل ڪنڌڙن جو ميڙ ڪوٺايو شيواگرام ۾. سند مان سري سيوڪرام اتي ويل هئو.

اٽي ڪالڙيجي سان سوال جواب ۾ ٿيا. سيوڪرام خود ٻاٻوءَ کان هڪ سوال ڪيو هينجو درن هن ٻاٻءَ هن طرح ڪيو آهي. سوال: ”ٻاٻو جي، هي اوهين پرائم ۾ ڪستور ۾ ترست جا پرائم سيڪريٽري مقرر ٿيو ته جيڪر اوهين ڪم ڪٿڙي نموني ۾ شروع ڪر پوي؟“

ٻاٻوءَ ليه ٻيو جواب ڏنو ”مان ته جيڪر پرائم کي وساري ڇڏيان (ٽيڪڙو). مان هڪ ٻوٽ کي جيڪر ڪٽان ۽ اٽي رالن ۽ ٻارن لاءِ موڪل شروع ڪريان. ان موڪل کي آدرشي بڻايان. پوءِ پاڻيڻي ان هڪ موڪل جي خوشبوءِ ساري پرائم ۾ ٿيلجي ويندي ۽ سڄي پرائم ۾ ڪم زور وٺندو منڍ ۾ ڪم جيڪر ٿورو شروع ڪريان پر تمام چڱيءَ طرح شروع ڪريان. پوءِ پاڻيڻي ٿيلو ويندو.“

سري سيوڪرام ٻوٽ لکي ٿو: اڄ به سندس جواب مون کي ياد آهي. ان ۾ ڪٿڙي معنيٰ پوي آهي. هوڙهڪي ڪم ڪندڙن ان مان سبق سکڻ کپي.

(سري سيوڪرام هن وقت دعليءَ ۾ اهتراءِ هي شروع ڪيل لوڪ سيوک ۾ جو سيڪريٽري آهي.)

(۱۸) شري جي. جي. ماڪيجاڻي

شري جي. جي. ماڪيجاڻي هڪ شردا جو ايو لکي موڪلو آهي. هو جي علجل وقت جبل مان آزاد ٿيڻ بعد ۾ سڄي لڳل ڪري ڪراچي اسپتال ۾ د هو. سندس ڏندو ڪباب پچائڻ جو ٿي ٽن ٽن مهينا ڪالڙي ۾ رهن سهايتا ۾ دوري جي سلسلي ۾ ڪراچي ۾ آيو. سندس دل هئي ته مهاڻا ڪالڙيءَ جو درشن ڪريان پر ٻيٽ جي آپريشن وارو بيمار اسپتال مان ٻاهر ڪڍڻ لکري؟ آخر هن ۽ ڪن ٻين اسپتال جي بيمارن هڪ چئي لکي هڪ اهڙو حسي عشان مهاڻا ڪالڙيءَ کي موڪلي جنهن ۾ لکيل هو ته اسانڪي اسپتال ۾ درشن ڏيو ته اسان اڀواس ۽ ڪنداسون. هيئن صحيح ڪيائون: ”آپريشن وارد درشن جا اڀلاڪي.“

چئي اها لکڻ ناپا جي هت ۾ نه وڃي ٻيٽي پر مهاڻا ڪالڙيءَ کي شهر اندر گهٽشي مڻنگون رکيل هون ٽنهن ڪري ڪالڙيجي ايندو يا نه ساڳ ڪانه هئڻ. نه به هو او سڙو ڪري رهيا هئا.

ايتري ۾ اوچتو هڪ نرس آواز ڪيو ته مهاڻا ڪالڙي اچي رهيو آهي. ڪيئن کيس لکيو هو؟ ڪالڙيجي نه رڳو آپريشن وارد وارن وٽ ويو پر اسپتال جي سڀني وارن ۾ ڀاڱو جو سڙيل جو سو ان وقت لڏو ۽ ٻه مهينا ڇو نه حاجي نه موڪلي سڏ ڪيو ۽ اسپتال جو چڪر ڏيئي وري اچي هڪي ڏنائين.

ايترو هو ٻاٻوءَ جو بيمارن سان قرب!

ضابطو انسانيت جو قانون آهي. اونچي ۾ اونچي ڪماليت ۾ اونچي ضابطي کانسواءِ ناممڪن آهي.

(۱۶) ڊاڪٽر چمنڊاس

مٿان گاندھي کي ڪاڏي جي پرچار جو وڏو اٺو هو. انڪري ۱۹۲۰ ۾ جڏهن ڊاڪٽر چمنڊاس بمبئي ۾ مٿان گاندھي سان گڏ جو آيو ته گاندھيجي ۽ کيس هٿ جي ڪٽيل ست جو هٿ جي آڏاڻي تي اڻيل ڪپڙو ورتائڻ جي پرنگيا ڪرڻ لاء چيو.

”مان حياتي پر ڪاڏي واپرائڻ جو وڃن ڪيئن ڏيان؟ ڪاڏي هزار ۾ گهرج ويل ملندي اڃا نه“ ڊاڪٽر چمنڊاس پنهنجي من جي دٻديا ٻاڻو ڪي ٻڌائي.

گاندھيجي ۽ کيس چيو: جڏهن به تون طلب ڪندين تڏهن آءُ توکي پهچائيندس.

ڊاڪٽر چمنڊاس تنهن تي چيو: ولايت وڃان ته اُتي ڪاڏي ڪٿان ايندي؟

”چڱو تون شرط وجهي ڪاڏي پائڻ جي پرنگيا لکي ڏي“ ٻاڻو چيو.

”پر جو راب نه ڪاڏي جا ملي ٿي ڪونه سگهندا ۽ مونکي ته ڪاڏي جي ٿوپي به ڪين ٿي وڻي.“ ڊاڪٽر نئون اعتراض اُٿاريو.

پر گاندھيجي ۽ کي به ڊاڪٽر کي ڇڏڻو ڪونه هو. انڪري هن پنهنجي هٿن سان انگريزي ۽ هنديءَ ۾ پرنگيا لکي:

”مان اڄ کان پرنگيا ٿو ڪريان ته مان حياتي پر هٿ جي ڪٽيل ست مان هٿ سان اڻيل ڪدر جو ڪپڙو پهريئس پر ٿوپي ۽ جوراين سان اهو ٻڌن نه لڳندو.“

گاندھيجي ۽ ان پرنگيا پتر تي ۳۱ آگسٽ ۱۹۲۰ تي ڊاڪٽر چمنڊاس پنهنجي صحيح وڏي ۽ هن سان گڏ ٻين ڇهن ڀائرن ۽ پيٽرن

جدا جدا ٽاريشن تي صحيحون وڌيون.

ڊاڪٽر چمنڊاس اسپيوگس جي هلچل وقت نوڪري ڇڏي آيو ته گاندھيجي ۽ چيس ته سنڌ ۾ وڃي ست ڪٽڻ جي ڪم ڪري لڳي وڃ.

ڊاڪٽر چمنڊاس جڏهن سرڪاري نوڪري ڇڏي تڏهن ساڻس گڏ ڪن ڊاڪٽري ڪاليج جي شاگردن به نوڪري ڇڏي جن ۾ هڪڙو هو لاڙڪاڻو جو ڊاڪٽر (سرگواسي) عالمچند جيمنداڻي جنهنجي پوئين سال جي امتحان ۾ مس ڪي مهينا باقي هئا. هن مٿين ڪاڏي پائڻ جي پرنگيا تي به صحيح وڌي.

مٿان گاندھيءَ آئي جڏهن ۱۹۲۲ ۾ بغاوت جي قلم هيٺ ملهه—و هليو تڏهن ڊاڪٽر چمنڊاس احمدآباد وڃي پهتو ۽ ڪورٽ ۾ حاضر هو. مارجسٽريٽ ۶ سالن جي سزا جي فتويٰ ڏني تڏهن حاضرين جي اکين ۾ لڙڪا اچي ويا پر گاندھيجي مرڪندو ٿي رهيو. ڊاڪٽر چمنڊاس نمڪار ڪيس نه ٻاڻو چيس: ”آئون ۽ پر سرام سنڌ ۾ ڪدر جي ڪارانهه کي لڳا رهجو.“

ڊاڪٽر چمنڊاس جي دل ۾ ٻاڻو ۽ لاء جا شرڙا قائم آهي تنهن کيس ”ٻاڻو“ پستڪ لکڻ لاءِ پر پونا ڪشي جيئن ۾ گاندھيءَ جي جيون جا واقعا ڏاڍو پ لموئي درج ڪيل آهن. پاڻس وشني جهڙيائيءَ وري ”گاندھي سوئر“ پستڪ جو سنڌيءَ ۾ انواڊ ڪيو آهي جنهن ۾ گاندھيجي جا جدا جدا وشين تي وڻيار قلم بند ڪيل آهن. گاندھي سوئر اصل سنسڪرت شلوڪن ۾ گاندھيءَ جي جيون جا سڌاڪ ورنن ڪن ٿا.

ترقي ڪرڻ چاهيون ته اسانکي اتهاس دهرائڻ نه گهرجي پر اتهاس جوڙڻ گهرجي.

پروفيسر لعليگهه اجواڻي ۽ ڪي پڻهڻي شاگرد پڻي جي سمي ۾ مهالما سان سميرڪ جو هڪ ۾ پوسنگ ياد آهن. ۱۹۱۶ ۾ هڏن مهالما گانڌي پيرين دورڪي تي سنڌ ۾ آيو هڏن شاگردن سان سندس خاص گڏحاطي ٿي. ان گڏحاطي ۽ ڪي دوران ۾ پروفيسر اجواڻي ۽ مهالما گانڌي ڪان پڇيو: ”اوهين سوديسي ڀڃاڪي ٿا چئو آهو کولي ٻڌايو.“

ان تي گانڌي ڇي: جواب ۾ چيو: ”مان احمدآباد ۾ ٿو رهان. مولڪي عتي ۽ ٺٺا عي ضرور ڏس ٿي. مينهنجو سودايشي ڌرم مولڪي ائين ٿو چئي ٿو آءٌ احمدآباد جي لپيل حتي ورايان. پڻهڻي لڪي، پڻهڻي ڀرائي ۽ پڻهڻي ڏيس جون ٺيل چيزون واپرائي ۽ ڌاريون اصل ٿي، ائين ۽ ۾ آهي مينهنجو سودايشي پڻ.“

پروفيسر اجواڻي ۲۱-۱۹۲۰ ۾ احمدآباد جي سرڪاري ڪاليج ۾ اسسٽنٽ پروفيسر جو. هڪ لڳا گانڌي ڇي: جي ستياگرهه آشرم ۾ پڻهڻي متر شري لعليگهه آڏواڻي ۽ سان گڏجي ويو. مهالما ان وقت آڏواڻي ۽ ڪي هڪ ليڪ لکرائي رڳو هو جنهن ۾ هڪ انگريزي شد اسڪيني ڪم آندائين. گانڌي ڪي ڪمان ٿيو ٿو آهو شد آڏواڻي ۽ اڃي دوست لکيو آهي الاهي غلط آڏواڻي ۽ کان بنو وٺي پاڻ پڙهائين. ڏنائين ٿو آڏواڻي ۽ ان Uncanny لفظ لکڻ ۾ چڪ ڪئي حتي چو پئي ائين هي بدران وڻو هڪري ائين لکي هٽائين. گانڌي ڇي: ڪي صحيح حتي لکڻ جو ايترو اولو هوندو جو.

شري ماذوداس شوالو دل ۱۹۴۵ سال جي ٽاهه او هڪري هڏن گانڌي ڇي: پڻهڻي ۾ ٻو لا هاوس ۾ ٺٺل هئو. لوجوان ماذوداس ڪائلس سنڌي لوجوانن لاءِ سندس گهر لاءِ ويو هئو. گانڌي ڇي: جي ليم اوسار سندس جي طلب سان گڏ هر پڇن سهايتا ڏند لاءِ بست ۾ لٽائي ۾ وڃي ڪٽي ويو هئو.

مهالما گانڌي هن نئين سسل ڪاڌي ۽ جي وڃي ۽ جواهر چنڪمٽ اردل باهوڪي جوان ڏانهن اهاري سندس لڪي لٽائي ۾ وڃي ڪيس ڏنو. ماذوداس لڪي ٿو ۽ سندس هئو ان لٽان ۾ ۽

”عمده ڪانا ڪرو. ٻاڙو.“
پڻهڻي سندس ڪيس آڙيو ڪين.
گانڌي ڇي: مڻهن مان پڻهڻي ڪنڪس سول ڪرو ۽

”ها ٿو؟ سندس ڏکيو ٿو لڳي؟“
ماذوداس لهر ٿا سان جواب ڏنو: تراسر چو ٿو. هڪڙو مولڪان سڪيو ڪين ٿيندو ۽ اٺن کي چوڻ پاڻ وڌيڪ ڏکيو.
گانڌي ڇي: هڪدم چئي ڏنو:

”مون ٿو سنڌي لوجوان لاءِ سندس ڏو، هن سندس کي حتر ڪيڙائي ۽ سان سوچيندڙن اوڻوڻي من ۾ ڪو سنڌي با ڪڇائش ڪين رهندو.“

شري ماذوداس لڪي ٿو ۽ پڻهڻي حتي ۾ سون پڻهڻي هڪڙو سمانڌا ٺاهيو.
سوچيندي سمجهو ٿو مولڪي ججوت وڃي هڪڙو جي ٿوري ٿي ڪرو وڃي ست ڪڇ جو مٿر ڏو وار آهي.

ٻارم جي ٿو مڻي هيندي جي اسرڪ هڪڙو گانڌي ڇي: چو ست هڪڙو ٻارو. چو ۽ ساهل آهي.

(۱۲) شري مينارام ڪلڻاڻي

مهاتما ڪانڌي ۱۹۲۸ ۾ سنڌ جو جيڪو پنجون دورو لالا لاچپتراءِ يادگار فنڊ ڪئي ڪرڻ لاءِ ڪيو تنهن ۾ ساعتيءَ جي ايراضيءَ ۾ شري مينارام عرومل ڪلڻاڻي ساڻس هو ۽ هن کي دلچسپ ڏکڻا ان دوري بابت لکيا آهن.

شري مينارام ان دوري ۾ ڪجهه ڏنگائي ڪئي جو موٽر ڪار جيئن پريس شهر کي ويجهو پهتي تيئن سڌو مهاتما لاءِ مقرر ڪيل رهڻ جي جاءِ تي اٽڪي وئي وڃڻ بدران ڊرائيور کي اشارو ڏيئي ڇڏيائين ته بزار اندران هلج. سندن من ۾ ابلڪا هئي ته شهر جون پيٽرون گهرن ۾ مٿان بهي پايو جو درشن ڪن. مهاتما ڊرائيور تي تمام ناراض ٿي پيو ته توکي ڪنهن چيو ته بازار مان هل، پر جواب ۾ جهڙو ڊرائيور ڪڇي ٽهڙو مينارام. ٻئي بت. مينارام ته هو مست نعرن هڻڻ ۽ هڻائڻ ۾.

وري جڏهن ڪانڌي جيءَ کي ڇڪه ٿي وئي آيا ته مهاتما ڏٺو ته سندس رهڻ واري ڪمري ۾ هيٺ غاليجا ۽ مٿان وري ڪورسيون ۽ پلنگ رکيا هئا. ڪانڌي جيءَ اهو ڏسي چيو: ”مان ڪو راجا آهيان ڇا جو مون لاءِ اهڙا ڏکڻا ڪيا اٿو؟ مون کي ڪٿي اُس ۾ تڏو وجهي ڏيو ته لک پڙهه به ڪريان ۽ اُس به جهميان.“

مينارام چوي ٿو ته مقرر وقت تي مهاتما ڪانڌيءَ شهر جي ماڻهن کي ٽرينر ڪئي جنهن ۾ هڪڙو جملو هن اهڙو بوليو جو حياتيءَ ۾ وسرڻ جو نه آهي.

”جيسين سوراج نه مليو آهي تيئن آءٌ بي چئن ٿي رهندس ۽ ٻين کي به بي چئن بڻائيندس.“

”اهي لفظ ٻڌي“ مينارام چوي ٿو ”منهنجي اکين مان لڙڪ وڃي آيا.“

مينارام لکي ٿو ته مهاتما ڪانڌيءَ جي ڇوڙن جي به ڪهڙي ڳالهه ڪجي. نارو شاه ۾ نارنگين جو ٿو ڪرو وٽس ڪٿي آيا. مهاتما هڪڙي پاڻ ور تائي، باقي ويٺلن ۾ وراعيون ويون. انهي ڪانڌي جيءَ کي چيو:

نارو شاه جا ماڻهو ڏايا ڪي سياڻا ٿا ڏسجن. مون کي هڪڙي نارنگي ڏيئي چوندا ته ڪانڌي جيءَ کي ٿو ڪرو ڏٺو سو، ڪانسي ويندا پاڻ.

(۱۳) ڊاڪٽر گوپندر رام دادلاڻي

ڊاڪٽر گوپندر رام دادلاڻي لکي ٿو ته هو سمي ۾ پنهنجي چاچي وٽ لٿل هو ته مهاتما ڪانڌي اتي وائسراءِ سان راتو رات ٽيبل ڪاٺرس تي وڃڻ بابت ڪنڀير ڳالهيون ڪرڻ لاءِ آيل هئو. شام جي پراڻا اٺو ۾ شري دادلاڻي به وڃي پهتو. پراڻا بعد مهاتما ڪانڌي ويٺو اخبار نويسن سان ڳالهيون ڪرڻ ۽ ساڻي وقت ڇوڪرو ڪٽڻ. ڪانڌي جيءَ ڳوڙهن سوالن جا جواب ڏيندي هڪ پرديسي اخبار نويس ڏانهن اشارو ڪري هندستاني نينگرين کان پڇيو ته هن کي ڪير سياڻي ٿو؟ ڪنهن چيو ته جرمن جوان آهي ڪنهن چيو ته انگريز آهي. آخر هڪ چيو ته ڪڇڙا مڙڏاڻا اٿس پر آهي ته ڪا چوڪري!

”تو صحيح سڃاڻو.“

ڪانڌي جي ائين چئي ٽيڪ ڏنا ۽ ٻيا به سڀني کڻ ۾ چٽڪيا.

بدترين ۾ بدترين ڪوڙهه آهي فرقيوار نفرت.

(II) شري آندد هنگورائي

مهائما گانڌيءَ ڊانڊي مارچ تي پاڻ سان هي ۷۹ سياگريه ساڻ کنيان هئا تن ۾ هڪڙو سنڌي مٽر هو آندد هنگورائي. شري هنگورائيءَ جو گانڌيجيءَ سان چڱو گهاٽو ٿالو ٿي ويو ۽ هن مهائما جا ڪيترا واکعبا جدا جدا وڻين تي الڳ الڳ ڪري ڪٽا ڪري سوڌي شايع ڪيا آهن.

هڪ لڳا شري مهاديو ڊيسائي ۽ شري پياري لعل پٽي مهائما گانڌيءَ سان گڏ ڪوٺ هئا، تنهن ڪري گانڌيجيءَ آندد کان سيڪريٽريءَ جو ڪم وٺي رهيو هئو. شري هنگورائي ڪجهه نوان ٽائيل بزار مان خريد ڪري ڪاغذ جدا جدا ٽائيلن ۾ ورهائي وجهي رهيو هو. پالباڻين ۾ ٻاٻو شاهاس ڏهندو. پر گانڌيجي پاڻ ساڻس ناراضو ڏيکاريو ته لون ٽائيلن جي خريد ڪرڻ تي پئسڪ جو پئسو ڇو نه بباد ڪيو؟ ٽائيل نه ٻارائين اخبارن جي پٽن مان لاهي سگهجن ٿا. اسان آئريڪا ۾ به ائين ڪندا هئاسون.

گانڌيجي عام پلي جي ڪاربه لاءِ لڪر گڏ ڪيا، پر خرچ ٿي ائين ايترو ضابطو رکندو هو! شري هنگورائيءَ جي ڌرم پتنيءَ جو سرگراس ٿيو ته مهائما گانڌي ٻه سال ساندھ وڌي کيس شائتي ڏيڻ لاءِ ڪجهه وڃڻ لکي موڪليندو هو، ايترو ساڻس قرب هوس. شري هنگورائي اهي وڃڻ ساندھ ڏيو ۽ حڏن ڇهائڻ لاءِ مهائما کان اجازت گهربائين تڏهن مهائما کيس ٺاڪار ڪئي. ڇي:

”اهڙا ڪٿا ڪونهجي جيئري ته ڇهائما آهن. مڙ بعد ئي ائين ڪري سگهجي ٿو

پر سو به ان شرط تي ته جنهنجا وڃڻ آهن سو پنهنجي جيوت ۾ لوڙ ٽائيلن انهن جي اڪرڻ رهڻي رهيو هجي.“

مهائما گانڌي نوڪاليءَ کان ٿي جڏهن دهليءَ ۾ واليسراءِ سان گڏجڻ آيو ته الله آباد ۾ آندد ۽ سندس ڌرم پتني پٽي ساڻس سڻين ٿي گڏجڻ آيا. آندد پڇيس:

”طبع ڪيئن آيو؟“

گانڌيجيءَ ورهائي ويل هندو مسلم سادن ۾ خولن ڏانهن اشارو ڪندي چيو:

”جنهنجي پيڙن سان هٿڙي ويدن ٿي هوندي تنهن ماءُ جو ڪهڙو حال هوندو؟ ڪهڙي نه ٽڪري ۾ ڪي رهيا هئا هجن، پر آهن ته منهنجا پٽا ٻار. هاڻ اڪس ۾ لڙڪ ته رهيا آهن. ليڻ خون ڳاري رهيا آهن.“

اهڙي هئي مهائما گانڌيءَ جي من جي پڙا!

آندد جڏهن بوڙاڻ جي علاج ڪرڻ لاءِ آمريڪا وڃڻ جو ويچار ڪري رهيو هئو ته گانڌيجيءَ چيس ته جڏهن ٻين سون هزارن کي آمريڪا وڃي علاج ڪرائڻ جي طاقت نه آهي تڏهن توکي به نه وڃڻ گهرجي. ايشور جو ڏنسل ڪشم ڪشم ڪري ٻوڙ. پاڻ ان کي ايشور جي مهر ڪري سمجهه. منهنجا ٿي ڳرو (ٽن بالڊرن جون مورون) ڏٺون اٿئي جي سڳا ڏين ٿا ”پاپ نه بول، پاپ نه ڏس، پاپ نه ٻڌ.“ تون اڃائي ڪيتري بڪواس ٻڌڻ کان بچين. ڪا ضروري ۽ ڪارائتي ڳالهه هوندي ته پاڻهي مٽر ڪٽڻ به ڪري وڌي واکي توکي ٻڌائي سگهندا.

ستيم ڪلبن نه هڪڙي ڌرم جي هڪ هئي نه آهي.

(۱۰) شري سچانند ڦير و مل

شري سچانند ڦير و مل پهرين کانڌي جي
جي اڌيت ڪاريءَ جي پرشنا لالچيتراءِ
کان وياڪيان ۾ ٻڌي جو هو ۱۹۱۳ واري
انڊين نيشنل ڪانگريس جي ڪراچي اجلاس
تي آيو هو ۽ حيدرآباد ۾ پنهنجي شيرن
واري گرجنا ڪندي ٻڌايائين ته ڪيئن
کانڌي جيءَ ڏکڻ آفريڪا جي گوري سرڪار
کي نوائي ڏيکاريو آهي. ميانا کانڌي سنڌ
۾ آيو ته پاڻي سچانند حيدرآباد جي ٻين
مترن، ڊاڪٽر چوڻهار گدواڻي ۽ ڊرگڊاس
آڏواڻيءَ سان استيشن تي اچي بمبئي ميل
۾ فرسٽ ڪلاس گاڏي ۾ پيو کانڌي جيءَ کي
ڳولي. پر کيس جيت لڳي جڏهن ڏٺائين
ته ميانا ته ڪاٺياواڙي پٽڪي ۽ انگري
(جامي) ۾ ٿرڊ ڪلاس گاڏي مان لٿو!

اسپيوڪ هلچل بعد سچانند جو نائي
خالچند رامڪياڻي سارمئي آشرم ۾ رنگ جو
ڪم سکڻ ويو تڏهن پاڻي سچانند مون وٺي
ستيگرهه آشرم جو درشن ڪرڻ آيو. اُتي
سچانند چرخو ڪتي ست جي ڏياري
کانڌي جيءَ کي پيت ڪئي.

کانڌيءَ چيس:

”چرخي ۾ هڪ وڏو اٽئي ته جيوت
ٿاين ان کي پاڻ کان پري نه ڪج.“

ان آگيا موجب پاڻي سچانند اڄ ٿاين
نير سان ست ڪتندو رهي ٿو.

سال ۱۹۳۴ع ۾ ميانا کانڌي جڏهن
هر ڀڃن دوري تي سنڌ ۾ آيو تڏهن سچانند
پيارو پور ۾ ديره نواب ۾ هيو. کانڌي جي
لاهور وڃڻو هئو پر پاڻي سچانند ديره نواب

جي استيشن ماسٽر سان سٺل ڪيو ته ميل
ڊرائيور ريل کي ڏهه منٽ اول آڻي ۽
وري ڏهه منٽ پوءِ ئي روانو ٿئي. ميانا
جو گاڏو انجڻ کان ٽيون نمبر هئو. انگري
بنه گاڏي جي پوسان پلٽتارم نسي ساري
خلق کي وهاريو ويو هئو. ريل آئي ۽ گاڏو
به مقرر جاءِ تي اچي بيٺو ۽ لوڪن ميانا
کانڌيءَ جي جڻ جه ڪار جا نعرا بلند ڪيا.
پاڻي سچانند کانڌي جيءَ کي وينتي ڪئي ته
لوڪن کي درشن ڏيئي به چار وڃن چئو.
کانڌي جيءَ ورائيو:

”مان واڻيو آهيان. ٻڪو واڻيو. اول
هر ڀڃن فند لاه ڪجهه وٺان پوءِ وات مان
ڪجهه چوان!“

سچانند تڏهن چيو:

”زر نئين بي زر خون سر مانگو ٿو حاضر خون“
پر کانڌي جيءَ ورائيو:

”سر ٿو ديتا ٿي ته ليڪن زر بي چاهي“
انين سيني ماڻهو کانڌي جيءَ کي ڪجهه
نه ڪجهه ٺاڻو ڏيڻ لڳا. آخر ۾ پاڻي سچانند
پنهنجي ڪتيل ست جي مالبا کانڌي جيءَ
جي گلي ۾ وڌي. ٺهاري کانڌي جيءَ چيس
ته تون خالچند جو سڀرو نه آهي؟ ڇا نه
کانڌي جيءَ جي ياد ڪيري!

کانڌي جيءَ جي وڃڻ کانپوءِ سچانند چيو:

هر ٿرڻي ره ڪئي

رو مڪرائي چلڻي

پاڻي سچانند جو ڪٽنب چڻجي ته سنڌ جو
نير وڪٽنب هئو جنهن ۾ پاڻ سچانند سندس
پٽ، نيرون، ڌيئر، ڄاڻا به آزاديءَ جي
هلچل ۾ قيد ۾ ويا.

جنهن صاحبٽ ۾ اپور ٿڻا هڪسوس ٿئي اُتان به پور ٿڻا حاصل ڪرڻ جي
ڪوشش ڪرڻ پنهنجو ڌرم آهي. —

(۸) درگداس آڏواڻي ۽ (۹) هاڙيوالا

سزا ڏيڻ ۾ پل ڪئي آهي.
شري درگداس جي لاءِ گانڌيجيءَ ۽
لکيو:

سربراسي شري درگداس آڏواڻي شريعتي
آلٽي بسنس جي اڏين هوم رول ليگ جو
مڪو سرڪرڊو هو ۽ هن ڪراچيءَ ۾ ليگ
جي ڪارڊ لاءِ انوڊس مرڪز ڪڍو ڪيو.
سائس شري هروار ماڙيوالا سالي هو. آڏواڻيءَ
جي گانڌيجيءَ سان لکڙهه چالو هئي. ۱۹۱۶ ۾
حلشن مهالما گانڌي پهر يالين سنڌ ۾ آيو
تڏهن شري درگداس حيدرآباد ۾ اچي
کيس ڪراچيءَ وٺي ويو ۽ ڪراچيءَ ۾
سنس مرچا هو پر پنڌ ڪيائين.

”ميهنجو هن ۾ ڪم ڪندڙن سان
هو پاڻي بڻيو آهي تن ۾ درگداس آڏواڻي
هڪ بهترين ڪم ڪندڙ آهي. جيئن ئي ما
۱۹۱۵ع ۾ موٽي ڀارت ورت ۾ آيس تڏهن
کان ئي مولان سندس لکڙهه چالو رهي
آهي. کيس ڀارلين ميهن جي سزا ڏيڻي
ڏنو ڪيو ويو آهي. ڪورٽ جي فتوا لڳو
ن آهي. ”لوڪال“ ڇو لکڙي کي راجدروهي
لکڻي ڪري شمار ڪرڻ ۾ ڪورٽ غلطي
ڪئي آهي. مون کي معلوم ٿيو آهي تہ
الهيءَ منڊي ۾ بچاؤ ٿي ۱۵ هزار رپيه خرچ
اچي ويو. اها رقم ڪنهن ڪارائتي ڪارڊ
ٿي لڳائڻ گهرجي هئي.“

هو ڪرمتيا مزدورن جي قانون خلاف آندڙن
هلائڻ لاءِ ان مڙ هو پر پنڌ ۾ شري درگداس
آڏواڻيءَ جي ڪوشش سان ڪيو ويو.
۱۹۱۹ ۾ حلشن رولٽ ائڪٽ ڪاري

دلچسپ ٻالھ هتي لکي ڇڏجي. ۱۹۳۰
جي لوڻ سٽياگرهه جي دور ۾ شري ماڙيوالا
سنڌي سٽياگرهه جي هڪ ٽولي ڌاراسا
واري سرڪاري لوڻ جي ديهو ٿي سٽياگرهه
ڪرڻ لاءِ وٺي ويو هو. پڻ ان زماني ۾ ئي
هو ڪراچيءَ جي سٽياگرهه ڪائونسل جو
پريزڊنٽ هو ۽ ان حيشيت ۾ پڪيٽنگ
جي باري ۾ هو مهالما گانڌيءَ جي هدايتن
جي آڱر ۾ اکر پوري ڪندو هو ايسٽائين
جو والٽيئر ناراض ٿي ويندا هئا. هو چوندو
هو تہ والٽيئر کي اهنسا جي سڏاس جي
پوري پوري پيروي ڪرڻي آهي ۽ رڳو
هڪ ڇوڙي ويٺي ڪرڻي آهي ۽ ڪا به
دور زبردستي ڪانه ڪرڻي آهي.

نانون خلاف مهالما گانڌيءَ سٽياگرهه چالو ڪيو
تہ ان جا ڪراچيءَ ۾ شري درگداس آڏواڻي
۽ شري هروار ماڙيوالا مهندار هئا. شري
ماڙيوالا هڪ ڇو لکڙي ”لوڪال“ شري آڏواڻيءَ
جي پريس مان ڇپائي هنن رولٽ ائڪٽ
خلاف ۽ گانڌيجيءَ جي سٽياگرهه جي
پليزائي ۾ مضمون لکيل هئا. ٻنهي لکي
سرڪار بغاوت جي قلم هڪ ڪس هلايو.
پهرين ويا تہ ڪورٽ شري ماڙيوالا کي
ٻه سال ۽ شري درگداس کي ۱۳ مهينا
پيل جي سزا ڏني.
مهالما گانڌيءَ ۳ ڊسمبر ۱۹۱۹ جي پڪ.
ٻا ۾ لکيو تہ ”لوڪال“ ڇو لکڙي ۾
۾ هڙو ڪجهه ۾ لکيل ن آهي ۽ ڪورٽ

زان امرت پينٽ ايترو نه لڳندو آهي جيترو زهر جي پيالي پينٽ
ڪاٺيوءَ امرت جون ۾ بوندون.

(۱۰) شري سچانند ڦير و مل

جي اسٽيشن ماسٽر سان سٽل ڪيو ته ميل ڊرائيور ريل کي ڏهه منٽ اول آڻي ۽ وري ڏهه منٽ پوءِ ئي روانو ٿئي. مهاڻا جو گاڏو انجڻ کان ٽيون لمبر هئو. الڪري بنهه گاڏي جي ڀرسان بلڊفارم تي ساري خلق کي وهاريو ويو هئو. ريل آڻي ۽ گاڏو به مقرر جاءِ تي اچي بيٺو ۽ لوڪن مهاڻا کانڌيءَ جي ڄڻ ڄڻ ڪار جا نعرا بلند ڪيا. ڀائي سچانند کانڌي جي ڪي ويٺي ڪئي ته لوڪن کي درشن ڏيئي به چار وڃن چئو. کانڌي جي وراڻيو:

”مان وراڻيو آهيان. پڪو وراڻيو. اول هر ڀڄن فنڊ لاه ڪجهه وٺان پوءِ وات مان ڪجهه چوان!“

سچانند ٽڏهن چيو:

”زر ٺهين بي زر هون سر مانگو ٿو حاضر هون“

پڙ کانڌي جي وراڻيو:

”سر او ديتا ٿي ٿم ليڪن زر ڀي چاهيئي“

اٺين سيمي ماڻهو کانڌي جي ڪجهه

نه ڪجهه ماڻهو ڏيڻ لڳا. آخر ڀڄي سچانند

پنهجي ڪتيل ست جي مالها کانڌي جي

جي گلي ۾ وڌي. لهاري کانڌي جي چيس

ته تون خالچند جو سهرو نه آهين؟ ڇا نه

کانڌي جي ياد گيري!

کانڌي جي وڃڻ کانپوءِ سچانند چيو:

هر ٽڙ ڦٽي رهه گئي

وو مسڪرائي چلدي پئي

ڀائي سچانند جو ڪٽنب چڻجي نه سنڌ جو

لهرو ڪٽنب هئو جنهن ۾ پاڻ سچانند ۽ سندس

پٽ، لهرون، ڌيئرو، ڄاڻا به آزاديءَ جي

هلچل ۾ قيد به ويا.

شري سچانند ڦير و مل پهرين کانڌي جي اڏيت ڪاريءَ جي پرشنسالا لالچيتراءِ کان وياڪيان ۾ ٻڌي جو هو ۱۹۱۳ واري الڊين نيشنل ڪانگريس جي ڪراچي اجلاس تي آيو هو ۽ حيدرآباد ۾ پنهنجي شهرن واري گرجنا ڪنڊي ٻڌايائين ته ڪيئن کانڌي جي ڏکڻ آفريڪا جي گوري سرڪار کي نوائي ڏيکاريو آهي. مهاڻا کانڌي سنڌ ۾ آيو ته ڀائي سچانند هيرآباد جي پين مٽرن، ڊاڪٽر چوڻٿرام گدواڻي ۽ درگداس آڏواڻيءَ سان اسٽيشن تي اچي بمبئي ميل ۾ فرسٽ ڪلاس گاڏي ۾ پيو کانڌي جي ڪي ڳولي. پر کيس جيت لڳي جڏهن ٽنائين ته مهاڻا نه ڪاڻياوڙي پٽڪي ۽ انگريزي (جامي) ۾ ٿرڊ ڪلاس گاڏي مان لٿو!

اسهيوڪ هلچل بعد سچانند جو نائي خالچند رامڪياڻي سابرمتي آشرم ۾ رنگ جو ڪم سکڻ ويو ٽڏهن ڀائي سچانند مون وٺي ستياگرهه آشرم جو درشن ڪرڻ آيو. اُتي سچانند چرخو ڪتي ست جي ڀيري کانڌي جي ڀيٽ ڪئي.

کانڌيءَ چيس:

”چرخي ۾ هٿ وڌو اٿئي ته جيوت

ٽائين ان کي پاڻ کان پري نه ڪج.“

ان آڳيا موجب ڀائي سچانند اڄ تائين

نير سان ست ڪتيدو رهي ٿو.

سال ۱۹۳۴ع ۾ مهاڻا کانڌي جڏهن

هر ڀڄن دوري تي سنڌ ۾ آيو ٽڏهن سچانند

بهاولپور ۾ ديره نواب ۾ هيو. کانڌي جي

لاهور وڃڻو هئو پر ڀائي سچانند ديره نواب

جنهن صحبت ۾ اپورٽا هڪسوس ٿئي ٿان به پورٽا حاصل ڪرڻ جي ڪوشش ڪرڻ پنهنجو ذرم آهي.

(۸) درگداس آڌواڻي ۽ (۹) هاڙيوالا

سزا ڏيڻ ۾ ڀل ڪئي آهي. شري درگداس جي لاءِ گالڙيجي ۽ هٿين لکيو:

”منهنجو جن ۾ ڪم ڪندڙن سان ملڻ جو پاڳبه ٻڌو آهي تن ۾ درگداس آڌواڻي هڪ بهترين ڪم ڪندڙ آهي. جيئن ئي مان ۱۹۱۵ع ۾ موٽي ٻاروت ورت ۾ آيس تڏهن کان ئي مولتان سندس لکڙهه چالو رهي آهي. کيس ٻارلھن مهينن جي سزا ڏيئي قيد ڪيو ويو آهي. ڪورٽ جي نتو لڳ ڏيئي آهي. ”لوڪال“ جو لکڙي کي راجدروني لکڻي ڪري شمار ڪرڻ ۾ ڪورٽ غلطي ڪئي آهي. مون کي معلوم ٿيو آهي ته انهيءَ مقدمي ۾ بچاڻي ۱۵ هزار رپه خرچ اچي ويو. اها رقم ڪنهن ڪارائتي ڪاريءَ تي لڳائڻ گهرجي هئي.“

شري ماڙيوالا جي باري ۾ هڪ ٻي دلچسپ ڳالهه هتي لکي ڇڏجي. ۱۹۳۰ جي لوڻ ستياگرهه جي دور ۾ شري ماڙيوالا سنڌي ستياگرهين جي هڪ ٽولي ڌاراسا واري سرڪاري لوڻ جي ڏيهو تي ستياگرهه ڪرڻ لاءِ وڃي ويو هو. پر ان زماني ۾ ئي هو ڪراچيءَ جي ستياگرهه ڪائونسل جو پوزيڊنٽ هو ۽ ان حبش ۾ پڪيٽنگ جي باري ۾ هو مهاڻا گالڙيءَ جي هدايتن جي اکر ۾ اکر پيروي ڪندو هو ايسيتائين جو والٽيئر ناراض ٻڌي ويندا هئا. هو چوندو هو ته والٽيئر کي اهنس جي سڌاس جي پوري پوري پيروي ڪرڻي آهي ۽ رڳو هڪ چوڙي ويٺي ڪرڻي آهي ۽ ڪابه زور زبردستي ڪانه ڪرڻي آهي.

سرواسي شري درگداس آڌواڻي شريمتي اٽلي بسس جي انڊين هوم رول ليگ جو مڪم سر ڪردو هو ۽ هن ڪراچيءَ ۾ ليگ جي ڪاري لاءِ زبردست مرڪز کڙو ڪيو. ساڻس شري هريهار ماڙيوالا ساڻي هو. آڌواڻيءَ جي گالڙيجيءَ سان لکڙهه چالو هئي. ۱۹۱۶ع ۾ جڏهن مهاڻا گالڙي پهرين سنڌ ۾ آيو تڏهن شري درگداس حيدرآباد ۾ اچي کيس ڪراچيءَ وٺي ويو ۽ ڪراچيءَ ۾ سندس مرحا جو پرهنڌ ڪيائين.

گالڙيجي وري ۱۹۱۷ع ۾ ڪراچيءَ ۾ آيو هو پر مٿا مزدورن جي قانون خلاف آندولن هلائڻ لاءِ. ان مڙ جو پرهنڌ به شري درگداس آڌواڻيءَ جي ڪوشش سان ڪيو ويو.

۱۹۱۹ع ۾ جڏهن رولٽ انڪٽ ڪاريءَ قانون خلاف مهاڻا گالڙيءَ ستياگرهه چالو ڪيو ته ان جا ڪراچيءَ ۾ شري درگداس آڌواڻي ۽ شري هريهار ماڙيوالا مهتدار هئا. شري ماڙيوالا هڪ چوڙي ”لوڪال“ شري آڌواڻيءَ جي پريس مان ڇپائي جنهن ۾ رولٽ انڪٽ خلاف ۽ گالڙيجيءَ جي ستياگرهه جي پنهراڻي ۾ مضمون لکيل هئا. ٻنهي ئي سرڪار بغاوت جي قلم تحت ڪس هلايو. جيتوڻيڪ ٻنهي لاءِ بمبئي کان بهترين ايمريٽر گهرايا ويا ته ڪورٽ شري ماڙيوالا کي ٽيه سال ۽ شري درگداس کي ۱۳ مهينا جيل جي سزا ڏني.

مهاڻا گالڙيءَ ۳ ڊسمبر ۱۹۱۹ع جي بنگر الله ۾ لکيو ته ”لوڪال“ چوڙي ۾ ڪانهه جڙو ڪجهه به لکيل نه آهي ۽ ڪورٽ

روزانه امرت پيٽن ايترو نه لڳندو آهي جيترو زهر جي پيالي پيئڻ کانپوءِ امرت جون به بوندون.

(۷) شري چينمل پرسرام

ان تي مهاڻا کانڌيءَ بنگ انڊيا ۾ هڪ ليک ۾ طلب ڪئي ته چينمل جي سزا رد ڪئي وڃي ڇاڪاڻ ته ستياگرهه جي معنيٰ ئي آهي اهنسا تي ثابت قدم رهي سول نافرمان ڪرڻ.

هڪ مزيدار ڳالهه ان اوائل جي زماني جي ۱۹۲۱ کان اڳ واري زماني جي هيءَ آهي ته انهن ڏينهن ۾ ڪيسن ۾ بچاءُ ڏنو ويندو هو. مثلاً مٿين ڪيس ۾ ڪيتري دليلبازي ڪئي وئي ته ڪسڻ ۽ ڪوڀ جي معنيٰ ڇا آهي.

کانڌي جي ۱۹۱۶ ۾ سنڌ جي دوري تي آيو ۽ وري ۱۹۱۷ ۾ ڪراچيءَ ۾ آيو. ان موقع تي شري چينمل جي مهاڻا کانڌيءَ سان هوم رول ليگ آفيس ۾ چڱي چوڪي واد واد ٿي ۽ کانڌي جي آفريڪا جي اُٻڙ جا مثال ڏيئي ستياگرهه جي ڪاريءَ جي ڏاڍو کان شري چينمل کي واقف ڪيو.

مهاڻا جڏهن خلافت جي سوال تي هلاچل هلائي تڏهن شري چينمل کانولس ڪيترا سوال پڇيا جن جا کانڌي جي ڪيس جواب ڏنا.

کانڌي جي ۲۵ مئي ۱۹۲۱ جي بنگ انڊيا ۾ لکيو:

”سنڌ مان ڪو به اڪت چيني ڪري نه اها ڳالهه مون کي خوشي ڏيندي آهي. شري چينمل نه منهنجو ستياگرهه جو اوائل ۾ اوائل ساڻي هئو ۽ مون کي خبر آهي ته جن جو ڪو اوهي واهي ڪونهي تن جي مدد لاءِ آواز اٿارڻ وارو چينمل آهي.“

سر ڳواسي شري چينمل پرسرام پنهنجي شڪتي شالي قلم سان ”هندواسي“ اخبار ذريعي ۽ پنهنجي پرنسپل وياڪيانن دواڙا شريمتي ائني بيسنٽ جو هوم رول جو سندس سنڌ ۾ پهچايو ۽ ستل سنڌ کي جاڳرت ڪيو. رولٽ ائڪٽ خلاف کانڌي جي ستياگرهه شروع ڪيو ته ان ۾ به اُتساه سان ٿي پيو. کانڌي جي ان ستياگرهه جي سلسلي ۾ هڪ ڏينهن هرٽال ڪرڻ ۽ اڀواس رکڻ جو آڌيش ڏنو.

مهاڻا کانڌيءَ جي حڪم موجب هرٽال تمام ڪامياب ٿي. سوامي شردانند دهليءَ ۾ بندوق باز پوليس جي ٽوليءَ کي پي ڌڙڪ چئي ڏنو:

گولي چلائو ۽ هر سينا ڪول ڪي ڪڙي هٿن ۽ هرگز نه هٿينگي.

شري چينمل ان بنسبت هڪ زبردست ليک لکيو ته ڪيسن ماڻهو تر بان ٿيڻ لاءِ تيار آهن. ان ليک ۾ شاهه جو هڪ بيت لکيائين: اڳيان اڏن وت، پويون سر سبهاڻيا ڪلال ڪي هٿ، ڪسڻ جو ڪوڀ وهي.

انگريز سرڪار شري چينمل پرسرام تي انهيءَ ليک لاءِ بغاوت جي ڏوهه هيٺ ڪيس هلايو ۽ ڪيس ڏيڍ سال سزا ملي. مئجسٽريٽ فتويٰ ۾ لکيو ته ستياگرهه خبر نه آهي ته ڪهڙي هلاچل آهي. ان تي ٻولي جي مرهٽا اخبار لکيو ته مئجسٽريٽ کي سزا ڏيڻ کان اڳ پڇا ڪرڻ ڪپندي هئي ته ستياگرهه ڇا آهي ۽ قانون هيٺ ڏوهه آهي ڇا؟ کانڌي جي ڪيس سمجهائي.

ستياگرهه کي ڪليءَ طرح سوچڻ گهرجي. سندس من ۾ ڇا آهي اُنجي دنيا کي ڄاڻ هجڻ ضروري آهي.

(۶) آچار به گدوائی

آچار به آسودومل ٽيڪچند گدوائی مٿانها
گالڙيءَ جي اهڙو ريتو هو جو کيس مٿانها
پنهجي گجرات قومي وديا بيت هو مکيه
آچار به ۽ برلسهال ڪري رکيو هو.

مٿانها گالڙي ۱۹۱۹ع ۾ رولٽ ائڪٽ
پر خلاف متباڪر هجي سلسلي ۾ ۸ اپريل
تي بمبئيءَ مان دهليءَ وائو ٿيو جو سوانح
شر ذالند کيس ڪورٽ ڪئي هئي. جڏهن
مٿرا جي اسٽيشن پار ڪٿائون تڏهن آچار به
گدوائیءَ مٿانها کي ٻڌايو ته سرڪار توهان کي
دهلي وڃڻ ڪن ڏيندي اول ٽي ڪروڙ
ڪري ڇڏيندي. ٿو به ائين. سرڪار گالڙيءَ
کي پالوال اسٽيشن تي پنجاب ۾ نه ڪهرڻ
جو حڪم ڏنو ۽ کيس آخر زوريءَ ريل
کاڌي ۽ مان لاهي واپس بمبئي ڏي واپس
کاڌي ۾ ڇاڙهي وئي هليا.

مٿانها گالڙيءَ جڏهن ۱۹۲۰ع ۾ ائڪسڪ
اسڪار جي هلچل شروع ڪئي تڏهن
آچار به گدوائی اچي مٿانها گالڙيءَ سان
گڏو ۽ مٿانها کيس گجرات وديا بيت جي
برلسهال جو ڪار به سهڻو ڪيو. گجرات
وديا بيت جي مٿانها سوراڄ جي ٻڌ ۾ هڪ
مهتر پورو قدر چاڻي ان جي مهورت جي
ڏينهن ۱۵ نومبر ۱۹۲۰ تي گالڙيءَ هڪ
اهايت گهٽ ٿريءَ جي دوران ۾ چيو ته
آچار به جي ولالت مان حاصل ڪيل وڏين
دڙين کي نه ڏسو پر سندس سرشت آچار
جو ٿورو ميسوس ڪريو.

”سند مان، مهاراشتر مان ۽ گجرات مان
ٻه ٽي اعليٰ آدرشي جيون وارا آچار به هن

ڪاليج ۾ اچي گڏ ٿيا آهن. الهیءَ سکر
ڪري هي اسٽان هڪ ٽرٽ سٽان ٻڌو آهي.“....
مٿانها گالڙيءَ جي آشا سٿلي ٿي ۽
شاندار حد تائين. آچار به گدوائی ٻان،
سندس ذريعتي گنگا ديوي، سندس
ڀاءُ شري عالم گدوائی ۽ سندس ڀيڻ ڪماري
ياربتي گدوائی سڀئي سوراڄ جي ٽرٽ جا
بالڪا ساهي ٿي رهيا ۽ قيد ڪاٺائون.
۱۵ جون ۱۹۲۱ تي گالڙيءَ پٺڪر الڊيا
۾ آچار به گدوائیءَ جي باري ۾ هينس
دستور لکيو:

”رطالب سرڪار جي راج جو سرشتو ڪٿو
نه بيهودو ۽ بي شانائتو dishonourable آهي
تنهن بابت مثال ڏيان ٿو. گجرات وديا
بيت جي وائيس چانسلر آچار به گدوائیءَ
کي مدراس مان ڪورٽ جو سمن آيو آهي
ته راجدروءَ جي قلم هيٺ مقدمي جي
شنوائیءَ تي اچي حاضر ٿو، جو نرواڙا ۾ نه
مٿانها اڳ ڪيل ٿرپر بابت توهان مٿان
ڪس ڪيو ويو آهي.

هاڻ خود چارج مان ئي ڏسجي ٿو ته
هسا لاءِ ڇوڙ ڇاڙ جو هميشه اشارو نه ڪونهي.
سرڪار لاءِ شرف disaffection جيڪا آچار به
جي ٿرپر اڀاري ٿي سا نه علي پائر هر روز
آڌاري رهيا آهن. هن سرڪار خلاف جيڪا
ٽرٽ مان جاڳائي زهرو آهيان تنهن ۾ مون کان
ڪو گوءِ کڻڻ وارو ڪونهي. پر هاڻ جڏهن
سرڪار اها تبتي قبول ڪئي آهي ته هسا
لاءِ ڇوڙ ڇاڙ نه هوندي ته سرڪار ٿرپر لاءِ
راجدروءَ لاءِ مقدمون نه هلائيندي ته پوءِ
ڇاڪاڻ اهي مقدا ڪڍيا نه ٿا وڃن؟“

آرٽي ۾ رکيڪ کي بلڪل ساواڏن ٿيڻو آهي. سونپيل سمپتيءَ جو جڳيءَ
طرح اڀوي ڪرڻ گهرجي. — ٻيو

(۵) سوامي گونداند

سوامي گوندانداند جڏهن اڃا چوهرمل طوطيرام منسڪاڻي نالي سان ڪاليج ۾ اڏياڻڪ هئو تڏهن ئي هو آزاديءَ جو هڪ لڙاڪو هئو. ”ڪوماگنڌا مارو“ نالي وارو هڪ جهاز بابا گرونت سنگهه پاڙي ڪيو ۽ ان ۾ هندستاني محب وطنن چاڙهي ڪئمپيدا وڃي رهيو هئو. سرڪار کين ڪئمپيدا ۾ اچڻ نه ڏنو ۽ جهاز هندستان موٽايو ويو. ان جهاز جي مسافرن ۾ پروفيسر چوهرمل به هئو. جهاز لنگر هنيو ته سرڪار اڳواڻن کي گرفتار ڪرڻ شروع ڪيو. بابا گرونت سنگهه ڀڄي عسڪر پندا ٿي ويو. سوامي گوندانداند گرفتار ڪيو ويو ۽ جنگي وقت جي چالو ڊفينس انڪٽ هيٺ قيد ۾ بند رکيو ويو. جنگ ختم ٿيڻ کان ڪيترو وقت پوءِ کيس آزاد ڪيو ويو ۽ ڪڇ وقت پوءِ به نظر بند رکيو ويو. جڏهن مٿان گاندھي اسهيروڪ جي هلچل چالو ڪئي تڏهن سوامي گوندانداند پنهنجي ٿرپورن سان سنڌ ۾ آڳ ٻاري ڇڏي ڇو نه خود ئي باهه جو آلو هئو. سرڪار هن کي راجڊوهر واري ۱۲۴ الف قلم هيٺ پنج سال قيد جي سزا ڏني. سنڌ ۾ اڏي وڏي سزا يعني ۵ سال اڳ ۱۹۰۹ع ۾ ۱۲۴ الف قلم هيٺ ئي شڪارپور جي مهراج گورڊن شرما کي سود پيشي ڪندڙ جي فائدي ۾ ڪتاب لکڻ لاءِ ڏني وئي هئي ۽ ان ڪتاب جي پڌري ڪرڻ لاءِ سميت ڇپيٽومل کي ٽي سال ۽ ڪتاب ڇاپڻ لاءِ شري ويرومل بيگراج کي به ٽي سال قيد جي سزا ڏني وئي هئي.

مٿان گاندھيءَ سوامي گوندانداند جي

پوشنسا ۾ هيٺين ريت لکيو:

”سوامي گوندانداند کي پنج سال قيد ۽ ديش نيڪالي جي سزا ڏني وئي آهي. اڳ ۾ سواميءَ ڪيترا دفع بنا مقدمي جي سزائون سنڀريون آهن ۽ ڪيترن ئي قيد خانن ۾ ساڻس عئوتون ڪيون ويون آهن.

سندس ٿرپور ۾ هئسا جي ڇيڙ ڇاڙ ڪاٺي، سرڪار لاءِ ڌڪار سا آهي پر ان لاءِ مان به اهڙو ئي ڏوهاري آهيان، جهڙو گوندانداند.“ (پنگ انڊيا ۱۱ مئي ۱۹۲۱)

”نوجيون“ اخبار ۾ ۵ جنوري ۱۹۲۵ تي مٿاڏيو ڏيکاري هڪ دلچسپ گفتگو لکيو آهي: بيلگار ڪانگريس اجلاس جي وشي ويچارڻي ڪاميٽيءَ ۾ جڏهن قومي اسڪولن ۾ چرخو ڪٽڻ وڌياري لاءِ لازمي ڪرڻ جي سوال تي ويچار ٿي رهيو هئو تڏهن سوامي گوندانداند چڙ مان اُٿي چيو ته ”مان آهيان ته برخلاف پر تڏهن به چرخو نه ڪٽيندو ئي رهندس.“

تنهنجي گاندھيءَ ڪانگريس ڀڄيو:

”ڪٽيندين ته پوءِ ست ڪنهن کي ڏيندين؟“

سوامي گوندانداند ٿڌو ٿي چيو:

”دان ڪندس.“

”مون کي ئي ته دان ڪندين نه؟“

گاندھيءَ جواهو سوال ٻڌي سيمي ڪلڻ ۾ ٻڄي ويا.

سواميءَ چيو:

”ها توهان کي ئي دان ڪندس.“

”اهو سمجهو ته مون کي منظور آهي.“

گاندھيءَ چيو ”پلي ووت نه ڏجو، ست

مون کي ڏجو.“

اهنسڪ هئڻ ڪري دڪ ڏسي ٻڌي مان روئڻ جي عادت ڇڏي دل کي ڪنور بڻائڻ جي عادت حاصل ڪئي آهي جيئن دڪن جو مقابلو ڪري سگهان. — ٻار

(۴) پروفيسر اين. آر. ملڪاڻي

پروفيسر نارائنداس رنمل ملڪاڻي هڪ ٻيو پوسٽ سنڌي ڪانگريس ليٽا آهي جنهن جو گانڊيجي سان تمام گهرو سمجھ رکي پيو. چئجي ته هڪڙي ئي گفٽي سان گانڊيجي پروفيسر ملڪاڻي کي گهائي وڌو. ۱۹۲۰ع ڊسمبر ۾ گانڊيجي منظور پور بهار ۾ آيو ۽ هه بجي شام جي ميٽنگ لاءِ ٽڪڙو ٽڪڙو پنڌ وڃي رهيو هئو ته پروفيسر ملڪاڻي کي سامهون ڏنائين. ملڪاڻي چيو ته ميٽنگ ۾ اوهان کي ٻڌڻ آيو آهيان. گانڊيجي مرڪي چيس:

“Professor, what next?”

”وڌيڪ ڇا ڪندين؟“

ميٽنگ ٿان موٽيو ته ملڪاڻي کي ليد نه آئي. پرياس جو لوڪريءَ جي اسٽيٽا لڪي وڃي پرنسپال کوسلا کي هٿ ۾ ڏنائين. هن گهڙوئي سمجهائين ته ائين نه ڪرڻ پراونشل سروس ٽن سون رپين جي پگهار واري هڪي نوڪري ابهر ۾ نه ڇڏ. پر ملڪاڻي نه ٻڌو.

عشق ائين ڪري

جنم ڄارو ڄام ڪاڙي ڪيو.

پروفيسر ملڪاڻي پوءِ گانڊيجي جي پٽ ورتي. پاٽيا ۾ وڌيا پيٽ ڪليو، ڪاشيءَ ۾ وڌيا پيٽ ڪليو ۽ آخر بمبئيءَ ۾ قومي مها وڌياليو ڪليو جتي پروفيسر ملڪاڻي وائيس پرنسپال ڪري رکيو ويو. هڪ لڳا پروفيسر ملڪاڻيءَ گانڊيجيءَ کان ڪاليج جي وڌياري ٿين لاءِ ۶ اپريل قومي ڏينهن ملهائڻ لاءِ سنڌيش گهر يو. مهاتما چئي نڪري لڏي

سنڌ جي ڪانگريس نيتائن جو ويچار هو ته سنڌ ۾ لوڻ جو ستياگرهه نه ڪجي ۽ سنڌ مان والٽيئر ڪجرات ڏانهن موڪلجن جتي وڃي هو ستياگرهه ڪن. اهو سنڌيه ان ڪري پيدا ٿيو هو جو ڪجهه وقت اڳ سنڌ ۾ فرقيوار فساد ٿيا هئا ان ڪري ٻي هو ته مٿان وڌيڪ فساد پڙڪو کائي اٿن. هڪ سنڌين جي سفارت ڊاڪٽر چوٿرام جي اڳواڻيءَ هيٺ مهاتما گانڊيءَ سان بروج ۾ ملڻ وئي. گانڊيجيءَ کي سنڌ جي حالتن کان واقف ڪيائون ۽ پنهنجو گمان کيس ٻڌايائون.

گانڊيجيءَ هڪدم چئي ڏنو ”ڊاڪٽر صاحب ميرا تو ويچار هن ڪ سنڌ ستياگرهه ڪي ليئي تيار هن، سارا ديش تيار هن اور سنڌ پي تيار هن. آپ جاڪي ستياگرهه چالو ڪرو.“

مهاتما جي گفٽي ۾ ڪا ايتري پختائي ۽ وشواس پڙيل هو جو شڪ مٽي ويو ۽ ڊاڪٽر چوٿرام سنڌ ۾ اچي ستياگرهه جاري ڪرايو ۽ ڏنو ته واقعي سنڌ تيار هئي.

پاڪستان ٿيڻ کانپوءِ ڊاڪٽر چوٿرام مهاتما گانڊيءَ سان سنڌ ۽ سنڌين جي باري ۾ اڪثر چرچا ڪندو هو ۽ مهاتما جي شهادت جي ڏينهن به ڊاڪٽر مهاتما وٽ ويو هو ۽ سنڌين جي مسئلن جي باري ۾ سائنس ڳالهائون ڪيون هيون.

مهاتما ڊاڪٽر لاءِ هڪ لڳا چيو:

”مان ڊاڪٽر چوٿرام کي زميندار ماڻهو سمجهندو آهيان. هن جي ڪاٺي ۾ ڏير گهه ڪال جي اکند ديش سيوا جمع آهي. هن ديش لاءِ فقيري اختيار ڪئي آهي.“

جو اُپواس ٿو رکي سو ايشور جو عيوضي آهي ۽ ايشور جي عيوضيءَ

کي هن ۾ مٿل رکڻو نه آهي.

(۳) ڊاڪٽر چوٿرام گدوالي

سرگواسي ڊاڪٽر چوٿرام پروٽاپراءِ گدوالي، جنهن کي لوڪن سرڌا منجهان ’سندو پتي‘ جو خطاب عطا ڪيو، سو اصل اڻلاهي ويڇارن جو هو مگر مهاڻا گانڌيءَ جي جادوءَ کيس سندس پگم ٻڌائي ڇڏيو. هيئن چيئن مهاڻا گانڌي پارٽي ورتي هي راجسٿي ملتان ۾ اڳوڻو ايندو ويو نئين گانڌيءَ جي جدا جدا تحريڪن ۾ ڊاڪٽر گدواليءَ پورو پورو پاڳ وٺندو رهيو. رولٽ اڪٽ خلاف ۱۹۱۹ جي ستياگرهه کان وٺي هندستان ڇڏي وڃو جي تحريڪ ٽائين هن سڀني تحريڪن ۾ نه رڳو بلڪل تيز بهرو ورتو پر سحر نه سنڌ ۾ انهن سڀني تحريڪن جو سرڪندو ۽ مهيندار ڊاڪٽر چوٿرام هو. ڊاڪٽر چوٿرام نه بلڪل اوائلي قومي تحريڪن جي زماني ۾ حيدرآباد سنڌ ۾ ترڪم چاريءَ آشرم سٽاپن ڪيو جو پوري معنيٰ ۾ پارٽي جي آزاديءَ سنگرام ۾ اڻلاهي پوڏن جو اڏو هو.

مهاڻا گانڌي جيئن ئي آمريڪا مان واپس هندستان ۾ آيو نئين ئي ڊاڪٽر گدوالي جي من ۾ ساڻس ملڻ لاءِ پوپل اٻلاڪا پيدا ٿي. ڊاڪٽر صاحب پاڻ لکيو آهي:

”ورهين کان پي وڃيهايم ته ڪڏهن اها ويل ايندي ڇڏهن ملڪ جي مٿن ۽ محبوبن لوڪمان. تلڪ ۽ مهاڻا گانڌيءَ جي درشن ۽ ڏنڊار جو ڪو موقعو ملندو. آخر سندس آس سالن پڄاڻان ۱-وري ٿي. سنه ۱۹۱۵ جي پڇاڙيءَ ۾ ڪن سالن سان گڏهي سنڌ جا وڏا چڙي مارواڙ جي

پاڪستان مان مسافري ڪندي اچي احمدآباد ۾ منزل ڪئي سون. احمدآباد لائين سٽر ڪندي انڊر ۾ اڇڙي اڪرو هئم ڇوڙي ڪنهن سرڌالو لهرت پاتريءَ کي لهرت سٽان جي بيهت ڪرڻ جي يا ڪنهن عاچيءَ کي حج جي زيارت ڪرڻ تي ٿيندي آهي.“ ڊاڪٽر چوٿرام اها رات احمدآباد ۾ مهاڻا گانڌيءَ جي آشرم ۾ گذاري ۽ پتي ڏينهن بمبئيءَ طرف روانو ٿيو جو گانڌيءَ بمبئي انڊين نيشنل ڪانگريس اجلاس ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ روانو ٿي ويو هو. گانڌي پتي بمبئيءَ ۾ ٻين اڳواڻن حيان ڪنهن هوٽل ۾ لٽل ڪمن هئو، پر ...

”هيءُ مسڪين ۽ مٿس جو مددگار ۽ هيٺن جو همدرديءَ حام، مارواڙي وديالو هال ۾ پنهنجن همدردين سميت، نشون جيان فراس ٿي آس لڳايو ويٺو هو. سندس چوٽن ۾ سڀس لوائِي پنهنجي پٺاس بچهايم. پوءِ نه منهنجي لاءِ مارواڙي وديالو مندر ٿي پيو. حبڪي ڏينهن آئي هوس سي ڏينهن ٽهاڙي آئي ويٺو هوس. منجهس ڪهڙي مٿيا هئي تنهن جي پروڙ آئي پير.“

آخر ۾ ڊاڪٽر چوٿرام لکي ٿو: ”مون گهڻن اڳواڻن سان مڪاملو ڪيو آهي ڪنهن سمنڊ ۽ ڌرم ڳروڙا ٻڌا اٿم پر هي پنهنجو مت پاڻ آهي.“ مهاڻا گانڌيءَ جو ڊاڪٽر چوٿرام تي ڪيترو حادثي اٿر هو تنهن باري ۾ هڪ پروپوسنگ ملي ٿو. ۱۹۳۰ ۾ جڏهن مهاڻا گانڌيءَ لوڻ جو ستياگرهه جاري ڪيو تڏهن

آتم رکيا ڪرڻ هرڪنهن جو حق آهي. مان هندستان ۾ هڪڙو به ڪائونر ڏسڻ نه ٿو گهران

مون تي ڪو ٻيو ٻو ڪو نه ٿي.

آچار به وڌيڪ گانڌيجي ڪي چيو ته جيڪڏهن آفريڪا وارا ستياگرهه جا طريقا اوهين هتي ڪتب آڻيندا ته نرم نرم وارا ته اوهان جو وروڻ ڪندا باقي اوهانڪي جيڪڏهن ڪي ستياگرهي ملندا ته اهي لوڪمانيه تلڪ جا پوئلڳ ٿي هوندا ۽ واقعي سنڌ مان جيڪي ڪاريه ڪرنا مهاڻا ڪي مليا سي لوڪمانيه تلڪ جا ئي پوئلڳ هئا جهڙوڪ ڊاڪٽر چوٿرام گدواڻي، ڀائي سچانند ڦيرومل، مهاراج لوڪرام ۽ مهاراج وشو نهارام شرما. مهاڻا گانڌيءَ ترست ئي پروفيسر ڪرپالاڻيءَ کي سڀوا لاءِ سڏ ڪيو. ڇمپارن ۾ نيل جي ڪيٽ جي ڪڙمين تي گورن زميندارن جي ظلم برخلاف ڇاڇ ۾ ڪرپالاڻي اچي سندس ساٿي بڻجي بيٺو. ايتري قدر جو پروفيسر پاڻ به گانڌيجيءَ جي سادي رهڻي اختيار ڪري ڇڏي ۽ روڻي به پاڻ هٿن سان تيار ڪرڻ لڳو جا گانڌيجيءَ سان گڏجي ڪاٺيندو هو. ائين ٽي سال کن پروفيسر ڇمپارن ۾ ڪاريه ڪيو. هن ئي پراڻيءَ سان گهوڙي سواري ڪرڻ جي ڪوڙي ڏوهه هيٺ سرڪار ڪيس ڪيو. گانڌيجيءَ پاڻ لکيو آهي ته سرڪار اهو مقدمو انهيءَ مراد سان ڪيو جنهن گانڌيجيءَ جي ڇمپارن ۾ هلايل هلچل اٿي جي ڪڙمين جي اڪين اڳيان بدنام ٿئي. مهاڻا چيو ته منهنجي ساٿيءَ کي ستائڻ سان سرڪار گورن زميندارن کي راضي ڪرڻ ٿي گهريو، تنهن ڪري ضروري هئو ته پروفيسر ثابت ڪري ته هو ڪهڙيءَ ڪاٺيءَ جو بڻيل آهي. ڪڙمي ته قيد جا ڊنل ٿي

هئا. ڪين ئي ڊيو بڻائڻ جو موقع ملي ويو سو وري ڪنهن وڃائجي! پروفيسر ڪي اڻ منگي سونهري ساعت ملي ويئي سا وڃائي ته مورڪتا چڻي. ستياگرهه جي معنوي به ته اهائي آهي ته. اتيءَ جي آڏو مقابلو ڪجي. ڪورٽ جو فيصلو بلڪل ئي انصافيءَ جو هئو. پروفيسر مرڪندي سزا قبول ڪري قيد ۾ وڃڻ سان هي ستياگرهه ڪيو. ستياگرهه ايل ڇا جي لاءِ ڪندو؟

جڏهن ڊسمبر ۱۹۲۱ ۾ پروفيسر ڪرپالاڻيءَ کي اسهڪار هلچل ڪري گرفتار ڪيو ويو تڏهن مهاڻا گانڌيءَ هن طرح لکيو:

”پروفيسر ڪرپالاڻي ۽ سندس آشرم جي ٻين ڪيترن ساٿين کي سرڪار گرفتار ڪيو آهي. ٻي گناهن جي قرباني (بيٺا) وڌندي رهي آهي... آچار به ڪرپالاڻي پاڻ کي فقير بن بڻائي ڇڏيو آهي. گهرجون گهٽائي وڃي ڇن مان ڪري پنهنجي وڏيارين سان گڏ رهي شيوا ڪندو رهي ٿو. اهڙين ٻوٽن ڏين وارا شيوڪ ٿين ۽ قيد ڀرين.“

۲۹ ڊسمبر ۱۹۲۱ جي ”بنگه انڊيا“ ۾ گانڌيجيءَ لکيو ته پروفيسر ڪرپالاڻي ۽ سندس ساٿين کي هر ٽال ڪرائڻ جي ڏوهه هيٺ گرفتار ڪري، پوليس ٿاڻه تي ڪيس هلائي، جيل جي سزا ڏيئي، رسي سان ٻڏي جيل ڏانهن اماڻيو ۽ قيد ۾ به ردي ڪاڌو وغيره ڏيڻ ۽ خراب هلڪ هلي ٿي وڃي. ۱۹ جنوري ۱۹۲۴ع جي ”بنگه انڊيا“ ۾ گانڌيجي آچار به ڪرپالاڻي لاءِ لکيو ته کيس اها عجيب شڪتي آهي جو وڏيارين کي پنهنجو ڪري ٿو ڇڏي.

عمل بنا ويچار گهڙا به سندس هجن انهن کي کوٽا موٽي سهڻو ڳوڙجي.

(۳) آچار به ڪرپالائي

آچار به جيونگار پڳوالداس ڪرپالائي مهاتما گانڌيءَ سان گڏهن ملاقات ڪرڻ ويو جڏهن هو دکن آفريڪا مان هندستان ۾ پهتو هو ۽ ڪوئي رابندر نات ٽيگور جي آشرم، شالينڪستن ۾، ڪوئيءَ سان ملاقات ڪرڻ ويو هو. آچار به ڪرپالائي ننڍي کان ئي هڪ اڻڻائي وڇارڻ جو اوجوان هو ۽ هن جو اڻڻاين سان چڱو چوڪو سهرڪو هو. پر آچار به ان سمي هڪ لراسائي ۽ ناامنديءَ جي مالڪ ٻوڙي ۾ هو ڇاڪاڻ ته سرڪار ڪيترن ئي اڻڻاين کي گرفتار ڪري ڇڏيو هو ۽ آچار به سوچ ۾ هو ته ڪيڙي دستور ديش کي آزاد ڪرائڻ لاءِ ڪوششون ڪامياب ٿي سگهنديون. ان مالڪ ٻوڙي ۾ هن جڏهن مهاتما گانڌيءَ جي هندستان ۾ اچڻ جو ٻڌو تڏهن سندس من ۾ آيو ته ان نئين ليئا کي وڃي ڏسان ۽ معلوم ڪريان ته هن دکن آفريڪا ۾ ڪيڙي دستور ڪوريءَ سرڪار سان چڪري کائي پنڌ ڪئي ۽ اهو سڃاڻو ڇو ڪيڙو نئون هٿيار گانڌيءَ ڪيڙو آهي.

آچار به جي دل ۾ اها به هڪ شڪا هئي ته ڪيئن اتياس جي شاهديءَ خلاف مهاتما گانڌي دعويٰ ٿو ڪري ته قومي هلچل اهڪڙي عقيدي تي هلائي سگهجي ٿي ۽ ڪيڙي بيمار ٿي هو چوي ٿو ته راجسٿيءَ جو آڌار اخلاقي آهي. گانڌيءَ کي دلاويءَ (ڪاڪا ڪالڪر) جو بدليل نالي هيمت شالينڪستن ۾ وڃي (هو) اول ئي ٻڌايو هئو ته آچار به ڪرپالائي هڪ نياڻي

۽ درويش ٻي بهي جوان هو.

آچار به جي مهاتما گانڌيءَ سان اها ملاقات مارچ ۱۹۱۵ ۾ ٿي. آچار به هڪ هشتو مهاتما سان گڏ رهيو ۽ ان عرصي اندر هن جون مهاتما گانڌيءَ سان قومي تحريڪ جي ان نئين طريقي جي باري ۾ ڳالهون هلون. مهاتما کيس پنهنجو سٽو ۽ اهڙا جو طريقي سمجهايو ۽ ڏکڻ آفريڪا جا ڪي ايتري به ٻڌايا.

آچار به ڪرپالائيءَ ٻاٻوڙيءَ کي چيو ته مونکي هن انگريزي واپاري قوم تي ڪو وشواس ڪونهي. ڇهائين ته مان سمجهان ٿو ته هندستان کي آزاد ڪرڻ لاءِ هسا جو سهارو وٺڻو ئي ٻوندو، يا فوج بغاوت ڪري يا ٻاهريان ڪا فوجي مدد اچي جئين ٻين ملڪن ۾ ٿو آهي.

آچار به ڪرپالائيءَ انهن ڏينهن ۾ مهاتما گانڌيءَ جو اڻڻ وٺڻ، ڪهڙو گهٽڻ ٿي ٿو ته هو ڪيئن ڪندو ۽ جوڙ ڪائي مشڪندو ٿو رهي. هن اعڙو ليدر ٻيو ڪونه ٿو هو. پروفيسر ڪرپالائيءَ جي من تي هن ٻنهن ملاقات جو جهڪو اثر ٿيو سو آچار به پاڻ هن ريت طاهو ڪيو آهي:

”ٻنهن ئي ڏينهن ۾ منهنجي من تي اثر وڌو ته هو هڪ سڃاڻ وٺي آهي.“ مهاتما گانڌيءَ جي سنگ جو آس اعڙو اثر ٿيو جو موڪلائي کان اڳ کيس ڇهائين: ”راجسٿي ڪاريه ٻلي يا دکن جي ڪاريه ٻلي يا ڪوبه ٻيو ڪاريه جنهن لاءِ ارهين واجب سمجهيو منهنجون شروعاتون ڪتب آڻي سگهو ٿا. مان سمجهن آهيان ۽

ورت ڌاريءَ لاءِ سٽيم تي هلڻ رڳو ڪا اٽڪل نه آهي. سٽيم - چرن ته هنجو ائين انگ ٿي ويندو آهي جنهن شريز سان ڪا لڳل وسٽو. — ٻاٻر

اڳيان حشام ماڻهن جا اچي مڙندا ئي آهن. اختياردارن کي صلح سان سچ پچ ڪهي ته کين ڪنهن چترائيءَ سان هلڻ ڏيو وڃي. ڪراچيءَ ۾ عملدارن ڏاڍو پوري هلڪ ڪار ورتي. خلق ئي گولي مار ڪرڻ انڪري به غير واجب هئو جو عملدارن کي سد هئي ته جئرامداس ۽ مالڪاڻي والٽيئرن جي جڻي ساڻ اتي اچي لوڪن کي سان ڪرائڻ جي پوري پوري ڪوشش ڪري رهيا هئا.

شري جئرامداس لکي ٿو: ماڻهو پٿر اچي رهيا هئا. جيڪي ماڻهو رستي جي هن طرف بيٺل هئا تن وٽان نه پر جيڪي رستي جي پوئين پاسي کان بيٺل هئا تن وٽان ٿي پٿر آيا. سو مون هنن وٽ وڃي کين پٿر اچلائڻ کان جهلڻ پئي چاهيو. مان اڃا دروازي کان چار پنج قدم مس اچي وڌيس ته بنا چٽا ڏيڻ جي گوليون هلايون ويئون. هاڻ ڪجهه به ڪري ڪين ٿي سگهياسون، سو آءٌ موٽڻ لڳس ۽ ان مڇل موٽي گولي لڳي. اڳيان والٽيئر بيٺا هئا. انهن ۾ هئا ڊائريه ۽ مينگهراج جن شاعري رکڻ خاطر جان ڏني.

والٽيئر ۽ اڳوان ائين اڳيان هئا. اهو ڏسي عملدارن کي کين شلت ڪرائڻ جو موقعو ڏيڻ ڪمندو هئو پر ڏسجي ٿو ته عملدارن هلڪ اهڙي ورتي جو چٽ هٿس بنڊا ڪرڻ سندن مراد هئي.

... هنن هلچل اڳئين ۱۹۲۱ واري هلچل کان ٽريل روپ ورتو آهي. اڄ بهادر والٽيئر پنهنجي ٽريبلين ڏيڻ ۽ ستر سٽا سان اتياس جو نئون ورق ورائي رهيا آهن.

اڳوانن کي ايڏاڻ رسندا تڏهن ئي ته موڪ ٿيندو. قربانيءَ جو قانون دنيا ۾ ساڳيو ئي قائم آهي. سڀ کان سرپشت، نرم، پوتر ۽ بهادرن جي قرباني ئي اثر ڪري ٿي. جئرامداس سڀني ۾ وڌيڪ بهادر ۽ صاف cleanest آهي تنهن ڪري جئرامداس کسي رسيل گهاءَ جو ٻڌي مان تار ڪرڻ کان پاڻي روڪي ڪين سگهيس ته ستر ۾ (پاسيري) جو گهاءَ قيد وڃڻ کان بهتر آهي پر دل ۾ گهاءَ ان کان گهڻو سرس آهي.

مان ٻن بهادر جوانن جي عزت سان همدردي ڪريان ٿو پر منهنجي دل چوي ٿي ته کين سندن نيگرن جي لائساني شهيديءَ لاءِ مبارڪون ڏيان جي قبول ڪن. لڙاڪ يونڌن جو موت ڪڏهن به نه ڪرڻ جو موقع نه آهي ۽ وري ستياگريه يونڌي جو موت نه چاهجي! آزاديءَ جي سياسي قوم کي هڪ سبق جيڪو اول سڪو آهي سو آهي جدا جدا ڊپ ڪڍي ڇڏڻ - لقب (عزت) وڃائڻ جو خوف، دولت وڃائڻ جو ڏر، قيد جو پڻ، شرير کي ايڏائڻ جو ڏر ۽ ٻڻ موت جو پڻ.

پارٽ ورش مان آيل احوال ماڻهن ۾ بي ڊٻائي جي وڌڻ جون خبرون ڏيئي رهيا آهن.

۱۴ اپريل ۱۹۳۰ جي ”بنگ انڊيا“ ۾ مهاديو ڊيسائيءَ نوٽ لکيو:

”ڪراچيءَ ۾ خلق ئي گولي هلائڻ لاءِ ڪوبه سبب ڪونه هئو. سڀ ڪنهن هنڌ جڏهن اڳوان گرفتار ڪيا وڃن ٿا يا انهن تي مقدمو هلايو وڃي ٿو تڏهن ڪورٽ جي

الڳ الڳ بوندون ناس ٿي وينديون آهن، پر انهن جي ميلاب سان

ساڳو ٺهي پوندو آهي.

— بابو

چترامداس ڪڏهن به هٿس جو ويچار ڪرڻ وارو نه آهي ۽ ان کي همٿائڻ وارو آهي. هو نه سدائين ديس جا قانون مڃيندو رهيو آهي ۽ تنهن ڪري کيس سول نافر مالي جي معافي جي ڄاڻ آهي. پر سرڪار چترامداس جيڙي ماڻهو ڪسان ڪم اهڙو ئي ٿي وئي سگهي يعني کيس قيد ۾ رکڻ. اهڙي ڪم جي قيد هائسوا تي سوراڄ کي سڄي ڌرم اڪول معافي ۾ ورتيو ٿي آهي.

۱۹۳۰ ۾ مهاڻا گانڌيءَ جيڪو اوڻ ڇو ستياگرهه چالو ڪيو تنهن سلسلي ۾ ڪراچيءَ ۾ اڳواڻن تي ڪيس هلندي حشام ماڻهن جا ڪراچيءَ جي ڪورٽ ٻاهران اچي ڪٽا ٿيا. اتي پوليس گولي هلائي جنهن ۾ ٻه نوجوان شري نه ناز ۽ شري مينگهراج لالا شهيد ٿيا. ان موقع تي پوليس جي هڪ گولي شري چترامداس کي به لڳي ۽ سندس ستر مان آڙ پار لڪري وئي. مهاڻا گانڌيءَ کي جڏهن اها خبر ملي ته هن بڪدم شري چترامداس ڏانهن هڪ ٽار موڪلي جنهن ۾ ذڪر مهاڻا پنهنجي ۲۴ اپريل ۱۹۳۰ جي ”پنگ انڊيا“ جي ليک ۾ ڪيو آهي. مهاڻا لکيو:

”ڊيو نوجوان نه ناز به ماني بواندر Athlete ڪيڙي جو اتي ماڻهن کي شام ڪرائڻ ويو هو تنهن کي گولي لڳي. مينگهراج ڏيو چنڊ ۱۶ سالن جو ليکڪ به گوليءَ جي گهاٽ ٿي مري ويو. اهڙيءَ طرح سڄا ڄڻ ۾ شري چترامداس به آهي تن کي گولن جا گهاٽ ڏيا. چترامداس کي گهاٽ ڏيو اتيءَ خبر موڪلي ٿي unmixed خوشي ڏني.

پيش ڪيو جو پيشي کي قبول ٿيو ۽ ڊليگيٽن اوڙي حاضر ٿي ۽ اهو ٻڌي اتي عدليءَ جي لهر اچي وئي. ٿانڌي ۽ الٽيءَ سمجهولي لاءِ جس شري چترامداس کي ڏنو. مهاڻا گانڌي ۱۹۲۱ع ۾ ۱۰ مهينا جي ڄميل هلائي ۽ شري چترامداس ڊاڪٽر چوٿرام سان گڏجي پوري ڌرم سان ان ۾ ڪاهي ٿيو. ڊسمبر ۱۹۲۱ ۾ شري چترامداس کي سرڪار ٻاوس جي ڏوهه هيٺ گرفتار ڪيو. شري چترامداس گرفتار ٿي ٿي مهاڻا گانڌيءَ کي ٽار ڪئي جا مهاڻا پڏهجي پنگ انڊيا ۾ شايع ڪئي ۽ ان تي پڏهجي آڙ چٽا ڪئي. ۲۲ ڊسمبر ۱۹۲۱ جي پنگ انڊيا ۾ مهاڻا شري چترامداس جي آسار جا لفظ ڏعيا ۽

”پوليس مون کي ڇينئر ۱۲۴ الٽ ٿر هڪ گرفتار ڪيو آهي. ديس ته هن لمائي سوا لاءِ ايترو حا شڪر آيا. ٻاوس جي آزادي خاطر سڀاڻي ۽ پڪي ٿيڻ سان پڏهو فرض ٻالڻ جي ٻاونا ڌاري قيد ڏانهن وڃان ٿو ۽ دل ۾ ڏوٻڻ يا تي ڪا ٻاونا ڪا آهي.“

ان وقت ٽائيم سنڌ مان ڊي مڪم ڪر ڪندڙن کي سرڪار گرفتار ڪري چڪي هئي. ٿانڌي لکيو: ”چترامداس جي قريائي بوٽو (بي داغ: spots) آهي. مون کي ڄڻ آهي ۽ جس کي خيال ۾ به غير (نوش) ٻاونا) نه آهي. ٽيٽي ته آهي ۽ چٽي سڳو. چترامداس ڊيڪل-اؤٽائي سان فرسٽ-ڪلاس سٽ ۽ آف-ٽائيٽ ڪٽي ٿي پئي ويو آهي. سرڪار کي خبر هئي ٿي ۽

جي شخص رشوت ٿا وٺن سڀي ٻاڻ سان توڙين ديش سان ناحق ٿا ڪن.
— ٻاڻ

(ب) سنڌ جي برک شخصيتن سان سمپرڪ

(۱) شري جئرامداس دولترام

اهو چوڻ تمام مشڪل آهي ته سنڌي ڪانگريسي نيتائن ۽ ساروجنڪ سيموڪن ۾ ڪير ٻاڻو ڪي سڀني کان وڌيڪ ويجهو هو. آڇاريه ڪرپالائي پٿريون ساروجنڪ سنڌي سيموڪ آهي جنهنجو مهاڻا گانڌيءَ سان اوائلي سمپرڪ ٿيو. آڇاريه جو ڪاريه ڪيترن سنڌ کان وڌيڪ سنڌ کان ٻاهر رهيو ۽ سندس جيون جو چڱو حصو جوڙجڪي ڪاريه ۾ رهيو خاص طور تي کاڌي اڇين ڪاريه ۾. راجپوتي سنگهڙش ۾ سنڌي نيتائن ۾ جنجهو ڪاريه ڪيترن سنڌ ۾ ئي بڻيو رهيو تنهن ۾ شري جئرامداس سان شايد ٻاڻو ڪيو جو گهاٽي ۾ گهاٽو سڀڻو رهيو.

۲۱ فبروري ۱۹۲۹ تي گانڌيجي شري جئرامداس جي باري ۾ هيٺيان لفظ لکيا :
”جئرامداس سو اڄ سون جيان ڏيس جو لائق سيموڪ آهي.“

شري جئرامداس به ٻاڻو ڪيو سان جيان تيان شروعاتي عرصي ۾ ئي سمپرڪ ۾ آيو ۽ سندن وچ ۾ گهاٽو سڀڻو ٿي ويو. ايتري قدر جو ۲ مئي ۱۹۱۹ تي گانڌيجي رولٽ انڪٽ واري ڪاري قانون ۾ خلاف ستياگرهه جي جي وستار بابت صلاح ڪرڻ لاءِ جيڪو ميٽر ڪورٽ ۾ ڪيو هو تنهن لاءِ پنهنجي پنهنجي پرائنٽ مان عيوضي موڪلڻ لاءِ گانڌيجي

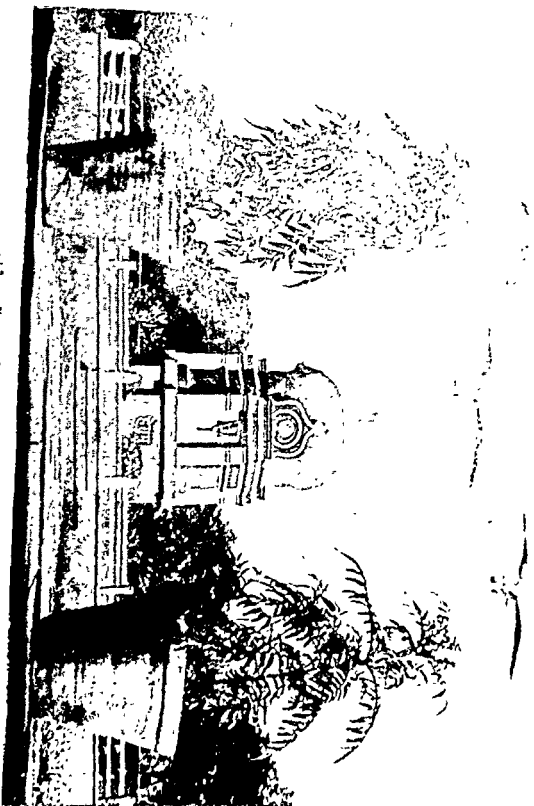
جن کي خط موڪليا سي هئا سواءِ شري ڏانڊن، حسن امام، سندر لعل، ڪستوري رانگا اينگر، جئرامداس دولترام ۽ ولپ ڀائي پٽيل. سنڌ ۾ رڳو رولٽ انڪٽ ۾ خلاف ستياگرهه ڪراچي ۽ حيدرآباد ۾ ڪيو ويو هئو جنهن ۾ جئرامداس مکيه ڀارت وراڻو هو.

شري جئرامداس کي سندس قابليت ۽ قربانين ڪري الدين نيشنل ڪانگريس جي ورڪنگ ڪاميٽيءَ تي ڪيو ويو. شري جئرامداس ڪو عرصو آل انڊيا ڪانگريس ڪاميٽيءَ جو جنرل سيڪريٽري ٿي به رهيو ۽ رڳو وڏي ڪپڙي بيشڪار ڪاميٽيءَ جو سيڪريٽري هو. انڪري سندس گانڌيجي سان ڪهري ۾ ڪهرو سمپرڪ ٿيو.

۱۹۱۹ع جي پڇاڙيءَ ۾ جليانوالا باغ جي شهيدن کانپوءِ بعد جيڪو الدين نيشنل ڪانگريس اجلاس آمريڪا ۾ ٿيو اتي مائٽيگو چيمسٽورڊ سڌارن جي رٿ باري ۾ رٿيل ٺهراءَ تي وڏي ڇڪري لڳي. هڪ طرف هئا لوڪمانيه بال ڪنگڙ ٽلڪ ۽ ديش بندو چترنچنداس ته ٻئي طرف هئا پنڊت مدن موهن مالوي ۽ گانڌيجي. لوڪمانيه چوي ته سڌارا نااميديءَ جي ٻڙ آهن، گانڌيجي چوي ته سڌارا ٽڙ ٽوڙ لائق ناهن. انهيءَ ڇڪريءَ حاضرين ۾ وڏي انتظار ۾ سڌا ڪئي پر شري جئرامداس اتي هڪ مسودو لکي

اسانکي انسان جي شڪل ۽ ٻڌي حيوانيت کان ٻاهر نڪرڻ لاءِ ئي مليا آهن.

— ٻاڻو

غروا جب لکچيبي ڪري ان ڪري الهی
 ڌرم جي هاڃي ڪانه ٿيڻي آهي. ڌرم جي
 نه ٿڌهن هاڃي ٿي ڇڏهن ان ها ٻوڏي
 ڌرم کان بي پرواهه يا گمراهه ٿا ٿين.
 ۲۶ آڪٽوبر ۱۹۴۶

(ب) ڦڙڪا

۲۳ اپريل ۱۹۳۲ تي ڪراچي جيل ۾
 ستياگريه قيدين کي لعن هٽڻ لاءِ ڦڙڪا
 لڳايا ويا. ان تي شري مهاديو ديسائي ۲۴
 اپريل ۱۹۳۲ تي هلسن دستور لکيو:

”ڪالهه ڪراچي جيل جي ستياگريه
 قيدين کي حوراشتر به ڏولي نعرا هٽڻ ڪري
 ڦڙڪا لڳايا ويا، تنهن جي بچاءَ ۾ ڪراچيءَ
 جي ضلع مئجسٽريٽ جي ڪڍيل بيان پڙهڻ
 تي مهاڻا گانڌيءَ کي سخت ڏک ٿيو.“

(ج) هڪ ديويءَ سان سختي

۳۱-۳-۱۹۳۲ تي مهاديو ديسائيءَ جي
 دائريءَ ۾ هيءَ داخلا آهي:

ڪراچيءَ ۾ هڪ اسي ورهين جي ديويءَ
 کي گرفتار ڪري کيس ’سي‘ ڪلاس ۾
 رکيو ويو هو ۽ پوءِ بدلي ڪري کيس ’اي‘
 ڪلاس ۾ موڪليو ويو. ان ئي مهاڻا
 گانڌيءَ مهاديو ديسائي کي چيو ته هندن
 سيڪريٽري سر ستميوئل هور لاءِ لندن جي
 خاطرو ليڊر اخبار کي جيڪي لکيو آهي
 سو برابر ٿو لڳي ته جڏهن هندستان ۾ هي
 (انڌ ڏنڌ) جو راج هلي رهيو آهي تڏهن
 سر ستميوئل هور اسڪيٽنگ (Skating)
 يعني برف تي چڪر مارڻ جي رالند ۾
 مصروف آهي.

کان وڌيڪ سختيءَ وارو آهي. اڳئين حڪم
 موجب ۱۴ سلسلن سميت گرفتار جي ڇاڻڻ ۽
 ٻڌري ڪرڻ تي بندش هئي؛ نئون بندش
 هر حڪم ستياگريه پوکاش پاڻ وٽ رکڻ
 ڏوهه ٿو ٿوري. هي ڪم بي غلطيءَ هو آهي
 ۽ دنيا جي آبه سماجن جي پائونلن کي
 ڏکونيندڙ آهي. چاليهه لک آبه سماجن
 وٽ ستياگريه پوکاش جو قدر ايترو ئي
 آهي جيترو مسلمانن ۾ قرآن لاءِ ڪرستان ۾
 انجيل لاءِ. چالو معاملن تي لکچيبي تي
 بندش وجهڻ جي ڳالهه سمجهي سگهجي ٿي
 پر هن زماني ۾ لوڪ سرڪاريون اهڙو قدم
 کڻڻ کان پڇهڻ ڪن ٿيون. پر ڌرمي ڪرشن
 تي بندش وجهڻ ڏيکائي جو قدم آهي.
 مان ان ڪري سنڌ سرڪار کي چوئندس
 ته وڌل بندش واپس وٺي. ستياگريه پوکاش
 جو سنڌيءَ ۾ ترجمو چيائڻ پڙڻ ڪا نئين
 ڳالهه نه آهي. جنهن بستم جا ڪنهن ڇاپا
 هن وقت تائين اڳتي ٻڌرا ٿيا آهن ۽ دنيا
 جي گهڻن ئي ٻولين ۾ ترجمو ڪيا ويا آهن
 ان ڪتاب ۾ اهڙي لکڻي آهي ها خدا خدا
 قومن ۾ نفرت ۽ دشمني جو پاءُ پيدا ڪري
 سگهي ٿي سوغات چوڻ عجب آهي. هڪ ٻئي
 ڏانهن سهڻيلتا حورو گڏ بلڪل ضروري
 آهي خاص ڪري ڌرمي معاملن ۾. ڌرم
 باهم وڃڻ ۾ الڳ الڳ ڌارائون نه دنيا
 جي اهل تائين وهندڙون ايندڙون ٿيندڙي
 سهڻيلتا جي ڳڻ سان ئي لوڪ خدا خدا
 ڌرم ۽ ورڻن ها هوندي به هڪ ٻئي سان
 متر ۽ پائيچاري وارا پاڙيري ٿي رهي
 سگهندا. ڪنهن به ڌرم تي ڪو واجب يا

اسانکي پونجي پتي ورڻ ختم ڪرڻو آهي پر ان لاءِ ڪين مارڻ
 ضروري نه آهي. سندن ڌن ۽ شڪتي جو جنتا لاءِ اڀيوت ڪرڻو آهي. — ٻاٻو

مان پنهنجو پاڻ لوڪن جي ستاري ڇڏي ڏيندس. جن به هندن ۽ سکن کي پاڪستان مان لڏايو ويو آهي تنکي عزت ۽ شان سان موٽي پنهنجي گهر وڃي وهاريان نيسين آرام نه ڪندس.

مون سدائين لڙائيءَ جي مخالفت پئي ڪئي آهي پر جيڪڏهن پاڪستان کان انصاف حاصل ڪرڻ جو پيو ڪو بلو نه آهي ۽ پاڪستان سرڪار پنهنجي غلطي محسوس ڪرڻ لاءِ تيار نه آهي ته هند سرڪار کي پاڪستان سان لڙائي ڪرڻي ٿي پوندي. لڙائي ڪا مسخريءَ جي ڳالهه نه آهي. ان ۾ بربادي آهي پر بي انصافي سڀي ڪري وهڻ جي آءٌ صلاح ڪين ڏيئي سگهندس.

مظفر ۽ (الف) ستيارت پرکاش

سند سرڪار سنڌي ستيارت پرکاش تي بندش وڌي هئي. سڄي هندستان ۾ آريه سماجين ان بندش خلاف آواز اٿاريو هئو ۽ بندش لاهڻ لاءِ طلب ڪئي هئي. پهرين بندش ڪجهه مقرر عرصي لاءِ هئي ۽ اهو عرصو پورو ٿيو ته سرڪار وري نئون حڪم بندش جو جاري ڪيو. اڳئين کان وڌيڪ سخت ۽ وڌيڪ وسيع.

مهاتما ڪانڊيءَ ان بندش جي حڪم جي باري ۾ هر ڀڃن جي ۳ نومبر ۱۹۴۶ع جي پرڇي ۾ هيٺين دستور لکيو:

”اٺين پئي سمجهيو ويو ته ستيارت پرکاش تي بندش جو مدو پورو ٿيو ته وري ان کي وڌايو نه ويندو. پر اميد غلط لڪي جو وري بندش دهرائي ويئي آهي.

سند سرڪار جو تازو حڪم اڳئين حڪم

۱۹۴۸ع تي ڪراچيءَ ۾ هندن جا سوين گهر ڦريا ويا.

پاڪستان جي انهن حالتن تي مهاتما ڪانڊيءَ دهليءَ ۾ پراڻا جي ميٽر ۾ به ٿي دفعا اشارو ڪيو.

۱۵ سيپٽمبر ۱۹۴۷ع تي دهليءَ ۾ ڪانڊيءَ چيو:

”جيڪڏهن پاڪستان غلط ڪارروايون ڪندو رهندو ته اوس هندستان ۽ پاڪستان جي وچ ۾ لڙائي ڇڙي پوندي. پاڪستان ۾ رهيل هندن ۽ سکن جي سلامتيءَ جو بار هند سرڪار تي آهي. ڇو نه ٿا پاڪستان وارا اُتي جي هندن ۽ سکن کي سمجهائين ته لڙي نه وڃو ۽ سندن سلامتيءَ جو ليڪ پر بند رکن ۽ ساڳيءَ طرح هندستان سرڪار هر هڪ مسلمان لاءِ ائين ئي ڪري؟“

وري ۱۷ سيپٽمبر ۱۹۴۷ع تي چيائين:

”واجب نه ائين آهي ته هندستان ۽ پاڪستان پاڻ ۾ ويهي کليل دل سان ڳالهيون ڪن ۽ فيصلو ڪن. جنهن ڳالهه ۾ هڪ راءِ نه ٿين ان جو آئين هٿان فيصلو ڪرائين. پر هڪ جو جهنگلي رستو آهي سو آهي لڙائي ڪرڻ جو. مولڪي نه ان جو خيال ٿورو ٿي پر لڙائيءَ بنا چارو ڪونهي. شل اهو ڏينهن نه ڏسڻو پوي.“

وري ۲۶ سيپٽمبر ۱۹۴۷ع تي به مهاتما چيو:

”دهليءَ ۾ سڄو امن امان ٿي ويو ته مان اولهه پاڪستان ويندس. لاهور، راولپنڊي شيخوپورا ويندس ۽ اتر اولهه سرحدي پرڳڻي ۾ ۽ سنڌ ۾ ويندس. مان سڀني جو شيوڪ آهيان. مولڪي ڪوبه اڇڻ جي روڪ نه ڪندو. مان لشڪري پهرو سان نه ڪندس

ٽرسٽيشپ ڪا عارضي وستو ڪانه آهي. اها خود ئي آدرش آهي.

د سگهندا. وږو سبب هي به آهي نه ان
مان ثابت ٿيندو ته اسيمبلي رستي بغاوت
کي بند ڪري ڪين سگهيو. ڀل نه بن
کسي وجهه مسلسل جسي اسيمبليءَ ۽
وزيريءَ طرفي بغاوت بند ڪري ڏيکارڻ
چاهين ٿا. استيڻائون عام لوڪن تي سڌو
اثر ڇڏينديون. سندن قرباني ۽ دليري ٻين
ڏانهن وڃڻ لڏي ۽ ٻيا به اچي ساڻن شامل
ٿيندا. سينڪ سيٽلڊاس جو خون ٿوان مان ٻين
ميمبرن کي اساع اچڻ گهرجي جو خون
جي وچ ۾ وڃي ڪين خون ۽ وحشائي
ڏوهاري ڪاربن کان باز آڻڻ جي ڪوشش
ڪندي خون ٿيڻ لاء پاڻ ٻيٽ ڪن.

وارڊا ڏانهن ويندي ۱۸-۱۹ مئي ۱۹۴۲
پاڪستان کانپوءِ

۱۵ آگسٽ ۱۹۴۷ تي هندستان جو ورهاڱو
ٿيو ۽ پاڪستان هڪ الڳ ڊيس الڳ حڪومت
سان سڃاڻ ڪيو ويو. جيتوڻيڪ وڏو ائين
ويو هو ته پاڪستان ۾ رهندڙ هندو پاڪستان ۾ ئي
رهندا ۽ هندستان ۾ رهندڙ مسلمان هندستان
۾ رهندڙ ۽ آدم جي مٿاستا ڪانه ڪشي
ويندي ته به حالتن جي مجبوريءَ هيٺ
شاهي پنهالي تي مٿاستا ٿي ٿي وئي.

سنڌ ۾ حالتون اڳ ۾ ئي تمام خراب هيون.
پاڪستان جي وجود ۾ اچڻ ڪري حالتون
وڌيڪ بگڙي ويون ۽ هندو ڀائڪي وڌيڪ
ٿي سلامتي سمجهڻ لڳا. هندن لاءِ ريل ۾
سفر ڪرڻ ڏکيو ٿي پيو ۽ ڪيترا واقعا هندو
مسافرن کي ريل مان ٽڻي ڪرڻ جا
پيا ٿيندا هئا. نواب شاه پٺيان هڪ مسافر
جي ڪاڙي ٽٽي ويئي هئي ۽ ۶ جنوري

ٽئين ۾ چئني ته سرڪاري راج مٿس ٿي
ويو آهي.....

سرڪار ڪولي حرن کي يا لڪي ويل
حر مهيدارن کي نه ڀڳڙي ٿي سگهي ۽ نه
ڏولي ٿي سگهي.....

مجانا ڪالڙي ان ئي لکيو:

”سرڪاري بندوبست نه طاعون آهي ته اصل
ٿئي پير آهي. ان جو پورو پورو real
علاج هيءُ آهي ته ڪانگريس ميمبر اسيمبليءَ
مان لڪري اچن ۽ شان بڃاڻو الله بخش
۽ سندس وزير وڙامه مان استيڻا ڏين ۽ پوءِ
هو شائني چئو ٿا جي حرن جي وچ ۾
راسو ڪن ۽ اهڙيءَ طرح پنهنجي پئسل
ڊيشنن کي گناه جي ڪمن کان پري
رهن جي سکيا ڏين.

پس ٻاڏاري جي واقف ڪار سڄڻن جي
هڪ ٽولي پير ٻاڏاري سان گڏجي ڪرائس
بيان ڪندارائي جنهن ۾ حرن کي صاف
صاف هدايت هجي ته خواتن واريءَ جي
ڪمن کان باز اچن. اهڙي هدايت ڪرڻ لاءِ
پير کي قيد مان آزاد ڪرڻ جو شرط نه
ڄاڻڻ گهرجي. پير کي ڪا شڪايت آهي ته ان
جي ڄاڻ ٿيڻ گهرجي. سرڪار کي گهرجي
ته عام جنا کي اهي ڳالهيون کولي ٻڌائي.
هي چيو وڃي ته اهي ڳالهيون ته ڪانگريس
ميمبرن جي لڪڙي اچڻ کان سواءِ ۽ وزيرن
جي استعفا ڏيڻ کان سواءِ به ڪري سگهجن
لون ته منهن جو جواب آهي ته ميمبرن ۽
وزيرن جي استيڻا ڏيڻ سندن صلح لاءِ
اڀاڻا جي ناهي ٿيندي. اسيمبليءَ ۾ رهندڙ
اهڙا نه هجن ڪر کي شخصي ڏيهان ڏيئي

مرتبوءَ بعد سندر ٻوش ۽ استري به چڱا نه لڳندا آهن، انڪري شري
سان موٽ نه رکڻ گهرجي.

لهندا اهو ڇو ٿو سوال آهي.

کانڌي ڪرڻ

تي پڪي طرح ۽ بيهاريءَ سان عمل ڪن. سنڌ جي جوابدار مسلمان اڳواڻن کي به چوندس ته توهان جي عزت reputation خطري ۾ آهي. جي هن طرح ئي ڪناھ ماڻهن جي بي سمجهيءَ جي خون خوارِي بند نه ڪري سگهندا ته ڪير اوهان تي اعتبار ڪندو ته توهين پاڻ لاچار آهيو ۽ هن پدمعاشيءَ mischief کي بند نه ٿا ڪري سگهو. خولي جنهن جاتيءَ جا آهن انهن جي مائن ڀري مڃتا ۽ واهر بسا هيءَ خولي ڪاروائي ڪرڻ مشڪل Impossible آهي. سلا

۲۸ سپٽمبر ۱۹۴۰

وساڻ ۾ ڏيو ته لڳندي. پر سنڌي نه enterprising حوصلي وارا آهن. ساري دنيا ۾ پکڙيا پيا آهن. انهن کي وساڻ لاءِ جنتا جي بچاءَ جي صدقي اختيار ڪيل غريبيءَ مان به خوشي آند ايندو آهي. پر اڃا اُهو ڏسجن پيا ته هندو مسلم مڊر امن امان آڻڻ جي ڪوشش ڪري رهيا آهن ۽ ماڻهن کي گادڙ لڏاڻا نه پوندا.

۶ آڪٽوبر ۱۹۴۰ع جي ”هريجن“ ۾ شري شامداس گدواڻي جو خط ڇاپي ان هيٺيان ڪانڌيجيءَ هيٺين دستور لکيو:

حرن جو مسئلو

مٿين سري سان مهاڻا ڪانڌيءَ ۲۴ مئي ۱۹۴۲ جي هريجن ۾ ڇپي ۾ هيٺيون ليک لکيو:

”شري شامداس گدواڻيءَ جي خط اچڻ کان پوءِ اخبارن ۾ خبر آئي آهي ته سنڌ جي هڪ ڳوٺ ۾ پنج هندو جي پنهنجي روايتي ڪارڪوت ۾ لڳا پيا هئا تن کي ڪلايو گولي هڻي ماريو ويو ۽ اڃا تائين پوليس ڪنهن ڏوهيءَ کي گرفتار ڪين ڪيو آهي. ڇا هيءَ رڻا موجب تجويز بڻائي ويئي آهي جنهن هندن کي سنڌ مان لوڏيو ۽ ڪلايو وڃي ۴“

”پروفيسر گهشيام هڪ ٿرپار ڪر جي ڪاري ڪر ٿا شري آسنداس جي مدد سان جن ايراضين تي حرن جي ودرهه (بغاوت) جو اثر ٿيو آهي سي گهمي هڪ رپورٽ تيار ڪئي آهي. ۽ اڃي ڪافي مولڪي موڪلي آهي. هر آهن پير پاڳاري ڇا مريد. پير پاڳاري کي سرڪار قيد ڪيو آهي ۽ سندس مريدن سان هن کي ملاقات ڪرڻ نه ڏين. پير جي سانگهر واري بنگلي جي تلاش ڪشي ويئي ۽ پر وار يون جهوپڙيون جن ۾ مريد اچي رهندا هئا تن کي پوليس جلائي ڇڏيو. تنهن ڪري پير جي مريدن يعني حرن سرڪار سان بغاوت ڪئي آهي. هو پوليس آفيسرن کي خون ڪن ٿا ۽ پوليس کي غيرون پهچائڻ وارن کي به خون ٿا ڪن. ڪيترن

وڌيڪ لکيائين: ”شامداس گدواڻيءَ کي گهرجي ته جنهن رستي ۾ ڪيسن وشواس آهي يعني عيسا ۾ ان جي سکيا پاڻ وٺي ۽ لکري ٻين سنڌ جي هندن کي به انهي سيکاري. سنڌ جا هندو ٻاهر ٻين ڏي واهر نه ٿا ٺهين. لکڻ بند ڪري پوري زبان ن پنهنجي لاءِ عمل جو سٺاءُ گهڙين ۽ عيسا اهنسا تي ٻڌل جيڪي فيصلو ڪن ۽ ان

۽ ڇيڙ جو پوتر ۽ اُچت موقع ٿي ٿي اڀوڳ ڪرڻ گهرجي.

سلامت ٿا سمجهن ته پوءِ جن ڳولن ۾ رهن
مخال آهن سي ڇڏي اچن ۰

سيڪالو ۲۸ نومبر ۱۹۳۹ء
۶ جنوري ۱۹۴۰ جي هريجن اخبار ۾
گاندھيءَ ”سنڌ جي دوهنگنا“ Sindh
Tragedy جي سري سان ليک لکيو ۰

”سکر ۽ شڪارپور ۾ ڳيٽائي ڪانگريس جي
جوانن آهن پر انهنڪو نموني منظم ٿيل
non-violently organized نه آهن. اهو سنڌ
ٽوه نه آهي ۽ ڪين ان جي پرک نه آهي.
مون وڌو وڌو ڪري پئي چيو آهي ته اسان
جي اهنسا وڃڻ واري اهنسا نه آهي ۽ ڪمزور
ماڻهو اڇو وڃي سگهي ڪين ته ٻڪاري
سگهندو. ان لاءِ ڪا دوا جي پڙي مون
وت ڪانهي. مون وٽ جيڪو نسخو آهي
سولي توکان کي تهسيان ته وري وري
اهنسا ئي هلي. ڇهين ڪامياب ٿي وڃين
ڪوشش ڪندا رهو. پر سچي بياداري لاءِ دل
۾ نه دوش (لش) نه ڇڙ نه بي وشواسي
۽ نه شراب کي ابتاءِ رسڻ يا موت جو ڪو
ڏور هٿ ڳوري. جن ۾ اهي ڳڻ نه آهن انهن
لاءِ اهنسا جو رستو ناهي. انهنڪو وڃو. جس
هو سندن آسرو وٺندا.

هيئن ماڻهن کي ٻين جي هٿيارن تي
ٻاڙ نه ڪوري. ان مان پاڻ وڌيڪ ڪمزور
ٿيندا. جي اهنسا ئي بيٺي جي ڪين قوم
ڪانهي ته ڪين پنهنجي بچاءُ ڪرڻ جو هنر
سکڻ ڪوري. ان لاءِ سگهاري سندن جي
ضرورت نه آهي پر مضبوط دل جي ضرورت
آهي. جن کي پنهنجي بچاءُ ڪرڻ جي گريب

سگهي آهي تن لاءِ ٻيرون سبق آهي ته ابتاءُ
اچي وڃي يا موت ان جو خوف نه رکنو
آهي ۰

۰۰۰ قوم جي ڪوشش ۾ ڪانگرا جو لفظ
ٿي نه هئڻ ڳوري ۰۰۰۰ لاچار ڏيرت ڪجي
ان ۾ اهن ڪو ٻئي نه ڪا ٻي عزتي آهي ته
ڪانگرا. پيارت ورتل وصال ڏيس آهي.
غريبن آهي ٿڌن به هڪ ڀاڱي جا ماڻهو
ٿي ۾ وڃي وڃي سگهن ٿا خاص ڪري
هوشيار محنتي ۽ ايماندار لوڪ. سکر شڪارپور
جي ماڻهن ۾ اهي ٿيڻي ڳڻ نه آهن ٿي. سنڌ
سکر کان امن امان رکڻ جي طلب ڪن،
پر ٿيا هندو مسلمان مدبر گڏجي واٽ ڪڍن.
پر هيڪڙهن جو ڪو رستو نه ٿي سگهن ۽
پاڻ به پنهنجي ملڪيت ۽ جان جو اهنسا يا
هنسا ڪنهن به وسيلي بچاءُ نه ٿا ڪري
سگهن ته بلاشڪ کان خالي ڪري اچن
جتي ڪين سدائين جان ۽ اميرت جي عزت
وڃي جي خطري ۾ رهڻو ٿو پوي.

سيڪالو ۱ جنوري ۱۹۴۰
وري ته سروري جي هريجن ۾ مهالما
لکيو ۰

”مون سنڌي هندن کي ائين ئي چيو
آهي ته ٿوري هوليڊي به هيڪڙهن ڪين
پنهنجي بچاءُ ڪرڻ جي همڪاري نه ڪري
وسيا وينا آهن ان کان مان نه ٿو ڪون. پر
جيڪي ٻي عزتي سڀ ٿا ڪن ۽ ساڳئي
وقت بچاءُ لاءِ اهنسا اختيار ڪرڻ يا هنسا
طريقي ڏک جو ڏک هئڻ ٿي سگهي ٿا
سارن تن لاءِ کان ڇڏڻ جي وادا ٿي آهي.
باني جيڪي کان ڇڏيندا سي ڳڏران ڪن

ڌرم ڪرم ڪانڊ ۾ سيميل ڪيلهي مڱر اونچي ۾ اونچي ورتين موجب
هلت هئڻ ۾ ۰۰۰

سند جا فساد

در حقيقت ۱۹۳۹ کان ۱۹۴۲ وازو عرصو سنڌ جي هندن لاءِ وڏو حبيب جو عرصو هو. ان عرصي اندر ئي سکر منزل گاهه جا فساد ٿيا، سکر تعلقي اندر هندن جا شاهي پيماني تي خون ٿيا، رڳو هڪ گوسرجي ڳوٺ ۾ اٽڪل ٽيهارو هندو ڳوٺاڻ يا قتل ڪيا ويا هئا يا باهه ۾ جلايا ويا هئا. منزل گاهه سکر ساڌ بيلي جي سامهون هڪ شاهي ميدان هئو جنهن لاءِ مسلمانن جي دعويٰ هئي ته اتي اصل هڪ مسجد هئي ۽ انڪري اهو ميدان مسلمانن کي ڏنو وڃي، هوڏانهن هندن جو چوڻ هو ته منزل گاهه ۾ ڪابه مسجد ڪانه هئي، اهو رڳو فوج جي ٻڌل جو ميدان هئو ۽ اهو مسلمانن کي نه ڏيڻ گهرجي جو هندن جي تيرت آستان ساڌ بيلي جي سامهون هئڻ ڪري امن امان ۾ خطري پوڻ جو امڪان آهي. مسلم ليگ ان منزل گاهه جي هڪ ڪرڻ لاءِ شاهي ستياگرهه ڪيو ۽ ان بدولت فريوار فساد سڄي اپر سنڌ ۽ خاص طور سکر ضلع اندر ٿيا جنهن ۾ ڪيترا هندو قتل ڪيا ويا. سنڌ جي سنڌ پگڻ ڪنور رام جن جي شهادت ۾ ان عرصي ۾ ئي هئي. ۲ ڊسمبر ۱۹۳۹ واري هريجن ۾ مهاتما گاندھي انهن فسادن جي باري ۾ هيٺين دستور لکيو:

”سنڌ ۾ فسادن جو احوال دڪان سان پڙهيو اٿم.... منهنجو مکيه ڪارڻ آهي لوڪن کي پاڻ ئي پنهنجي واهڻ ڪرڻ جي وات سیکاريان. شڪار پور جي پڻچاٽ هيٺين تار ڪمي آهي:

”فساد، ڦر مار، باهيون، سکر ضلع جي کانون جي هندن کي بي قياسي سان قتل ڪيو ويو آهي. زالن ۽ ڪنڀائن سان بلاڪار ڪيو ويو ۽ پڇايون ويون آهن. هندن جي ملڪيت سلامت ناهي، حالت نهايت خطرناڪ آهي، سرڪار جي نيتي مضبوط ڪين آهي. ڪوڻا ڪري اوهين پاڻ ڏسو يا ڇاڇ ڪرڻ لاءِ ڪنهن کي موڪليو.

پر پڙهندن هندو جنرل پڻچاٽ؟
 به تارون اڇ به آيون آهن. حالت کي منهن ڏيڻ لاءِ ڪهڙو اپاءُ وٺجي ان تي وڃياري هوس. ڪانگريس اڃا اهنسا جي پرڳڻي جي ابتري شڪتي حاصل ڪين ڪئي آهي جو فسادن وغيره ڪسي پنڇو ڏيئي سگهي. ڪانگريس کي پنهنجي ڪاروبار رکڻي آهي ته اهڙي شڪتي پيدا ڪرڻ گهرجي.

.... سنڌ سرڪار کي لوڪن جي جان ۽ ملڪيت بچائڻ جو بلو ڪرڻ ئي گهرجي. پر ڏسجي ٿو ته حالتون سنڌ سرڪار جي قبضي کان ٻاهر نڪري ويون آهن....

... آءٌ جنهن ڪارگر نموني ۾ سنڌين کي مدد ڪري سگهان ٿو سو ته آهي اهنسا جو. سو به هڪ ڏينهن ۾ نه ڪين سگهي. ٻيو رستو اهو ئي آهي جيڪو سنڌ ۾ سڄو هن وقت تائين وڌندو آيو آهي يعني جان ۽ ملڪيت جي بچاء لاءِ هٿيارن جو اڀرڻ. ايشور انهن کي مدد ڪندو آهي جي پنهنجي پاڻ کي مدد ڪن ٿا. سنڌي نيار نه ڪين آهن. ڪين ٿورن، ڏاڙيلن وغيره کان پنهنجي بچاء جو هنر سکڻو ئي آهي. پر جيڪڏهن انهيءَ ڪرڻ کان به نبل آهن ۽ اتي رهڻ

چرخو ستم جو جزو آهي انڪري مان انکي ايشور جو روپ ڪري سمجهندو آهيان. — ناٻر

پرويسر ڪيٿسار شوداساڻيءَ سان گڏ
ڪيا آهن.

حيدرآباد تعلقو، جتي ۴۲ ڳوٺن مان ۱۷
ڳوٺ اهڙي حالت ۾ آهن جن ۾ ڇاڻ هڪ
به هندو ڪٽنب نٿو رهي. سڀ لڏي ويا
آهن. ٻين ڳوٺن مان اڌ جيترا هندو ڪٽنب
ڇڏي ويا آهن. ڪنهن ڪنهن ڳوٺ ۾ نالي
مان به ملي هڪ اڌ هندو رهيل آهي.

خط لکندڙن ان ئي رمارڪ لکيو آهي ته
پڙهندڙن کي ياد ڪرڻ گهرجي ته سنڌ ۾
حيدرآباد وچ ۾ آهي ۽ تعلقو ڇا ڳوٺ ضلع
هيڊ ڪوارٽر کي ڏريڪ آهن. يورپ جو
رڻ ۽ پئسڇر جي پهاڙي حد بلڪل پري
آهن. پوائنٽ جي اهڙي سلامٽ ٽڪري ۾
هڪڙهن اڃا حالت آهي ته باقي دادو،
جيڪب آباد، لاڙڪاڻو ۽ سکر ضلع ۾ حالتون
ڪهڙيون هونديون؟ سکر ضلع ۾ ته نازو
شوتون ئي گذرڻون آهن.

مهاڻا کانڌي پوءِ لکي ٿو:

”مٿس خطن مان وڌيڪ مضمون هڪ
ڇاپڻ جو ضرور نه آهي. اتي هندن کي ڇا
آتم calamity پري آئي آهي ان جو
dignified and dispassionate
ڏاڍو ۽ واسڪ وٺڻ ڪو وڻو آهي. وڌيڪ
انهن به لکيو ويو آهي ته انهن حالتن جو اثر
مسلمانن تي به ٻوڏ شروع ٿيو آهي. سنڌ
ڇا هندو ساهس وارا enterprising آهن ۽
مسلمان ڪٿان هنن گهرجون ڪن ميسر
ڪري ڏين ٿا جنهن ڪري پتي هڪ ٻئي ۾
سوڙعا ڳنڍايا آهن. طوفاني لٿاڻي جي
هوا ته عالمي هلڻ لڳي آهي. بدامني ڪيئن

سمن وارو پوئو آهي ۽ سڀني کي کائي ٿو،
آزادي ٿو، جيڪي پوءِ اٿارٽي ٿا ٽنڪي پڻ.
خط لکندڙن جي گهڻو برابر آهي ته سنڌين
کي آيل آتم سڃي ڏيس جو سوال آهي.
هن حالت کي ليڪ لاهولي منهن ڏيڻ لاءِ
ڪانگريس جو اهڙو ئي فرض آهي ڇڏڻو
مسلم ليگ جو ۽ هندو مها سڀا جو. سنڌ
جي سرڪار جي سرڪر به ان ۾ ئي آهي
ته ڪيئن ئي هنن حالتن جو مقابلو ڪري.
سرڪاري سرڪار کي به لاپرواهيءَ سان
ڊگهو ٻيئي ڏسڻو آهي ته ڀل هندستان جو
هڪ ڀاڱو، اهو ڀاڱو جنهن مان سنڌو درياءُ
وهي رهيو آهي، جنهن ۾ ديش جي گورو
پريل ٻاچن اناس جون لڄالون آهن سو
انهن بدامنيءَ ڪري اڃا ٿيندو وڃي. اها
بدامني روڪي نه وڃي ته اوس ئي سنڌ
حد ڪمان پري وڃي ويندي. چڱو لڳو
جيڪي هندستان جي هڪ ڀاڱي ۾ ٿئي ٿو
سو ٻئي ساري ديش تي اثر ڇڏي ٿو.”

بمبئي ڏانهن ويندي

دليل کانڌيءَ ۾ ۱۱-۹-۱۹۳۰

مٿين مسئلن جي باري ۾ پرويسر ٽاراچند
ڪاجرا هڪ دفع روبرو به وارڏا ۾ وڃي مهاڻا
کانڌيءَ سان مليو. مهاڻا کانڌي بلڪل
عرب سان ساڻس گڏو ۽ سندس ڳالهائون
بلڪل ڌيان سان ٻڌائين. ان بدامنيءَ کي
مولهن ڏيڻ لاءِ مهاڻا جو طريقو هڪڙو ئي
هئو: انهنڪ مقابلو ۽ جي انهن سان مقابلو
نه ٿي سگهي ته هنن ذريعي خود بچاءُ.
ان باري ۾ مهاڻا ڪيترن موقعن تي وري
وري لکيو.

اسانجو ديش ڪروڙ ٻئين جو نه مگر غريبن جو آهي.

مليو هوندو. هن گڏ پيو هڪ پترو
- سنڌ ۾ بدامنيءَ ڪري آرٽڪ بربادي -
اوهان ڏانهن موڪليون ٿا. هيءَ دڪ پري
ڪهاڻي آهي انهن جي خاموش بيٺا جي،
جي سرڪار يا بيلڪ جي ڪنهن به سجاڻا
بنا ڳوٺن مان لڏي رهيا آهن. ٻئي ڪنهن
ٽڪري ۾ اهڙي حالت بطجي ها ته ساري
ديس مان انهن کي سهارو ۽ ٺاڻي جي مدد
ڏني وڃي ها. آشا اٿئون ته اوهين اسان
جي پرائس جي حالت ۾ چاهه وٺندا؟
انهيءَ خط ۾ سنڌ جي حالتن بابت عيئن
لکيل آهي:

سنڌ ۾ هن بدامنيءَ ڪري آرٽڪ
سرشتي کي وڏو دهرم رسي رهيو آهي.
کانن ۾ رهڻ نه لڳ ڀڳ ختم ٿي ٿيڻ تي
آهي. مال جي چوري بي حد وڌي ويئي
آهي جنهن ڪري ڪڙمي جن جي ملڪيت
ٿي آهي رڳو ڏاند ۽ ڪير ڏيندڙ جانور تن
جا ڀڳسا ۽ ڀور ڇور چوراڻو پيا وڃن.
ڪڙميءَ ويڃاري جو حال اهو وڃي رهيو
آهي جو سندس ڏينهن سخت پورعئي ۾
ٿو گذري ۽ رات اوجاڳي ۾ He passes the
day of toil followed by a night of vigil.

ڳوٺن ۾ رهندڙ هندو ته چورن ۽ ڌاڙيلن
جي مقابلي ڪرڻ جي سمورائي تڪ رکن.
ان ڪري هندو ننڊن ڳوٺن مان نڪري
وڏن ڳوٺن ۾ وڃي رهڻ لڳا آهن ۽ وڏن
ڳوٺن جا هندو اتان نڪري شهرن ڏي ٿا
وڃن. پڙهندڙ کي لڏ پلاڻ جي اندازي ٿيڻ
لاءِ سنڌ جي ۶۱ تعلقن مان هڪ تعلق
حيدرآباد سنڌ جي ڪانگريسي ايم. ايل.

اڳواڻن ڏانهن ۽ اخبارن ڏانهن موڪليندا هئا
جيئن انهن کي سنڌ جي حالتن جي باري ۾
صحيح تصوير ملي.

انهن نوٽن جي آڌار تي ڪيتريون اخبارون
سنڌ جي حالتن تي آڻوچا ڪنديون هيون
۽ سنڌ ۾ هندن جي سلامتيءَ جي باري ۾
انتظاري ڏيکارينديون هيون. انهن نوٽن جو
ايترو ته اثر ٿيو جو حالتن جي بگڙي
وڃڻ ڪري، جڏهن مرحوم خان بهادر الله بخش
مڪي وڙيو ٿيو ۽ هنن به سکر ۾ اڀر
سنڌ جي اٽڪل ۱۰۰ کن چونڊ هندن کي
گهرائي انهن کي چيو ته سنڌ جي هندن کي
مان صلاح ڏيندس ته ننڍن ننڍن واعظن مان
نڪري اچي وڏن ڀڪن ڳوٺن يا شهرن ۾
رهڻ ته سندس ان بيان تي هندستان ۾ جي
اخبارن آڻوچنا ڪئي ۽ ڪن اخبارن
ته ائين به لکيو ته جيڪڏهن خان بهادر
الله بخش هندن جو بچاءُ ٿو ڪري سگهي
ته بهتر آهي ته وزارت جي استيڻا ڏئي ڇڏي.
پر اهڙي استيڻي پيدا ڪرڻ لاءِ سچ ته
ڪاٺونس اڳ واري مسلم ليگ وزارت جوابدار
هئي جن جن مسلم گورنڊن کي چيڪ ڇڏي
ڏنو هو ۽ ڳوٺن ۾ ذري گهٽ انڌ ڏنڌ پيدا
ٿي ويو هئو.

انهن نوٽن جي سلسلي ۾ مهاتما گاندھيءَ
۱۵ سيپٽمبر ۱۹۴۰ تي هر ڀڃن ۾ هيٺيون
مضمون لکيو:

”شري تاراچند گاجرا ۽ شري سي. ٽي.
وليچا هيٺيون سرڪيولر موڪليو آهي:
”اُميد ته اسان جو اڳيون پترو سنڌ جي
هاڻرڪي بدامنيءَ جي استيڻي تي اوهان کي

ايشور اسانجي شبن يا پوڄا جي وڌيڪ ڏانهن نه ٿو نهارِي، هو اسان
جي ڪرمن ڏانهن ٿو نهارِي.
- بابو

پوکي ۽ ڊولڊو جو ڪري کي چوڪاڻو....
 لاڏو ڊڊنگ جي خوشياري ۽ الهه ۽ ٻر ٿي
 وٺي جو پنجاه جو (ٻڌ) نام سڀ عملدار مقرر
 لاس ٿيڻ کي اضافو ٿو اٿس ۽ اضافو قبول
 ڪرڻ جي هن مهر بالي ٿي ٻڪاري آهي. سر
 جارج لائڊ سم ٻار ڊوڊو جاج ڪئي آهي
 اٿي هو ٿو سان مڙي جڙي هليو پئي آهي.
 لاڏو ڊڊنگ وري پسا ٿي ۽ جا رسا
 palliatives وٺي ڄاڻي. پر سنڌ جو ڪمشنر
 چوي ٿو ته مان سمجهي جي گورنو جيڙو وٺي
 آهيان تنهن ڪري سر لائڊ جارج استعفا
 ڪين ٿي ڏيندو. ملڪ جا عملدار وائسراءِ جي
 انصاف تي غلطي ڪئي آهي ڪي رعا
 آهن. ان ڪري لاڏو ڊڊنگ استعفا ڏيو
 نه ٿو ڏيندو. ٻئي ائين ٿا ايمانداري سان سمجهن
 نه هي نه هجن ها ته حالتون پاڻ وڌيڪ
 خراب ٿين ها. اسپيوڪ مان هيڪي ڄاڻن
 ٿا ته ڪي ڄاڻ ٻولندي ته اها ٻي سان سامه
 ٿيڻي بهه مان جڳائي پيدا ڪين ٿيندي
 آهي. جڏهن بساد ٿي پاپ ٿي آهي ته ان
 مٿان هيڪي ڪجهه چڱو ڌرو سو به پاپ
 ڪي ٿي پختو ڪندو ويندو. انهن عملدارن
 کي ڪامياب نه ٿيڻ ڪري ڏوهه ٿيڻ اڃا به
 آهي جو نه سندن چڱن پاولائن هوندي به
 هر دعي ٿا ٻڌن. اسانجي اسپيوڪ سان
 سندن اڪيون ڪلڊيون نه ڪيتري اولهي
 خيالي هئ سرتي ۽ پوئل آهي ۽ پسر اهو
 نتيجو ٿيندو جڏهن اسين سرتي ۽ عملدارن
 جي مڃڻ ٿو ته متحسين ڪلاسون جوڙ
 ڪجي ٿي ته سڀني عملدار نه خراب ڪين
 آهن.

سنڌ جي ستان کي سرڪاري سرشتي
 ٻاهه هي اڪثر غير ڪو آفيس ٿيندو. هن
 مسئل حالتي هڪ سندن هڪ ۽ صبر لاءِ
 مان ڪين ڪيرون ٿو ڏيان. هيڪڙهن بهادري
 ۽ صبر سان سختيون سهندا ايندا ته هن
 بي لغام ۽ بي حياڻي جي آزار ڪري
 سرڪاري سرشتي جو آفيس ٻار ڇڏي ايندو.
 اسان جا ڊپسي پائلو جي غلطي ۽ اڇي
 سرڪاري بي اصول عملدارن جو غش وٺي
 رهيا آهن ٽنڪي پنهجي ٿو بالسي ۽ سختين
 سڀ جي وسيلي پاڻ ٿي چڪڻ ڪهرجي.
 هوربان هوربان سنڌ ۾ به جيئن ٻين ٻوڙن ۾ ڪو
 آهي. ڪو ٿا عملدارن جو ڊپ ڇڏيندا ويندا
 ۽ ڪالنگريس ۽ خلافتي ڪم ڪندڙن کي
 پنهجا سڃا متر ۽ آزادي ٿيندڙ Deliverers
 ڏاڪا ڪري سڄيهندا. اسان کي وشواس
 هوندو ته گوري ٿي وڃي به اهڙي حالت
 بڻندي جو هو هندو مسلمانن کي هڪ ٻي
 بر خلاف ٻوڙهائڻ جي راند هلي ڪين سگهندا.

۴- بي سلامتيءَ جو دور
 سنڌ جي جدا ٿيڻ ڪالپوءِ ۽ خاص طور
 تي سنڌ ۾ مسلم ليگ وزارت جي ٻه ٻه ٿيڻ
 ڪالپوءِ سنڌ جي هندن لاءِ هڪ بي سلامتيءَ
 جو دور شروع ٿيو هو ۽ سنڌ جا هندو
 ٻولين مان لڏي شهرن ۾ اچي رهڻ لڳا.
 نتيجي روپ سڄو آڙڪ سرشتو ٿيڻ لڳو.
 شڪارپور منجهان ٿي متر ۽ پسر واپس
 ٿاڙاچند ڪاهرا شري چورنٿرام دلچيا ۽ شري
 بلديو ڪاهرا ان زماني ۾ ٻه اٽليءَ جي باري
 ۾ حقيقتون ۽ انگ اکر گڏ ڪري انگريزيءَ
 ۾ پترا تيار ڪري سڄي هندستان جي مکيه

جو سلسلو هڪڙو ڪاروبار ايڪائونٽن سان ڪري ٿو تنهن ۾ ڪاروبار ڪرڻ جي
 شڪتي لڳي وڃي ٿي.

سرڪاري عملدارن جي هزار حيلن ڪندي به ماڻهو صلح ۾ رهيا. (محمد چٽل مکيه ڪر ڪندڙ هئو جنهن ڪانفرنس ڪامياب ڪئي). مون لاءِ به گهوڙي گاڏيءَ وارن سوراجين کي ڇاڙهڻ ڪان انڪار ڪيو. سوراجي موٽندي ميرپور ماليلي اسٽيشن تي لٿا ۽ اتي ميٽر ۾ تقريرون ڪيائون. اتي به پوليس عملدار مولوي تاج محمد جي تقريرون وڳهن وڌا ۽ کيس گهٽ وڌ ڳالهايو. پر ماڻهن صبر قائم رکيو. ڪانفرنس ٿيڻ کان پوءِ مختيارڪار اُتي ڪليو ڪلايو هندن کي ٻه ڀڄاري رهيا آهن ته اسهيو ڪهه ڪهه ڪي ساٿ ڏيندا ته مسلمان توهانجي گهرن جون چوريون ڪندا.

اڙيءَ طرح پنهنجا ڪلاڪ ڀريو ٿري ٿري ٻيو ڪو رستو نه ڏسي شري وليجا کي چيو ته توهين تي مڙو. چاليهارو هئو پوءِ شري وليجا کي اسٽيشن تي ڇڏڻ ويا.

ڪانگريس جو سنديش ڳولڻ ۾ پوڄاڻن کي روڪڻ لاءِ هنن هن طرح ڏاڍو زبردستي ۽ دڙڪا ڏيڻ جا رستا ورتا آهن تن جي برخلاف بالا عملدارن اڃا تائين نه ڪجهه به ڪين ڪيو آهي. ڇا اهي رستا وٺي (وائسراءِ) لارڊ ريدنگ ۽ (بمبئيءَ جو گورنر) سر جارج لائڊ هن ڪهه ڪهه ڪي مهينن ڏيندا؟

ٿاڌيجي ان تي لکي ٿو:

”ٻوليون ڄمڻو مون ڏانهن اشارو آهي جو مون لارڊ ريدنگ ۽ سر جارج لائڊ جي ڪجهه پرسنسا ڪئي آهي. انهن ڳالهين جي اوڳوڙ ٿيڻ بعد به مان هنن جي ڪيل واکاڻ قائم ٿو رکان. انهيءَ مان پاڻ ثابت ٿو ٿئي ته سرڪار جو سرشتو ئي اڙو ڇڏو آهي جو بهترين حاڪم به ڇڏائي ڪرڻ ۾ اسمرت ٿيو پون. سر جارج جي شايد سنڌ جي ڪوشش تي ايتري هلندي مس آهي جيتري ڪڏهن رولو ٻار ٿي هن کي ڪوشش کان ئي ڇوڪڙو ٿو

هڪ گاڏو ۾ ڪانگريس ٿولي اتي جي مڙهي (مندرو) ۾ وڃي رهي. ٿرست تي قريبن ٽيهه مسلمان لئين ۽ لوڙهين سان مڙهيءَ کي ڇوڏاري ويڙهي ويا ۽ ڇوڙ لڳا ته وياڪيان ڪندڙن کي مارينداسون. آخر مڙهيءَ وارن سوراجي ٿوليءَ کي ٻي در کان ٻاهر روانو ڪيو. سکر ضلع ڪانگريس ڪاميٽي جو اوجوان سيڪريٽري شري چوٽرام وليجا گهوٽڪيءَ ۾ جڏهن آيو ته ٽيهه چاليهه مسلمان لئين سان کيس گهيرو ڪري ويا. شري وليجا لئين سهڻ لاءِ صبر ساهي بيٺو رهيو. ان تي ڳوٺ جا ڪي هندو نڪري اچي شري وليجا جي ڀر ۾ ساڻس گڏ ويهي رهيا. آخر شهر جي پنهنجا پنهنجا ماڻهو شري وليجا ۽ سندس ساٿين ڏانهن موڪليا. شري وليجا پنهنجا جي سڏ تي ساٿين سميت ويو ۽ اُهي ٽيهه چاليهه لئين وارا مسلمان به سندن پٺيان ويا ۽ ڇيائون ته اسين وليجا آهي

اندر ۾ واسو ڪندڙ ايشور کي جاڳائڻ لاءِ يهن ۽ نيهن جي تلوار جي ڌار تي هلڻو پوندو.

Young India جي پرچمي Afflicted
Sind "سندھي سنڌ" جي سرڳي هيٺ ڏيکاريل
مضمون لکيو:

"سنڌ ۾ سرڪاري آزار جو هيٺيون شعب
ليل graphic ورڙين هڪ متر لکيو آهي.
سنڌ جي ڪمشنر هڪ ڳڻپو سرڪيولر
مختيارڪارن کي موڪليو آهي ته اسپرڪ هليل
جي برخلاف توھين پڻيٽو پرچار ڪريو.
ڪن عدتن اسي مختيارڪار قطع لعلنام
جي هليل کي روڪڻ لاء عجيب و غريب
دستا ولي رهيا آهن. لليل برخلائي نه
ڪن ٿا پر ڪن هنڌ اتي جي پڻيٽالن کي
مختيارڪار چون ٿا ته اسپرڪ ۽ سوراخ لاء
پرچار ڪندڙن کي پاڻ وٽ رحت ٿو ڏيو ۽
ماڻھن کي سندن واپاڪياڻ ٻڌڻ لاء وڃڻ تي
روڪ ڪريو. ٻدين ۾ هڪ واقعو ٿيو ته هڪ
شخص وٽ سوراخ جو ڪو ڪارڊ ڪرنا رحت
لڳو پر پوء لاچار هن کي گهر مان علمو وڃڻ
لاء چوڻو پيس. ٿرپارڪر ۾ گهرو شهر ڏي
ايندڙ سوراخي ڪارڊ ڪرنا کي ڪنهن مٿين
ٻه ڪيل ماڻهو اوچتو حملو ڪري آت نان
ڪراڻي وڌو ۽ لنين سان مار ڪٽ ڪئي.
هن نان قومي جهندوب ڪيو ويو. باقي
واچ ۽ ناٿو لنين کي هٿ ڪن لڳايائين.
اهو سوراخي اسي حملو هڪ سرڪاري
عملدار جي چوڄ سان ٿيو، پر چئن نه بوليس
جو چوڌاري ڪراس بنڊا ڪري ڇڏيو
آهي، تنهن ڪري ڪو عملدار جو ناٿو کڻو
ڪٿاڻو نه آو ٿئي. سکر ضلع ۾ نه ان کان نه
ٻڌڻو حالت آهي. ٽي هفتا کن ٿا ته سکر
ضلع ڪائونسل اهاڙي ۾ اسي جو رٿي

استيشن کان ڏهه ميل پري آهي. اتي جي
ٻيٽي ڪليڪٽر حڪم ڪري گهوڙي گاڏيءَ
وارن کي گانڊي ٿوڙي پائيندڙن کي گهوڙي
گاڏيءَ ۾ چاڙهڻ ڪسان منع ڪري ڇڏي.
ٻيٽي ڪليڪٽر جي خوف کان گاڏيءَ وارا
چرڪي ويٺا. شري ويرومل بيگراج
سميلن جو پر پر بدلت، ديوان مولچند قطع
لعلنام ڪيل وڪيل ۽ ٻيا سکر مان ساڻي
جڏهن استيشن تي لٿا ته گهوڙي گاڏيءَ
وارا کين نه چاڙهين. آخر هڪ ڏانڊ
گاڏيءَ واري پر پر بدلت ۽ سندس ساٿين کي
چاڙهي وٺي هلڻ قبول ڪيو، پر پوليس
ڏانڊ گاڏيءَ واري تي مارڪٽ ڪئي سو
هو به بوليو ويو. مي جون جي تنهن اس ۾
منتهند جي مهل شري ويرومل ۽ سندس
ٻيا ساڻي سٽڪ تي پورين بند پيا. آخر
ميل کن پري ڳوٺ جي پنهنجن سواري هٿ
ڪري شري ويرومل ۽ تن ٻن رڳن کي اهاڙي
پڇيڙو. اهاڙي ۾ وري اتي جي دهواسن
کي ڏڙڪو ڏنو ويو هئو ته ڪائونسل ۾ ماڻهو
ويندا ته پر پٺ سندن گهرن جي ٿر ڪئي
ويندي. ان ڪري ڪائونسل واري شهر ۾
پري ڏيڻ لاء پڇيڙا والتيشن شوا ڌاري
موڪلا حبشن شهرواسي ڪائونسل ۾ اچي
سگهن. ڪائونسل چالو ٿي ته هڪ مسلمان
سي. آءِ. ڊي. پوليس جي هٿي ۽ ٽي
ڪائونسل جي ڪارڊ ڪرنا کي ڪڇيون ۽
ڪميون گاريون ڏيڻ لڳو، هنن ڪو جهڙو
مڇي پوي. وري ٻيو سرڪاري چاڙو بنا
ڪنهن ڪارڊ جي ويٺل ماڻهن تي لٽي
مار ڪرڻ لڳو. ماڻهن صر سان ئي سٺو.

اهاجن جي سوا ڪرڻ هڪ ڌرم آهي. ايشور اسانکي اهاجن جي
روپ ۾ ئي درشن ڏئي ٿو.

مارڪٽ ڪندا سون. پنهنجا شري وليڇا کي وينتي ڪئي ته هنن حالتن ۾ بهتر آهي ته توهين ڳوٺ مان روانا ٿي وڃو پر شري وليڇا وراڻي ڏني ته جنهن ڪاربه لاءِ آءُ آيو آهيان سو پورو ڪرڻ بعد ئي واپس ويندس. شري وليڇا کي اهڙو پختي ارادي وارو ڏسي پنهنجا انهن مسلمانن کي هڻي وڃڻ لاءِ چيو پر هو پنهنجا ئي خنده ڪرڻ لڳا ۽ ميڙ مان اڪري وڃڻ کان انڪار ڪيائون.

اهڙيءَ طرح پنهنجا ڪلاڪ ڀرو ٿري ٿري ٻيو ڪو رستو نه ڏسي شري وليڇا کي چيو ته توهين ئي مڙو. چاليهارو هندو پوءِ شري وليڇا کي اسٽيشن تي ڇڏڻ ويا.

ڪانگريس جو سندن ڳولڻ ۾ پهچائڻ کي روڪڻ لاءِ هنن هن طرح ڏاڍي زبردستي ۽ دڙڪا ڏيڻ جا رستا ورتا آهن تن جي برخلاف بالا عملدارن اڃا تائين نه ڪجهه به ڪين ڪيو آهي. ڇا اهي رستا وٺي (وائسراءِ) لارڊ ريدنگ ۽ (ميشي) چر گورنر) سر جارج لائڊ هن هلچل کي منهن ڏيندا؟

ٽالڊ بچي ان تي لکي ٿو:

”ٻيون جملو مون ڏانهن اشارو آهي جو مون لارڊ ريدنگ ۽ سر جارج لائڊ جي ڪجهه پريشاني ڪئي آهي. انهن ڳالهين جي اوڳهڙ ٿيڻ بعد به مان هنن جي ڪيل واڪاڻ قائم ٿو رکان. انهيءَ مان پاڻ ثابت ٿو ٿئي ته سرڪار جو سرشتو ئي اهڙو جذو آهي جو بهترين حاڪم به چڱائي ڪرڻ ۾ اسمرت ٿيو ٿو. سر جارج جي شايد سنڌ جي ڪمشنر لي ايتري هلندي مس آهي جيتري ڪنهن رولو ٻار تي هن کي ڪمشنر کان ئي چرڪڻو ٿو

سرڪاري عملدارن جي هزار حيلن ڪندي به ماڻهو صلح ۾ رهيا. (محمد چٽل مکيه ڪر ڪندڙ هئو جنهن ڪانفرنس ڪامياب ڪئي). مونڻ لاءِ به گهوڙي گاڏيءَ وارن سوراجين کي ڇاڙهڻ ڪسان انڪار ڪيو. سوراجي موٽندي ميرپور ماٿيلي اسٽيشن تي لٿا ۽ اتي ميڙ ۾ تقريرون ڪيائون. اتي به پوليس عملدار مولوي تاج محمد جي تقرير ۾ وڳهن وڌا ۽ کيس گهٽ وڌ ڳالهايو. پر ماڻهن صبر قائم رکيو. ڪانفرنس ٿيڻ کان پوءِ مختيارڪار اتي ڪليو ڪلايو هندن کي ڊيڄاري رهيا آهن ته اسهيو ڳهه هلچل کي ساٿ ڏيندا ته مسلمان توهانجي گهرن جون چوريون ڪندا.

هڪ گاڏو ۾ ڪانگريس ٿوري اتي جي مڙهي (مندر) ۾ وڃي رهي. ٿرست ئي قريب ٿيڻ سان مسلمان لئين ۽ لوڙهين سان مڙهيءَ کي ڇوڏاري وڙهي ويا ۽ ڇوڙ لڳا ته وياڪيان ڪندڙن کي ماريندا سون. آخر مڙهيءَ وارن سوراجي ٿوريءَ کي پي در کان ٻاهر روانو ڪيو. سکر ضلع ڪانگريس ڪاميٽي جو اوجوان سيڪريٽري شري چوٿرام وليڇا گهوٽڪيءَ ۾ جڏهن آيو ته ٿيڻ چاليهه مسلمان لئين سان کيس گهرو ڪري ويا. شري وليڇا لئين سهڻ لاءِ صبر ساهي پيو رهيو. ان تي ڳوٺ جا ڪي هندو لڪري اچي شري وليڇا جي ڀر ۾ ساڻس گڏ ويهي رهيا. آخر شهر جي پنهنجا پنهنجا ماڻهو شري وليڇا ۽ سندس ساٿين ڏانهن موڪليا. شري وليڇا پنهنجا جي سڏ تي ساٿين سميت ويو ۽ اهي ٿيڻ چاليهه لئين وارا مسلمان به سندن پٺيان ويا ۽ چيائون ته اسين وليڇا آهي

اندر ۾ واسو ڪندڙ ايشور کي جاڳائڻ لاءِ يمن ۽ نيمن جي تلوار جي ڌار تي هلڻو پوندو.

Young India هي پر جيءَ Afflicted
Sind "سندھ سنڌ" هي سرڀ عيبت هنديون
مضمون لکيو:

"سنڌ ۾ سرڪاري آزار جو هيٺيون نقش
لڳل graphic ورڙن هڪ متر لکيو آهي.

سنڌ هي ڪشمير هڪ ڳڙو سرڪو لو
مختيارڪارن کي موڪليو آهي ته اسهيوڪ هليل
هي پر خلاف توھن پھنجو پر چار ڪريو.
ڪن هنڌن تي مختيارڪار قطع ٽٽا
هي هليل کي روڪڻ لاءِ عجب و غريب
رستا وٺي رهيا آهن. لکيل برخاڻي نه.
ڪن ٿا پر ڪن هنڌ اتي جي پھنجائين کي
مختيارڪار چون ٿا ته اسهيوڪ ۽ سوراڄ لاءِ
پر چار ڪندڙن کي پاڻ وٽ رهڻ نه ڏيو ۽
ماڻھن کي سندن واپاڪياڻ ٻڌڻ لاءِ وڃڻ تي
روڪ ڪريو. بدن ۾ هڪ راءِو ليو ته هڪ
شخص وٽ سوراڄ جو ڪو ڪارڊ ڪرنا رهڻ
لڳو پر پوءِ لاچار هن کي گهر مان هليو وڃڻ
لاءِ چوڻو پيس. ٿر پار ڪري ڪرو شهر ڏي
ايندڙ سوراڄي ڪارڊ ڪرنا کي ڪيئن منهن
نه ڪيل ماڻهو اوچتو عملو ڪري آت ٿا
ڪرائي وڌو ۽ ٽن سان مارڪٽ ڪئي.
هن کان قومي ڇنڊوڇنڊو ڪيو ويو. باقي
راڄ ۽ ماڻهو ٽپن کي هڪ ڪن لڳايائين.
اهو سوراڄي تي حملو هڪ سرڪاري
عملدار هي چرچ سان ليو، پر چئن نه بوليس
جو چوڌاري ڪو اس بند ڪري ڇڏيو
آهي، ٽپن ڪري ڪو عملدار جو نالو ڪيو
ڪلاو نه ٿو ٿئي. سکر ضلع ۾ نه ان کان نه
بدتر حالت آهي. ٽي ڏهاڪن ٿا ته سکر
ضلع ڪائونسل اٻاوڙي ۾ ٿي جو رٿو

استمن کان ڏهه ميل پري آهي. اتي هي
ڊپٽي ڪليڪٽر حڪم ڪري گهوڙي گاڏيءَ
وارن کي گانڊي ٿوڻي پائيندڙن کي گهوڙي
گاڏي ۾ چاڙهڻ کان منع ڪري ڇڏي.
ڊپٽي ڪليڪٽر جي خوف کان گاڏيءَ وارا
چرڪي ويا. شري وٽ وٺي وٺي وٺي
سمن جو پر پڙ ٻڌل، ديوان مولچند قطع
تعلقات ڪيل وڪيل ۽ ٻيا سکر مان ساڻي
جڏهن استمن تي لٿا ته گهوڙي گاڏيءَ
وارا ڪن نه چاڙهين. آخر هڪ ڏاند
گاڏيءَ واري پر پڙ ٻڌل ۽ سندس ساڻس کي
چاڙهي وٺي هليو ٿوڻ ڪيو، پر بوليس
ڏاند گاڏيءَ واري تي مارڪٽ ڪئي سو
هو به هليو ويو. هي جون جي ٿيڻ اس ۾
منجهند هي مهل شري وٺي وٺي ۽ سندس
ٻيا ساڻي سکر تي پورن پند پيا. آخر
ميل کن پري ٿوڻ هي پھنچي سواڙي هٿ
ڪري شري وٺي وٺي ۽ ٻين نرڙن کي اٻاوڙي
پنچايو. اٻاوڙي ۾ وري اتي جي راءِو
کي ڏڙڪو ڏنو ويو هو ته ڪائونسل ۾ ماڻهو
ويٺا ته پر پٺ سندن گهرن هي ٿو ڪئي
ويٺي. ان ڪري ڪائونسل وارن شهر ۾
ٻيڙي ڏيڻ لاءِ پھنچي والٽيئر شوما ڌاري
هو ڪلڊا چئن شهر وٺي ڪائونسل ۾ اچي
سگهن. ڪائونسل چالو ٿي ته هڪ مسلمان
سي. آءِ. ڊي. بوليس جي عشيءَ تي
ڪائونسل هي ڪارڊ ڪرناڻن کي ڪڍيون ۽
ڪيٽون ڪارٽون ڏيڻ لڳو، هن ڪو جهڙو
مڇي ٻوي. وري ٻيو سرڪاري چاڙو بنا
ڪيئن ڪارڊ هي وٺڻ ماڻهن تي لٿي
مار ڪرڻ لڳو. ماڻهن صر سان ٿي سٺو.

اباهتن جي سڀوا ڪرڻ هڪ ڌرم آهي. ايشور اسان کي اباھتن جي
روپ ۾ ٿي درشن ڏئي ٿو.

— بابو

مٿس ۲۰ پائونڊ ڏنڊ وڌو. اڀيل ۾ دڪاندار ڪٽيو مگر هنجو ڪيترو سارو خرچ اچي ويو. مٿان گاندھيءَ سندس سوال پڙهجي اخبار انڊين اوپينين (Indian Opinion) جي ۸ آڪٽوبر ۽ ۲۵ نومبر ۱۹۰۴ جي پوڄن ۾ ڪميون ۽ انڊين نيشنل ڪانگريس کان هوندا مل ڪي ۵۰ پائونڊ امدادي وٺي ڏني. پر ڏکڻ آفريڪا سرڪار خاموش نه رهي. هنن هيٺين ۽ ڪورٽ جي فيصلي خلاف اڀيل ڪئي ۽ فتويٰ هوندي مل جي خلاف وٺي.

مٿان گاندھيءَ ان تي ۱۱ فيبروري ۱۹۰۵ جي انڊين اوپينين ۾ لکيو ته هي پارٽي سوال بطبي پيو آهي ۽ ان سوال تي اسان ڪي جري جنگ ڪرڻ گهرجي؛ نه ڪنداسون ته پوءِ پڇتائينداسون. وري ۲۳ سيپٽمبر ۱۹۰۵ جي پوڄي ۾ لکيائين ته هن سوال تي برطانيه سرڪار جي انڊيا آفيس کي ڪوشش وٺي ڏکڻ آفريڪا سرڪار کان انصاف ڪرائڻ گهرجي. آخر انڊيا آفيس ان باري ۾ نيشنل سرڪار کي لکيو ۽ نيشنل سرڪار لائسنس اختيار ڪري واري کي لکيو ته قانون همدرديءَ سان عمل ۾ آندو وڃي نه ٿو. قانون ۾ بدل بدل ڪئي ويندي. انهن گاندھيءَ ان سوال کي حل ڪرڻ جي ڪوشش ڪندو رهيو.

۳- پوليس جي ظلم خلاف آواز

۱۹۲۱ واري تحرڪ ۾ سنڌ ۾ ڪيترن هنڌن تي پوليس جي ڪانگريس سڏوڪن سان ظلم ۽ ڏاڍ ڪيا تن جو احوال اڄ به ٻڌي ۽ پڙهي لنگه ٿا ڪانڊارجن. مٿان گاندھيءَ ۱۵ جون ۱۹۲۱ع جي بنگ انڊيا

تقي ڏنو. مٿان گاندھيءَ سندن سوال اعلائي سطح تي ڪميون. هو مڪاني اختياري واري سان گڏيو، گورنر سان گڏيو ۽ آخر ۲۲ فيبروري تي هن ڪلوزل سيڪريٽريءَ کي لنڊن ۾ تار موڪلي ته هڪ سنڌي غرم سي. لچرام واري جا ست ڇٽا هندستان مان روانا ٿيا آهن جن مان ٻه سندن دربان واري ڪوٺيءَ تي ۽ ۵ ڪيمپ ٿائون جي ڪوٺيءَ تي رهڻا آهن. اهي ست ئي ڇٽا ديلاڳار ۾ روڪيا ويا آهن جو جهاز جون ڪمپنيون کين ڇڏڻ کان انڪار ٿيون ڪن. انڪري اوهين دخل ڏيئي جهاز واري ڪمپنيءَ کي هدايت ڪريو ته کين جهاز ۾ کڻن ۽ کين خاطري ڏيو ته هنن جي جهاز تي هٿ ڪري جهاز ڪوارٽائين ۾ روڪيو ڪونه ويندو.

۱۹۰۱ ۾ مٿان گاندھيءَ وٽ هڪ ٻئي سنڌي ڀاءُ ڪي. هوندا مل جو سوال آيو جنهن کي هڪ طرف سرڪار ليسان ڏيڻ کان گس گس ڪيو ۽ ٻئي طرف وري مٿس ليسان نه وٺڻ لاءِ مقدمو ڪيو. حقيقت هيءَ هئي ته ڪي هوندا مل واري جو دربان جي شاهي بازار گري سٽريٽ ۾ سلڪ جو دڪان هو. اها بزار گورن دڪاندارن لاءِ محفوظ رکڻ لاءِ سرڪار کيس اُتان دڪان کڻي وڃڻ لاءِ حڪم ڪيو. هن تنهن ڪري پيءُ هڪ ٻار، ويست اسٽريٽ ۾ دڪان ورتو ۽ ليسان لاءِ درخواست ڪئي ۽ جيسين ليسان مليس تيسين اصلوڪو دڪان هلائيندو رهيو. ليسان آفيسر ضد ڪيو ته اهو اڳيون دڪان بند ڪر نه توکي ليسان ملي ۽ آخر مٿس بنا ليسان دڪان هلائڻ لاءِ ڪيس ٿيو جنهن ۾ ڪورٽ

اڀواس جو ڌمڪيءَ جي روپ ۾ اڀيو گه ڪرڻ غلط ڳالهه آهي.

سنڌين سان سمپرڪ

(الف) سنڌين جا مسئلا

مٿان ڳانڍي ۽ ڇو سنڌين سان ڏام ڳيٽو ٿا ٿو. ڳانڍجيءَ پاڻ ان سمپرڪ ڇو هٿن شبدن ۾ ورتل ڪيو آهي:

”جڏهن مان ٻيڙيون دفعو سنڌ ۾ ويس تڏهن کان سنڌين ۽ منهنجي وچ ۾ هڪ اٽوٽ ڳنڍ ٻڌجي وئي.“ (بنگ انڊيا ۲۱-۲-۱۹۲۹).

۱- جهلڪ

ايتري قدر جو ڇهه پارن ستياگرهه ۾ آڇاڙهه ڪرڻ لاءِ ٻيڙيون ڀرتي ٿي ٿيون. هنن جي باري ۾ مٿان ڳانڍي ڪورٽ اڳيان پڇڻو ٿيون دستور آزمائو يعني بچاءُ نه ڏيڻ، وڪيل نه ڪرڻ، پرڏوهه کان انڪار ڪندي نه سزا خوشيءَ سان هموار ڪرڻ. ۱۹۲۱، ۱۹۳۰، ۱۹۳۲، ۱۹۴۲ سڀني آزاديءَ جي تحريڪن ۾ سنڌين وڏيءَ دل سان ڀاڳ ورتو ۽ هر هڪ تحريڪ جي دوران ۾ ڪي نه ڪي سنڌي سيوڪ مٿان سان ڳيٽي ۽ لهر وڇڙ ۾ آيا.

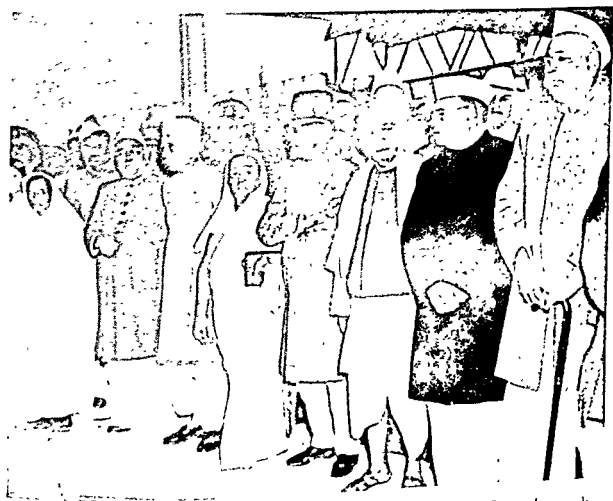
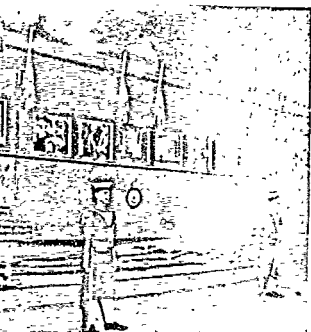
مٿان ڳانڍيءَ سنڌ ۾ ست دورا ڪيا ۽ سنڌ جا ڪيترائي لنڊا ۽ وڏا شهر ڏٺا ۽ ڪم ڪندڙن جي همٿ ۽ ڪار به ڪي ڏسي ڪين مبارڪون ڏنيون.

مٿان جي شهادت جي ڏينهن ۳۰ جنوري ۱۹۴۸ تي هڪ سٺاڻو ڊاڪٽر چونڊرام جي اڳواڻي هيٺ مٿان سان گڏي ۽ سنڌ ۾ رهيل سنڌين جي باري ۾ ڪائونسل صلاح ورتي. سنڌ جي حالتن تي مٿان ڳانڍيءَ وقت به وقت پڇڻين اخبارن ۾ ليک لکيا. ۱۹۳۱

مٿان ڳانڍيءَ سان جڏهن سنڌين جي سمپرڪ ڇو ٿو سوچجي ته هڪ عجيب، حيرت انگيز ۽ دل اٿاريندڙ ڳيٽن ان جي مالها اچيو من جي لپٽن اڳيان ڪڙي ٿي. مٿان ڳانڍي جڏهن لنڊن ۾ بئريسٽريءَ لاءِ پڙهڻ ويو تڏهن هڪ سنڌيءَ کيس جاءِ وٺي ڏني ۽ جڏهن دڪن آفريڪا ۾ هو پهرين ٻيلڪ جيون ۾ گهڙيو تڏهن به هڪ سنڌي مٿر ساڻس ان ستياگرهه ۾ شريڪ ٿيو ۽ سزا کاڌي، ست سنڌي واپاري جي دڪن آفريڪا ۾ واپار لاءِ آيا هوا ۽ سرڪار انهن کي داخلا نه ڏني ۽ مٿان ٿي سندن لاءِ لڙي ڪين ڏيس اندر داخلا وٺي ڏني ۽ هن نيتال ۾ ڪالگريس پڙيا ڪئي ته ان ۾ هڪ سنڌي شريڪ ٿيو هو جڏهن هندستان ۾ آيو ۽ ڪوي ٽنگور جي شائينڪيٽن ۾ ڪويءَ سان ملاقات ڪرڻ ويو ته اسانجو سنڌي ليٽا آڇاڙهه جيوٽرام ڪرڻ لاءِ ان اوائليءَ ۾ اوائلي زماني ۾ ساڻس گڏيو ۽ گهرو ٿاثير ڪئي موندو.

بي واجبي هڙتال ڪامياب نه ٿي سگهندي آهي ڇاڪاڻ ته ان سان جنتا جي سڀاڻيوتو ڪانه ٿيندي آهي.

گاندیجيءَ جا سڳا الھم آباد ۾ ٿر وٺي ۾ پرواهه لاءِ آڻڻ

ٻارم جا بوسڊ لٽائون انتظار ۾ ڪڙا، ساڄي کان سولس شري جٿرامداس دولٽرام،
 ساڄي کان شري گووند ولب بٽ، شري جٿرامداس، سردار ولب ڀائي پٽيل، مولانا آزاد،
 سوامي سروي لندو، بندھ جواهر لعل نهرو، شري رفي احمد قدواڻي، مني پٽيءَ بٻا.

سنڌين سان سمپرڪ

(الف) سنڌين جا مسئلا

مهاڻا گانڌيءَ جو سنڌين سان تمام گهاٽو ناتو هو. گانڌيجيءَ پاڻ ان سمپرڪ جو هنن شبن ۾ ورتل ڪيو آهي:

”جڏهن مان ٻهريون دفعو سنڌ ۾ ويس تڏهن کان سنڌين ۽ منهنجي وچ ۾ هڪ اٽل ڳنڍ پڌري وئي.“ (ينگ الڊيا ۲۱-۲-۱۹۲۹).

۱- جهلڪ

ايتري قدر جو ڇمپارن ستياگرهه ۾ آچاره ڪرپالائي ٻهريون ڀاڙ تي هو جنهن جي باري ۾ مهاڻا گانڌي ڪورٽ اڳيان پڏندو نئون دستور آزمايو يعني بچاءَ لاءِ ڏيڻ وڪيل لاءِ ڪرڻ، پر ڏوهه کان انڪار ڪندي نه سزا خوشيءَ سان هموار ڪرڻ. ۱۹۲۱، ۱۹۳۰، ۱۹۳۲، ۱۹۴۲ سڀني آزاديءَ جي تحريڪن ۾ سنڌين وڏيءَ دل سان ڀاڱو ورتو ۽ هر هڪ تحريڪ جي دوران ۾ ڪي به ڪي سنڌي سيوک مهاڻا سان گهاٽيءَ لهه وچڙ ۾ آيا.

مهاڻا گانڌيءَ سنڌ ۾ سڌ دورا ڪيا ۽ سنڌ جا ڪيترائي ننڍا ۽ وڏا شهر ڏٺا ۽ ڪم ڪندڙن جي همٿ ۽ ڪاريءَ کي ڏسي کين مبارڪون ڏنيون.

مهاڻا جي شهادت جي ڏينهن ۳۰ جنوري ۱۹۴۸ تي هڪ سٺو ڊاڪٽر چونڊرام جي اڳواڻي هيٺ مهاڻا سان گڏي ۽ سنڌ ۾ رحيل سنڌين جي باري ۾ ڪائونسل صلاح ڏرئي. سنڌ جي حالتن تي مهاڻا گانڌيءَ وقت به وقت پنهنجين اخبارن ۾ ليک لکيا. ۱۹۲۱

مهاڻا گانڌيءَ سان جڏهن سنڌين جي سمپرڪ جو ٿو سوچجي ته هڪ عجيب، حيرت انگيز ۽ دل اٿاريندڙ گهٽتائي جي مالها اچيو من جي بهترين اڳيان ڪڙي ٿي. مهاڻا گانڌي جڏهن لندن ۾ بئريسٽريءَ لاءِ پڙهڻ ويو تڏهن هڪ سنڌيءَ کيس جاءِ وٺي ڏني ۽ جڏهن دڪن آفريڪا ۾ هو پهرين ٻيلاڪ جيون ۾ گهڙيو تڏهن به هڪ سنڌي مٿر ساڻس ان ستياگرهه ۾ شريڪ ٿيو ۽ سزا کاڌي، سڌ سنڌي واپاري جي دڪن آفريڪا ۾ واپار لاءِ آيا هوا ۽ سرڪار انهن کي داخلا نه ڏني ته مهاڻا ئي سندن لاءِ لڙي کين ديس اندر داخلا وٺي ڏني ۽ هن نيمال ۾ ڪالگريس پڙها ڪئي ته ان ۾ هڪ سنڌي شريڪ ٿيو، هو جڏهن هندستان ۾ آيو ۽ ڪوي ٿڳور جي شائيندگي ۾ ڪويءَ سان ملاقات ڪرڻ ويو ته اسانجو سنڌي ليٽا آچاره جيونرام ڪرپالائي ان اوائليءَ ۾ اوائلي زماني ۾ ساڻس گڏو ۽ گهرو تاثير ڪئي موٽيو.

بي واجبي هڙتال ڪامياب نه ٿي سگهندي آهي ڇاڪاڻ ته ان سان جنتا جي سهانپوئي ڪانه ٿيندي آهي.

— ٻاٻو

۱۰۔ گاندی !

(پروفیسر مولیٰ لعل جو نواسی)

गांधी !

(પ્રો. મોતીલાલ જોશવાણી)

لہجہ اکاٹھ

طوبیٰ لمشیل جیان

لست ٻاڻڪي نئين ڪنڊي رهي ٿي

۴: اوه هر زماني جي پڙهندڙ وڌيندڙ جي
ذهن ۾

ليون معالئون اجاري ٿي، نوان مقصد اپاري ٿي.

نشد پر جي ٺاڻڪ

ضاد سورہو آھی۔

سورہ

جو ڈیر ویر آھی ؟ دیکھ۔ الب ہائی ٹیو،

ۛ ڪپاڻي

پڑھندے و نویسندے ہر "کنٹریکٹس" آتی لی۔

ڪه ٿي پڙا

جڳه جي اهڙا مثالا سگهي،

ہمکے شہاد میں

سور و ملڪ جباري سگهي ،

تو والکی کمالہ ختم لئی

الین لی ہالہ اُنس، اُرو کے سہارے

وحکاس ہائی لی۔

તુર્કિઝી અસ્થાનો

तवील तमसील जियां

नितु पाणखे नई कंदी रहे थी

ਏ ਪੋੜ ਹਰ ਜਮਾਨੇ ਜੇ ਪਛੰਦੜ ਥਾ ਦਿਸੰਦੜ ਜੇ ਸਿੰਘਨ ਮੈਂ

नयूं मानाऊं उजारे थी, नद! मङ्गमद उभारे थी।

तज़दीर जे नाटक में

तज्ञादु सूरिमो आहे—

सूरिम्भे,

जो धीर वीर आहे ऐं ख-अंत पाए थो,

हैं कह पाँ

पुंड्र व दिसुंद में "कैथारिस्त" आने थी ।

द्विज जी पौड़ा

जग जी पीडा मिटाए सधे,

द्विक शहादत

समूहो मुलक जिद्यारे सधे,

तो वगि गालिह खतमु धिए

इहें ई ग्राहिह अगट्टर, अरोक, सुभावीक विकास पाए थी ।

جو فرض نہ تو پائی ان کی کو اذکار نہ آھی۔ سمورا اذکار فرض
 مان گئی پیدا تین گا۔
 — ہاپو

دکي چاهه، چرخي جو منتر چاڀو،
ڪٽڻ جو نوا پيغام گهر گهر پڄاڀو،
سوديشيءَ جو سڪ سان سنيهو سڻاڀو،
سهي راهه سمجهي سين سڏ اوڻاڀو،
ڪيو مال ڌاريو بهشڪار ٻاڀو!
ڪري ياد ٿو توکي سنسار ٻاڀو!!

(۱۱)

سگهون ڪمن احسان تنهنجو پلائي،
ٿيا آهيون آزاد ۽ ر غر ستائي،
ٻڌي دانهن ڪينجي نه ڪو دڪ گيتائي،
هجي ڪير جو جوت سچ جي جگائي،
پيا گل ٿي اسوس اڄ خار ٻاڀو!
ڪري ياد ٿو توکي سنسار ٻاڀو!!

(۸)

بڻئين بي ٻو-و شير بانڪو سپاهي،
ڏنو ڇا نه ٻل توکي قدرت الاهي،
چيءَ هند آزاد ٿئي بن تباهي،
غضب جي الهيءَ لاءِ تو فوج لاهي،
آهنسا ۾ جنهنجو اعتبار ٻاڀو!
ڪري ياد ٿو توکي سنسار ٻاڀو!!

(۱۲)

ڪٿي تنهنجي کاڌي ۽ چرخو پيارو،
غريبن کي روزي ڏئي جو سيارو،
دهي ديش ڀڳتي دڳو ڍولڪ سارو،
ڪٿي آه ورتاءُ انصاف وارو،
سوارت جو ڪل آه وعتوار ٻاڀو!
ڪري ياد ٿو توکي سنسار ٻاڀو!!

(۹)

اڄل جوش جذبو هئي حب وطن جي،
آڻل هو ارادو اڄل ڇا نه من جي،
سنا ظلم، برسات گولن بن جي،
ڇوانسن ڪئي ڪين ٻيرواه تن جي،
نيون ڪين ڪنهن ڪوبه هٿيار ٻاڀو!
ڪري ياد ٿو توکي سنسار ٻاڀو!!

(۱۳)

اچي ڏس نه اڄ راج ڪهڙو هلي ٿو،
دڳو ڪوڙ يا سچ سگهي ڪو سلي ٿو؟
عجب اٻوڪا ۾ سڄو جهڳ جلي ٿو،
ڪري ڪجهه ڪو، ڪين ڪينهي جهلي ٿو،
مٽائج اچي هيءُ انڌڪار ٻاڀو!
ڪري ياد ٿو توکي سنسار ٻاڀو!!

(۱۰)

بچار شڪتي ڏنيءَ آتما ٻل،
خون ڌارا ملي ليٽ منزل،
وڻل گورن ڪيا خوب چل ول،
گول بستر بچائي ڀڳا ڪل،
هيءُ تنهنجو چمتگار ٻاڀو!
ياد ٿو توکي سنسار ٻاڀو!!

(۱۴)

دکي ديس مانا اڃا ٿي بڪاري،
”لما“ ڪٿي ليٽ توڏي لياري،
وڌي ٿو ٿو ڪير جي وڌو آهي ماري،
هجي ڪو تئل هيءُ لاري جباري،
سڻي سڏ وٺي آه اوتار ٻاڀو!
ڪري ياد ٿو توکي سنسار ٻاڀو!!

مقابلي ۾ ڪابه ڇيڙ رکندا ته ستيم ٿي وڌيڪ وزندار ثابت ٿيندو.
— ٻاڀو

۹۔ ڪري ياد توکي.....

(پوسرام روڙا، ”لماڻو“)

(۱)

(۴)

هتي ديش جي دودشا دود واري، اشاري ئي ٿينجي اٿيو ديش سارو،
مئل ملڪ ۾ چوڻوڪو پٿاري، وڃايو پٺي، ٻار هوهند ٺارو،
فرلڪن، فرلڪن هي حرفت هوڻياري، وڃو هاڻ ڌاريا نه چلندو ڪو چارو،
ڏسي ٿينجي دل کي لڳي چوٽ ڀاري، ڪسو ملڪ آزاد پنهنجو پيارو،
سڀ سوڙو ٺوڪن ٿيو دشوار ٻاڻو، ڏيڻ خون ٺهڻ لاءِ ٿيا تيار ٻاڻو!
ڪري ياد توکي ٿو سنار ٻاڻو! ڪري ياد توکي ٿو سنار ٻاڻو!

(۲)

(۵)

ڏکڻ جي جهانيءَ ۾ ڪپڙو جهڻو آهي، وطن جو ٻڙي روح- رهڻي، سدائين،
جيءُ ان جهڻو کان نه ٻيڙو مرن آهي، هلي مسد مچيوءَ حيان رست سڪائي،
غلاميءَ جو سر ئي ٺڪو ٻار جهڻو آهي، ڇڏي ٿو امري، ٺڪري ڪمائي،
اهو ٻار سر ئي نه راحب جهڻو آهي، ڪٿي آس جي لڪ لنگوٽي لڳائي،
السي ٿو ڪٿي لال لنگار ٻاڻو! ڪيءُ خوب گهر گهر ۾ ٻيڙو ٻاڻو!
ڪري ياد توکي ٿو سنار ٻاڻو! ڪري ياد توکي ٿو سنار ٻاڻو!

(۳)

(۶)

ٿو هندوآسي سو آهي آهي، ڏسو ڀائرو چاند آباد ڀارو،
ڏسو گهر ۾ ڌاريج ڪپڙي گهر ڦٽايو، هيو ڇو طرف، هر طرح شاد ڀارو،
اڳ-هون اوج عظيم سانچو وڃايو، سهي سو ڇو گورن جو بڊاد ڀارو،
وڃي ٿو، ٺڪو ٺڪو ٺاڻي ٺاڻو، ڪرايو! فرلڪن کان آزاد ڀارو،
ٺيڻ ڪا نه ڌاريا وڌاڏار ٻاڻو! وٺو ملڪ پنهنجي ئي اختيار ٻاڻو!
ڪري ياد توکي ٿو سنار ٻاڻو! ڪري ياد توکي ٿو سنار ٻاڻو!

لوڪ راج جو مطلب اهو آهي ته هر شخص کي هانسڪ وڪاس لاءِ موقع ملي.
— ٻاڻو

۸- ٻاپڙو.....!

(ڊاڪٽر لکيچند، ”پرير“)

(۱)

ظلمتن ۾ ٿو آهڻسا سان آجالو آندو،
هڪ نئين راهه ٿو ڀارم ڪي بتائي ڪانڊي!
چو، اڄ ديش سڄو ٽنهنجي مٿان ناز ڪري!
جوڻ ڪمراهه دلين ۾ ٿو جڳائي ڪانڊي!

(۴)

ٽنهنجي ساهس سان ستمگر جو ٻه سينو ٿي سسيو،
سانف ٽنهنجيءَ ۾ سمايل هئا طوفان سوين،
ٽنهنجي هڪڙي ئي اشاري تي ٿيا ڪيئي شهيد،
ٽنهنجي واڻي سان ئي رکجي ويا گهمسان سوين.

(۳)

ٽنهنجي جولان تي زنجير غلامي ٽوڙي،
ٽنهنجي نعري تي نه ٿو ٽوٽ ڦر لکين ۾ وڌي،
گلستان ديش جو ڌارين هو ڇڏي مرجھائي،
خون پنهنجو ڏيئي خوشبوءِ ٿو مڪڙين ۾ وڌي.

(۲)

هائ اسوس! رهيو ٽنهنجو محض ٿالو آ،
ڪي ويا ٽنهنجون بتايل سڀ راهون ڀلجي،
ڪيئي دؤلت جي ۽ طاقت جي نشي ۾ به ويا،
”پرير“ اتحاد، آهڻسا جون صلاحون ڀلجي.

ظلمتن = اڻ لدا هين. ڦر لکين = انگريزن. محض = فقط. اتحاد = ميلاپ. ستمگر = ظالم.

اچو ٽپڙو يڪٽي توڙين ديا ۽ پرير جي پاوانن جي ورڌ آهي.

۷۔ ديش پتا جي چرن ڪمان ۾

(گوبند ايل. پاتلا)

(۵)

مٺ پر آه هڏن جو پتلو،
لٺ ڪٽي هو آه ڪڙو،
سوچ - سڀرو - تن تي نچلو،
مڙن - لڀ - نوراني جلوه،
سائو سنس ۾ ڪرائف پري آه،
هن جي اعسا ائمر کان وڌ آه.

(۶)

ماتا کي انعام ڏنائين،
ڪڏهن نه ڪوڙوڙوڙ ڪيائين،
ورن نه پنهنجو پنڪ ڪيائين،
ڌرم ڪرم جي لاج رکيائين،
ڪپڙي ٿي رهڻي سان ٿاب،
نه نه سورو آه نه دولاپ.

(۷)

پاڻ ڪڇي پوءِ بن کي چڻجي،
سڪڻو ڇو پرهوڙ ڏجي،
سولي رات سلي آه ٻاهرو،
ڪرم ڪري ڪو ڪامل بڻجي،
هڪر هيءُ جي هنر هنداپون،
پارس جو چا شان وڌاپون.

(۸)

ساهر مٺ جا سنه سلام،
شيڪارو جا سنه پرڻام،
شتابديءَ جو سو پرڻام،
اج پرڻام - پرڻام مدام،
پنهنجي مهما هڪ جڳ ٻاپون،
هيءُ پارس - هيءُ وشو مناپون.

(۱)

رهم وساري - رهم وساري،
پرهم سندي پرهم وساري،
پنهنجي ئي ٻاپي پستل سان،
پيءُ ڇڏايو پنهجو ماري!
هاهاڪار مڃي و - و هو ها!!
پٿرن ها بي لڙڪ لڙي پيا!!

(۲)

ستم اعسا جو هو ٻانسي،
گوليءَ جو ڪنهن بڻيو نشاني،
السان، قسري حيوان بڻيو،
ڪنهن ڪار ڪري هيءُ شيطاني،
سني ۾ گولي، مڪ ۾ رام،
ٻاڻو سڌارو سرڪ - سڌ ڌار.

(۳)

ڪيڏانهن کالڙي ڪيڏانهن گولي،
ٻڌ - پڳڙن سان ٻولي ٻولي؟
هههه وڌا آه - پنهنجي پرولي،
ڪين سلڻ جي لاءِ ٿي سولي،
گوليءَ جا ٻه ٽي وار ٿيا،
ڪنهن منصور، مٺا سنگهار ٿيا.

(۴)

کالڙي ڪين ڪڏهن پي مرندو،
حسين آه ۾، سج اُڀرندو،
اولده ۾ پي روشن رهندو،
پاڻ حلتي چالڻاڻ ڇڏيندو،
اڃ ڏرو ڏرو جو ٿارو،
اوچل پاڻ ۽ هڪ - اُهي ٿارو.

صاف هوا، صاف پاڻي، سادو پوڄن ۽ پوتر ويچار، ايشور سان ميلاپ
جا اهي چار نيم آهن.

— ٻاڻو —

۶- هند جو ھيرو

(شري ڪيٿلداس بيگواڻي، ”فالي“)

(۱)

هند جو ھيرو تون گائڙي ملڪ جو منار تون!
 هندواسين جي دلين جو پيار تون دلدار تون
 ڪين مائا تي سهي سورھ سگھئين آزار تون
 ظلم کي آئين ٺھوڙڻ لھ ولي اوتار تون
 تنھنجي دل پڙڪي اٿي ڪڙڪي پيئي ظالم مٿان
 ھڪ نئون ھٿيار دنيا کي مليو تنھنجي ھٿان

(۲)

نيز تو روشن مناري جي مٿان طوفان ٿيا
 تنھنجي ٻڌتي پير تي دشمن مگر حيران ٿيا
 تنھنجي قربانيءَ جي منتر کان نبل ٻلوان ٿيا
 شمع - آزاديءَ تان پروالا ڪيئي قربان ٿيا
 تنھنجي ھمت سان جبل جيڏي حڪومت وٺي ھلي
 سمند ڪاري مان مثل اُمرت جي آزادي ملي

(۳)

جاڳندي رهندي جڳايل جوت تينجي جڳ اللد
 مختلف قومن ۾ پيدا پيار ٿيندو پرسم
 خون جا ڪيئن داغ ڌوڀي خون سان مٽندا مگر
 ڏس ٻرائيءَ سان ڀلائيءَ جو ڏسيو تو مختصر
 ڪوڙ جو ڀالڻو ٿيو ھسا اھسا کان پڳي
 هن لعين ھٿيار تي سنار کي حيرت لڳي

مھاپارٽ منشيءَ جو سناڻن اٿياس آھي . اھو رتنن جي کاڌ آھي.
 سبھو

(۴)

ميا ٺهري، سدا اها جو پوجاري،
ڪلڪ ۽ ٽيچوي ڏوٽر جان ٽڪاري،
ڪومل دل وارو ۽ سدا دٻالو دالا،
دليا جو هر منڇ هئو جڏين لاءِ پراڻا.
حولي جڳ ۽ ڏور مزاح جان صاف سچارو،
اڙي وڌاڻا، آه ڪٿي سو ديس دلارو؟

(۵)

ٺيڙ ڪمن ۽ ٺهري ٺهري ڪڙڪائن مان،
ٻارڻ جي حملن ۽ پاري طوفانن مان،
ٻڻي لاکڻو ڪيئن پڳ ٺي سڀي ڏکياڻي،
آزاديءَ جي لڏلڏڙ ٻڙي ٻار لنگهائي؟
ڪنهن وههه سو پيارو هو آڌار سچارو،
اڙي وڌاڻا، آه ڪٿي سو ديس دلارو؟

(۶)

ڪنهنڪي هائي ”ٻاٻو ٻاٻو“ چئي پڪاريون؟
ڪنهن جي هٿ ميا سان من مان وٺي وٺاريون؟
ڪنهنڪي هائي بيڪس دل جا درد سڏايون؟
ڪنهن جي سٽل چاٻا ۽ سارا سک ٻايون؟
هاءِ! ”ٻارڻي“ دور هليو ويو ڪانڊي پيارو،
اڙي وڌاڻا، آه ڪٿي سو ديس دلارو؟

پنڊلجي ڪاريءَ ۾ اسانڪي سڌاڻين آتم وشواس هٽڻ گوري جي

م ڳانڌي پيارو

(ڪورڊن محبو پاڻي، ”پارني“)

(۱)

پارٺ جي من - موهيندڙ، سرسبز چمن ۾،
دلڪش ٽولس سان پونور مست گلشن ۾،
غير ٿڌيءَ جي جيونڪن سان جيلندڙ ٺاريءَ ۾،
خوشبودار قريبل قوليل نئين گيلڙاري ۾،
آه ڪٿي اڄ هاءِ هاءِ! سو پشب سونپارو؟
اڙي وڌانا! آه ڪٿي سو ديس دلاڙو؟

(۲)

ڄمڪ ڄمڪ سان ڄمڪيلي نئين گگن منڊل مان،
ٿارن جي نئين نيز ٽافلي جي هليل مان،
آسمان جي بي روشن گرهن جي وچمان،
هن ڌرتيءَ جي اونداهن ٽڪرن جي وچمان،
ڪنن آلي وڻ، اهو اڪيلو روشن ٺارو؟
اڙي وڌانا، آه ڪٿي سو ديس دلاڙو؟

(۳)

نبل بدن هولدي پارٺ جو سنڌ سياهي،
نيڪيءَ ۽ واڌاري جي مارڪ جو راڄي،
فائن ورنن ۾ ٿي ويتر بڻيو سڪيادو،
حڪم هويي ٺاڄ، ڪرڇ هوانگ اڪيڙو.

پارٺ مانا جو سو لعل لنگوٽيءَ وارو،
اڙي وڌانا، آه ڪٿي سو ديس دلاڙو؟

جيڪڏهن مون وٽ چوريءَ جو مال پيو هوندو ته ٻيا چور ٿي وڃن ته
ان ۾ ڪهڙي آچر جي ڳالهه آهي. — ناير

ڪيس

۴۔ توکي ٿي دل ٻڪاري!

(گورڊن مڇوٺائي، ”پارلي“)

اُڪڙين مان آب هاري

توڪي ٿي دل ٻڪاري

ساڀر مٽيءَ جا سندا ساڙ ٿو سنڀاري،

توڪي ٿي دل ٻڪاري.....

(۱)

لڪي، صر، سچائي ۽ سادگي ڏئي ٿو،

ٺوٺي ڏئي آهڻا، آزادگي ڏئي ٿو،

هن ڏيڻ جي ٿو صورت، سڀت ڇڏي سنڀاري

توڪي ٿي دل ٻڪاري.....

(۲)

ٺوٺي ٿل ڏيڻ کي جذبو ۽ جوش بخشيو،

بيخوش قوم کي ٻي ٺوٺي ٿي هوش بخشيو،

مُردن کي اڻ مڃتا! ٺوٺي ڇڏيو جيتاري،

توڪي ٿي دل ٻڪاري.....

(۳)

مجبور آدمين جو دڪو درد ٿو سڃاڻو،

هيئن هونجس سان ٺوٺي ٿي ٺيڻ لالو،

ويران جهوپڙين ۾ پڻ ٿو ڏلو گذاري،

توڪي ٿي دل ٻڪاري.....

(۴)

جهڻن ڏمڻن ۾ رهندي ۽ آسمان رهندو،

ٿيڻ ڏيڻ ۾ ٺهڻو سام وٺان رهندو،

اُهاڻ ٿرڻ ٺهڻا مڃندو نه ڪو واري،

توڪي ٿي دل ٻڪاري.....

ستيم ڪٿين هڪڙي ڌرمي گرنت جي اڪيلي ملڪيت نه آهي.

ٿو ٿڪي تنهنجي تحرڪ تي مٿان شمس و قمر ،
تنهنجي هل چل تي ڦري ٿي خاص دنيا جي نظر ،
آه آئينده تي هن تي آزمودي جو اثر ،
سوڀ تنهنجي سهڪندڙ سنسار خاطر خوش خبر ،
جنگجو فطرت جو ليطو آه ان مان خاتمو ،
ڪابه شاهي ڪين ڪٽندي خون - لاحق جو ذمو .

تنهنجي همت جي اڳيان مشڪل نه پهچي ڪو به تاف ،
تنهنجو خاموشي طريقو خونريزيءَ جي خلاف ،
تنهنجي پاسي پور ۽ پاڪيزگي ، انصاف صاف ،
تنهنجي سائين جي صفائي آه شيشي کان شفاف ،
ڇوڪ تنهنجي ٺاه ڪنهن پي خاص سان يا عام سان ،
ٿو لڙين اعلائي اصولن تي سرشتي خام سان .

پنهجي آڱر جو اشارو ڪر سنڀالي غور سان ،
آه هي تنهنجو اشارو خاص غمبي زور سان ،
جي هلي ويو حڪم هيڪر ڪنهن مخالف طور سان ،
هند ساگر ۽ هماليه ٽڪرن ڏاڍا زور سان ،
هن اشاري ڏي ڏس ٿيون اڄ اڪيون چاهڪ ڪروڙ ،
هن اشاري تي ڪنهن ٻانهون سڄيون چاهڪ ڪروڙ .

جنهنجي روحاني رهت ۾ آه بيوس سادگي ،
جنهنجي چهر تي جي چمڪ مان آه تابان تازگي ،
جنهنجي خلقت ۾ نه ڪنهن لاءِ نثرتي ناراضگي ،
آه تنهن ساڙم تيءَ جي سنبت جي آزادگي ،
ناج آه ي ڀارت ڏي ڪٿي تنهنجي مٿان ،
تو لاءِ لاءِ لاءِ لاءِ لاءِ لاءِ لاءِ لاءِ .

۳۔ ساڀر مٽي ۽ جو سنڌ

(شري ڪشچند نرلڊاس ڪٽري، "بوس")

تون ڪروڙين هندواسين تي زبائن جي زبان،
 ٽيهنجي خاموشي بڻائي ٿو طرفاني زبان،
 مرڪم ٽيهنجي سمائل سرس دردي داستان،
 ٽيهنجي پيشانيءَ منجهان ثابت سچائيءَ جو نشان،
 پاڻ تي پرکيا وٺي پوءِ ڪي به ڪهڻيءَ سان ڪهن،
 سو چوڻ چاهين ته پئي ڪي جو نه خود رهڻيءَ رهين.

وڏو قرباني مندر ۾ درد جي ديوپيءَ اڳيان،
 ڇا نه ڇا پيٽا ڌري ٿو شوق ۽ شرڙا منجهان،
 دل، دماغ ۽ بل، ٻڌي، جند جان چاڙهيءَ ڄاه سان،
 مال ملڪيت، ۽ ڪٽنب پر راز ملڪي پيار تان،
 آدرش اوڙو امل هر رڃاڻيءَ جو رکي،
 -ڏور سجا تان شهادت جي مٺي ماڳي چڪي.

ٿو هڏن حاڇيو غلاميءَ جي منجهل تصوير کي،
 ڪارگر ڄاڻو نه ڪي شمشير يا ٿرڀو کي،
 مات سان ميٽڻ گهريو تدبير سان تقدير کي،
 رمز سان ٽوڙڻ گهريو هن ظلم جي زلحر کي،
 زور جسماني ڇڏي ٿو راز روحاني سلبو،
 ۽ اهڙا جو نئون هٿيار حيراني سلبو.

معربي دنيا وٺي ٿي جنگ جون سختيون سهيو،
 لير لپڻ مان وهيو ٿي، خون زخمن مان وهيو،
 جن جڏا ٿي جنگ کي پاڙان پٽڻ لڙ پئي بهيو،
 اوچتو آواز هي ڪن ٿي اچي ٿن هي رهيو،
 "ڪاميابيءَ لاءِ ڪجهي خون هارڻ جو ضرور
 ٿيڻ ٿين سان مرڻ جو ۽ نه مارڻ جو ضرور."

مان جيڪي ڪجهه روز چوان ٿو سو سڀ پرارڻا ئي آهي، پرارڻا جو
 حصو ئي آهي ۽ اهو سڀ ڪجهه ايشور لاءِ ئي آهي. — ٻيو

”سريسر سمورو سڀني ڪين ڏکڻ جيڪن
 مان به پٿريان ڪين ڪي ڪپڙا پورا نيسين.“
 گوڏن تائين ڪپڙو ۽ هو بدن ننگو سارو
 نياڳي وٺي تياڳ رهيو ٿو ڪن کان نيارو
 سرديءَ گرميءَ ۾ اهوئي وستر پٿريائين
 ”ڌرم ڇيڻ هنن کي اڇوت سڏيو آهي
 پوءِ ڏيئي ڀانڀيءَ مان ڪڍي ڇڏيو آهي
 ٻوٽو ۽ پيا ڏيس جي ٺوڪي گيت سمجھين
 ٻرھڻ ڪٿي وٺس ۽ ڇوڏ سمجھي ٿو کان نثر ڪن
 پيد نه ڄاڻي ٿو ڏٺي پيد رکي انسان
 سرت جهڻ جي اعليٰ سڏيو منش اهوئي ڄاڻي
 آه ميانا له نه ضروري ڄاڻي يا ڪ ڪمائي
 ڪرڻ نه گهرجي هريجن جو ڪڏهن به نر آدر
 گندي ڪر لاءِ يوگيه آهن، سوچڻ پاپ سراسر
 هريجن جو پلو ڪرڻ تي آهي ڌرم سانچو
 ڏيس جي انهيءَ لاءِ اهوئي ٻيتر ڪر سانچو
 ٻرن ڪريون هيءُ مظلومن تي ڪيو نه انياچار
 ديش ۽ دين جو ٽڏهن تي مڱيو ڪري اڏار
 مندر چاهي وڌياليه ۾ تن جو ٿي ستڪار
 جن کان پري پڇيون ٿا تن جو ڪريون ستڪار.“
 ڪائن جي حالت جو ٻيو بابوءَ ڪيو بيان:
 ”هارين نارين جي ڏکڻ ڏي ڪو نه ڏيو ٿا ڏيان
 تن جي غربت کي ٽارڻ لاءِ چرخو آه وسيلو
 پارٽوسي اٿي ڪريو سڀ ست ڪٽڻ جو ميلو
 چڙي سوارت رهو سڀني ڌرم مٿي ائين قائم
 آهي ڌرم سڄو اهوئي رھت رھو اٿن دائر
 نديرو هجي يا وڏو هجي ۽ ٿوڏن يا ڏٺوان
 سندرشتي دانا جي آڏو آهن هڪ سمان.
 سنسڪرت ٿان!

اري ويچارن کان پاڻ بچائڻ جو هڪڙوئي ان گس اُٻاءُ آهي رام نام،
 پر اهو هردي مان نڪرڻ گهرجي.
 — بابو —

۲۔ مهاڻا ۽ شو در

(پرويسر رام پنجواڻي)

ڏکڻ جي هڪ ڳوٺ ۾ پهتو مهاڻا
 نانءُ ۽ ماڻهوءَ جو حتى ڳوٺ هو جل بنان
 الهيءَ سڃي ڳوٺ ۾ هڪ شودر ڏٺائين
 گندي ميري ديسن دڪي، لڙپل ٿڌائين
 هن جي اهڙي حال تي دڪي ٿيو ڏاڍو
 هن جو ميرد روپ ڏسي من ۾ وباڪل ٿيو
 دڪي دل سان پيار وڇان هن پڇيو ”مائي!
 ڪهڙي ڪارڻ تو ۾ ٿي هيءَ ڏسجي ميرائي؟“
 له ۾ اڪيون عيس ڪري ديوئيءَ چيو هئڻ:
 ”ديسن جا ڏکڻا ڀلا ڏئي سمجهڻ ڪيئن؟
 ورهين کان هيءَ هڪ وڳو پاڻو مون آهي
 پاڻيءَ جي ٿاڻ ڪري ڏوٽو مون ٺاهي
 پاڻي جي ملندو اٿم ڪڏهن پاڻن سان
 ڪهڙي جي اڌ کي نٿا ڏوٽندي آهيان مان
 سڪندو ڪهڙي جو جڏهن آهي اڌ اهو
 اوڀري سو ٽڪرو وري ڏوٽندي آهيان ٻو
 اڌ لڳا ۽ اڌ بکيا ڪيئي مون هڻڻا
 ڪروڙن اڌين جا حال ٿا ههڙا.“
 شودر ٺاريءَ جو ٻڌي دڪ ڀريو احوال
 ڪلهن کان لاهي ڏس ڪانڌڇيءَ دوشال
 حيرت ۾ پيل ٺاريءَ کي ڪانڌيءَ ٺرمايو:
 ”توهانجو ٿيندو پلو جي چرخو هلايو.“
 ديسن دڪين جي حال تي دڪي پاڻ ٿيو
 الهن جي ٿي اولي ۾ هو رام سڄي ڄاڳڙو
 ڪانڌيءَ هيءَ حالت ڏسي ٻڪو ٻون ڪيو
 ٻين جي اٿل ارادي سان اڇڙو هڻڻ چيو:

هندستان جي پشوڏن جي سنڀال ڪرڻ آزادي حاصل ڪرڻ کان گهٽ
 اهم ڪيلهي.

۱۔ تنهنجي اٿت جو آواز

(هوندراج ليلارام، ”دڪايل“)

تنهنجي اٿت جو آواز مون نه چٽو پڙين ۾ ٻڌو
هرڪو ڪاهيندو ٿي ويو
ڪاهيندو ٿي ويو۔ ڏيـرا ٺاهيندو ٿي ويو
تنهنجي اٿت جو آواز مون نه آشرم ۾ ٻڌو
چرخو چاه مان ٿي ڪٿيو
چاه مان ٿي ڪٿيو۔ هرڪو چوريندو ٿي ويو
تنهنجي کاڌيءَ جو آواز۔ مون نه ڳوٺڙن ۾ ٻڌو
هرڪو پائيندو ٿي ويو
پائيندو ٿي ويو۔ ڳـڻ ڳائيندو ٿي ويو
تنهنجي اهڙا چور راز۔ دنيا دور دور ٻڌو
حيرت ڪائيندو ٿي ويو
حيرت ڪائيندو ٿي ويو۔ ساراهيندو ٿي ويو
تنهنجي ايڪتا جو راز ڪندو مسلمان ٻڌو
ساري هندستان ٻڌو
هرڪو چاهيندو ٿي ويو۔ پائر پائيندو ٿي ويو
تنهنجو خريجن آواز۔ مون نه مندرون ۾ ٻڌو
تيرت ياترين ۾ ٻڌو
هرڪو ڳائيندو ٿي ويو۔ ڳـلي لائيندو ٿي ويو
تنهنجي روحانيت جو راز۔ مون نه ٿيسا ۾ ٻڌو
آتم ڪٿا مان مون ٻڌو
هرڪو غڙائيندو ويو۔ ڳائي ڳارائيندو ويو
مون نه گاڏي تنهنجو ناءُ۔ چوٽ منارن کان ٻڌو
تارن ستارن کان ٻڌو
هرڪو اُچاريندو ويو۔ توکي سنڀاريندو ويو

جيڪڏهن اوهان استريءَ کي ڪام واسنا لاءِ ٿا قبول ڪريو ته پوءِ
اوهان وڌي ۾ وڏو پاپ ٿا ڪريو۔
— بابو

۽ کائڻ (پورو نه ٿيڻ) آيو ۽ پوءِ ڊيٽ اچي
ڪم ڪندڙن کي ڇيائين ته ڏسو مان ڪهڙو
وابار ڪري آيو آهيان.

ان دور ۾ به پاڻي سڃاڻند ۽ شري مبارام
ڇيلا رام پوڻا روڊ سيشن تان مهالما کي
وٺڻ ويا. رستي ۾ کاڌي پيداوار جي سوال
تي اچڻ لڳا. مبارام ٻاڙو کي چيو ته هڪ
ڪورڊ رڌ ۶ وال ڪوڙو اٿي ته مهيني ۾
۱۸۰ وال اٿندو. هر هڪ ماڻهو سال ۾ ۶ وڳا
پاڻي نه ڇڏي وال وڳي جي حساب سان ۳۶
وال کپائيندو، يعني هر هڪ مهيني ڪورڊ
جي پيداش لاءِ ۵ واپرائيندڙ ڪندا، ڇا ڳالهه
ڳوٺ ۾ ممڪن ڪانه ٿيندي.

پاڻي سڃاڻند ٻاڙو کي چيو ته اوهان ڪو
مبارام ئي ڄاڻو ٿيڻ ڀريو. مهالما ٺهڪ ٿيڻي
چيو ته جيئن ائين ڇاڏو ائين ڪري ته پوءِ مان
هٿن موٽڻ ۾ ڇڙهو آهيان ته پوءِ ته سڀ
کاڌي پرڻ ٿي وڃن.

پوڻا ناروشاهه ۽ نوشهري جو چڪو ٿيڻي
صوبو جو پڊ عيدن لاءِ لکنا. پهرائين مل
ٿيڻ پڊ ۽ پوءِ موٽڻ ۾. پڊ ڪندي مٽيءَ
۽ واريءَ سان مڙها ڄا پڻ ۽ ڇمپل پوڄي
ويا. سونهن مٿن سڃاڻند ۽ مبارام ٻاڙو
کي چيو ته ڇو نه اوهانجي پيرون ۽ ڇمپل جي
مٽي گڏ ڪري ليلام ڪريون.

مهالما ٺهڪ ٿيڻي ڪن چيو پوءِ ته فٽ
ڪٽي ڪوڻ جو ضرور ٿي ڪو نه رهندو.
هڪراچي ڪانگريس جي موقع تي جڏهن
شري مبارام مهالما گالڙي کان سندس گهرو
نه کيس ڇيائين ”ههه“ ٿي چئن هٿن، اوروڻ
ڪو به چئن ڪري پئي.“

هئا جتي جتي لاهڻ جو ڪم سڀڪارو ٿي
پيو ۽ ٽن سالن جو ڪورس هو. سيم
شورتن مهتا ان وقت هريجن شوڪ سنگهه
جي سنڌ جي پرائيڪس سپا جو پڙهندڙ هو.
مهالما گالڙي هريجن پرچار پاڻا جي دوران
۾ ساڻا پنجهريه هزار ميل ستر ڪيو ۽ اٺ
لک رپيا ڪٽا ڪيا.

ڪي دلچسپ واقعا

مهالما گالڙيءَ جي سنڌ جي انهن حدن
جدا گشتن جي دوران ۾ ڪي دلچسپ واقعا ٿيا.
سکر ۾ جڏهن مهالما شري وليڻا جي
گهر ۾ لعل دو ٿيڻ هڪ وقت سندس عيڪ
ان صديءَ تي ڪاڌ رکي ڇڏي جتي لاهي
رکي هوائن. ڇو ڌاري تلاش ڪئي ويئي
۽ آخر هڪ دريءَ تي عيڪ ملي. مهالما
سوال پڇيو ته عيڪ آئي دريءَ تي ڪيئن
ويئي، ڪو به ٻاڻ ٻل کان دستوري ڇڪه
هي بدران پئي هنڌ رکي هئائين ۽ پوءِ ويسر
ڪري پلجي ويو هو يا ڪيئن ٿي. عيڪ
هڪ هنڌان ڪٿي پئي هنڌ رکي هئي. آخر
هڪ ٻانڪ مليو جنهن پٺاڻو نه هئڻ مهالما
لندڙ هو لاهڻ هن عيڪ صديءَ تان ڪٿي
دريءَ تي ڪٿي رکي هئي. ان بعد ئي مهالما
کي ستوش آيو.

۱۹۲۸ واري دور ۾ جڏهن ناروشاهه ۾
مهالما کي مٿو ڪيل بيلڪ ٿي وئي ويا
ٿيڻ ڪم ڪندڙن کي ڇيائين ته مولڪي
ڪڏهن آس ۾ وٺي هلو. چيائونس ته مٽي
ڌالن لاءِ بندوبست رکيل آهي. ڇيائين ته مان
وري ڇا به زال نه آهيان. کيس مٽي وٺي
وڃا ڪندون ٿي پيرون کي خوب ولندڙا ٿاڪن

ڪنهن به بيماريءَ جو ٿيڻ انسان لاءِ شرم جي وارا آهي. جنهن جو تن
۽ هن تندرست آهي انکي بيمار ٿيڻ ٿي نه گهرجي. — ٻاڙو

غريب جنتا آهي، ڳانون ۾ رهندڙ لوڪ، تن لاءِ ڇا وريو؟ هٿ پير پيٽ قوت ڪمائڻ لاءِ آهن پر ويچار ۽ دماغ لوڪن جي شيوا ڪرڻ لاءِ مليل آهي. پراچين ڪال ۾ وڌوان صلاح لاءِ ڪجهه ڪين وٺندا هئا. ٽٽلي صاحب بڻجڻ مان ڪجهه ڪين ورتندو؟ ايهي مغربي رستا ڇڏي ڏيو. ڏيڻي لڻي جا ڏوڪر نه ڪهرو. ياد ڪريو ته توهانجي ديس جي هر هڪ جي سراسري ڪمائي لارڊ ڪرزن جي ڪٽ موجب رڳو چاليهه رپيا سال آهي! هر ٻنهن جي شيوا ڪريو، انهن جا ڪهرو ۽ ڪاڪوس توهين پاڻ وڃي مڙيو. پر هنن سلڪ جي سوٽن سان ارهين اهو ڪم ڪيئن ڪري سگهندا؟

وئل ڀائي پٽيل جي بيماري سادي ۽ نياڳ ۽ قرباني اوهان کي ڪرڻ ڪرڻ ڪهري. هو وڪالت ڪري ڪا نه لڪ ڪمائي ها پر هن شيوا مارڪ ورتو ۽ غريبي ۾ گذاري ويو.

زالن جي ميٽنگ ساڳي ڏينهن سانجهي ۽ جو ٿي. زالن پنهنجا مڻيا مندڙن ۽ ٽالو پير سان ڏنو.

ميانما گالڙي جي ابواس وٽ ڪراچي ۾ ۲۲ هزار ۽ حيدرآباد ۾ ۱۲ هزار گڏ ڪيا ويا هئا جن مان ڪراچي ۽ حيدرآباد ۾ هر ٻنهن لاءِ گالڙي نڪر لاهيا ويا. سکر ۾ ميونسپالٽي ۽ ويهه ٻڪا گهر هر ٻنهن لاءِ لاهيا هئا. روهڙي ۾ گالڙي نڪر اچي تيار ٿيو هو. ڪراچي ۾ هر ٻنهن هٿي هٿ ڪارڊ ڪينڊر لاءِ سيٽ شورتن موڪلتا پنجاهه هزار رپيا ڏنا

کي وڏي آواز ۾ سٺائي. گالڙي ۽ چيو ته ميونسپل کي هر ٻنهن لاءِ گهر اجزا سٺا ٺهرائڻ گهرجن جي ڪراچي ۽ جي وڏي ۾ وڏن ماڻهن جي رهڻ لائق هجن. ميونسپل جي چونڊن ۾ هر ٻنهن اميدوارن کي پاڻ ۾ وڙهڻ نه گهرجي. ميمبر ٿيڻ وڌائي نه سمجهڻ گهرجي پر شيوا ڪرڻ جو موقع سمجهڻ گهرجي. هر ٻنهن لاءِ نوڪرين ۾ حصو مقرر ڪرڻ جي طلب لاءِ گالڙي ۽ چيو ته جملي نوڪريون ڪي لک مس آهن انهن مان ڪيترن کي نوڪريون ملي سگهنديون ۽ پنج ڪروڙ هر ٻنهن کي ان مان ڪيڙو لاپ ملي سگهندو؟ تنهن ڪري خاص نوڪرين ۾ حصو گهرڻ بدران لائق ۽ ني پاڙيو.

ڏيارام جينمل سنڌ ڪاليج ۾ گالڙي ۽ وئل ڀائي پٽيل جي تصوير جو اڏڪهائڻ ڪندي شاگردن کي درد ڏيئي تقرير جي دوران ۾ چيو:

”هر ٻنهن هلچل جي مراد آهي ڪروڙها هندن جي دلين ۾ ڦيرو آڻڻ جو نه ڪنهن کي اڇوت نه سمجهڻ سڻائو ڪر نه آهي. اهو ته ڀڳوان پاڻ اچي ڪري. منس پنهنجي قرباني ۽ پوترائيءَ سان محبت ڪندو ۽ ايشور جو هٿيو بڻجندو. ايڏو ڪارج ڏسي مون کي لاهڻو ٿيو ته ٿي رهڻ پوي ٿو. اوهين شاگرد پنهنجي وڌيا ۽ لياقت رڳو پنهنجي غرض بلي ڪم آڻڻ بدران لوڪن جي شيوا ۾ لڳائڻ چاهيو ته اوهان کي نه ٿا جو ڪٿي اول سڪڙ پوندو. توهان ۾ ڪيترا بلڪل هوشيار ڇمڪندڙ شاگرد آهن پر تنهن مان ڇا

چرخو سٽيم جو انش آهي - انڪري مان انکي ڀڳوان جي هڪ مورتي سمجهندو آهيان.

— ٻاٻر

ڪيڙيون ٻيون وڃسڻ ۽ هو ئي (من مڙوڙ
ٻڌجي رهيا آهن.

کالڊيجيءَ ڪم ڪندڙن کي ڇڏو ته ڪي
شيواڌاري وڃي پيلن ۽ مينگهواڙن جي وچ
۾ سندن زمين جي مالڪي بچائين.

ڪراچيءَ ۾ هندي واپارين جي انسويشن
جڳهه جو بنيادي پٿر کالڊيجيءَ وڌو. واپارين
کي ڇڏيائين؛

”توڙهڻ کي ڏٺو اهو وڏو ڪم
گهرجي جنهن مان ڊريڊر نارائڻ لوڪن کي
هي نه ملي. شاهوڪارن کي پنهنجي
ملڪيت غريبن جي پلي لاءِ ترست ڪري
ڇڏي گهرجي. کائڻو پيئڻو آهي، پر ان سان گڏ
نپاڻ به ڪرڻو آهي. جيڪي ڊگهو کائڻ
بيٽي جي شوق ۾ لڳا پيا آهن تن کي
جيوف جي رهسبب جو پتو ڪم ٻوڏو.“

مهاڻا کالڊي پوءِ ڪراچي ميونسپالٽيءَ
جي لاءِ پنگي ڪالوني، نارائڻ پور، ڏسڻ
ويو جا نارائڻداس الڊجي جي پوڄا سان
کڙي ٿي هئي. انهيءَ هنڌ سهڪاري قرض
بئنڪ، پستڪالڊي، راکري شال، سهڪاري اڃا
ڊڪان هن ڏٺا. سيمڪ هميشه لسروالجي
پر پڙهائڻ هريجن لاءِ مڊل ڪلاس ۱۴
اسڪول چالو ڪرايا هئا. پوءِ کالڊيجيءَ
رامڊي چالي ڏئي جمع سبڪ شورٽس مهڻا
هريجن لاءِ هاءِ اسڪول چالو ڪيو هو.

ڪراچيءَ جي عام ميڙ ۾ ٽيهه هزار ماڻهو
آيا هئا جن ۾ پنج هزار استريون هيون. ميڙ
۾ کالڊيجيءَ کي ۱۱ هزار رپيا ڳولڻي ڏني
وئي. لاڙو اسپيڪر جي خطاب ٻيڻ ڪري
سوامي ڪرشنند کالڊيجيءَ جي لٽرو لوڪن

۱۰۱-۱۰۰

۱۲۵-۱۰۰

۲۶۹-۱۰۰

مرد وڙهه ۾ چئن ڏهاڙي جي بدلي

۽ ڪافي وقت ٽوڙو پيو ٿيڻ ڪري

ٿي عام بيمار ۾ پڻ ٿيو ۽ اتي ماڻهن مان

۱۳۰-۱۳۱ رپيا ڇڏي ۽ ۱۴۰. ڇڏي ۾

مڙو ۾ ٻين جي اسٽيشن تي ويل ٿي

۽ ۱۵۰ ڏيڏي جيسين کالڊي جي سڌ مان

مهاڻا وڙهه ٿي ويو انهي ماڻهو اچي ٿي

۽ ۱۶۰ کالڊي ۾ چار وڃڻ لوڪن کي ڇڏي

۽ ۱۷۰ اهڙيءَ طرح؛

۱۴۰-۱۴۰

۷۳-۱۴۰

مڪوڙي

جنگاهي

۱۴۰-۱۴۰

۸۶-۹۰

۱۸۹-۲۰۲

۹۸۸۵-۲

ڪراچيءَ ۾ مهاڻا کالڊي هريجن ڪالوني

ڏسڻ وڌو. گهرام وڌا ڪندا شال، شادا

منڊو، مٿي مڊل ۾ پڻ وڌو. هر هنڌ کيس

هر هڪ هنڌ ڏٺو ٿي ويو.

۽ حوالو ڏئي ٿي ڪراچي ميونسپالٽي

مهاڻا کي ماني ڏني.

۽ حوالو ڏئي ڪراچيءَ ۾ سنڌ جي هريجن

ڪم ڪندڙن سان ٿيڻ، انهي خطن جو ڏ

هر هڪ کي پڻ سڌو ڪم ڏيڻ ۽ ٻين

۽ ٻين جي وڃڻ ۽ ٻين جي ٿيڻ ۽ ٻين

۽ ٻين جي ٿيڻ ۽ ٻين جي ٿيڻ ۽ ٻين

۽ ٻين جي ٿيڻ ۽ ٻين جي ٿيڻ ۽ ٻين

۽ ٻين جي ٿيڻ ۽ ٻين جي ٿيڻ ۽ ٻين

۽ ٻين جي ٿيڻ ۽ ٻين جي ٿيڻ ۽ ٻين

۽ ٻين جي ٿيڻ ۽ ٻين جي ٿيڻ ۽ ٻين

ڪراچي ميونسپلٽي ۽ ٻين جي ٿيڻ ۽ ٻين جي ٿيڻ ۽ ٻين

لکيو ته کانگريس پاران رڳو هڪ اڪيلو کيس ئي عيوضي ڪري وڌائت موڪلڻ جو ٺهراءُ ان ڪري ڪيو ويو جيئن رڳو هڪ ئي ڳالهه کانگريس پاران اتي چئي وڃي. کانڌيجيءَ ورڪنگ ڪاميٽيءَ کي صاف چيو ته جيڪي اُتي ڪانفرنس ۾ چيو ويندو ان جي آڌار تي ملڪ کي سوراج جي طاقت ڪين ملندي پر جيڪا هندستان اندر اسين شڪتي پرگهت ڪنداسون ان جي آڌار تي اتي ڪجهه ملندو. کانگريس عيوضين جي ڳالهائڻ مان ڪا حاصليت ڪانه ٿيندي پر کانگريس عيوضين جي پٺ ۾ ڪيتري شڪتي آهي ان جي آڌار تي ئي ڪجهه ملڻو آهي. تنهن ڪري نيٺا پارت اندر ئي رهڻ ۽ ملڪ جي قوت وڌائيندا رهن.

ستون دورو

مهاتما کانڌيءَ هڪ لڱا ڌرم جو ذڪر ڪندي چيو ”هندو ڌرم جو مان سڀني ڌرمن کان وڌيڪ مله ٿو ڪريان.“ هندو ڌرم جي وڏي ۾ وڏي خدمت جا مهاتما کانڌيءَ ڪئي سا هئي برطانيه سرڪار طرفان هريجنن کي جدا چونڊ ڪڍڻي ۷ ڪروڙ هريجنن کي هندن کان جدا ڪرڻ جي ڪوشش جو ڪامياب مقابلو.

مهاتما ان حرڪت کي روڪڻ لاءِ سر جي ست ڏيئي انگريز سرڪار جو وروڌ ڪيو. هاڻ هن اهو ڪارڊ هموار ڪيو ته هندو پنهنجي روش ۽ همت سڌارين ۽ هريجنن کي ڀاءُ ڪري ڳڻين. تنهن ڪري چئن ئي برٽش سرڪار مهاتما کانڌيءَ کي قيد مان آزاد ڪيو نيئن مهاتما کانڌي پارت ورش

جي چڪر تي نڪتو خاص ڪري انهن ٻن ڏينهن ۾ جت چوت چات جو مرض گهڻو وڇڙيل هئو. عام هندن کي لاکڙ ڪيائين ته مندرون ۽ گهرن مان چوت چات جي پاپ ورتي هئا. وڌيڪ چيائين ته هزارن ورهين جي ايتي جو پشچاتاپ ڪرڻ لاءِ هاڻ سورج هندن کي نڪري اچي هر ڀڄن جي سڀوا ڪرڻ گهرجي ۽ هر ڀڄن جي اُتي جا آڀاءُ سوچڻ گهرجن ۽ ان لاءِ کين ڏاڍي جي سهائتا ڏيڻ گهرجي. ان ڪري انهيءَ دوري ۾ کانڌيجيءَ وقت جيڪو آيو ٿي تنهن جي اڳيان پاڻ مهاتما کانڌي هڪ ٽنگي ٿي بيٺو ته هر ڀڄن ڪارڻ لاءِ دان ڏيو، جيڪا شڙا ٿي سا ڏيو. ڪو هڪ ڏوڪڙ يا ڪوڏي ڏيندو سا به قبول ڀوندي. لڳا ٿار ٿو مهينا کانڌيجيءَ ريل ۾، گاڏين ۾ ۽ بديل هيءَ ياترا ڪئي ۽ سڄا سارا ساڍا ۲۵ هزار ميل پڇاڙي وقت کانڌيجي گهڻو ٺٺل ٿي پيو ۽ جواله مهيني جي پهرين ڏينهن ۾ دورو بند ٿي ڪيائين پر آخر اهو فيصلو ٿيو ته رهيل پراڻن ۾ به هڪ هڪ شهر ۾ ضرور وڃي، ان ڪري مهاتما کانڌي سنڌ ۾ ڪراچيءَ ۾ ۷ جولاءِ ۱۹۳۴ پهتو. جنن ئي ريل گاڏي سنڌ جي حد اندر ڳڙهي ۾ پهتي تن هر ڪنهن اسٽيشن تي حشام ماڻهن جا مهاتما کانڌيءَ جو درشن ڪرڻ ٿي آيا ۽ مهاتما به هڪ ڊگهي ڀيري هر هڪ کان هريجنن لاءِ پسا گهرڻ ٿي لڳو.

۷۷-۸۰

ڳڙو

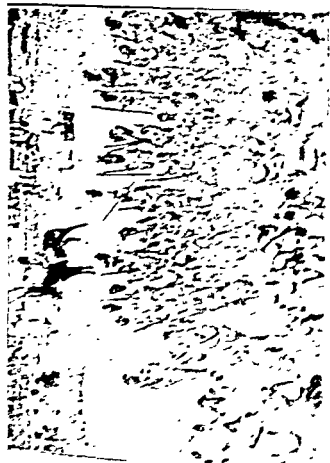
۳۴-۱۳-۰

ڇوڙ

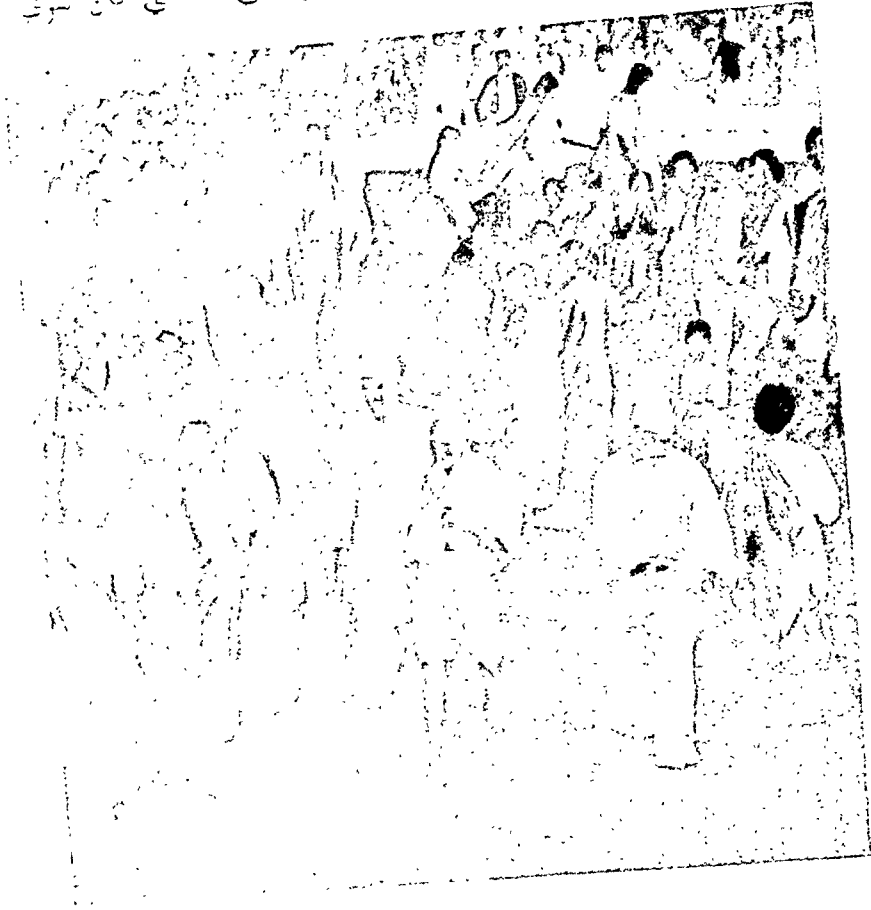
۲۴-۷-۳

ڊورولارو

اصول اهو آهي جنهن لاءِ انسان پنهنجو سڀ ڪجهه، پراڻن تائين قربان ڪرڻ لاءِ تيار ٿي وڃي.

ڪراچي ڪانگريس جي هوقع تي
(ٻاٻوءَ جي ساڄي کان شري نارائنداس انديجي پيٽر آهي ۽ کاٻي کان سري ڀٽڪار)

آچاره جيوتوار ڪر بالاڻي ۽ سان ٻاليمين م

ڪراچي ڪانگريس اجلاس لاءِ نوڙي ٿي
وقت ۾ ڇهن روڻن سان لڳو بظاير ويو سا
سنڌين جي هوشيارِي، دماغ ۽ قابليت جي
جي حد چٽي سڳو چٽي ٿي. ساڳي ٻالھ کاڌي
لھاءِ سان بہ لڳي ٿي. الھيءَ ڪري هر روز
ڏھ ٻار ماڻھون کاڌي لھاءِ ڏسڻ ٿي آيا.

پارم ووش جي جڳن کان مشهور اولي
۽ سولي ڪمڙي جي سنگين لائي واري بناوٽ
اکن مان اتي ٽيڪاري ٿي ويئي. ڪشمير
مان اونسي لويون ۽ پٽا، لڌا ۽ مليا
ٺاهڻ وارا ر آبي ڪم ڪري رهيا هئا.
پشمينا شال جا اتي ٺاهي ٿي ويئي. انهن
ملاڻن کي حيران ٿي ڪري ڇڏيو.

الي هئي هڪ ٻار جي پو هئي اسٽري
 ۱۲۰ ڪائونٽ جو سٽ ٽڪليءَ تي
 پئي ڪئي ۽ جنهن مان وري ڪوري مشهور
 ڍاڪا جي ملن ڪپڙو لاهي رهيو هئو.

گهڙي ٿر ٻاڙڪر سنڌ جو ڪو نه آهي
 ٺاهيو ٿي وڃي. اهڙيءَ طرح ڪهڙي هي ڇاپي
 جي ڪار ٻڌڻي نه واهي ڇڏي.

ڪراچي ڪانگريس اجلاس ۾ مڪيه ۾
مڪيه لهرار هو پاس ڪو ويو سو هٿو انگنڊ
۾ لهندڙ بي رانڊ ٽيبل ڪانگريس ۾ شريڪ
ٿيڻ جي لاءِ ان لاءِ ڪانگريس طرفان رڳو
مهالها ڪالڊي کي اڪيلو عيوضي مقرر ڪيو
ويو. لهرار بي وشه ڪاميٽيءَ ۾ چڱو بھه
مباحثو ٿيو هٿو ۽ ڪي دوستيون آيون
هيون ۽ ملاڻا ڪئي فلاس ۾ ڪالڊي ۽ سان
ڪڏ وڃن مگر اهي مڙهي دوستون نابڪال
ٿيون.

ان لہراؤ کی آلوچا کندی گالڈیجی،

ہو کر اپنا جو وسیلوں میں ورنا آئی۔
 انہوں نے سہلی کی بھانپ وارہ آئی۔
 منہتر جو ان کی پوچھ آئی کہ اوہیں
 میں وہ آچو؟ میں کی سمجھتی ہی
 کوشش کرہو، منہتر اصول کہ کہیں کی
 رنڈا آئی ہو کہ آئی کہ وہی خولی ہوتی
 یا پھر نا لکھ، ہر ہلا پکھ سنکھ ہی
 یہ خلاف مان کہیں نہیں؟

مٺون وانٺسراء سان ڳالهين ڪندي
 چڻڪي پنهنجي وس ۾ هٿن مان مٺو
 تمام مٺيءَ طرح هن تي زور آندو ته
 پڳتسڪهه ۽ سندس ساٿين جي جان بچائي
 وڃي. وري ۲۳ مارچ والسراء کي خط لکيو
 جنهن ۾ پنهنجي دل سموري اولي ڇڏي ٻيو
 ان جو نه الز ڪين ٿيو. مون اميد رکي
 هئي ته والسراء اُٺار ٿيندو پر اها اميد
 اڃائي ڏيئي. نه رڳو مون پر اها اميد
 پنهنجي ملڪن موهن مالوڪي ۽ ڏاکڻو ساڀرو
 پڻ ڏاڍو پاڻ پتوڙيو.

[illegible]

۱- حسن حبیبی ۱۰۴۲ نم نو کری
ادکا

ڇهون دورو

مهاتما گاندھيءَ جو ڇهون دورو سنڌ ۾ انڊين نيشنل ڪانگريس جي مارچ ۱۹۳۱ع واري اجلاس جي موقعي تي ٿيو. مهاتما گاندھيءَ جو سنڌ جي ڪانگريس ڪاربه ڪرڻاڻن ۽ ڪراچي جي شهر واسين هڪ ڪاربه ۾ آسار سان مدد ڪئي هئي، خاص ڪري ڪراچي ڪارپوريشن جو ميئر جمشيد مهتا، تن کي وڏو داد ڏنو جو رڳو ۲۵ ڏينهن جي اطلاع تي هنن شاندار پريڪٽ ڪري ڏيکاريو جو ڪانگريس نگر ۾ ويهه هزار ٻيليگيت ۽ ملاقاتين جي وهائڻ جو پريڪٽ ٿي ويو ۽ ڪانگريس جي اجلاس لاءِ عاليشان ويو سٿا ڪئي ويئي، جنهن ڪري کليل آڪاس جي هيٺ اجلاس هلايو ويو. ڪانگريس منڊپ سان گڏوگڏ ڪادي پرورشجي به لائائي مقدار تي اسٽاپن ڪئي ويئي جنهن جي رولق توڙي وڪرو ٻئي تحسين جوڳا هئا.

مهاتما گاندھيءَ، سرحد جي گاندھي خان عبدالغفار خان ۽ ڪانگريس پريڪٽ ڊنٽ سردار پٽيل ۽ ٻين سڀني ڏس جي اڳواڻن جي رهڻ جو پريڪٽ به ڪانگريس نگر ۾ ٺاهيل ڪيائين ۾ ئي ڪيو ويو هئو ۽ ڪاڏي پيٽي جو بار ڪراچي جي ڪچي واپارين جي منڊل پاڻ تي کنيو هئو جنهن ڪري سٺي ۽ سستي رسوئي سڀ لاءِ موجود ٿي سگهي. ۲۶ مارچ تي مهاتما گاندھيءَ چئجي ته، ڪانگريس اجلاس جو اڌڪهاڻن ڪيو ۽ چيائين:

”مرحبا ڪاميٽي جي مهر بالي سان

اسين اڄ چئجي ته سنڌو ايشور جي چير هيٺ گڏ ٿيا آهيون ۽ اچو ته ايشور جي اوت وٺي پنهنجو ڪاربه شروع ڪريون. اسان پنهنجي آزادي حاصل ڪرڻ لاءِ سنائن سٽيه ۽ اهڙا جو مارڪ ورتو آهي. اچو ته ايشور جو ڏنل قول ياد ڪريون ته جيڪو سٽيه جو سنڌو پر سوڙهو مارڪ وٺي ٿو سو ڪڏهن هارائي ٿو ۽ اهڙيءَ طرح پنهنجو آسار ۽ سرڌا وڌايون.

سردار ڀڳت سنگھ کي قاضيءَ ڇاڙهي سرڪار ملڪ سان وڏي چيڙ ڇاڙ ڪئي آهي. مولڪي به ڏاڍو ڌڌڪو آيو آهي جو مون اميد ٿي ڪئي ته ڀڳت سنگھ راج ڪرو ۽ سڪندرو جي جان بچي پوندي. قاسمين اچڻ جو ٻڌي نوجوان مون تي ڌمڪيا آهن ۽ مولڪي هنن ڪارا گل ڏيکاريا. پر منهنجي دل انهن جوانن لاءِ ڪاوڙيل نه آهي. جيڪو سڀوا ڪرڻ گھري ٿو ان کي ڪاوڙ ڪرڻي نه آهي. انهن جوانن کي ڪاوڙ ڪرڻ جو سبب آهي ۽ نه مولڪي. پر انهن جوانن کي مان ٻڌائڻ چاهيان ٿو ته اوهين جارا هوا نئين کان اڳهه مان ڪڙمين مزدورن جي سڀوا ڪرڻ لڳو آهيان. مان ڪڙمين ۽ مزدورن سان گڏ رهيو آهيان ۽ پنهنجي جند انهن سان جوڙي اٿم. منهنجو سر جنتا جي ملڪ آهي ڪير نه بلڪه ۾ منهنجو سر ڪوري وٺو. منهنجو سر وٺڻ لاءِ اوهان کي ڪا تياري ڪانه ڪرڻي پوندي. مون ايشور کان سواءِ

ٻڌيمان جو توڙين مورڪ جو، سنت جو توڙين پاپيءَ جو ايشور هڪ ئي آهي.

۽ هر هنڌ لاهڻءَ بادگار بند ۾ پيا ٿي ٿاڻون وڍندي سنڌ جي آخري اسٽيشن چوڙ ٿاڻن. سنڌ ۾ رڳو ٿاڻو ٿي ٿو ٻس هڪ بونڪه ڪاري ڪرڻا ۽ لالچيتراءَ جي لوڪ سڀوا منڊل کي ٿي ٿي. سري سيوڪرام ڪر مڇند هسو ٿڏهن کان منڊل جو ميمبر ٿي ڏيس هي سڀوا ڪري رهيو آهي ۽ ڳڻڻ سالن کان منڊل جو ميمبر ٿي رهيو آهي.

حيدرآباد ۾ ڀڄڻ سان اول مهاڻا ڪانڌي عام ميڙ ۾ ويو ۽ ميونسپلٽيءَ جو مالٽر ورتائين. ڪانڌي ۽ کين چيو ته اوهان کي شهر منجهان شراب پيئڻ جي عادت ڪسي هئائڻ ڳوڙجي. ڪانڌي ٻيو حيدرآباد ضلع ڪالنگرس ڪاميٽيءَ جي جڳهه ٿي قومي جهنڊي چاڙهڻ جي رسر ادا ڪئي. چيائين ته قومي جهنڊو ڏيس جي سومان هي لڏائي آهي جنهنجي شان پيائڻ لاءِ ٺاهڻ قدم پيڻو آهي توڙي اڪيلو هڪ چٽو وڃي پجي. جهنڊي جي عرصه پيائڻ لاءِ حان ٿڏي پوي نه اها به واري آهي. ان بعد ڪالنگرس اسٽان ۾ ڪانڌي ۽ لالچيتراءَ جو فوٽو اسٽاپ ڪيو. شهر ۾ چيائين ته لالچيتراءَ پنهنجي جومات ۾ ديش جي آزاديءَ لاءِ لڙيو ۽ ان لاءِ ئي حسان ٿاڻين ۽ سندس تصوير رکڻ سان اوهان لاهي ۽ جي آدرشن لاءِ آدر ٿي بڪارو آهي. پر هي فوٽو ٽوڙائي موڙي بوجا مثل ڪري وڪڙو نه آهي ٻو سڄي معنيٰ ۾ بزان پرڻهئا ڪري مڇڻ ڳوڙجي. ڏاڻن جي مڃڻ ۾ ڀڃڻ ۾ پڻيون پنهنجون مڏيون، ڳوڙيون ۽ ٻيا سونا مڙيا خوشيءَ ۾ ٿاڻي لالچيتراءَ بادگار بند لاءِ ٿا.

پنگن جي مڃڻ ٻيو سماج مندو ۾ ٿي جم ڪانڌي ۽ کين چيو ته پنهنجي اڏاڻ لاءِ خراب عادتون ڇڏڻوڪ جوڻا ڪرڻ، شراب پيئڻ ٽرڪ ڪري مڻائي سان رهڻ سکو. ڪانڌي ٻيو جئين ۽ ڪلاڻ (ڪلن جا ڪم ڪندڙ) جي ميڙ ۾ ويو.

مروڙ خاص ۾ ميونسپل مالٽر ۽ ٻياڪ ميٽنگ ٿي.

دوري جا تفصيل: ۳ کان ۵ فبروري ڪراچي، ميونسپل مالٽر وغيره. اوڳو ۵ هزار

۷ فبروري

حڪم آباد ميونسپل مالٽر وغيره

۱۰ فبروري

سکر ميونسپل مالٽر، عام ميڙ

۱۱ فبروري

روڙي عام ميڙ. ڪل اوڳو ۷ هزار

۱۲ فبروري

ٻرڻ، ٿاروشاهه، نوشهرو، پدعيدن عام ميڙ،

ڙالن جا ميڙ وغيره

۱۴ فبروري

حيدرآباد، ٻڏين، ڪوٽڙي عام ميڙ. ڙالن جو ميڙ

۱۵ فبروري

مروڙ خاص عام ميڙ. ڙالن جو ميڙ

ڪل اوڳو ٿي ۷۲۹۹۶ رپيا ۱۲ آڊ ۳ پايون.

مهاڻا ڪانڌيءَ هن دوري بعد اچيو هن طرح پنهنجا اڌگار ظاهر ڪيا:

”مون کي پارٽ ۾ سڀ ڪجهه ڪش ڪري رهيو آهي. پارٽ ۾ اهو سڀ آهي جو اڄ آٿارون رکندڙ منڊل چاهي سگهي ٿو. پر حڏهن مان ٻهريون ڏنڊ سنڌ ۾ ويس ٿڏهن ڪسان سنڌين منهنجي وچر هڪ سبند ٻڌجي ويو جنهن کي توڙي نه ٿو سگهجي.“

۱۱، ۱۲ رشوت ٿا وٺن سي پاڻ سان ۽ پنهنجي ديش سان ڊوھ ٿا ڪن. — بابو

۽ ميونسپل ۾ ميمبر شيوا ڪرڻ جي پالو
سان گهرن ۽ نه پنهنجي غرض سازڻ لاءِ.
ميونسپل ميمبر ٿيڻ جي لائق آهي آهن
جي پئگي ٿي شهر جي صفائي ڪري ڄاڻن
۽ سڄي ۽ کوٽي ڪير ۽ گيهه جي پڇاڻ ڪري
سگهن.

زالن جي ميٽر ۾ چيائين ته سوراڄ جي
ٽڙائي ۾ توهين به قدم به قدم هلنديون
هلو. پر ان لاءِ اوهان کي سڀا مانا جهڙو
پوئو رهڻ گهرجي پوءِ ئي اوهين وٽر سستان
جون مائٽون ٿينديون. اوهين پاڻ ۽ پنهنجن
ڪنڀائن کي ظلي پنگتي رواجن کان آڇو
ڪريو.

ساختيءَ جي دوري ۾ هر هنڌ
ميٽنگ ۾ جهڳها ماڻهو پئي آيا ۽ ميٽر انتظام
سان هلايا پئي ويا. هر هنڌ لالا لاجپتراه هند
۾ ڪجهه نه ڪجهه ڏاڍي ڏيو. پرين ۾ ٻن
سو شاگردن ڏيڍ سو رپيا ڏنا ۽ ڪنڊياري
جي ۶۲ شاگردن ۴۰-۶۶ رپيا ڏنا. گالڊي
دڪ جو اظهار ڪيو ته مغربي شوق ڳولن ۾
به گهري رهيا هئا خاص ڪري شراب جو
پيشو. مهاڻا گالڊيءَ بد عيدين ۾ زالين جي
ميٽر ۾ چيو ته ياد ڪريو ته ڪرشن پڳوان
جي يادون جو ونش شراب ڪري ناس تي
ويو. رومن سلطنت جو حال به شراب تي
پيڙو ڪيو. زالن کي وڌيڪ چيائين ته
اوهين ستي مثل گهر جون رانديون بڻجو ۽
ستيگرهه ڪري مردن کي شراب جي عادت
کان بچايو.

سنڌ جي هر هڪ اسٽيشن تي حشام ماڻهن
جا مهاڻا گالڊيءَ جي درشن لاءِ ايندا رهيا

باهران درين کان اندر گالڊي ڏي بهاري
رهيا هئا. اوچتو ڪرپالائي کين ڪوڙو پ
ڪڍي. ڇي:

”هٿ ڪا ٺيڻي ويٺي آهي ڇا جو ڏسڻ
بهي ويا آهيو؟ پڇو هتان!“

آچاره ڪرپالائي مهاڻا گالڊيءَ سان اهڙي
هڪ چيڏائي سان ٿي هليو!

انهيءَ ڏينهن مهاڻا گالڊي ڪا گهڙي
ننڊ ڪئي. اٿڻ بعد ڏانهن ته سندس عينڪ
صنڊيءَ تي آهي ئي ڪين. ڪجهه ڳولها
ڪرڻ بعد عينڪ دريءَ تان لڏي ويئي. پر
مهاڻا گالڊيءَ پڇيو ته ڇا عينڪ جتي رکڻ
جي عادت اٿر ان جي بدران ٻي هنڌ رکي
وينس ڇا؟ ڇا مون کان وسري ويو هو ته
عينڪ ڪٿي رکي اٿر؟ جيڪڏهن روزاني
دستور موجب عينڪ صنڊي تي ئي رکيل
هئي ته اتان ڪڇي ڪئن ويئي؟ ان جاچ ۾
اسين لڳي وياسون. ڪلاڪ ٻن بعد خبر
پيئي ته هڪ ٻالڪ جو مهاڻا جي ننڊ وقت
ڪمري ۾ درشن ڪرڻ لاءِ گهڙي آيو هئو
تنهن صنڊيءَ تان عينڪ کڻي دريءَ تي
رکي هئي. جڏهن ٻالڪ اها ڳالهه مهاڻا
گالڊيءَ کي ٻڌائي تڏهن کيس سنتوش آيو
ته هنن نيم ۾ ڪا به پيڪڙي ڪانه ڪئي
هئي ۽ نه ويسر ٿي هئس. مهاڻا گالڊي
جي سنير رکڻ لاءِ پاڻ تي ٻسڻ ڪرڙي
نظر هئي.

سکر ميونسپالٽيءَ پنهنجي ماڻهن ۾ لکيو
هئو ته ميونسپالٽيون سوراڄ حاصل ڪرڻ
جو ساڌن آهن. گالڊي ڇي ڇيو اهو تڏهن
جڏهن ميونسپالٽيون سرڪار کان آزاد هجن

مشينن جو پرچار ڪرڻ هنسا جي جڙ آهي، انڪي ڪڍڻ مشڪل آهي،
شايد هنسا کي ڪڍڻ کان به وڌيڪ مشڪل. — بابو

حوالو ۾ چيو:

”اوھڙن ۾ رٻڙا ٻل پڙهندڙن کي مڃولسپل چونڊڻ ۾ وقت جو حق ٿيڻ آھي سوسٽر، پر شاھ ھوھڪ بالغ، لي، ٽاريءَ کي وقت جو حق ملڻ گھرجي. ڪراچيءَ ۾ ٻيڙي مڃولسپلٽيءَ کي جلد پڙھڻ ڪرڻ گھرجي ھيئن سڀني کسي صفائي سان پاڻن ۾ بند ٿيل ٻج کي وڃي اڏي ٿي گھر ٻيٽيائون رھي.“

ڪراچيءَ جي پرائم منسٽر جي راءِ تي شاھ ۾ به وڏو چٽو غريب ماڻھو جي ڏينھن جو ٻيٽ قوم ڪمائڻ لاءِ پورھيو ڪندا ھئا ٽن کي راءِ جو علم ڏيڻ ۾ ئي آئي. اتي مڃولسپل چيو:

”غريبن جي ٺھڙائي شيوا ڪرڻ ٻيڙي پوٽر ايشور ڀڳتي ٻي آھي ٽي ڪار. شاھوڪار پنھنجي عئل جي وڌائي ۽ آڪڙ ۾ ايشور کي وساري ٿا ڇڏين ۽ ايشور جي عستي کان به انڪاري ٿا ٿين. پر ايشور نه غريبن جي گھٽ ۾ وڌايو آھي ۽ غريب نه ايشور کي ٽي پنھنجو آسرو ۽ دشمن ٿا سمجهن، ايشور سان ٻڌبا ٻيا آھن. غريبن جي شيوا آھي ايشور جي شيوا.“

مڃولسپل گاندھي سان آڇاڙو ڪرڻ پالائي نه ھن دور ۾ ٿي آيو ھو ۽ ھڪڙي اڻاھ ماڻھو مڃولسپل جي درشن لاءِ ڪاھي ٿي آيا تنھن انتظام ۾ رڪڻ ۽ مڃولسپل کي آرام سان پنھنجو ڪم ڪرڻ ڏيڻ جو بار ھن جي ٻاڻ تي کيس ھو. مگر ۾ مڃولسپل گاندھي شري جو ٽرام وٺيا جي گھر ۾ رھيو ھو. ڪي ماڻھو

شري پوسٽر ٽيلو ٺاھي ھوان وقت سنڌ پاران ڪالنگرس ڪاميٽيءَ جو جنرل سڪريٽري ھو سو مڃولسپل ٽو ٻڌائي ۽ مڃولسپل گاندھيءَ کي ھڏھن ڏينھن ڪڍي وٺي ۽ دور ۾ لاءِ به ڏينھن وڌيڪ ڏيو ھيئن سنڌ جي مگر شيون ۾ لوڪن کي درشن ڏيئي سگھو نه مڃولسپل گاندھيءَ شوما وڌو ۽ ھوھڪ ڏينھن لاءِ يادگار ٿيندڙ ٻيٽ، ھزارو ٻيا وڃيائون جو شرط خوشيءَ سان قبول ڪيو ويو. سنڌ مان ۱۳ ڏينھن ۾ ۷۳ هزار رٻڙا ٻڌبا. انهيءَ دور ۾ ئي مڃولسپل گاندھي ۽ ٻي ڪراچي، لاڙڪاڻو، ڪنگر آباد شڪار پور، مگر ۽ مڃولسپل خاص وڏو پر لوايشاه صلح جي ساعت جي شيون بدعديتن، پوٽر لو شوري ۽ ٽاروشاه ۾ پڻ ويو ۽ چائين ۽ ۱۹۲۱ع ۾ ھو بدعديتن ۾ پوٽر اسٽيشن تي کيس ھاڻا ۽ وڏو ھو ۽ لوڪ ماڻوس ٿي موٽيا ھو ٽن کي ڏل التام ۽ ٻي دفعي اوھان وقت ايندس تنھن جي پالنا ڪرڻ لاءِ ايشور کيس حياتي ڏني.

ڪراچيءَ ۾ عام مڃولسپل ۴۳ هزار رٻڙن جي ٻيڙي لڇيٽراءِ يادگار ٿيندڙ لاءِ مڃولسپل کي ٻيٽا ڪڍي وٺي ھيئن ئي مڃولسپل چيو:

”لالا لڇيٽراءِ ھو سچو يادگار آھي سوراج حاصل ڪرڻ ھيئن لاءِ لاڳي ڏيھ ليڪالي سڄي قيد ڪاٽيا ۽ پوليس ھون لھيون سٽائين ۽ شھيد ٿيو.“

مڃولسپل پاران ڏنل مڃولسپل ھندستان جو پوسٽ لڪ پوسٽ، ڪراچيءَ جي آڏيندڙ، ٻاري واريءَ ۽ ھن مڃولسپل جي پوٽر ٻيٽ شري جمشيد مينڻا پڙھيو. مڃولسپل

پوٽر ٽا اخلاقي ٻل آھي ۽ اخلاقي ٻل جسماني ٻل کان ھزار دفع وڌيڪ آھي.

پنجون دورو

ڀارت جي آزاديءَ جي شروعاتي اڻياس ۾ بال - لعل - پال جي هڪ اڀر سنڌ ۾ موري اچي ٿي. لوڪ مان به بال گنگاڌر ٿاڪر، پنجاب جو ڪيسري لالا لاجپتراءَ ۽ بنگال جو بھادر لڙاڪو پين چندر پال. لالا لاجپتراءَ هڪ لائني ويڪٽي هو، ديس جي محبت سان ٻين ويراڻا جو مجسم روپ ۽ ٽياڳ ۽ قربانيءَ جو پتلو. هن جو مرنو عالیشان نموني ٿيو جو هو لاهور ۾ سائمن ڪميشن بائڪاٽ جي تھڪ جي سلسلي ۾ ڪڍيل سرڪس جو مھاندار هو ۽ هن پنهنجي شري ٿي پوليس جون لائينون کاڌيون ۽ انهن ڪري رسيل ضرب وڳهي سندس سر ڳواس ٿيو.

مھاتما گانڌيءَ سندس مرنو ٿي لکيو:

"Lala Lajpatrai is dead. Long live Lalaji. Men like Lalaji can not die. Lala Lajpatrai was not an individual, he was an institution."

"لالا لاجپتراءَ جو مرنو ٿيو آهي. لالا

امر آهي. لالا لاجپتراءَ جهڙيون ويڪٽيون

سر ڳواس ڪونه ٿينديون آهن. لالا لاجپتراءَ

محض هڪ ويڪٽي نه هو. هو نه هڪ

سنڌا هو."

لالا جي پنهنجي جيون ۾ پنجاب ۾ هڪ

سارو جنگ ڪاري لاءِ سنڌا 'لوڪ سبھوڪ منڊل'

Servants of the Peoples Society

نالي سڏائين ڪئي هئي. لالا لاجپتراءَ جو شروع

ڪيل ڪاري سندن مرنو بعد بند نه ٿي

۽ هلندو هلي، ان لاءِ مھاتما گانڌيءَ

"لاجپتراءَ فنڊ" ڪنو ڪرڻ جي مقصد سان

هندستان جي ڪشم ٿي نڪتو ۽ ان ڪشم

جي دوران ۾ هو سنڌ ۾ به آيو.

مھاتما کي ڏاڍو ارمان ٿيو ۽ جھرامداس کي چيائين ته مان نه جاڳيس ٿي ۽ حيران هوس نه گاڏي بيٺي ڇو آهي. سو مونکي ڇو ڪين ٻڌايو. مھاتما انجام ڪيو ته وري سنڌ ۾ ايندس ته ساهتيءَ ۾ اچي هن ڳالهه جي پوري ڪندس ۽ هو واقعي ۱۹۲۹ جي دوري ۾ ساهتيءَ ۾ آيو ۽ انجام پورو ڪيائين.

مھاتما گانڌيءَ تي لوڪن جي امنگ جو نهايت انوکو اثر ٿيو ۽ رديارٿين جو ڪاريه ڀڳت ڪيس تحسين جوڳو لڳو. ديوان مولچند گانڌيجيءَ کي چيو ته اوهان سنڌ لاءِ رڳو هفتو ڏنو جنهن ۾ ڪم نه اڏورو ٿي ٿيو. مھاتما گانڌيءَ ٿهڪ ڏيئي ورائيو باقي اڌ هنن لوجوانن لاءِ ٿو ڇڏيان. مھاتما جي واڻي بھارت ٿي ٿيڻي هئي! اهي جوان ايندڙ ۲۵ ورهيه ٿي سونٽرنا سنگرام جا بالڪا بھادر يوزا ثابت ٿيا.

لوڪن جي شردا ۽ امنگ جو مھاتما گانڌيءَ جي دل تي اهڙو گھائو پريائو پيو جو ان دوري جي باري ۾ مھاتما پاڻ لکيو:

The bubbling and almost embarrassing enthusiasm of the people was a soul-stirring sight.

"لوڪن جو چولين جيان اٿلندڙ ۽

ذري گھٽ منجهائيندڙ اُتساه هڪ دل

اُٿار ايندڙ درشيه هو."

هن وڌيڪ لکيو:

"سنڌ ۾ گھڻو ڪجهه ڏٺو جو آشا جنگ

آهي. سنڌ ۾ اهو سڀ ڪجهه موجود

آهي جو ٻين پراڻن ۾ آهي. ڪاريه ڪرنا

آهن، ٺاڻو آهي ۽ قابليت آهي. سنڌ چاهي

ته ملڪ جي اڳواڻي ڪري سگهي ٿي."

ڀاڳ ۾ ڀاڳ مندرن ۾ به ڀاڳ دل رکندڙ شردالن کي ايشور جو درشن ٿيندو آهي.

وڊ پالڊ علي دغا هئا جڏهن مهالما کالڊي اتي آيو، هڪڙو ڪالنگر پڻ جي هڪ هيٺ ۽ ٻيو سرگواسي ڊاڪٽر ليلا رام لوسنگهداس ٿر وائيءَ جسي هڪ هيٺ، جو خود ڊاڪٽري ڪاليج ڇڏي هليو آيو هو.

روهيءَ ۾ وري سرگواسي هاسپتال پنهائي هو پر سڌ تعليم دان به هو نه وري سمجھ ۽ ٿور ڳرو به هو، سو ڏوٿي ڏکائي ورتو هو. هن دوري ۾ مهالما کالڊي ساڃي ۽ رجي نه سگهيو ۽ ساڃي لواسي ٿاڻو لراس ٿيا. ڏليل پڻ وڳرام موجب پڌر عيڏن ستيشن تي هزارين ساڃي لواسي اچي ڪنا ٿيا هئا جو فيصلو ٿيل هو ته مهالما پلٽڻار ٿي ٿي لهي ٿر پڻ ڪندو جنهن لاءِ شري مانسنگهه چوڙيل سکر وڃي اڳي ٿي بندوبست ڪري آيو هو. بس ٻيل هدايتن موجب ماڻهو بلڪل انتظام ۾ رهيا ۽ ڪو لغو ڪوڊ هسپتالون ۽ مهالما جي جهڙو ڪو نه پڪاربا تون.

هاڻ ڇا ٿيو هو مهالما کالڊيءَ جي دل تي اثر ويٺل هو ته روهڙي کان پوءِ گاڏي لوابه شاهه ۾ پهتدي اڪري سمهي پيو. پڌر عيڏن ستيشن تي گاڏي بيٺي ته مهالما ڪجهه سڃاڻه ٿيو هو ۽ واٽرو ٿي ويو ته گاڏي هتي ڇو بيٺي. هوڏانهن شري جهرامداس ائين سمجهيو ته مهالما لندڙ آهي سوهن کيس اٿارڻ ليڪ ته سمجهيو اڪري ڪنا ٿيل ماڻهو تمام لراس ٿي ويا. لوابه شاهه جي ستيشن تي مهالما جاڳيو ۽ پڇيو ته ميٽڪ جو ڇا ٿيو. شري جهرامداس کيس ٻڌايو ته ماڻهو نه پڌر عيڏن تي اچڻا هئا ۽ آيا هئا پڻ اوڻا لکي لند هئي ۽ مون اوڻا لکي نه آيا پڻ.

مولڪي وڏي بنگلي ۾ ورائي جي ڪوٺڙي ضرور سم آهي. مان نه هوند هڪ بنگليءَ جي جهوپڙيءَ ۾ رهڻ ۾ وڌيڪ خوش ٿيسان. پڻ پوءِ مهالما اعلان ڪيو ته شري مولچند مون سان ٻالهيون ڪيون آهن ۽ هن ٻڌايو آهي ته سندس پتا ڊپٽ پرمي هو ۽ ٿور سال ڪالنگر پڻ ۾ شريڪ ٿيندڙ هو ۽ هن به وڪالٽ ڇڏڻ جو فيصلو ڪيو آهي. پوءِ هو ۽ ديوان جهرامداس وڪالٽ ڇڏي آيا ۽ قومي ڪورٽ جا جڳهه ٿي رهيا.

شڪار پور ۾ مهالما کي پر سڌ بچاج ڪٽنب جي هڪ ٿورڊ سيم ڇيلا سگهه سترام سگهه جي بنگلي تي لائو ويو. هتي نه مهالما کالڊيءَ جي اچڻ کان اڳ ۾ ئي پاش پڙي چڪي هئي. ۱۰ لروريءَ تي نرطالڊ سرڪار سڄي هندستان ۾ جنگ جي جيتڻ جي خوشيءَ ۾ امن جو ڏينهن ڪري ملهائڻ جو فيصلو ڪيو هئو ۽ جتي ڪافي سڪولن ۾ ان ڏينهن چلا ڪري شاگردن ۾ مل ٿي ورائي ويا هن تي لکيل هو ”آزاديءَ عزم“ شڪار پور جي سرڪاري هاءِ سڪول ۾ جڏهن اهو جلسو ٿي رهيو هو ته جلسي جي هلندي سڪول جي لوسٽ اسٽنٽ سرگواسي پڻ ولسر ناراجند ڪاجرا اتي اعلان ڪيو ته هن سڪار جي هڪ هيٺ ته عزم سلامت آهي ۽ نه آزادي اڪري ان سرڪار جي اوڪري ڪرڻ ڪناهه آهي. ائين چئي هو سڪول مان اڪري آيو ۽ ساڻس گمڻ ڊوائنگ ماسٽر سرگواسي لاهنداس گلومل ۽ ڪيترا شاگرد ملڪ ملڪات ڪري اڪري آيا.

تيجي روم شڪار پور ۾ به شاعري قومي

جيئن ميرڪي نون ۾ صاف پاڻي به ڏيرو ٿي ويندو آهي تيئن اشد هن ۾ شپ ويچار به اشد ٿي ويندا.

ڏٺو ۽ ڏسي نھايت خوش ٿيو.

خلافت تحريڪ ۾ سنڌ جي مسلمانن بلڪل نڪو بهرو ورتو. بمبئي ڪاٺي جي سڀني جيلن ۾ سنڌي راجپوتي قبيلي هندو توڙين مسلمانن موجود هئا.

مهاتما گاندھيءَ جڏهن اهو ۱۹۲۱ وارو سنڌ جو دورو شروع ڪيو تڏهن سڄي ديش ۾ اسڪار جي هلچل بلڪل زور شور سان چالو ٿي وئي هئي ۽ سنڌ ۾ به انجو چڱو اثر ٿيو هئو. ڪيترا ڪاليجي لوجوان ۽ سڪولي شاگرد پنهنجا ڪاليج ڇڏي آيا هئا ۽ سنڌ ۾ پکڙجي ويا هئا ۽ جتي ڪٿي آزاديءَ جو آندولن هلائڻ لڳا يا قومي اسڪول ٻڌايا ڪري انهن ۾ پڙهائڻ لڳا يا ڳولڻ ۾ وڃي جوڙجڪي ڪاريءَ کي لڳا هئا. ڪراچي ۾ ته هڪ سڄو اسڪول ”نيو هاءِ سڪول“ جنهنجو پرنسپال شري تاراچند شهاڻي هئو، سرڪار سان ناتو ٿوڙي، ”سوراج مهاود ياليه“ جي نالي هيٺ هلڻ لڳو.

ڪراچيءَ ۾ سنڌ اسٽوڊنٽس جي هڪ ڪميٽيشن به ٿي هئي شري وڻل ڀائي پٽيل جي صدارت هيٺ. هنن به قطع تعلقات جو ٺهراءُ ڪري ڪاليجي جوانن کي سرڪاري ڪاليج ڇڏي اچڻ جي للڪار ڪئي هئي جنهن ڪري ڪاليجن ۽ اسڪولن مان ڪيترا سارا وڌياري قطع تعلقات ڪري آيا ۽ جن جو هو جدا جدا ضلعن جا رهواسي هئا تنهن ڪري سنڌ ۾ سڀني وڏن شهرن ۾ هڪڙا اٽساعي تعليم يافت قومي سپاهي ملي ويا جن هر هنڌ ڪانگريس ڪاميٽيون ٻڌايا ڪيون ۽ اسپيوڪ هلچل جو سندس گهڻيءَ

گهڻيءَ ۽ گانو گانو ۾ پڄاڻي ڇڏيو. انڪري مهاتما گاندھي پنهنجي دوري ۾ جن به شهرن ۾ آيو انهن جي پسگردائي وارن کانن جي ماڻهن جا حشام بڻ اچي گڏ ٿيندا هئا.

ڪراچيءَ جي عام ميٽر ۾ مهاتما گاندھيءَ کي ۲۵ هزارن روپين جي ڳوٺاري تلڪ سوراج فنڊ لاءِ پيٽ ڪمي وئي. ساڳيءَ طرح ٻين شهرن ۾ به کيس ڳوٺاريون پيٽ ڪيون ويون. مهاتما لکيو آهي ته اسٽرين بلڪل ادارا سان کيس پيٽ ڏني.

مهاتما گاندھيءَ کي سنڌ مان تلڪ سوراج فنڊ لاءِ جي رقمون مليون انهن جو ذڪر بنگ انديا ۾ هيٺين دستور ڏنو ويو آهي:

ڪراچي ۳۰ هزار

شڪارپور ۱۷ هزار

حيدرآباد ساڍا ۷ هزار

سکر ۵ هزار

ڪل سوا چوهاره هزار روپيه سنڌ مان

انهيءَ دوري تي مهاتما کي مليا. هن دوري تي ڊاڪٽر چونڊرام گدواڻي ۽ شري جئرامداس دولترام مهاتما گاندھيءَ سان گڏ هئا.

ان دوري ۾ سکر ۾ هڪ مزددار واقعو ٿيو جو مهاتما گاندھيءَ کي هڪ ٻوٽو وڪيل شري مولچند بيسومل جي بنگلي تي رهاڻو جو بندوبست ڪيو ويو هئو. ڪانگريس ڪم ڪندڙن جي ميٽر ۾ مهاتما گاندھيءَ ٻڌايو ته مون کي ڪن ڪم ڪندڙن هڪ شڪايت جو خط لکي موڪليو آهي ته اوهان کي محض بنگلي ۾ لاهڻ لاءِ هڪ وڪيل وٺ رهائو اٿائون جو اڃا سرڪار جي ڪورٽن اڳيان وڪالت ٿو ڪري. مهاتما گاندھيءَ چيو ته

ظالم ٿيڻ ۽ ڌرم جي پالڻا ڪرڻ بڻي ڳالهينون گڏ رهي نه ٿيون سگهين.

१९३० जे युधि जा निज़ाग

★

लूग सत्याग्रह जे मिलमिले में मद्रास गांधीध जे गिरफ्तार
से अइतरानु देमरिण लाइ जल्लु।

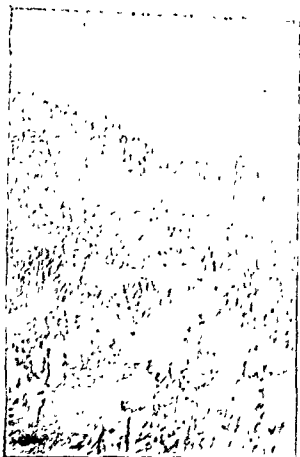
र लोण सताग्रह छी सल्लि र महामा
तादी छी कर्मारी छी नि اعتراض
उं ककारु ला शायि जल्लु

↑

गंधीय मरी मंदल दे मद्रास गांधीध जे गिरफ्तार
से अइतरानु देमरिण लाइ जल्लु।

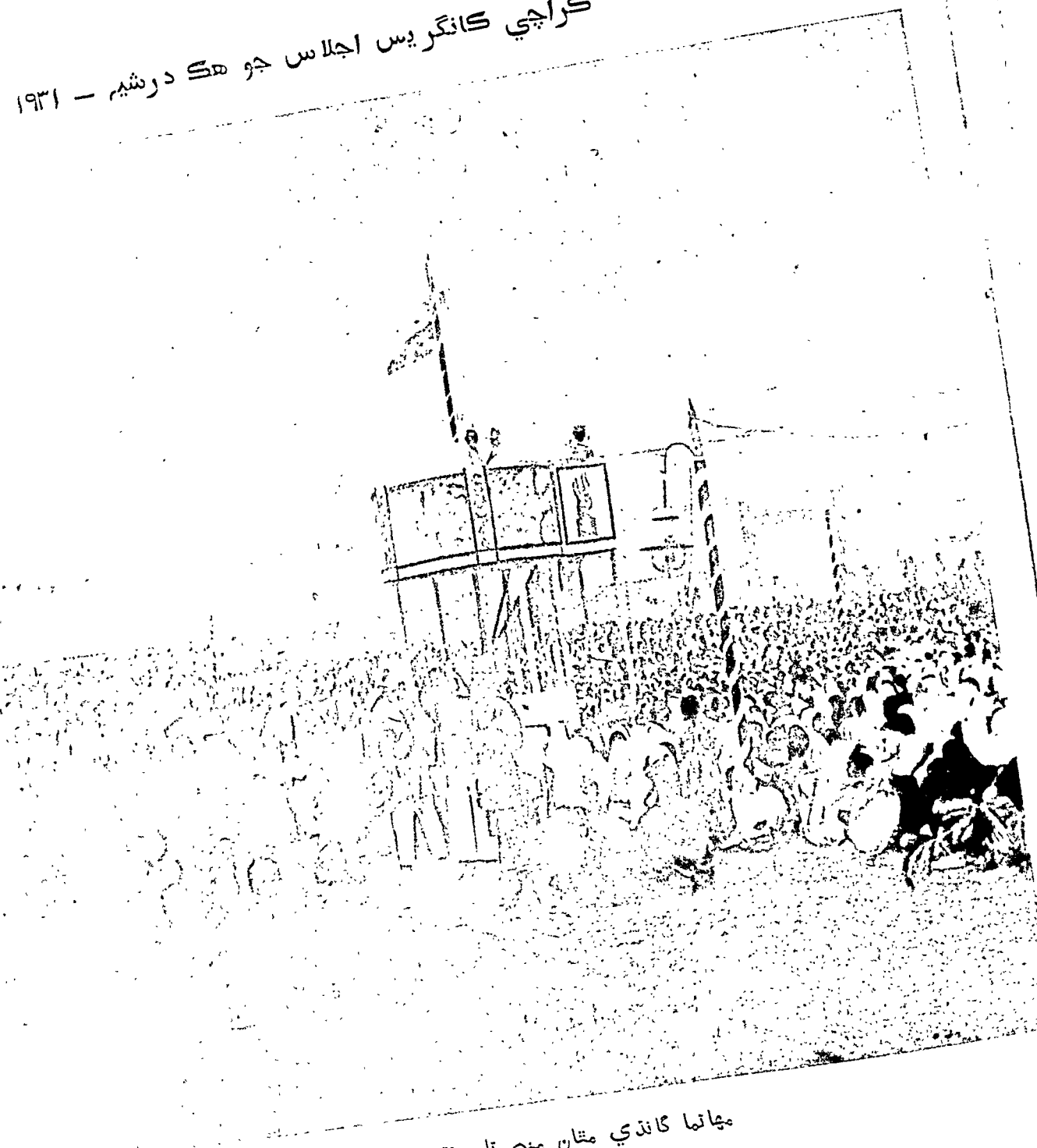
वांश्चरि अश्वरि मंदल देमरिण लाइ जल्लु।
श्रावण छी कर्मारी छी नि
कर्मारी छी कर्मारी छी नि

विदेशी मरी मंदल दे मद्रास गांधीध जे गिरफ्तार
से अइतरानु देमरिण लाइ जल्लु।
वांश्चरि अश्वरि मंदल देमरिण लाइ जल्लु।
श्रावण छी कर्मारी छी नि

ڪراچي ڪانگريس اجلاس جو هڪ درشم - ۱۹۳۱

ميانما گانڌي مٿان منچ تان نثر پڙ ڪري رهيو آهي.

چوٿون دورو

مهاڻا گالڊيءَ جو سنڌ ۾ جوڳون دورو ۽ ڇهون دورو اڻاسڪ ڪري شمار ڪيا ويا آهن. ۱۹۲۱ع ۾ مهاڻا گالڊيءَ انگريز سرڪار کي هندستان مان هٽائڻ لاءِ هو ديس ۾ ۽ ٻيهر يون تترڪ چاري ڪيو هئو. ان سلسلي ۾ سنڌ کي به آديش ڏيڻ لاءِ هو آيو. ڇهون دفعو هو ۱۹۳۱ع ۾ ڪراچيءَ ۾ الڊين لئبل ڪانگريس جي اجلاس جي موقع تي آيو جڏهن انگريز سرڪار ڀارت جي جيتا جي آزاديءَ جي طلب اڳيان سر جهڪايو ۽ مهاڻا گالڊيءَ سان شاهه ڪو چو گالڊي - ارون لاهه جي نالي سان دوست آهي.

۱۹۲۱ واري سنڌ جي چوٿين دور ۾ مهاڻا گالڊي ۲۴ مئي کان ۳۰ مئي تائين سنڌ ٻيهر سنڌ جو گشت ڪيو ۽ حيدرآباد، ڪوٽڙي، ڪراچي، لاڙڪاڻو، شڪارپور، سکر، روهڙيءَ ۽ ميرپور خاص ۾ ويو. ان دور ۾ مهاڻا گالڊي قطع تعلقات يعني اهنسڪ اسهونگ جو لوڪن کي سنڌيش ڏنو. ۱۹۲۱ جي آزاديءَ جي ٻڌ ۾ سنڌ تمام اڳرو ڀاڱو ورتو. هندستان جي ڪنهن به پرالهي کان سنڌ ٻوڙي نه هئي ۽ بمبئي پرنس ۾، آدمشاهيءَ جي لحاظ کان، سنڌ ڪم ڪندڙن جي تعداد ۽ حيل پالڻا ٿي ويندڙن سويتو ٿي سگهيا جي انداز ۾، توڻين لڪه سوراخ ٿيندڙ ۾ چندو ڏيڻ ۾ شايد ٻيهر يون نمر هئي.

سنڌ لاءِ مٿرو ڪيل نشانا بخوري ٻوڙا ڪيا ويا. ڪن اسمن ۾ ٿي سنڌ نشان کان به اڳتي هلي وئي. مهاڻا گالڊيءَ اهو سب ڪجهه

هن کي به گذران ڪواري ٿي کي اٿڻ مان روزگار ملندو. ”سوديشيءَ جو سنڌيش مهاڻا گالڊي شپراسين ٻارن ۲۵ حواله ٿي سڏايل عام سڙ ۾ وري دغابو: ”سوديشي ڇلڇل کي زور وٺائڻ ڪري اوهان کي خلافت جي معاملي ۾ ٻيڙ مدد ملندي. ولايتي ڪيڙي جي بهشڪار ڪري لئسڪيشاپر انگلنڊ جي ملن اتي اڳوڻو ۽ پوءِ انگلنڊ جي ملن جا مالڪ انگريز سرڪار تي زور آڻيندا ته اوهان جي خلافت واري طلب قبول ڪن.“

مهاڻا گالڊيءَ وٽ ٻه ائين به چيو: ”هو هندستاني ملن جي ڪيڙي بدوان آڏاڻن جو ڪيڙو پائڻ ٿو ٿو. هن ملن ٻولس ۾ اڳي هڪو ست ڪٽڻ جو رواج هئو تنهن کي صفا ناس ڪري ڇڏيو آهي. جڏهن طرح ٻولن جو ٻوڙي اڏو ڪم ڇڏو ڪم ست ڪٽڻ ۽ ٻيا ٿو ڪم وڌو ٿي ٿي هٽائڻ ٿو ٿي. هو ڪنهن رال کي پنهجي ٿو ٿو. اندر وڃي ست ڪٽڻ سان چار ٿو ڪٽڻ ڪمائڻ ٿو ٿو. باقي ملن ۾ وڃي ٿو ڪري ڪرڻ زالين لاءِ لڪه نه آهي جو اتي والسا ورڻ غراب آهي. شهرن ۾ رهندڙن جو فرض آهي ته جيڪي به ٻولن ۾ لاهو وڃي ٿو اهو ٿو ڪري ٿو ٿو واسين کي روزگار جو وسيلو ڏين ۽ ٻولائڻ هنن کي هٽائين.

هن دور ۾ ئي بهتاهه جي سرلادوي چوڏاڻي مهاڻا گالڊيءَ سان ساڻ هئي.

سڄي غشا هردڪ ۾ آهي ۽ اتي ئي شمشان به آهي. انهيءَ غشا ۾ رهي وگرن کي ساري انهي رڪ ٺاهڻ سڄو سنباس آهي. — ٻاٻو

بابت پهنجي پسندگي ظاهر ڪيائين. هڪ ته ڪاليج ۾ هندي پڙهائڻ جو پرو بند هئو. مياڻا گاڏي چيو ته هندي ڀارت ورث جي قومي بولي ٿيڻي آهي. وڌيڪ چيائين ته هيئر شاگردن کي انگريزي بولي معرفت علم ڏنو وڃي ٿو جو غلط آهي. ودوانن جي قبوليت آهي ته هندستاني ود يارنن تي انگريزي بولي سکڻ جو ابترو پوءِ آهي جو ان هيٺ سندن مول وڃي شڪستي ناس ٿي وڃي ٿي تنهن ڪري سندن کي اها صلاح ڏنائين ته اوهان کي اول سنڌي پڙها ۽ پوءِ هنديءَ جو اڀياس ڪرڻ گهرجي. ٻي ڳالهه جنهن مياڻا کي سرهائي ڏني سا هئي ته ڪاليج ۾ غالبيتا ٺاهڻ به سڀڪارو ٿي ويو. کين صلاح ڏنائين :

”ٻي دفع اڃان نه ڏسان ته اوهين شاگردن کي ڪهڙو اٿڻ به سڀڪارو ٿا. اڳ زمانو هيو جو ڀارت ۾ جڙيل ڪهڙو نه رڳو هندستانين کي ڏيکيندو هئو پر ملڪان ملڪ ڀارت جي ڪهڙي جي حاڪم هئي. انهيءَ اٿڻ جي ڪمائيءَ ڪري پارلواسي آسودا هوا پر هيئر اٿڻ ۽ ٻيا ڳولن جا هنر هيٺ پئجي ويا آهن. نوجوانن جو فرض آهي ته اٿڻ جي ڪم کي وري زور وٺائين. هن ۾ به ديش لاءِ پريم آهي تن کي وٺائين ۽ ڇڙون ڪهڙيون به سڀڪيون هجن سي ڇڏي سوڊيشي ڪهڙا پيئڻ گهرجن. انهيءَ رستي ئي هزارن ديشواسي زالن ۽ مردن کي روزگار ملندو. جن کي کاڌي لاءِ به وڌيڪ نقص ملن.

اڻاء جي مقابلي ڪرڻ جو هڪ ئي رستو آهي، سرڪار سان اسٽڪار ڪرڻ. آگسٽ پهرين کان اسٽڪار جي هلچل آرٽيپ ٿيندي ان ڏينهن لڪان بند ڪري اڀواس رکي مندرن ۽ مسجدن ۾ پراڻا ڪچو ۽ شاهي ميڙ ڪري ٺهراءُ ڪجو.“

۲۳ جولاءِ ۱۹۲۰ع مياڻا گاڏي حيدرآباد سنڌ ۾ خلافت ڪانفرنس ۾ انگريز سرڪار طرفان خلافت بابت واعدہ شڪني ڪرڻ ڪري قطع تعلقات جي ٺهراءُ جي فاعدي ۾ تقرير ڪندي چيو:

”قرباني ڪندا ته پوءِ هي توڻ ۽ هوائي جتان واري طاعون سرڪار به اوهانجي اڳيان لي-وس ٿي پوندي. پنجاب جي ڪلورن بابت سرڪاري روش ۽ خلافت بابت واعدہ شڪنيءَ مولڪي اهڙو تنگ ڪيو آهي جو مان پاڻ کي آزاد نه ٿو سمجهان پر چوڌاري قيد خان ٿو پسان. مان اوهان مسلمان ڀائرن جي دل جي دڪ لاهڻ لاءِ مرڻ تائين تيار آهيان. مولڪي ان لاءِ جي قاسيءَ تي چاڙهيو وڃي ته مبارڪ نهن ڪري هيءُ ٺهراءُ بهال ڪري آگسٽ تي شروع ٿيڻ واري قطع تعلقات تهرڪ ۾ شريڪ ٿجو. پر جيڪي قطع تعلقات ۾ شامل ٿيڻ کان ڏسرا ۽ اسمرت آهن سي پل هجرت هن.“

خلافت ڪانفرنس ۾ قطع تعلقات ڪرڻ جي فائدي ۾ ٺهراءُ بهال ڪيو ويو.

۲۴ جولاءِ تي مياڻا گاڏي حيدرآباد جي سنڌ تشنل ڪاليج ۾ ويو ۽ اتي ٻن ڳالھين

ڌرم انسان جي من جو معاملو آهي، انسان ڄاڻي ۽ انجو ايشور.

ٽيون دورو

ٽيون دفع مهاڻا گاندھي حيدرآباد ۾ علامه ڪانگريس ۾ شامل ٿيڻ لاء آيو. ۲۲ جولاءِ ۱۹۲۰ع تي ڪراچيءَ پهتو. هندراج بلدينگ کان ڪانڊ ۾ مهاڻا لڏو هئو ۽ ڀرسان ڊي. جي. سنڌ ڪاليج جي هاسٽل ۾ پڻ شاگردن سان گڏيو. سانجهيءَ جو عيدگاه مٿان تي شاهي ميٽنگ ٿي جنهنجو پوڙ پڊنت پروفيسر ٿانورداس ايل. واسواڻي (سڏو واسواڻي) ٿيو. ميٽنگ ۾ مهاڻا گاندھي، ڊاڪٽر ڪپلو، مولانا شوڪت علي ۽ سبب لوڪامل جهيلارام ڳالهايو.

مهاڻا گاندھيءَ چيو:

”ٽو نه هڪ لک الگر ٻه ٽيهه ڪروڙ هندستانن تي راج ڪن ٿا! پر جيڪڏهن توهان ۾ شڪتي آهي ته اوھين مائٽر پوميءَ کي آزاد ڪري سگهو ٿا. اوھان کي خون ٽپو بوندو ۽ انگريزن جو خون، ٻي اوهان کي پھنجو خون پيتا ٽپو بوندو. ان لاءِ مڙد ڪين، مڙد اهي هنڪي روحاني قوم هجي، آتم شڪتي هجي. اوهان کي ودوان پروفيسر واسواڻي نه ٿيو آهي پر ڪٿي يعني آتم شڪتي وارو ساهي. ساهي جي ثابت قدم ٻنهن ٻنهي ڪمن وچن، ارهن اعزاز مضبوط ارادي وارا ساهسي ٻنهي هنڪي ڪو هٿائي نه سگهي. ٻين جو خون ڪوڙ يا سرڪاري حاويون جلائڻ بھادري نه آهي. سرڪاري جاويون نه قوم هجي ملڪيت آهن. پنهنجي خون جي پٽا ٽپو ۾ ئي سڄي بھادري آهي. سرڪاري

پني ڪٿي آهي ۽ هينئر مليل وجهه نه وڃائڻ گهرجي ۽ اهڙي طرح ٻارو ماڻا ٽالين فرض اڏائي ڪوڙ گهرجي. واپارين کي نه ٽڌي هو بهارو ٽپي جي موقع وڃائڻ نه گهرجي. پنهنجي ملڪ جي بچاءَ ڪوڙ سان اوھين پنهنجي ٽڌن جو سئيءَ طرح سان بچاءَ ڪري سگهندا.

۲ مارچ تي گاندھي ڪراچيءَ ۾ هوم رول ليگ جي آفيس ۾ به ويو ۽ حاضرين هنر گيتا شاگرد هرا ٽنڪي *Passive Resistance* ۽ ٽياگ جي نالدي ۾ سمجھائي ٽالين. شري جهليل پورام کانولس سٿاگرهه ٻارو سوال پڇيا جن جا گاندھيءَ آڻيڪا جي آڇي جي بيهاد تي جواب ڏنا.

سنڌين ۾ جيڪا ٽپاڪوڏار ڪوڙي ٻالڻ جي عادت آهي تنهنجي خلاف هڏايم ڪيائين. ڪنهن پچس نه لون ٻرين اڳياڙو چوڻو گھمين ته جواب ٽالين نه مان ٽياگ اعتبار نه ڪندس ته هٿا منهنجي سڃاڻيءَ ۾ وشواس ڪنهن رکندي. ٻارو ديش غريب آهي. ڪوڙن تي ايترو خرچ ڪوڙ بدوان غريبن جي مدد ۾ ٿاڻو ٽپو گهرجي.

گاندھي هر ديو باني ڪبا وڌالهه ۾ به ويو. گاندھيءَ لکيو آهي ته بستي، ڪراچي، لوڙي ڪلڪتي ۾ بهتد انسا پريا مڙ ٿيا جي علجل شروع ڪوڙ وٽس جي اسيد کان گهڻو سرس هئا. تهنه اهو لکيو هو سرڪار مٿو لاريچ کان اڳي ئي شرابو مزدورن کي هندستان کان ٻاهر موڪلڻ تي بندش وڌي. اهڙيءَ طرح گاندھيءَ جي ۲۲ وٽس کان چالو ڪوشش ڪامياب ٿي.

جيڪي ڪرين سو منهنجي نعت ڪري هو ٽنڪي اريڻ ڪر، اهو گيتا جو واکي مان هر گهڙيءَ ۾ گهڙي پڙهندو آهيان. — ٻيو

بابٽ پنهنجي پسندگي ظاهر ڪيائين. هڪ
 تہ ڪاليج ۾ هندي پڙهائڻ جو پڻ بند ڪيو.
 مهاڻا گانڌي ڇيو تہ هندي ڀارت ورث
 جي قومي بولي ٿيڻي آهي. وڌيڪ چيائين
 تہ هيئر شاگردن کي انگريزي بولي معرفت
 علم ڏنو وڃي ٿو جو غلط آهي. ودوانن جي
 قبوليت آهي تہ هندستاني ودوانن تي
 انگريزي بولي سکڻ جو ابترو پوءِ آهي
 جو ان عيبت سندن مول وڻڻ شڪتي
 ناس ٿي وڃي ٿي تنهن ڪري سنڌين کي
 اها صلاح ڏنائين تہ اوهان کي اول سنڌي
 پڙها ۽ پوءِ هنديءَ جو اڀياس ڪرڻ گهرجي.
 ٻي ڳالهه جنهن مهاڻا کي سرهائي ڏني
 سا هئي تہ ڪاليج ۾ غاليجا لاهڻ به سڀڪارو
 ٿي ويو. کين صلاح ڏنائين:

”ٻي دفع اڃان تہ ڏسان تہ اوهين
 شاگردن کي ڪپڙو اٽل به سڀڪارو ٿا.
 اڄ زمانو هيو جو ڀارت ۾ جڙيل ڪپڙو
 نه رڳو هندستانين کي پڪيندو هئو
 پر ملڪان ملڪ ڀارت جي ڪپڙي جي
 هاڪ هئي. انهيءَ اٽل جي ڪمائيءَ
 ڪري پارلوا سي آسودا هوا پر هيئر اٽل
 ۽ ٻيا ڳوٺن جا هنر هيٺ پئجي ويا
 آهن. اوجوانن جو فرض آهي تہ اٽل جي
 ڪم کي وري زور وٺائين. جن ۾ به
 ديش لاءِ پريم آهي تن کي والنتي
 ڇيڙون ڪپڙيون به سڀڻيون هجن سي
 ڇڏي سوديشي ڪپڙا بهروڻ گهرجن.
 انهيءَ رستي تي هزارن ديشواسي زالن ۽
 مردن کي روزگار ملندو.
 جن کي کاڌي لاءِ به ويلا به لڌا ملن،

انياءَ جي مقابلي ڪرڻ جو هڪ ئي
 رستو آهي. سرڪار سان اسهڪار ڪرڻ.
 آگسٽ پهرين کان اسهڪار جي هلچل
 آرٽ ٿيندي ان ڏينهن دڪان بند
 ڪري اپواس رکي منڌرن ۽ مسجدن ۾
 پراڻا ڪچرو شاهي ميڙ ڪري ٺهراءُ ڪچرو.“
 ۲۳ جولاءِ ۱۹۲۰ع مهاڻا گانڌي حيدرآباد
 سنڌ ۾ خلافت ڪانفرنس ۾ انگريز سرڪار
 طرفان خلافت بابت واعدو شڪني ڪرڻ
 ڪري قطع تعلقات جي ٺهراءُ جي فاعدي ۾
 تقرير ڪندي چيو:

”قرباني ڪندا نه پوءِ هي توڻ ۽
 هوائي جهازن واري طاقتور سرڪار به
 اوهانجي اڳيان بي-وس ٿي پوندي.
 پنجاب جي ڪلورن بابت سرڪاري
 روش ۽ خلافت بابت واعدو شڪنيءَ
 موڪلي اهڙو تنگ ڪيو آهي جو مان
 پاڻ کي آزاد نه ٿو سمجهان پر چوڌاري
 قيد خانو ٿو ڀسان. مان اوهان مسلمان
 ڀائرن جي دل جي دڪ لاهڻ لاءِ مرڻ
 تائين تيار آهيان. مون کي ان لاءِ جي
 قاسميءَ تي چاڙهيو وڃي تہ مبارڪ
 تنهن ڪري هيءُ ٺهراءُ بهال ڪري
 ۱ آگسٽ تي شروع ٿيڻ واري قطع
 تعلقات تحرڪ ۾ شريڪ ٿجو. پر جيڪي
 قطع تعلقات ۾ شامل ٿيڻ کان ڏڀرا ۽
 اسمرت آهن سي پل هجرت ڪن.“

خلافت ڪانفرنس ۾ قطع تعلقات ڪرڻ
 جي فائدي ۾ ٺهراءُ بحال ڪيو ويو.
 ۲۴ جولاءِ تي مهاڻا گانڌي حيدرآباد جي
 سنڌ نيشنل ڪاليج ۾ ويو ۽ اتي ٻن ڳالهين

ڌرم انسان جي من جو معاملو آهي، انسان ڄاڻي ۽ انجو ايشور.

پيٽر آهي ته هڪ وقت مرڪب، پر کيس
 اهڙي جھيٽ کان مرڻ وڌيڪ پسند آهي
 يا نه سائنسدن مرضي پر ان ڪري
 اسان ئي چيو جاسوس پوليس مڙهي
 وڃي؟ اسانجي ملڪ ۾ اڻڻاڻي آهن.
 مان پاڻ به اڻڻاڻي آهيان، پر بي قسم
 جو. مان اڻڻاڻي جوانن کي جوان ٿو ته
 جيڪڏهن راج ڪسپنڊڙن Conquerors
 کي تابع ۾ آڻڻو آهي ته اراڪستان جي
 ضرورت نه آهي. اها ڏر جي لڻائي
 آهي. اسن جي ايشور جو پرڳڙاڙيون
 لا نه پوءِ بي ڪنهن جو خوف ڪن
 ڪرڻو آهي، لڪي مهاراجائن جو، لڪي
 جاسوس پوليس جو، نه بادشاهه جارج
 جو. اڻڻاڻي جوانن کي ديس سان جهڪو
 پار آهي ان جو آءٌ قدر ٿو ڪريان، هو
 ديس جي صدقي حسان ڏيڻ لاءِ تيار
 آهن ڏهن لاءِ مان ڪن عزت ڏيان ٿو. پر
 مان کائڻ پيائڻو نه هيسا جو ضرور ئي
 ڪهڙو آهي؟ ڇا غون ڪرڻ لائين؟ جو
 ڪم آهي؟ ڇا شاندار موت حاصل ڪرڻ لاءِ
 هيسا جوتو وٺڻ ضروري آهي؟ ڪنهن به
 شاستر ۾ اهڙي ڪار ڪرڻ روا نه آهي....
 جيڪڏهن مونکي ڏسڻ ۾ اچي ته پارٽي
 جي اڏار لاءِ انگريزن کي هن ملڪ مان
 لڪري وڃڻ گهرجي ته آءٌ اهو ڪلبو ڪلايو
 چئي ڏيندس ۽ اکين چوڻ ڪارڊ مرڻ
 لاءِ نه تيار ٿيندس. پر پر اڇلائڻ وارا
 لڪي منصوبا ٿا ٻڌن ۽ ٻاهر لڪري
 ڏوهه ٻاسڻ کان چوڪن ٿا. ڪي چون ٿا
 نه پر اڇلائڻ وارا جوان نه هجن ها ته

ڪاليد پهنجي ٿر ۾ پر پارٽي جي غريميءَ
 جو ذڪر ڪيو پر هڪ هن پهنڊال ۾
 والبراهه جڏهن بنباد وڃيڻ جو ڪارڊ
 ڪوٺڻن ڇا پئي ڏنو؟ چوڌاري هنرن
 ۽ چوڌرن جي چمڪات هئي جي ڏسي
 پئرس جا چوڌاري به حيران ٿي وڃن.
 هاڻ انهن مونهن ڪڙيل راجائن ۽ اميرن
 جي ڪنگال پارٽي هئا سان پست ڪريو.
 مان او راجائن ۽ نوابن کي چوان نه آهي
 مٿيا لاهي پهنجي ديش ڀائرن آهي
 ڪلياڻ لاءِ ڪم آڻڻ لاءِ ترست پر رڪو
 (راعي) واهه ٽاڙين جو ٽهڪو. مان ٿو
 سمجهيان ته بادشاهه جارج ڪو نوان کي
 حڪم ڪيو آهي ته ائين مٿي کان پهرن
 نائين پاڻ کي جوارام سان چڙهي پوءِ
 هڪ اچو. مان جڏهن شهرن ۾ مختلف
 لهندو ڏسندو آهيان ته ڏهن سمجهندو
 آهيان ته اهو ٿاڻو غريب ڪڙمين مان
 اچي او جيڪي هڪ ان جي ڪالي مان
 به ڪاڻا پندا ٿا ڪن. ڪڙمي جيڪي
 پورعتي مان پيدا ڪن سو به سمورو يا
 گهڻو ٿو ٽٽي وڃن ان کي توهين لپڪ
 حڪومت چوڻا؟ اسان جي اڏار جو
 وسيلو اهي ڪان آهن، لڪي وڪيل،
 لڪي ڊاڪٽر، لڪي ڏوان زميندار ديش
 جو ٻارو ڪري سگهندا.

والبراهه بنارس جي رستن تان لنگهيو
 ته ڏهن چوڌاري گهڻن هنڌن تي جاسوس
 پوليس بڙاري ويئي. هيءَ بي وشواسي
 ڇا لاءِ؟ لارڊ هارڊنگ والبراهه اهڙي
 گهڙيءَ گهڙيءَ جي راند ۾ موت کان

دڪ ۽ سڪ بڻي ايشور وٽان ٿا اچن ان ڪري پنهني کي هڪڙي ئي
 ٻارو ۾ سو بڪار ڪرڻ گهرجي.

کانڌي ڪرنٽ

کانڌيجيءَ ۱۸۹۴ع ۾ جو ٺهڻ ڪچالو ڪيو هو ان لاءِ ۱۹۱۲ع ۾ گوپال ڪرشن گوگلي هنداسيميليءَ ۾ رٽ پيش ڪئي هئي جا سرڪاري جڳتي رد ڪري ڇڏي هئي. ۱۹۱۶ع ۾ لکنو ۾ انڊين نيشنل ڪانگريس جي اجلاس ۾ انهيءَ شرطو موزري Indentured labour کي بند ڪرڻ لاءِ ٺهراءُ ڪيو ويو جو مهاڻا کانڌيءَ پيش ڪيو. ان ٺهراءَ کي عملي جامو پهراڻو لاءِ

امپيريل سٽيزن شپ انسوسيئيشن کان کانڌيجيءَ ٺهراءُ ڪرايو ته ۳۱ مئي اندر سرڪار ان دستور تي بندش وجهي. انهيءَ ٺهراءَ جي پٺياريءَ لاءِ کانڌيجي بمبئي، سورت، احمدآباد ڪراچيءَ ۽ ڪلڪتي وغيره ۾ عام ميٽن ڪرائڻ لاءِ لکيو.

سنڌ ۾ کانڌيجيءَ جو هي ٻيو دورو هئو. ڪراچيءَ ۾ کانڌيجي شري درگاداس آڏواڻي وٽ اچي لٿو. ۲ مارچ ۱۹۱۷ع تي ڪراچي شهر واسين جي سيا جي سهاري هيٺ خالڏڻ حال ۾ ميٽنگ تي جٽ آئربل هرچندراءَ وشداس سياپتي هئو. تقرير ۾ کانڌيجيءَ موزون سان اڻياچار جو دستار ڪيو ۽ چيائين ته ۳۱ مئي اندر ڪيئن به ڪري بندش ٻوڙ ٿيڻ ۽ سرڪار نه ڪري ته اسان کي پاڻ عمل ڪري موزون کي ٻاهر وڃڻ کان روڪڻ جا اباڻ وٺڻ گهرجن.

کانڌيجيءَ سان گڏجڻ لاءِ ڪراچيءَ جي ڪچين ۽ گجراتين ٻارسي ٿيڻ ۾ ميٽر رکيو جٽ پنهنجي تقرير ۾ کانڌيجيءَ چيو ته هن وقت هندستان کي انڊين ڊفينس فورس ۾ چڱي انداز ۾ داخل ٿيڻ گهرجي، جو اسان وقت بوقت لشڪر ۾ ڪڍڻ لاءِ طلب

بنگال جو ورهاڻو رد نه ٿئي ها (اڻي شريمني اڻي بيسنت چوڻ لڳي ته مسٽر کانڌي تقرير بند ڪر پر ماڻهو ٻڪارڻ لڳا تقرير چالو رکڻ چالو رکڻ). کانڌيجيءَ وڌيڪ چيو ته جيڪي اسان کي من ۾ هجي سو اسان کي سرڪاري جڳتي ڏيڻ گهرجي.....

انگريز پاڻ آزاديءَ جا پياسڪ آهن پر هو انهن کي آزادي ڏيڻ لاءِ ڪڏهن به تيار ڪين ٿيندا جن کي آزادي پاڻ وٺڻ جي سگهه نه آهي. يوٽر لڙائيءَ مان سبق سکو. ٿورا ورهيه اڳ يوٽر انگريزي سلطنت جا دشمن هئا پر اڄ مٽر بڻيا آهن...“ اتي اسٽيج جي راجائن جي ميٽر مان لڪري وڃڻ جي چرپر ٿي ۽ انڪري کانڌيجيءَ پنهنجي تقرير اڏ ۾ ختم ڪئي.

مهاڻا کانڌيءَ جي ان تقرير جو ورتلن ٻڌي ولوبه ٻيو ڪري وڃي جهنگل وسايو هو سو کانڌيجيءَ وٽ آيو ۽ اچي پاڻ کي سندس ڪارڻ لاءِ اڀرن ڪيائين.

ٻيو دور

مهاڻا کانڌيءَ اکين سان آفريڪا ۾ ڏٺو ته جيڪي هندستاني موزون انگريزي سلطنت جي ٻين ملڪن ۾ انگريزن جي ڏنل لاءِ شرطن ۾ ٻڌجي موڪليا ٿي ويا آهن انهن سان ٻانهن واري ڪار ڪئي ٿي جنهن مان هنن سان به وڏو اڻياچار رهيو هئو ته ڀارت ورش جي به ٻي عزتي هئي. شرط هيٺ ٻڌي هندستاني ور باهر موڪلڻ تي بندش وجهڻ لاءِ

ان انسان جي هٿن ۾ رهڻ جي ڀيٽ ۾ ايشور جي هٿن ۾ رهڻ ۾ مان پاڻ کي وڌيڪ سلامت ٿو سمجهيان.

[illegible]

والسراء بنارس میں رستن نان لنگھو
نگھن چوڑا کی گھٹن گردن کی چاسوس
بولیس ہار کی دیشی۔ جی۔ ان دیشی
چالاء؟ لارڈ ہارڈ ایج والسراء اڑی
کیڑ کی؟ کیڑ کی؟ جی زائد۔ دو معہ سان

١٠
 ١١
 ١٢
 ١٣
 ١٤
 ١٥
 ١٦
 ١٧
 ١٨
 ١٩
 ٢٠
 ٢١
 ٢٢
 ٢٣
 ٢٤
 ٢٥
 ٢٦
 ٢٧
 ٢٨
 ٢٩
 ٣٠
 ٣١
 ٣٢
 ٣٣
 ٣٤
 ٣٥
 ٣٦
 ٣٧
 ٣٨
 ٣٩
 ٤٠
 ٤١
 ٤٢
 ٤٣
 ٤٤
 ٤٥
 ٤٦
 ٤٧
 ٤٨
 ٤٩
 ٥٠
 ٥١
 ٥٢
 ٥٣
 ٥٤
 ٥٥
 ٥٦
 ٥٧
 ٥٨
 ٥٩
 ٦٠
 ٦١
 ٦٢
 ٦٣
 ٦٤
 ٦٥
 ٦٦
 ٦٧
 ٦٨
 ٦٩
 ٧٠
 ٧١
 ٧٢
 ٧٣
 ٧٤
 ٧٥
 ٧٦
 ٧٧
 ٧٨
 ٧٩
 ٨٠
 ٨١
 ٨٢
 ٨٣
 ٨٤
 ٨٥
 ٨٦
 ٨٧
 ٨٨
 ٨٩
 ٩٠
 ٩١
 ٩٢
 ٩٣
 ٩٤
 ٩٥
 ٩٦
 ٩٧
 ٩٨
 ٩٩
 ١٠٠

کے بے شک بڑی ایشور وانی کا اچھن ای کڑی پنہی کی جگڑی ٹی

1957 100 150 200 250 300 350 400 450 500 550 600 650 700 750 800 850 900 950 1000

ڪرڻ ۽ هندو مسلم ايڪتا جو پيغام. پر ائين سڀني جو مول منتر ڏسيائين ٿرپتا. سوراڄ وٺڻ، ملڪ ۾ چوٽ اچوٽ، هندو مسلم سڀني ڏيڻواسين ۾ سلوڪ ۽ ايڪتا ۽ ڏيڻ جي آسودگي ٿيو سندس آڏي.

مهاتما گانڌي سنڌ جي دوري تان ٻرسن ٿي موٽيو ۽ بمبئي جي هڪ اخبار جي عيوضي ۽ ڪي چيائين ته سنڌ ۾ زبردست راشترپاونا ڏسڻ ۾ آئي ۽ خود بمبئي کان به سرس!

ٿورائي ڏينهن اڳ مهاتما گانڌي ڪاشي ۾ بنارس هندو وشو وڊياليه جي بنياد وجهڻ جي سلسلي ۾ هڪ اُتسو تي برٽش حاڪمن ۽ ڏيڻي راجائن جي روبرو اهڙي صافگوني جا لفظ چيا جن نه رڳو ڪين ڏٺو ڏيڻي ڇڏيو پر ساري ملڪ کي لوڏ وڇي ويو ته ڪو سچ چوڻ وارو اچي نڪتو آهي.

اهي گستا مهاتما گانڌي ۶ فيبروري ۱۹۱۶ع تي مٿين اُتسو ۾ ٿرپير ڪندي چيا. هڪ ڏينهن اڳ، وائيسراءِ لارڊ هارڊنج بنيادي پٿر وڌو هو.

پٿرين مهاتما ڏک ڏيکاريو ته ٿرپورن انگريزي ۾ ٿي رهيو آهي جڏهن ڪاشي جي لوڪن جي مائري پاشا هندي آهي. اميد ڏيکارين ته ڪاشي وشو وڊياليه ۾ هندي پاشا جي ماذير وڊيا ڏئي ويندي. ٻولي جي پروفيسرن جي راءِ آهي ته انگريزي ماذير رکڻ ڪري عرصي شاگرد کي ڇهه سال ڄمار جا برباد ٿا ڪرڻا ٻون. مائري پاشا ۾ وڊيا وٺڻ ڪري وڊيا عام جنتا ۾ به ڦهلي ٿي. ٻوڙ چيائين:

هن جلسي جي سياستي مٿاڇا درپڪا

ٻيو ته توهان کي ايشور کانسواءِ ٻي ڪنهن جو ڊپ نه ڪرڻ گهرجي ٻيو توڙي بادشاهه هجي يا ڌرم گرو يا مولوي. مون ڏٺو آهي ته ماڻهن کي سرڪار جو ڌر آهي ۽ ان سان گڏ ڄاڻي ۽ جي مڪين چوڌرين جو ۽ ٻاون ٻاليتڻ جو پڙ آهي ۽ جيڪي من ۾ اٿن سو چوڻ کان چرڪن ٿا. جيئين اهو حال آهي تيئين سچي ترقي ٿي ڪين سگهندي.

سکر ۾ مهاتما ٻڌايو ته ڪي متر ڪيس گڏجڻ آيا ته هيڏانهن هيڏانهن پيا ٺهاريون ته سي. آءِ. ڊي. پوليس ته ڪانهي. لوڪن کي للڪار ڪيائين ته حاڪمن کان خوف ڇاڄو ٿا ڪريو؟ پر علاءِ وانگر بي ڌر ڪو سچ چئي ڏيو، راکشس راجا کي ۽ خود پنهنجي پٽ کي به. ٽين ڳالهه ته ڏيڻ ۾ جيڪي پوئتي پيل آهن يا ڊايل پائڻ آهن تن کي پاڻ جهڙو هڪ سريڪو انسان ڪري ڳڻيو. آخر ۾ چيائين ته وڏي ڳالهه هي آهي ته پنهنجن اڳواڻن جي چوڻ جي پيروي ڪري سچي معدي ۾ سندن ستڪار ڪريو.

۳ مارچ ۱۹۱۶ع مهاتما گانڌي بدين ۾ سر سعيد احمد جا لفظ ڏهڙايا ۽ لوڪن کي چيائين ته ڏيس جون به اڪيون آهن هندو ۽ مسلمان. ٻنهي اکين سان ئي ليڪ ڏسي سگهيو آهي. هڪ اکر سان ڏسو ته ڪن ڪم هلندو؟

مهاتما گانڌي سنڌ جي پهرئين دوري ۾ پنهنجي ڪاريه جو سندس ۽ عمل جو طريقو ٻڌائي ويو: سوراڄ لاءِ سوديشي، پوئتي پيل ۽ ستايل اچوٽ ڄاڻين سان پاڻ سريڪو ورتاءُ

جنم ڏينهن ملهائڻ جو بهترين طريقو آهي اُپواس رکڻ، چرخو ڪٽڻ ۽ ايشور جو پڇڻ ڪرڻ. — ٻاٻو

پشتو رهي ٿو پوءِ هندستان اوس ٿو ٿي
ڪندو. پڙهيل طبقي جو فرض آهي ته
واپارين سان ۽ غريب طبقي سان سٺو
سندڙ ڪوڙي پوءِ ئي پڙهڻي مقصد
حاصل ڪرڻ جي واٽ ٺاهي ٿي.
مٿان گالڙي حيدرآباد، ڪراچي، سکر ۽
ٻيا شڪارپور ۽ ٿرپارڪر ۽ ٻيا ڪنڊ
جيتوڻيڪ سڀ هنڌ کيس مالٽي الڪي پڙي
۽ ڏنا ويا. ڇهائين ٿي آفريڪا مان موٽي
اچي پيارب ۽ ٻيا رهڻ سان ديش جي اڳواڻ
گولڪلي مٿاڇر آڳاٽا ڪئي ته ٻارنهن مهينا
ديش جو پرمٽ ڪري حالتون ڇاڇي پوءِ ئي
ڇپ ڇوڙ ۽ ڪم ۽ ڪم ۽ ڇهڻ. هاڻ اهو
مدو پورو ٿيو آهي. وڌيڪ ڇهائين ۽

”ديش جي دڙي ۽ مون ڏاڍو ته
ملڪ ۾ ڇهڻي ڇاڳوٺا اچي ويهي آهي.
مالٽي کي ڪٽي آڻا ڇاڳي آهي ته اسان
جو ديش وڌيڪ ڪنهن اوج تي رسندو.
الدين نيشنل ڪانگريس پيڙهي اعلان
۽ خود حڪومت حاصل ڪرڻ جو ٿورا ڪو
آهي. پوءِ خود حڪومت ڏيڻ ۽ وٺڻ جي ڇيڙ
آهي. اسان کي اوترو سوراڄ ملندو جيترو
جي لائق پاڻ کي اسين ٻڌائي سگهنداسون.
خود حڪومت حاصل ڪرڻ لاءِ توهان
کي ۽ مولڪي ڪم ڪرڻ گهرجي، پوءِ
ڪرڻ گهرجي. جيترو ڪري ڏيکاريندا
ان تي ئي مدار آهي ته ڇا ملندو؟

ڪي شرط آهن جي اسان کي پورا ڪرڻا
پوندا. هڪڙو آهي ته اسين سڄي پاڻا
سان پوري طرح سودبشي اختيار ڪريون.
سودبشي ۽ سوراڄ ٻي ڳنڍيل آهن.

ڪرڻ جي لائق نه آهن. پر جي ٿو
گولڪلي جي ڪن ڪرڻ جي نه
ڪندا ته هڪ اچڻ جي توهان ۾ پوڄتا
ڪاهي.“

ڪراچي ۾ گولڪلي جي فوٽي جو اڳواڻ
ڪندي ڇهائين ۽

”هڪڙو گولڪلي جي پيروي نه
ڪنداسون ته جي اڳواڻن اڃا پوءِ بندو.
هنن ٻن ٽن لکن سان گولڪلي پيارب
مانا جي سڀا ڪئي ۽ رات ڏينهن پاڻ
پتو پندو رهيو. سو اسين ڪانگرس کي
سڳيون ٿا. هن حال کان ٻاهر ڪرڻ
ويل اوهين گولڪلي جي پيروي ڪرڻ
جو وڃار ڪندا وڃجو ۽ اهڙي طرح
سندس يادگيري قائم ڪندو.“

مٿان گالڙي سان حيدرآباد ۾ ڳچائي ۽
دڪشڻي سڀا ڪرڻ ۽ گڏجاڻي ۽ ڪراچي ۾
ڳچائي واپارين پڻ مٿان گالڙي جو آدرستگار
ڪيو. مٿان کيس چيو:

”ڪراچي ۾ وڏا واپاري رهن ٿا تن کي
ٻه چار لکڻا ڇوڙ ٿو. واپار ۾ ماڻه پوءِ
جي شوا ضرور ڪو وڃي. ڪولمبي اهو
چوڻ غلام آهن. سج جي پار ٿا وارا
واپاري ديش لاءِ ڏاڍا ڪارائتا بڻا.
اسانجي ديش جو اڏار ڇهڻ مالٽي کان
وڌيڪ واپارين جي هٿان ملندو. سودبشي
جي پاڻا کان سواءِ خود حڪومت ڪنهن
ملڪي (واحد) واحد ۽ لائق نه. سودبشي
جي ڇهڻ لاءِ واپاري ڳچائي ضروري
ڪنهن نه. واپار ۽ مالٽي هڪ آهن ته
توڙ تي هڪ ۽ مسلمان آهن ته ايمان آڻي

سڄي وقت جي وڃڻ ۽ ڇهڻ. هڪ هڪ منٽ ايشور لاءِ، ايشور
ڪاٺيه لاءِ ۽ ايشور جي سڀوا لاءِ هجي. — ٻيو

ٻيو ته توهان کي ايشور کانسواءِ ٻي ڪنهن جو ڊپ نه ڪرڻ گهرجي. پوءِ توڙي بادشاهه هجي يا ڌرم گرو يا مولوي. مون ڏٺو آهي ته ماڻهن کي سرڪار جو ڌر آهي ۽ ان سان گڏ جاتيءَ جي مڪين چوڌرين جو ۽ ٻارن ٻالڀڻ جو پڙ آهي ۽ جيڪي من ۾ اٿن سو چوڻ کان چرڪن ٿا. جيسين اهو حال آهي تيسين سچي ترقي ٿي ڪين سگهندي.

سکر ۾ مهاڻا ٻڌايو ته ڪي متر ڪيس گڏجڻ آيا ته هيڏانهن هيڏانهن پيا ٺهاريون ٿي. سي. آءِ. ڊي. پوليس نه ڪانهي. لوڪن کي للڪار ڪيائين ته حاڪمن کان خوف ڇاڄو ٿا ڪريو؟ پر هلاڻ وانگر بي ڌر ڪي سچ چئي ڏيو. راکشس راجا کي ۽ خود پنهنجي پٽ کي به. ٽين ڳالهه ته ديش ۾ جيڪي ٻوٽي پيل آهن يا ڊايل پائر آهن تن کي پاڻ جهڙو هڪ سريڪو انسان ڪري ڇڏيو. آخر ۾ چيائين ته وڏي ڳالهه هيءَ آهي ته پنهنجن اڳڙائن جي چوڻ جي پيروي ڪري سچي معنيٰ ۾ سندن ستڪار ڪريو.

۳ مارچ ۱۹۱۶ع مهاڻا گانڌي بدين ۾ سر سعيد احمد جا لفظ ڏهرايا ۽ لوڪن کي چيائين ته ديس جون به اڪيون آهن هندو ۽ مسلمان. ٻنهي اکين سان ئي ليڪ ڏسي سگهيو آهي. هڪ اکر سان ڏسو ته ڪن ڪم هلندو؟

مهاڻا گانڌي سنڌ جي بهترين دؤري ۾ پنهنجي ڪاريه جو سند پيش ۽ عمل جو طريقو ٻڌائي ويو: سوراڄ لاءِ سود بيشي، ٻوٽي پيل ۽ ستايل اڇوت جاتين سان پاڻ سريڪو ورائڻ

ڪرڻ ۽ هندو مسلم ايڪتا جو پيغام. پر انهن سڀني جو مول منتر ڏيڻ سڀائين ٿرپٽا. سوراڄ وٺڻ، ملڪ ۾ چوٽ اڇوت، هندو مسلم سڀني ديشواسين ۾ سلوڪ ۽ ايڪتا ۽ ديش جي آسودگي ٿيو سندس اديش.

مهاڻا گانڌي سنڌ جي دور ۾ ٻين ٽن ٻوسن ٿي. موليو ۽ بمبئي جي هڪ اخبار جي عيوضيءَ کي چيائين ته سنڌ ۾ زبردست راشٽر پالونا ڏسڻ ۾ آئي، خود بمبئي کان به سرس!

ٿورائي ڏينهن اڳ مهاڻا گانڌي ڪاشيءَ ۾ بنارس هندو وشنو ودياليه جي بنياد وجهڻ جي سلسلي ۾ هڪ آنسو ٿي پوئش حاڪمن ۽ ڏينهي راجائن جي روپرو اهڙي صافگوني جا لفظ چيا جن نه رڳو کين ڌڪو ڏئي ڇڏيو پر ساري ملڪ کي لوڙ واپي ويو ته ڪو سچ چوڻ وارو اچي نڪتو آهي.

اهي گفتا مهاڻا گانڌي ۶ فيبروري ۱۹۱۶ع تي مٿين آنسو ۾ ٺهريل ڪندي چيا. هڪ ڏينهن اڳ. وائيسراءِ لارڊ هارڊنج بنيادي پٿر وڌو هو.

ٻيون مهاڻا ڊڪ ڏيکاريو ته ٺهريون انگريزي ۾ ٿي رهيون آهن جڏهن ڪاشي جي لوڪن جي مائري پاشا هندي آهي. اميد ڏيکارين ٿ ته ڪاشي وشنو ودياليه ۾ هندي پاشا جي ماڏير هر وديا ڏئي ويندي. ٻولي جي پروفيسرن جي راءِ آهي ته انگريزي ماڏير رکڻ ڪري عرصي شاگرد کي ڇهه سال ڄمار جا برباد ٿا ڪرڻا پون. مائري پاشا هر وديا وٺڻ ڪري وديا عام جهتا ۾ به ٿيڻي ٿي. پوءِ چيائين:

هن جلسي جي سپاتي مٿاراجا دريڻڪا

جنم ڏينهن ملهائڻ جو بهترين طريقو آهي اُپواس رکڻ، چرخو ڪٽڻ ۽ ايشور جو پڇڻ ڪرڻ.

ڀڃي رهڻي ۽ ٻوڏ هندستان اوس ٿو ٿي
ڪندو. ٻڙهيل طئي جو فرض آهي ته
واپارين سان ۽ غريب طئي سان سڄو
سڀند جوڙي ٻوڏ ٿي پيئتي مٽند
حاصل ڪرڻ جي واٽ ڳولي ٿي.
مٿان کاندي حيدرآباد ڪراچي، سکر ۽

ٻي شڪار پور ۽ ٿرپارڪر ۽ ٻي ڪيون
جيتوڻيڪ سڀ هند ڪيس ماڻهه انگريزي
۽ ڏاڍا ويا. چيائين ته آمريڪا مان موٽي
اچي پيارف ۽ رڻ سان ڏيڻ جي اڳواڻ
گروگلي متاراج آيا ڪئي ته ٻارن مٿان
ڏيڻ جو ڀرڻ ڪري حالتون ڄاڻي ٻوڏ ٿي
ڇڏي چوڃ ۽ ڪم ۽ شڪ وڃيڻ. ڇاڻ ۽ ڏو
مدو پورو ٿيو آهي. وڌيڪ چيائين:

”ڏيڻ جي ڏوري ۽ مون ڏٺو ته
ملڪ ۽ چيٽي جا ڳوٺا اچي ويئي آهي.
ماڻهن کي ڳوٺي آڻا ڄاڻي آهي ته اسان
جو ڏيڻ وڌي ڪيئن اڄ ٿي رهندو.
انڊين نيشنل ڪانگريس پيئتي اجلاس
۽ خود حڪومت حاصل ڪرڻ جو ٺهراءُ ڪيو
آهي. پر خود حڪومت ڏيڻ ۽ وٺڻ جي ڇيڙ ۽
آهي. اسان کي اوترو سوراڄ ملندو جيتري
جي لائق ٻالڪي اسين ٻڌائي سگهنداسون.
خود حڪومت حاصل ڪرڻ لاءِ توهان
کي ۽ مولڪي ڪم ڪرڻ گهرجي، پر وري
ڪرڻ گهرجي. جيترو ڪري ڏيکاريندا
ان تي ئي مدار آهي ته ڇا ملندو؟

ڪي شرط آهن جي اسان کي پورا ڪرڻا
پوندا. هڪڙو آهي ته اسين سڄي پاوا
سان پوري طرح سوڊيش اختيار ڪريون.
سوڊيش ۽ سوراڄ ٻي ڳوٺيل آهن.

ڪرڻ جي لائق نه آهن. پر جي توهين
گروگلي جي ڳوٺ ڪرڻ جي نه
ڪندا ته غم اچي جي توهان ۽ ڳوٺ
ڪاٿي.“

ڪراچي ۽ گروگلي جي موٽي جو اڏڪڻ
ڪندي چيائين:

”جيڪڏهن گروگلي جي پيروي نه
ڪنداسون ته جي اڏڪڻ اڃا پوءِ بندو.
جيئن پڪ ٿي لکن سان گروگلي پارس
مالا جي سڀوا ڪئي ۽ راس ڏيڻ ٻار
پتوڙ بندو رهيو. سو اسين کائڻ سڄي
سڳوڻ ٿا. هن حال کان ٻاهر اڪوڻ
ڊبل اوهين گروگلي جي پيروي ڪرڻ
جو وڃاڻ ڪندا وڃو ۽ اڳوڻي طرح
سندس يادگيري قائم ڪندو.“

مٿان کاندي سان حيدرآباد ۽ ڪراچي ۽
ڏکڻي سڀا جا مٿر نه گڏيا ۽ ڪراچي ۽
ڪراچي واپارين ٻي مٿان کاندي جو آدرستڪار
ڪيو. مٿان ڪي چيو:

”ڪراچي ۽ ڏاڍا واپاري رهن ٿا تن کي
۽ چار لفظ جوان ٿو. واپار ۽ ماڻهه پويءِ
جي شيوا ڪرڻ جو وجهه ڪوڙي آهي
چوڻ غلط آهي. سچ جي پيارو ڏاڍا
واپاري ڏيڻ لاءِ ڏاڍا ڪارائتا ٿيا.
اسانجي ڏيڻ جو اڏار ٻڙهيل ماڻهن کان
وڌيڪ واپارين جي هٿان ٿيندو. سوڊيش
جي پاوا ٿاڻ سواءِ خود حڪومت ڪيئن
ٿيندي (۱) (۲) (۳) ۽ (۴) (۵) (۶) (۷) (۸) (۹) (۱۰) (۱۱) (۱۲) (۱۳) (۱۴) (۱۵) (۱۶) (۱۷) (۱۸) (۱۹) (۲۰) (۲۱) (۲۲) (۲۳) (۲۴) (۲۵) (۲۶) (۲۷) (۲۸) (۲۹) (۳۰) (۳۱) (۳۲) (۳۳) (۳۴) (۳۵) (۳۶) (۳۷) (۳۸) (۳۹) (۴۰) (۴۱) (۴۲) (۴۳) (۴۴) (۴۵) (۴۶) (۴۷) (۴۸) (۴۹) (۵۰) (۵۱) (۵۲) (۵۳) (۵۴) (۵۵) (۵۶) (۵۷) (۵۸) (۵۹) (۶۰) (۶۱) (۶۲) (۶۳) (۶۴) (۶۵) (۶۶) (۶۷) (۶۸) (۶۹) (۷۰) (۷۱) (۷۲) (۷۳) (۷۴) (۷۵) (۷۶) (۷۷) (۷۸) (۷۹) (۸۰) (۸۱) (۸۲) (۸۳) (۸۴) (۸۵) (۸۶) (۸۷) (۸۸) (۸۹) (۹۰) (۹۱) (۹۲) (۹۳) (۹۴) (۹۵) (۹۶) (۹۷) (۹۸) (۹۹) (۱۰۰) (۱۰۱) (۱۰۲) (۱۰۳) (۱۰۴) (۱۰۵) (۱۰۶) (۱۰۷) (۱۰۸) (۱۰۹) (۱۱۰) (۱۱۱) (۱۱۲) (۱۱۳) (۱۱۴) (۱۱۵) (۱۱۶) (۱۱۷) (۱۱۸) (۱۱۹) (۱۲۰) (۱۲۱) (۱۲۲) (۱۲۳) (۱۲۴) (۱۲۵) (۱۲۶) (۱۲۷) (۱۲۸) (۱۲۹) (۱۳۰) (۱۳۱) (۱۳۲) (۱۳۳) (۱۳۴) (۱۳۵) (۱۳۶) (۱۳۷) (۱۳۸) (۱۳۹) (۱۴۰) (۱۴۱) (۱۴۲) (۱۴۳) (۱۴۴) (۱۴۵) (۱۴۶) (۱۴۷) (۱۴۸) (۱۴۹) (۱۵۰) (۱۵۱) (۱۵۲) (۱۵۳) (۱۵۴) (۱۵۵) (۱۵۶) (۱۵۷) (۱۵۸) (۱۵۹) (۱۶۰) (۱۶۱) (۱۶۲) (۱۶۳) (۱۶۴) (۱۶۵) (۱۶۶) (۱۶۷) (۱۶۸) (۱۶۹) (۱۷۰) (۱۷۱) (۱۷۲) (۱۷۳) (۱۷۴) (۱۷۵) (۱۷۶) (۱۷۷) (۱۷۸) (۱۷۹) (۱۸۰) (۱۸۱) (۱۸۲) (۱۸۳) (۱۸۴) (۱۸۵) (۱۸۶) (۱۸۷) (۱۸۸) (۱۸۹) (۱۹۰) (۱۹۱) (۱۹۲) (۱۹۳) (۱۹۴) (۱۹۵) (۱۹۶) (۱۹۷) (۱۹۸) (۱۹۹) (۲۰۰) (۲۰۱) (۲۰۲) (۲۰۳) (۲۰۴) (۲۰۵) (۲۰۶) (۲۰۷) (۲۰۸) (۲۰۹) (۲۱۰) (۲۱۱) (۲۱۲) (۲۱۳) (۲۱۴) (۲۱۵) (۲۱۶) (۲۱۷) (۲۱۸) (۲۱۹) (۲۲۰) (۲۲۱) (۲۲۲) (۲۲۳) (۲۲۴) (۲۲۵) (۲۲۶) (۲۲۷) (۲۲۸) (۲۲۹) (۲۳۰) (۲۳۱) (۲۳۲) (۲۳۳) (۲۳۴) (۲۳۵) (۲۳۶) (۲۳۷) (۲۳۸) (۲۳۹) (۲۴۰) (۲۴۱) (۲۴۲) (۲۴۳) (۲۴۴) (۲۴۵) (۲۴۶) (۲۴۷) (۲۴۸) (۲۴۹) (۲۵۰) (۲۵۱) (۲۵۲) (۲۵۳) (۲۵۴) (۲۵۵) (۲۵۶) (۲۵۷) (۲۵۸) (۲۵۹) (۲۶۰) (۲۶۱) (۲۶۲) (۲۶۳) (۲۶۴) (۲۶۵) (۲۶۶) (۲۶۷) (۲۶۸) (۲۶۹) (۲۷۰) (۲۷۱) (۲۷۲) (۲۷۳) (۲۷۴) (۲۷۵) (۲۷۶) (۲۷۷) (۲۷۸) (۲۷۹) (۲۸۰) (۲۸۱) (۲۸۲) (۲۸۳) (۲۸۴) (۲۸۵) (۲۸۶) (۲۸۷) (۲۸۸) (۲۸۹) (۲۹۰) (۲۹۱) (۲۹۲) (۲۹۳) (۲۹۴) (۲۹۵) (۲۹۶) (۲۹۷) (۲۹۸) (۲۹۹) (۳۰۰) (۳۰۱) (۳۰۲) (۳۰۳) (۳۰۴) (۳۰۵) (۳۰۶) (۳۰۷) (۳۰۸) (۳۰۹) (۳۱۰) (۳۱۱) (۳۱۲) (۳۱۳) (۳۱۴) (۳۱۵) (۳۱۶) (۳۱۷) (۳۱۸) (۳۱۹) (۳۲۰) (۳۲۱) (۳۲۲) (۳۲۳) (۳۲۴) (۳۲۵) (۳۲۶) (۳۲۷) (۳۲۸) (۳۲۹) (۳۳۰) (۳۳۱) (۳۳۲) (۳۳۳) (۳۳۴) (۳۳۵) (۳۳۶) (۳۳۷) (۳۳۸) (۳۳۹) (۳۴۰) (۳۴۱) (۳۴۲) (۳۴۳) (۳۴۴) (۳۴۵) (۳۴۶) (۳۴۷) (۳۴۸) (۳۴۹) (۳۵۰) (۳۵۱) (۳۵۲) (۳۵۳) (۳۵۴) (۳۵۵) (۳۵۶) (۳۵۷) (۳۵۸) (۳۵۹) (۳۶۰) (۳۶۱) (۳۶۲) (۳۶۳) (۳۶۴) (۳۶۵) (۳۶۶) (۳۶۷) (۳۶۸) (۳۶۹) (۳۷۰) (۳۷۱) (۳۷۲) (۳۷۳) (۳۷۴) (۳۷۵) (۳۷۶) (۳۷۷) (۳۷۸) (۳۷۹) (۳۸۰) (۳۸۱) (۳۸۲) (۳۸۳) (۳۸۴) (۳۸۵) (۳۸۶) (۳۸۷) (۳۸۸) (۳۸۹) (۳۹۰) (۳۹۱) (۳۹۲) (۳۹۳) (۳۹۴) (۳۹۵) (۳۹۶) (۳۹۷) (۳۹۸) (۳۹۹) (۴۰۰) (۴۰۱) (۴۰۲) (۴۰۳) (۴۰۴) (۴۰۵) (۴۰۶) (۴۰۷) (۴۰۸) (۴۰۹) (۴۱۰) (۴۱۱) (۴۱۲) (۴۱۳) (۴۱۴) (۴۱۵) (۴۱۶) (۴۱۷) (۴۱۸) (۴۱۹) (۴۲۰) (۴۲۱) (۴۲۲) (۴۲۳) (۴۲۴) (۴۲۵) (۴۲۶) (۴۲۷) (۴۲۸) (۴۲۹) (۴۳۰) (۴۳۱) (۴۳۲) (۴۳۳) (۴۳۴) (۴۳۵) (۴۳۶) (۴۳۷) (۴۳۸) (۴۳۹) (۴۴۰) (۴۴۱) (۴۴۲) (۴۴۳) (۴۴۴) (۴۴۵) (۴۴۶) (۴۴۷) (۴۴۸) (۴۴۹) (۴۵۰) (۴۵۱) (۴۵۲) (۴۵۳) (۴۵۴) (۴۵۵) (۴۵۶) (۴۵۷) (۴۵۸) (۴۵۹) (۴۶۰) (۴۶۱) (۴۶۲) (۴۶۳) (۴۶۴) (۴۶۵) (۴۶۶) (۴۶۷) (۴۶۸) (۴۶۹) (۴۷۰) (۴۷۱) (۴۷۲) (۴۷۳) (۴۷۴) (۴۷۵) (۴۷۶) (۴۷۷) (۴۷۸) (۴۷۹) (۴۸۰) (۴۸۱) (۴۸۲) (۴۸۳) (۴۸۴) (۴۸۵) (۴۸۶) (۴۸۷) (۴۸۸) (۴۸۹) (۴۹۰) (۴۹۱) (۴۹۲) (۴۹۳) (۴۹۴) (۴۹۵) (۴۹۶) (۴۹۷) (۴۹۸) (۴۹۹) (۵۰۰) (۵۰۱) (۵۰۲) (۵۰۳) (۵۰۴) (۵۰۵) (۵۰۶) (۵۰۷) (۵۰۸) (۵۰۹) (۵۱۰) (۵۱۱) (۵۱۲) (۵۱۳) (۵۱۴) (۵۱۵) (۵۱۶) (۵۱۷) (۵۱۸) (۵۱۹) (۵۲۰) (۵۲۱) (۵۲۲) (۵۲۳) (۵۲۴) (۵۲۵) (۵۲۶) (۵۲۷) (۵۲۸) (۵۲۹) (۵۳۰) (۵۳۱) (۵۳۲) (۵۳۳) (۵۳۴) (۵۳۵) (۵۳۶) (۵۳۷) (۵۳۸) (۵۳۹) (۵۴۰) (۵۴۱) (۵۴۲) (۵۴۳) (۵۴۴) (۵۴۵) (۵۴۶) (۵۴۷) (۵۴۸) (۵۴۹) (۵۵۰) (۵۵۱) (۵۵۲) (۵۵۳) (۵۵۴) (۵۵۵) (۵۵۶) (۵۵۷) (۵۵۸) (۵۵۹) (۵۶۰) (۵۶۱) (۵۶۲) (۵۶۳) (۵۶۴) (۵۶۵) (۵۶۶) (۵۶۷) (۵۶۸) (۵۶۹) (۵۷۰) (۵۷۱) (۵۷۲) (۵۷۳) (۵۷۴) (۵۷۵) (۵۷۶) (۵۷۷) (۵۷۸) (۵۷۹) (۵۸۰) (۵۸۱) (۵۸۲) (۵۸۳) (۵۸۴) (۵۸۵) (۵۸۶) (۵۸۷) (۵۸۸) (۵۸۹) (۵۹۰) (۵۹۱) (۵۹۲) (۵۹۳) (۵۹۴) (۵۹۵) (۵۹۶) (۵۹۷) (۵۹۸) (۵۹۹) (۶۰۰) (۶۰۱) (۶۰۲) (۶۰۳) (۶۰۴) (۶۰۵) (۶۰۶) (۶۰۷) (۶۰۸) (۶۰۹) (۶۱۰) (۶۱۱) (۶۱۲) (۶۱۳) (۶۱۴) (۶۱۵) (۶۱۶) (۶۱۷) (۶۱۸) (۶۱۹) (۶۲۰) (۶۲۱) (۶۲۲) (۶۲۳) (۶۲۴) (۶۲۵) (۶۲۶) (۶۲۷) (۶۲۸) (۶۲۹) (۶۳۰) (۶۳۱) (۶۳۲) (۶۳۳) (۶۳۴) (۶۳۵) (۶۳۶) (۶۳۷) (۶۳۸) (۶۳۹) (۶۴۰) (۶۴۱) (۶۴۲) (۶۴۳) (۶۴۴) (۶۴۵) (۶۴۶) (۶۴۷) (۶۴۸) (۶۴۹) (۶۵۰) (۶۵۱) (۶۵۲) (۶۵۳) (۶۵۴) (۶۵۵) (۶۵۶) (۶۵۷) (۶۵۸) (۶۵۹) (۶۶۰) (۶۶۱) (۶۶۲) (۶۶۳) (۶۶۴) (۶۶۵) (۶۶۶) (۶۶۷) (۶۶۸) (۶۶۹) (۶۷۰) (۶۷۱) (۶۷۲) (۶۷۳) (۶۷۴) (۶۷۵) (۶۷۶) (۶۷۷) (۶۷۸) (۶۷۹) (۶۸۰) (۶۸۱) (۶۸۲) (۶۸۳) (۶۸۴) (۶۸۵) (۶۸۶) (۶۸۷) (۶۸۸) (۶۸۹) (۶۹۰) (۶۹۱) (۶۹۲) (۶۹۳) (۶۹۴) (۶۹۵) (۶۹۶) (۶۹۷) (۶۹۸) (۶۹۹) (۷۰۰) (۷۰۱) (۷۰۲) (۷۰۳) (۷۰۴) (۷۰۵) (۷۰۶) (۷۰۷) (۷۰۸) (۷۰۹) (۷۱۰) (۷۱۱) (۷۱۲) (۷۱۳) (۷۱۴) (۷۱۵) (۷۱۶) (۷۱۷) (۷۱۸) (۷۱۹) (۷۲۰) (۷۲۱) (۷۲۲) (۷۲۳) (۷۲۴) (۷۲۵) (۷۲۶) (۷۲۷) (۷۲۸) (۷۲۹) (۷۳۰) (۷۳۱) (۷۳۲) (۷۳۳) (۷۳۴) (۷۳۵) (۷۳۶) (۷۳۷) (۷۳۸) (۷۳۹) (۷۴۰) (۷۴۱) (۷۴۲) (۷۴۳) (۷۴۴) (۷۴۵) (۷۴۶) (۷۴۷) (۷۴۸) (۷۴۹) (۷۵۰) (۷۵۱) (۷۵۲) (۷۵۳) (۷۵۴) (۷۵۵) (۷۵۶) (۷۵۷) (۷۵۸) (۷۵۹) (۷۶۰) (۷۶۱) (۷۶۲) (۷۶۳) (۷۶۴) (۷۶۵) (۷۶۶) (۷۶۷) (۷۶۸) (۷۶۹) (۷۷۰) (۷۷۱) (۷۷۲) (۷۷۳) (۷۷۴) (۷۷۵) (۷۷۶) (۷۷۷) (۷۷۸) (۷۷۹) (۷۸۰) (۷۸۱) (۷۸۲) (۷۸۳) (۷۸۴) (۷۸۵) (۷۸۶) (۷۸۷) (۷۸۸) (۷۸۹) (۷۹۰) (۷۹۱) (۷۹۲) (۷۹۳) (۷۹۴) (۷۹۵) (۷۹۶) (۷۹۷) (۷۹۸) (۷۹۹) (۸۰۰) (۸۰۱) (۸۰۲) (۸۰۳) (۸۰۴) (۸۰۵) (۸۰۶) (۸۰۷) (۸۰۸) (۸۰۹) (۸۱۰) (۸۱۱) (۸۱۲) (۸۱۳) (۸۱۴) (۸۱۵) (۸۱۶) (۸۱۷) (۸۱۸) (۸۱۹) (۸۲۰) (۸۲۱) (۸۲۲) (۸۲۳) (۸۲۴) (۸۲۵) (۸۲۶) (۸۲۷) (۸۲۸) (۸۲۹) (۸۳۰) (۸۳۱) (۸۳۲) (۸۳۳) (۸۳۴) (۸۳۵) (۸۳۶) (۸۳۷) (۸۳۸) (۸۳۹) (۸۴۰) (۸۴۱) (۸۴۲) (۸۴۳) (۸۴۴) (۸۴۵) (۸۴۶) (۸۴۷) (۸۴۸) (۸۴۹) (۸۵۰) (۸۵۱) (۸۵۲) (۸۵۳) (۸۵۴) (۸۵۵) (۸۵۶) (۸۵۷) (۸۵۸) (۸۵۹) (۸۶۰) (۸۶۱) (۸۶۲) (۸۶۳) (۸۶۴) (۸۶۵) (۸۶۶) (۸۶۷) (۸۶۸) (۸۶۹) (۸۷۰) (۸۷۱) (۸۷۲) (۸۷۳) (۸۷۴) (۸۷۵) (۸۷۶) (۸۷۷) (۸۷۸) (۸۷۹) (۸۸۰) (۸۸۱) (۸۸۲) (۸۸۳) (۸۸۴) (۸۸۵) (۸۸۶) (۸۸۷) (۸۸۸) (۸۸۹) (۸۹۰) (۸۹۱) (۸۹۲) (۸۹۳) (۸۹۴) (۸۹۵) (۸۹۶) (۸۹۷) (۸۹۸) (۸۹۹) (۹۰۰) (۹۰۱) (۹۰۲) (۹۰۳) (۹۰۴) (۹۰۵) (۹۰۶) (۹۰۷) (۹۰۸) (۹۰۹) (۹۱۰) (۹۱۱) (۹۱۲) (۹۱۳) (۹۱۴) (۹۱۵) (۹۱۶) (۹۱۷) (۹۱۸) (۹۱۹) (۹۲۰) (۹۲۱) (۹۲۲) (۹۲۳) (۹۲۴) (۹۲۵) (۹۲۶) (۹۲۷) (۹۲۸) (۹۲۹) (۹۳۰) (۹۳۱) (۹۳۲) (۹۳۳) (۹۳۴) (۹۳۵) (۹۳۶) (۹۳۷) (۹۳۸) (۹۳۹) (۹۴۰) (۹۴۱) (۹۴۲) (۹۴۳) (۹۴۴) (۹۴۵) (۹۴۶) (۹۴۷) (۹۴۸) (۹۴۹) (۹۵۰) (۹۵۱) (۹۵۲) (۹۵۳) (۹۵۴) (۹۵۵) (۹۵۶) (۹۵۷) (۹۵۸) (۹۵۹) (۹۶۰) (۹۶۱) (۹۶۲) (۹۶۳) (۹۶۴) (۹۶۵) (۹۶۶) (۹۶۷) (۹۶۸) (۹۶۹) (۹۷۰) (۹۷۱) (۹۷۲) (۹۷۳) (۹۷۴) (۹۷۵) (۹۷۶) (۹۷۷) (۹۷۸) (۹۷۹) (۹۸۰) (۹۸۱) (۹۸۲) (۹۸۳) (۹۸۴) (۹۸۵) (۹۸۶) (۹۸۷) (۹۸۸) (۹۸۹) (۹۹۰) (۹۹۱) (۹۹۲) (۹۹۳) (۹۹۴) (۹۹۵) (۹۹۶) (۹۹۷) (۹۹۸) (۹۹۹) (۱۰۰۰) (۱۰۰۱) (۱۰۰۲) (۱۰۰۳) (۱۰۰۴) (۱۰۰۵) (۱۰۰۶) (۱۰۰۷) (۱۰۰۸) (۱۰۰۹) (۱۰۱۰) (۱۰۱۱) (۱۰۱۲) (۱۰۱۳) (۱۰۱۴) (۱۰۱۵) (۱۰۱۶) (۱۰۱۷) (۱۰۱۸) (۱۰۱۹) (۱۰۲۰) (۱۰۲۱) (۱۰۲۲) (۱۰۲۳) (۱۰۲۴) (۱۰۲۵) (۱۰۲۶) (۱۰۲۷) (۱۰۲۸) (۱۰۲۹) (۱۰۳۰) (۱۰۳۱) (۱۰۳۲) (۱۰۳۳) (۱۰۳۴) (۱۰۳۵) (۱۰۳۶) (۱۰۳۷) (۱۰۳۸) (۱۰۳۹) (۱۰۴۰) (۱۰۴۱) (۱۰۴۲) (۱۰۴۳) (۱۰۴۴) (۱۰۴۵) (۱۰۴۶) (۱۰۴۷) (۱۰۴۸) (۱۰۴۹) (۱۰۵۰) (۱۰۵۱) (۱۰۵۲) (۱۰۵۳) (۱۰۵۴) (۱۰۵۵) (۱۰۵۶) (۱۰۵۷) (۱۰۵۸) (۱۰۵۹) (۱۰۶۰) (۱۰۶۱) (۱۰۶۲) (۱۰۶۳) (۱۰۶۴) (۱۰۶۵) (۱۰۶۶) (۱۰۶۷) (۱۰۶۸) (۱۰۶۹) (۱۰۷۰) (۱۰۷۱) (۱۰۷۲) (۱۰۷۳) (۱۰۷۴) (۱۰۷۵) (۱۰۷۶) (۱۰۷۷) (۱۰۷۸) (۱۰۷۹) (۱۰۸۰) (۱۰۸۱) (۱۰۸۲) (۱۰۸۳) (۱۰۸۴) (۱۰۸۵) (۱۰۸۶) (۱۰۸۷) (۱۰۸۸) (۱۰۸۹) (۱۰۹۰) (۱۰۹۱) (۱۰۹۲) (۱۰۹۳) (۱۰۹۴) (۱۰۹۵) (۱۰۹۶) (۱۰۹۷) (۱۰۹۸) (۱۰۹۹) (۱۱۰۰) (۱۱۰۱) (۱۱۰۲) (۱۱۰۳) (۱۱۰۴) (۱۱۰۵) (۱۱۰۶) (۱۱۰۷) (۱۱۰۸) (۱۱۰۹) (۱۱۱۰) (۱۱۱۱) (۱۱۱۲) (۱۱۱۳) (۱۱۱۴) (۱۱۱۵) (۱۱۱۶) (۱۱۱۷) (۱۱۱۸) (۱۱۱۹) (۱۱۲۰) (۱۱۲۱) (۱۱۲۲) (۱۱۲۳) (۱۱۲۴) (۱۱۲۵) (۱۱۲۶) (۱۱۲۷) (۱۱۲۸) (۱۱۲۹) (۱۱۳۰) (۱۱۳۱) (۱۱۳۲) (۱۱۳۳) (۱۱۳۴) (۱۱۳۵) (۱۱۳۶) (۱۱۳۷) (۱۱۳۸) (۱۱۳۹) (۱۱۴۰) (۱۱۴۱) (۱۱۴۲) (۱۱۴۳) (۱۱۴۴) (۱۱۴۵) (۱۱۴۶) (۱۱۴۷) (۱۱۴۸) (۱۱۴۹) (۱۱۵۰) (۱۱۵۱) (۱۱۵۲) (۱۱۵۳) (۱۱۵۴) (۱۱۵۵) (۱۱۵۶) (۱۱۵۷) (۱۱۵۸) (۱۱۵۹) (۱۱۶۰) (۱۱۶۱) (۱۱۶۲) (۱۱۶۳) (۱۱۶۴) (۱۱۶۵) (۱۱۶۶) (۱۱۶۷) (۱۱۶۸) (۱۱۶۹) (۱۱۷۰) (۱۱۷۱) (۱۱۷۲) (۱۱۷۳) (۱۱۷۴) (۱۱۷۵) (۱۱۷۶) (۱۱۷۷) (۱۱۷۸) (۱۱۷۹) (۱۱۸۰) (۱۱۸۱) (۱۱۸۲) (۱۱۸۳) (۱۱۸۴) (۱۱۸۵) (۱۱۸۶) (۱۱۸۷) (۱۱۸۸) (۱۱۸۹) (۱۱۹۰) (۱۱۹۱) (۱۱۹۲) (۱۱۹۳) (۱۱۹۴) (۱۱۹۵) (۱۱۹۶) (۱۱۹۷) (۱۱۹۸) (۱۱۹۹) (۱۲۰۰) (۱۲۰۱) (۱۲۰۲) (۱۲۰۳) (۱۲۰۴) (۱۲۰۵) (۱۲۰۶) (۱۲۰۷) (۱۲۰۸) (۱۲۰۹) (۱۲۱۰) (۱۲۱۱) (۱۲۱۲) (۱۲۱۳) (۱۲۱۴) (۱۲۱۵) (۱۲۱۶) (۱۲۱۷) (۱۲۱۸) (۱۲۱۹) (۱۲۲۰) (۱۲۲۱) (۱۲۲۲) (۱۲۲۳) (۱۲۲۴) (۱۲۲۵) (۱۲۲۶) (۱۲۲۷) (۱۲۲۸) (۱۲۲۹) (۱۲۳۰) (۱۲۳۱) (۱۲۳۲) (۱۲۳۳) (۱۲۳۴) (۱۲۳۵) (۱۲۳۶) (۱۲۳۷) (۱۲۳۸) (۱۲۳۹) (۱۲۴۰) (۱۲۴۱) (۱۲۴۲) (۱۲۴۳) (۱۲۴۴) (۱۲۴۵) (۱۲۴۶) (۱۲۴۷) (۱۲۴۸) (۱۲۴۹) (۱۲۵۰) (۱۲۵۱) (۱۲۵۲) (۱۲۵۳) (۱۲۵۴) (۱۲۵۵) (۱۲۵۶) (۱۲۵۷) (۱۲۵۸) (۱۲۵۹) (۱۲۶۰) (۱۲۶۱) (۱۲۶۲) (۱۲۶۳) (۱۲۶۴) (۱۲۶۵) (۱۲۶۶) (۱۲۶۷) (۱۲۶۸) (۱۲۶۹) (۱۲۷۰) (۱۲۷۱) (۱۲۷۲) (۱۲۷۳) (۱۲۷۴) (۱۲۷۵) (۱۲۷۶) (۱۲۷۷) (۱

سنڌ جا ست دورا

مهاڻا گانڌي پنهنجن ديش جي دورن ۾ سنڌ کي ڪين وساريو. هو سنڌ ۾ ست دفع آيو. ۱۹۱۶، ۱۹۱۷، ۱۹۲۰، ۱۹۲۱، ۱۹۲۹، ۱۹۳۱ ۽ ۱۹۳۴ ۾. انهن ستن ئي دورن جا پورا سنڌ وارا ۽ تڪميلوار ورتائت ۾ ملڻ مشڪل آهن، مگر جيڪي ڪجهه حقيقتون جدا جدا بستڪن ۽ ذريعن مان هٿ ٿي سگهيون آهن سي هيٺ درج ڪجن ٿيون.

پهريون دورو

مهاڻا گانڌي ۲۶ فيبروري ۱۹۱۶ع تي سنڌ ۾ پهريون دفعو پڌار ٿيو. حيدرآباد، ڪراچي، سکر ۽ شڪارپور ۾ سندس شاندار سواگت ٿيو. حيدرآباد ۾ بمبئي ڪائونسل جي ميمبرن آنربل غلام محمد پوٽي ۽ سر غلام حسين جي اڳواڻي هيٺ شهر جا مکيه ماڻهو پنجاه کن گهوڙي گاڏين ۾ سرگس ڪري کيس اسٽيشن تان شهر ۾ وٺي آيا. چندن جي ٻيٽي ۽ برکيس شهر واسين پاران مانپٽر ڏنو ويو. ڪراچي ۽ ۾ مهاڻا گانڌي جي مرحبا سينٽ هروچندراءِ وشنڊاس ۽ سينٽ غلام علي چاگلا ۽ شهر جي مکيه واپارين ڪمي ۽ شاهي سرگس ۾ کيس شهر ۾ گهمايو ويو ۽ نگر واسين کيس مانپٽر ڏنو. اهڙيءَ طرح سکر ۾ شريمان ويرومل بيگراج جي اڳواڻي هيٺ شهر جا پرک مهاڻا کي اسٽيشن تي وٺي آيا ۽ سرگس ڪري سڌار سڀا جي جاءِ تي کيس وٺي آيا ۽ ديوان پوڄسنگهه پٺلاڄاڻي جي صدارت هيٺ مانپٽر ڏنو ويو. شڪارپور ۾ ڊاڪٽر موهنلال سونپار سندس آجيان جو بندوبست ڪيو. گانڌيجي ڪراچي ۾ درگاداس آڏواڻيءَ وٽ لٿو ۽ حيدرآباد ۾ برهمچريو آشرم ۾.

سنڌ ۾ مهاڻا گانڌي جو ايتري ئي ڀر ۽ شوق سان سواگت ڪيو ويو جيترو: گجرات ۾ يا ڪڍي چئجي ت ان کان به سرس. مهاڻا چيو ته هي جيڪو ڀر ٿيو، هندو مسلمان سڀيئي ذات پاٽ جي پيد کان سواءِ مولڪي ڏيئي رحبا آهن سو نه منهنجي ڪري آهي پر انهن ڀائرن ۽ پيٽرن جي صدقي جن ڏکڻ آفريڪا ۾ يارٽ مانا جي رومان قائم ڪرڻ لاءِ سختيون سنيون ۽ قيد ڪائيا. هيءَ مرحبا ڏيئي توهان انهن جي قربانيءَ جي عزت ڪئي آهي. يارٽ جو ميان ديش پکٽ گوبال ڪوشن گوڪلي ۱۹۱۵ع ۾ گذاري ويو هو. حيدرآباد ۾ هوم سٽيڊ هال ۾ ۽ ڪراچي ۾ خالق ڏن هال ۾ گوبال ڪوشن گوڪلي جي تصوير جي اڌ ڳهائڻ جي ڪري مهاڻا گانڌيءَ کان ڪرائي ويئي. مهاڻا گانڌيءَ هيڪي انهيءَ موقعي تي چيو ته ٻن ۾ سندس انوکي هستي ۽ هڪ نرالي واپڪيان نراليءَ جو اشارو سمجھيل هو. حيدرآباد ۾ چيائين: ”مان جيڪڏهن سرڳواسي گوڪلي جي ڪن ڪرهن ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪريان ته مان هن نوني جي اڌ ڳهائڻ

سڄو ڪري يا رشي ته اهو آهي جو مرتيوءَ ۾ جيون ۽ جيون ۾ سڄو مرتيوءَ ٿو پسي.

بغاوت جو اڻڄاڻڪ ڪيس
مٿس ٻيٽ ڌري ۽ هو انهن جي ديوتائن
مڃاتا ڪانڊيءَ تي ڇڏي ٻڌائي سرڪار جي پوڄا ۽ ڪري ۽ ٻيو ۽ هو پنهنجي
عجيب سڪائڻ سان

انهن جي لوهان
کي بگاڙي ٿو.
شرف ۽ ڪانڊي

جيءَ، ٻيئي انهن
مٿس ۾ حور وڃ
وڙو ٿيڻ ۾ هڪ
هڙائي صاف ڏسڻ
۾ اچي ٿي، جو ۽
ٻيئي چيو ۽ سڀ
ڦاٿون کان مٿي
آهي ۽ ٻيئي ٻيئي
هي ڏوھ لاءِ سزا
گهري ورتي.

مڃاتا ڪانڊيءَ
جو ڪيس راجپوتي
۽ ڦاٿولي ڪيتر ۾
گهريءَ معنيٰ
سان ٻيل آهي ڇو
۽ شرف واري
مٿس ۾ حيان ان ۾
راجپوت سان وفاداري
۽ ويڪ سان
وفاداريءَ جي
چڪري پتل آهي.
سڄ ۽ ڪانڊيءَ
تي ڪيس ۽ هلي
رهي هو مگر ايشور
ٻڌائي سرڪار تي

مڃاتا جو ڪورٽ اڳيان بيان

بغاوت جي ۱۲۴ ٽن ٻيٽ جي ڪيس سرڪار
ڪا آهن ٽن مان مون ڪيئن جو اڻڄاڻ ڪيو
آهي. مون کي معلوم آهي ۽ هندستان جا ڪيترا
محب وطن ان ٽن ٻيٽ سڙايو ڪا ويا آهن.
انگري مان پنهنجو سڙايو ٿو سمجهان جو ان
ٽن ٻيٽ مان ڪي ڪيس ڪيو ويو آهي ...
ميترو هن سرڪار هندستان کي ڇڏيو رسايو
آهي اوڻو ٻيءَ ڪيئن ۽ سرڪاري سرشتي هن
کان اڳ ڪوڏ رسايو آهي، ۽ انگري ان سرڪار
مٿس ناراضو ڦٽاڻ مان هڪ لک ڪاري ٿو
سمجهان. هندستان انگريز سرڪار جي هڪ ٻيٽ
ميترو ڪاٿو ڪيو ويو آهي اوڻو اڳ ڪڏهن
ڪوڏ ٿو هجي. انگري اهڙي سرشتي لاءِ قرب
ڌارڻ مان پاپ ٿو سمجهان.

..... غرابيءَ سان اسڪار ڪرڻ اهڙوئي
نرخ آهي جيترو لڪيءَ سان اسڪار ڪرڻ.
انگري مان اڃا طلب ٿو ڪريان جيئن شيء
کي قانون هيٺ ڏوھ ٿو سمجهي وڃي ۽ هو ڪجهه
آڏ ڪيئن ۽ لگواسيءَ جو اعليٰ ۽ اعليٰ فرض
ٿو سمجهان، ان ڪرڻ لاءِ هڪ وڏ ۾ وڏ سزا
مون کي ملي سگهي اڃا مون کي ڏي وڃي ۽ آڏ
خوشيءَ سان اڃا برداشت ڪندس. انگري
مٿس حڪم اوهان لاءِ ۽ رستا کليل آهن، يا ۽
هڪڙهن اوهين محسوس ڪريو ۽ جيئن قانون
هڪ اوهين ڪاروبار هلايو ٿا سو پڇڙو آهي ۽
آڏ بي گناه آهن ۽ استيڻا ڏيئي ان سان
پنهنجو ٿاڻو توڙي ڇڏيو، يا جيڪڏهن اوهين
سمجهو ۽ جيئن سرشتي ۽ ڦاٿون هيٺ اوهين
ڪاروبار هلايو ٿا اوهين ديش جي ماڻهن لاءِ لک
آهي ۽ انگري منهنجون سرگرمون ضرور ڪا آهن
۽ مون کي وڏ ۾ وڏ سزا ڏيو.

ڪيترن ٽن ٻيٽ ٿو هجي. ۽ انهن ڏانهن اڳيان
سلسلن، شرف ٽن ڪيس هلائيندي ڪيس هلي رهيو هو.

مارچ ۱۹۲۲ ۾ بغاوت
جي ڏوھ لاءِ
ڪيس ڪوڏ ڪيئن
مڃاتا ڪانڊيءَ
هڪو ڪورٽ
اڳيان بيان ڏنو اهو
انسان ڏانهن هڪ
اڻڄاڻ ۽ هڪ خاص
اعظم رکي ٿو.
شري جي اهر شيلٽ
سر ۾ ڪورٽ جي
مٿس ان ڪيس جي
ساري ۾ هڪ
ٽن مضمون لکيو
آهي. ان ۾ هو
چوي ٿو:

”مٿس هاليءَ
عسي اڻڄاڻ ۾
شرف جي ٻڌ
مٿس ڪانڊيءَ ٻيو
ڪوڏ مٿس ڪوڏ
ٿو آهي جيئن هڪ
ڪانڊيءَ جي هڪ
مٿس سان مٿس
ڪري سگهجي،
مٿس اهڙي دلچسپي
هاليءَ جي هڪ
مٿس سان هڪ
مٿس ٽن ٻيٽ ٿو هجي.

ايشور سڀ کان وڏو ڪمياگر آهي. هو حتمي هوندو آهي ڪچرو
۽ سون ٿي ويندو.

سماجواد

لوڪ سبؤڪ سنگهه

سماجواد هڪ بلڪل سندر شبد آهي ۽ منهنجي ويچار موجب سماجواد هيٺ سماج جا سڀئي فرد هڪ جهڙا آهن، ڪو ليڇ نه آهي، ڪو اوچ نه آهي. ان ۾ راجا ۽ ڪڙمي، شاهوڪار ۽ غريب، مالڪ ۽ مزدور سڀئي هڪڙي سطح تي آهن.

سماجواد هيٺ هر ڪنهن لڳوآسيءَ کي هڪ جيترو ڀڳهار ملڻ گهرجي — وڪيل، ڊاڪٽر، اڌياڪ، مزدور هجي يا ڀنگي. ان آدرش تي شايد پارتوآسي سماج پهچي نه سگهي مگر هر ڪنهن پارتوآسيءَ جو ڪوئي به آهي نه انهيءَ لڪش تي پهچڻ لاءِ ڇت لڳائي. آزاد هندستان ۾ نئي دهليءَ جي محلاتن ۽ غريب مزدورن جي رهڻ وارن مصيبت پورل بستين جي وچ ۾ جو شاهي ويڇو آهي سو هڪڙو ڏينهن رهي نه سگهندو. جيڪڏهن دولت ۽ دولت سان حاصل ڪيل طاقت راضيءَ خوشيءَ تياڳ ڪري عام سان وٺي ويا ته هڪ ڏينهن هسڪ خولي انقلاب اوس اچڻو آهي.

ورڳ جنگ جو ويچار مولڪي ڪڏهن ڪين آڻيو آهي. ڀارت ۾ ورڳ ڀڌ نه ٿئي ان ٿڙ ڪينهي پر اها ٿاري سگهجي ٿي. آرتڪ هڪ جهڙائيءَ جي معنيٰ اها نه آهي نه هر هڪ وقت هڪ جيترو ٺاڻو هجي. واستوڪ معنيٰ اها آهي ته هر هڪ کي پنهنجن گهرجن پوري ڪرڻ لاءِ ضروري وسيلو ميسر هجن.

سماجواد ستاين ڪرڻ لاءِ ڏاڍ ۽ خولڙي جو طريقو اختيار ڪرڻ ضروري نه آهي. انسا ۽ ستياگرهه جي وسيلي اهو مقصد حاصل ڪري سگهجي ٿو.

مهاتما گانڌيءَ شهادت جي ڏينهن کانگريس لاءِ جا وصيت ڇڏي اها عني سندس من ۾ رٿيل لوڪ سبؤڪ سنگهه جي جوڙجڪ جو خاڪو. سندس ويچار هو ته آزادي حاصل ڪرڻ بعد کانگريس راجپتي ڪاريءَ کي ڇڏي هڪ جوڙجڪي سنسٽا بڻجي پوي، جيئن کانگريسي ڪاريءَ ڪرڻا عهدن ۽ ٺاڻي جي لالچ ۾ نه ٿا سي پون. ان رٿيل لوڪ سبؤڪ سنگهه جي جوڙجڪ ۾ لوڪ سبؤڪ لاءِ گالڌيجيءَ هيٺيون خاڪو ڏنو: (۱) الدين نيشنل کانگريس جو نالو بدلائي ”لوڪ سبؤڪ سنگهه“ رکيو ويندو.

(۲) ان سنگهه جو هر هڪ ڪاريءَ ڪرڻا: (الف) هٿ جي ڪتيل ست ۽ هٿ جي آڏاڻي تي اٽيل سرٿيائيد کاڌي پهريندو. (ب) هو هر ڪنهن قسم جي اڇوٻڻي جو ترڪ ڪندو. اتر جائي ايڪتا، سڀني ڌرم لاءِ سمان عزت ڌارڻ، ۽ سڀني جانين جي لوڪن لاءِ ذات، جاتي ۽ رنگ پيد بنا هڪ جهڙي ويوستان پيدا ڪرڻ ۽ هڪ جهڙن وجهن ميسر ڪرڻ جي حق ۾ رهندو.

(ب) پنهنجي مرڪز جي ڀر واري ڳوٺن سان شخصي لاڳاپا رکندو.

(پ) ڳاٺن ۾ ڪم ڪندڙ تيار ڪندو.

(ت) روزانه ڪاريءَ جو رڪارڊ رکندو.

(ث) ڳاٺون کي سوالبي بنائڻ جي

ڪوشش ڪندو.

(د) ڳوٺن جي رهواسين کي صحت

مٿائيءَ جا سڌاڻا سيکاريندو ۽ بيمارين

کي روڪڻ جا اباڻ ڏيکاريندو.

ايشور جو ڪوئي به ڪاريءَ اُديش ٻڌا نه ٿيندو آهي.

لوک راجه

لوک راجه، النظام وارو ۽ روشن، دلدا
پر پرتوی و ستو آهي.

منهنجي لوک راجه سرشتي جي تصوير
اها آهي ته ان هيٺ ڪمزور پر ڪمزور
شخصي کي به امتزائي موقع ميسر ٿي ٿو
ماتحتو پر ماتحتو ڪي.

لوڪ راجه يا عينا جو سوراچه ڪڍڻ
ڪوڙ ۽ عسا سان اچي ڪوڊ سگهندو.

اڄو سوراچه هيٺن جي حاصل ڪرڻ لاءِ
۽ هيٺن کي قائم رکڻ لاءِ لڳاتار جدوجهد
جو ضرور ٿيڻو ٿئي سو ”سوراچه“ ٿي
ٿو ڪو ٿي.

منهنجي لاءِ راجپوتي ستا ٻڌاڻي
ڪو ساڌو (اڏاڻ) نه آهي مگر عسا عينا
جي عمو ڪيتر پر وڪاس حاصل ڪرڻ جو
وسلو آهي. راجپوتي ستا جي معنيٰ آهي
قومي زندگيءَ کي ڇوڏيل عيوضن دوازان
النظام ۾ رکڻ. جيڪڏهن قومي عيون اڇڙو
مڪمل ٿي وڃي جو اڇڙو خود بخود انتظام
۾ هلندو ٿي ته پوءِ عيوضن جي ڇوڏڻ
جي ڪا ضرورت نه ٿيندي. اڃا ٿيندي اعلوي

دري جي لاءِ قانون جي غرور جو ٿيڻو.
اڇڙي راجه عسا جو ڪو پيچو حاڪم ٻڌو
ٿو ٿو، عمر ڪو بالڪي اڇڙي دستور خلافتندو
جو پاڙ پري ٿو رکاوٽ نه ٿيڻي. آڏوڻي
راجه عسا انڪري راجپوتي ستا ٿو ٿي
تي ڪوڊ جو نه ان عسا سرڪار ٿي ڪوڊ
جو ٿي.

ستياگره

سول لافرماني يا ستياگره جو ڪه ناگره
جو عزم اڌڪار آهي. اهو اڌڪار ڇڏي
ڏنائين ته هو انسان ٿي نه رهندو. سول
لافرمانيءَ مان ڪڏهن به اڌ ٿو ٿي
ٿو ٿي. ڪنهن ۽ ڏوهه منجهان ٿي اڌ
پيدا ٿي ٿو. هو ڪا سرڪار ڏوهه کي ڏور
ڪم آڻي ڪم ٿي ڪري. جيڪڏهن سرڪار
انهن نه ڪري ته سرڪار خود ٿي ڪم ٿي
وڃي. پر جيڪڏهن سول لافرمانيءَ کي ڪم
ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وئي ته اهو وريڪ
کي قيد ڪرڻ پراڻو ٿيندو.

ستياگره عسا شمار جي اهو ڪ به،
مخالفت خلاف عسا نه ڪم آڻي آهي.
مخالفت کي ڏيه ۽ همدرديءَ سان ڦهلائڻو
آهي. ڏيه معذرت ڪم ٿي.

ستياگره جو مطلب آهي ڪم ٿي
ڏوهي عسا حاصل ڪرڻ. ڪم ٿي سان
مثال جي عسا ٿي ٿي آهي. جا ٿي
صحيح نه آهي ان ڪرڻ کان انڪار ڪرڻ معذرت
ٿي آهي آهڪ شڪتيءَ جو اهو ڪرڻ.

عسا اها شڪتي آهي هيٺن جو اهو ڪ
هو ڪو ڪري سگهي ٿو — ٻار، لوهان،
استرون، بشرطڪ انهن جو اهو ڪ پر ڏوهه
وڃي ٿي.

خود قرباني معذرت ڪارو ۽ وڃي کان
آهي آهي، ٿي ان جي آڏو ڪوڊ پر
ڪوڊ دل به ٿي ٿي ۽ اولهي پر اولهي
ٿي ٿي ٿي ٿي.

ڪم ٿي ۽ اسپان ۾ اصافو سڀنيءَ سڀيتا جي نشاني ڪي آهي.

راشٽر واد ۽ انٽر راشٽر واد

Means & Ends

اُديش ۽ طريقا

راشٽريه واسي بطبع ڪانسواءِ انٽر راشٽري بطبع ناممڪن آهي. انٽر راشٽريه بطو تڏهن ممڪن ٿي سگهي ٿو جڏهن راشٽر بطو هڪ حقيقت ٿو بڻجي، يعني جڏهن هڪ هڪ ديس جا ناگريڪ پاڻ کي منظر ڪن ۽ هڪڙي شخص جيان گڏجي قدم کڻن.

قوميتپي ۾ خرابي ڪيئن ٿي، پر اڄ جي قومن اندر ڇا ٽنگڻي آهي، ڇا خود غرضي آهي، جو علحدتو آهي سائي خرابي آهي. هرڪو ديس ٻئي کي ڪشت ۾ وجهي ڪمائڻ ٿو چاهي، ۽ ٻئي جي وٽس ۾ پنهنجو ڪلياڻ ٿو ڳولي.

منهنجو اُديش آهي سڄي سنڌ سان متر تا. مان هڪ ئي وقت ڳڻي ۾ ڳڻڻو ٻياري رکي ڄاڻان ۽ ساڻهي وقت ظلم جو ڳڻي ۾ ڳڻڻو مقابلو به ڪري ڄاڻان.

منهنجي حب الوطني منهنجي ڌرم جي مائيت آهي؛ مان ڀارت کي ائين چنڊڙيل آهيان جيئن ٻار ماما جي ڄاڻيءَ کي چنڊڙيل هوندو آهي ڇو ته اهو منهنجو وشواس آهي ته هو ئي مولڪي گهريل روحاني قوت بخشي ٿي. ڀارت ورش اندر اهو وايو منديل موجود آهي جو منهنجن اڄ ۾ اڄ اڻلاسان سان لهڪي ٿو اچي، اهو جي ويو ته. پوءِ آءٌ بغير بطبي ڀولڻ ۽ ڪڏهن به مولڪي سنڀاليندڙ ڪوڏ ملندو.

مان ڀارت جو هڪ لاهو سيوڪ آهيان ۽ ڀارت جي سڀوا ڪندي مان انسان ذات جي سڀوا ڪري رهيو آهيان.

اُديش ۽ طريقا منهنجي جيون جي فيلسوفيءَ ۾ هڪ جهڙا ٿي شبد آهن.

ستيه ۽ اهنسا ايترو ته هڪ ٻئي سان ڳنڍيل آهن جو انهن کي هڪ ٻئي کان الڳ نه ٿو ڪري سگهجي. اهي ٻه هڪڙي سڪي جا ٻه پاسا آهن. چئي نٿو سگهجي ته انهن پاسن ۾ سڌو پاسو ڪهڙو آهي، اُتو ڪهڙو آهي. ان هوندي به چئبو ته اهنسا آهي ساڌن ۽ ستيه آهي اُديش يا ساڌيه. ساڌن سدائين اسانجي پهچ اندر هئا گهرجن ۽ الڪري ٿي اهنسا اسانجو ٻوم ڌرم آهي. اسين جيڪڏهن ساڌن جي ٻياري ۾ خبردار رهنداسون ته پوءِ اُديش اڄ نه سڀيان ضرور حاصل ٿيندو. اسان جڏهن اهو نڪتو بخوبي سمجهو ته پوءِ آخرين جيسه لاشڪ ٿي اچي آهي. ڪهڙيون به ڪٽي مشڪلاتون اچن، ڪيتريون به ڪٽي ظاهري طور شڪستون ملن، پر اسان کي ستيه جي کوچ ڪڏهن نه تياڳڻ ڳيرجي ڇو ته ستيه خود ايشور آهي.

ائين سمجهڻ نه ساڌن ۽ ساڌيه جي وچ ۾ يعني اُديش ۽ طريقن جي وچ ۾ ڪو فرق نه آهي، هڪ ٻيل آهي. انهيءَ ٻيل ڪري ٿي جن کي ڌرمانا ڪري شمار ٿو ڪيو وڃي اهڙن شخصن کان به گناهه ٿي ويا آهن. ساڌن آهن ٻه مثل ۽ ساڌيه يا اُديش آهي ورڻ. اُديش ۽ طريقن جي وچ ۾ اهڙو سبب آهي جهڙو ورڻ ۽ ٻج جي وچ ۾.

مان ڪاميابيءَ حاصل ڪرڻ لاءِ ڪنهن چوڻي مارڪ جي هجڻ ۾ وشواس نه ٿو رکان.

جيسين جيو مائٽر سان ايڪتا جو احساس نه ٿو ٿئي تيسين ڀر ارتقا، اڀواس، چپ تپ سڀ وئرت ڳالهيون آهن. — بابو

آرت شاستر

آرت شاستر ۽ لیجی شاستر هی وچر کا
عاجد پٹی هی لکی لیک مان کھی لئو سگان.
اھی آرک بدلیون هی انسان با قوم هی
اخلاق کی چیو لیون رائل سی کنیجی ۽
واربون آخن ۽ ان کري اھی گناہ سان
پرل آخن. انکري حا آرک وپچار بد نی
هکڑی ملک کی پٹی لی شکار کرک
هی اعازت لی ڈی اها اخلاق رحمت آھی.
بولجی بذات خود خراب کنیجی، ان
حو در ایور کرک خراب آھی. کنین
کنین روب پر بولجی جو کب نه لئندو
نی لئندو. پتیجی ملک حو سمبورن
لارک ر واهی ماٹھن مان ب کی لورا عمل
پر آلی سگیندا. بولجی پتین کان جیگی
کچھ حئی طور طلبي سگیتی لئو سو عی ۽
نه هو بولجی ۽ ملکیت هک امانت کري
سمتین ۽ انهن حو سماح جی شیوا لاء
ایور کن. وڈیک ضد کرک حا سولی
هکڑ بدلی ڈی انکی نی قتل کرک
نرانر آھی.

منیجی وپچار موجب پارم حو آرک
لوانچو اعزو هتھ گهری، پارم حو چو ساری
سزار حولی اعزو هتھ گهری جنهن م
کو ب کاڌي ۽ کبڑی کان والچیل نه هتی.
هو کھن کی اترو پور حو ملٹ گهری حو
هو پتیجی کدر کري سگتی.

حئن حو سچو کر شو مرض بالبا پر آھی.
اسن مڑی هی پتیجا پتیجا مرض بالبون
نه حق پتیجو پاڻ حاصل نی ویدا.

آرتک سمانتا

منیجی آدرش نه آھی هک چیو وراسم
پر مولکی ڈسٹ پر اچی لئو نه اهو لی کول
سگیندو انکری انسان روء وراسم لاء پاڻ
پتور بندو رهندو آحیان.

مان هولد اتین چوان نه هک کري اسین
مڑی چور آخون. مان جیگه من کا شی ۽
کٹان لئو جتیجو مولکی ترب کپ کولتی
۽ اها پاڻ وت رکی لئو چڈیان نه چشو نه مان
پتی وٹان اها شی ۽ چوایان لئو. مان اتن
چوڻ هی همت لئو ساریان نه قلوب حو هک
بسادي سذات آھی. بنا کھن هکڑی ۽
نه لیاری ۽ حالت هی نه مدرم اسان هی
روز بروز جی گهرن لاء کامی آپائیدی آھی
۽ انکری شرکو حکدهن پتیجی گهرج
موجب چیز کتی ۽ ان کان وڈیک نه کتی نه پوء
دلایا پر نه کو غریب رهی ۽ نه کو بک مری.
پاڻ وت ملکیت نه سایدل چوری نه
کرک مثل آھی. ضرورت کان وڈیک پاڻ
وت رکڻ چوری نرانر آھی.

جیسن دیس اندر هکڑو نه سچی لگی
مالچو یا استری روزگار یا کاڌي بنا آھی لیسن
اسانکی سکودیلو کانسدی لح اچڻ گهری.
منیجی وس پر هتی نه مان هولد مڑی
سداورم بند کري چڈیان. انهن سداورن
اسانکی قوم م سستی، بیکاری، دولک ۽
گناہ کی وڈا پر آھی.

نک ۽ بیکاری ۽ وکرویل ماٹھن لاء
ایشور حو اهو روت نی قبول پوڻو آھی
جنهن پر انهن لاء کاڌي ۽ روزگار هی آها
سمایل هتی.

چینی لوک راجی سرشتی لاء پوجن موافق آھی، پر اها نکتہ جیسی
حوڙ حکی ۽ سمجھداری ۽ سان پر بل هتھ گهری. — باپر

ڳوٺ ۽ ڳوٺاڻا

مشينري

مان مشينريءَ پٺيان پاڻي جي علاج
محض انڪري نه آهيان ڇاڪاڻ ته اهي مشينون
آهن. ٿئي ڇاڻو جو انسان وڃي ٿو انساني
پورڙهي کي بيمار بڻائيندو تان جو هزارين
بيروزگار بيمار ٿي پيا ٿا ڇاڪاڻ ته
وقت اوڙين محنت بچائڻ ڇاهيان ٿو پر
سموري انسان ذات لاءِ نه منهن ڄاڻي
جي ڪنهن هڪڙي حصي لاءِ. آڻ ڇاهيان
ٿو ته دولت ڪن ٿورن جي هٿ ۾ بند نه
رهي پر سڀني جي هٿن ۾ رهي.

مشينري کي نه ڪو سٺو آهي، مشينري
اڄ جي يگر ۾ ٻيهي وئي آهي. پر ضروري
انسان پورهي جي جڳهه مشينريءَ کي وٺڻ
نه گهرجي. هڪ سڌاريل هر سٺي وسيلو آهي.
پر جيڪڏهن ڪنهن مشينريءَ جي ايجاد
ذريعي هڪڙو شخص سڄي ڀارت جي زمين
کيڙي وڃي ۽ زرعي بيدايش نسي قبضو
ڪري وڃي، ۽ لکن کي ڪوروزگار نه ملي،
نه اهي اوس بک مردا ۽ بيمار هٿ ڪري
هو به بچي بولدا جيئن ڪه ڪيترا ئي ٻيا
آهن.

سڀ کان مکيه وسيلو آهي انسان. مشينري
انسان جي هٿن کي بيمار نه بڻائي. مان مڃان ٿو ته
ڪن حالتن ۾ مشينري ڪارائتي ٿي سگهي ٿي.
سٺ جي مشين ڏانهن ٺهرايو. ٿورو ٻن جي
ڪارائتيون وسيلون ايجاد ڪيون ويون آهن
تن مان سٺ جي مشين هڪ آهي. اها
مستر سنگر قرب وڃان پٺيچي استريءَ کي
ٻيٽ کان بچائڻ لاءِ ايجاد ڪئي هئي.

مان ٻڌائي ڇڏيان ته جيڪڏهن اسانجا
ڳوٺ ناس ٿيا ته ڀارت به ناس ٿي ويندو.
ڀارت پوءِ ڀارت نه رهندو. هندستان کي جو
سنسار کي سندس ڏيڻو آهي اهو ختم ٿي ويندو.
ڳوٺن کي وري جاري نه ڏهن سگهيو
جڏهن انجو نه هٿ بند ٿئي. شاهي پٺي
ٿي ڪارخانن وڃي جو نتيجو اوس ٿي
لڪرندو ڳوٺاڻن جو ڏيڻو. ڪليو ڪلايو يا
اڻ لکو ڇو ته مشينريءَ کان بعد چٽا پٽي
۽ ٺهيل مال لاءِ مارڪيٽ پيدا ڪرڻ ڇا
مسلا پيدا ٿين ٿا. انڪري اسان کي اها
ڪوشش وٺي آهي ته هر ڪو ڳوٺ خود
پورئيءَ وارو بڻجي ۽ اهي شيون تيار ڪري
جي ان ڳوٺ ۾ ئي ڪم اچڻ چٽيون هجن.
ڳوٺاڻن هنرن جو اهو روپ ٽاٺا رکندي،
جيڪڏهن ڳوٺاڻا جديد مشينري ڪم آڻين
ته مون کي ڪو اعتراض ڪونهي يا اهي اوزار
ڪم آڻين جي هو پاڻ ئي ٺاهين. اهي اوزار
رڳو ٻين کي ڏيڻ لاءِ ڪم آڻڻ نه گهرجن.

مان ڳوٺاڻن مشينن ۾ هر ڪو سڌارو آڻڻ
پسند ڪندس، پر مان چاڻان ٿو ته انساني
پورهي جي جاءِ تي بجليءَ جي سڪتيءَ تي
هلندڙ ٽڪون (Spindles) آڻڻ گناهه آهي سواءِ
ان حالت جي جڏهن لکن ڳوٺاڻن کي سندن
ٽي گهر ۾ پيو ڪوروزگار جو وسيلو ميسر
ڪري ڏئي سگهجي.

شهرن ۾ رهندڙن کي خير ٿي ڪا ڄاڻ
آهي ته ڪيئن اسانجا ڪوروزگار اڌ بڪايل
ڳوٺاڻا ڏيري ڏيري مرده ٿيندا پيا وڃن.
منهنجي دل ۾ ذرا به شڪ نه آهي ته شهرن
۾ رهندڙ چٽا کي اهو روت ان گناهه جو
هڪ ڏينهن جواب ڏيڻو پوندو.

هي شير ڪن پنڊر آهي، اڄ آهي سياڻي ڪونهي، هيئنر آهي ته
ڀل ڪانهو ۽ ختم، پوءِ ان جو ڪيڙو ٻا ٿورو!

پوار قضا

ہزار لٹا ئی منہجی جیون کی بچاؤ آھی۔
ان کالسواء مان هن کان گپٹو اکب باؤل بچھی
ہوان ہا۔

خالڪي توڙي سارو جنگ جيون ۾ مون
کي بعضي ڪڙي ۾ ڪڙا آزموڻا مليا آهن.
اهي مولڪي عارضی طور آزمائشي ۾ اچائي
ڇڏيندا هئا. مان پراڻا ذريعي ئي ان
آزمائشي ۾ هي پوسٽي ۾ مان ٻاهر نڪري
سگهندو هوس. مولڪي احساس ٿوڻ ڇوڙي
دستور شري ۾ لاء خوراڪ ضروري آهي ۽
اڙي دستور ئي آيا لاء پراڻا لازمي
آهي. درحقيقت شري ۾ لاء خوراڪ ايترو
ضروري نه آهي جيترو آيا لاء پراڻا ۽ ڇوڻ
شري کي نندرسف رکڻ لاء بعضي اڻواس
جي ضرورت ٿئي ٿي ۽ پراڻا جو اڻواس
ٿئي ٿي ڪو نه لکي وري ڪڏهن به پراڻا
هي ڪا گهڻي ٿي سگهي ٿي.

جيون جي جدا جدا ڪٽرن ۾ پنهنجي
آخري ڏيڻ سکڻ لاءِ ٻارن کي ٻڌايو ۽ آخرين
سڃ آهي. ٻارن کي ڪنهن به شيءِ زال جي
ولاءِ نه آهي. ليڪ طرح جيڪڏهن ان کي
سمجهيو وڃي ۽ ان جو انهيءَ ڪم وڃي
نه ٻارن کي عمل جو سڀ کان وڌيڪ طاقتور
وسيلو آهي.

ٻار لاءِ لازمي آهي ته ايشور ۾ زنده
روشواس ڏجي. ان روشواس بنا ڪامياب
ستابڪر وٽيار ۾ آڻي ئي ٿو سگهجي.

براولنا ذریعہ فی کاروں، ذکر و عین
عمر الہندو ہوا ان ای نصیح ہائی سکھتی لی.

ستيم ۽ اهنسا

انسان جي هٿ ۾ جي شڪت جون آهڻ
 تن ۾ اهنسا ميان ۾ ميان شڪتي آهي .
 منجه جي قابليت جي موٽار ۾ موٽار
 وٺائي اتر ايجاد ڪيا آهن تن کان اهنسا
 وڌيڪ شڪتيءَ واري آهي .

ڪن مٿن جو چوڻ آهي ته ستن ۽ اٺن
لاءِ دل ۾ جي وهندڙ اندر ڪا جڳهه ڪانهي.
مان انهن سان شاملءَ نه آهيان. ستن ۽ اٺن
مولڪي ويڪتي ۾ مڪتيءَ لاءِ نه گهرجن.
آءٌ سڏائين آهي ٿيڙا بي ڪندڙ آيو آهيان
ته انهن اصولن جو روزاني جيون ۾ اڻسڻ
ڪم وڃي.

اهڻسا هڪ اهڙي شڪتي آهي جنهن جو هرڪو اڀرڪ ڪري سگهي ٿو۔ ٻار، جوان، استري ۽ پير مرد، بشرطڪ سندن پير مه اڀرور ۾ زندهه و شواس آهي۔

اڄسڻا رڳو هڪ ماڻھ جو رستو آهي۔
اڄسڻا جيئن مون سمجهو آهي، تمام هڪ
سرگرم شڪستي آهي.

اھسا ۽ ڪانفرنس ٿيڻ واري رستي تي گهٽتائي آيو.
جتي مڪمل طور تي شخص اندر جي ڪانفرنس
ٿي سگهي ٿو. مقابلي جو رنگ جي ڪانفرنس
ٿيڻ لاءِ ٻنهي طرفن جي چاهه آهي. پر سچي
اھسا ٻين جي ترقيءَ کي سمجهڻ کان سواءِ ممڪن ناهي.

اھسا هي معطل اھا نه آهي نه پنھنجن
عربزن کي ڇڏي خطري کان ڀڄي وڃي .
هسا ؛ ڪاٺوٺا سان ڀڄي وڃڻ هي وڃڻ نه
مان هسا کي ٿي وڌيڪ پسند ڪندس .
اھسا وھڻا هي چوڻي آھي .

اسين جيڪي نه آهيون اهو پاڻڪي ڏيکارڻ جو ڊونگ نه ڪريون.

حبسگی نہ ٿي سگهي ان ڪرڻ جي اڃا نه ڪريون. — ٻاٻو

مواظما گانڌيءَ جا ويچار

(سندس ئي شبدن ۾)

مون کي دنيا کي ڪا به نشين چيز سڃاڻي ڪانه آهي،
ستيه ۽ اهنسا ايترو ئي پراچين آهن جيترو پٽاڙ — ٻاٻو

ايشور

مان اڀائيندڙ کي نه ڏٺو آهي ۽ نه ڄاتو آهي. سنسار ۾ جي ايشور ۾ وشواس کي مون پنهنجو ڪيو آهي، ۽ منهنجو اهو وشواس اڄ متجدد آهي انڪري آءُ انکي اڻيو جو درجو ڏيان ٿو. پر شايد ائين چيو وڃي ته وشواس کي اڻيو ڪري سڏڻ ستيه سان ڪيل آهي، انڪري آءُ ائين ئي چونڊس ته منهنجو جو ايشور ۾ وشواس آهي ان جي بيان ڪرڻ لاءِ مون وقت کي شمد ڪوٺو آهي.

ايشور جي شڪتي قاهر نه آهي مگر ڪرپالو آهي. مريوءَ جي وچر جيون قائم آهي، ڪوڙ ڪمٽ جي وچر ستيه زلده رهي ٿو، ۽ اولده اندوڪار جي وچر روشني هلندي هلي ٿي.

مون لاءِ ايشور ستيه آهي، برابر آهي، ايشور نر پٽا آهي، ايشور زندگي ۽ روشنيءَ جو سرچشمو آهي ۽ ساڳئي وقت هو ائين سڀني وستن کان مٿي ۽ پري آهي. اوشواسين (athelsts) جو اوشواس به ڏوٺو آهي، هو واڻيءَ ۽ دليل کان مٿي آهي.

مان ايشور کي انسان ذات جي سڀوا ۾ بوابت ڪرڻ جو پتن ٿو ڪريان، ڇو ته مون کي خبر آهي ته ايشور نه مٿي آڪاش ۾ آهي ۽ نه هيٺ بالال ۾، پر هو هر ڪنهن پرائيءَ اندر واپس آهي.

ڌرم

ڌرم هڪڙو برڪش آهي جنهن جون گهڻي شاخاڻون آهن.

ستيه ۽ حق کان وڌيڪ ڪو ڌرم نه آهي. ”ڌرم“ شبد مان منهنجي مراد رواجي يا دستوري ”ڌرم“ جي نه آهي، پر اهو ڌرم جو سڀني ڌرم ۾ واپس آهي، جو اسان کي پنهنجي اڀائيندڙ سان سمڪ آڻي ٿو.

ڌرم شبد جو جڏهن مان اڇاڙن ڪريان ٿو تڏهن مان صرف هندو ڌرم ڏانهن اشارو نه ٿو ڪريان، مان هندو ڌرم جو لاشڪ ٻين مڙلي ڌرم کان وڌيڪ ملهه ٿو ڪريان، پر مان ان ڌرم جو ذڪر نه ڪريان جو هندوپٽي ڪسان گهڻو اوج آهي، جو اسان جي مالڪ بناوت ۾ ئي تبديل ٿو آڻي ڇڏي، جو کيس سندس اثر-ستيه سان اڄ ٿيندڙ گنبد ذريعي جوڙي ٿو ڇڏي ۽ کيس پوتر ٿو بڻائي.

جدا جدا ڌرم جدا جدا رستا آهن جي هڪڙيءَ ئي منزل ڏانهن وٺي ٿا هلن، جي اسان ان منزل تي پهتاسون ته پوءِ ان ڳالهه جي ڪهڙي اهميت آهي ته اسان رستو ڪهڙو ورتو. حقيقت ته هيءُ آهي ته جيتريون ويڪتون آهن، ڌرم به اوتراي آهن.

جو شخص پنهنجي ڌرم جي مول سڌالت کي پهچي ٿو اهو سڀني ڌرم جي مرڪز کي پهتو آهي.

شري ڄي بگڙڻ جو هڪڙو ڪارڻ اڏيرتا آهي. من اڏير ته شريو به اڏبو.

سازمان (کان) - سوکراسی، چارتر، کد ملی، سروای، کمرشاند، عای محمد (مکمل)، سو دار وپ د من - سکه، سو کراسی شوی کورڈن وزارت ملی، سو کراسی پندھ ا د پاور، شوب پندھول.

مهاڙما گانڌيءَ جا ويچار

(سندس ئي شبدن ۾)

مون کي دنيا کي ڪا به نئين چيز سيکارڻي ڪانه آهي،
ستيه ۽ اهنسا ايترو ئي پراچين آهن جيترو پياڙو — ٻاٻو

ايشور

مان اڀائيندڙ کي نه ڏٺو آهي ۽ نه ڄاتو آهي. سنسار ۾ جي ايشور ۾ وشواس کي مون پنهنجو ڪيو آهي، ۽ منهنجو اهو وشواس ان متيندڙ آهي انڪري آءُ انکي انيو جو درجو ڏيان ٿو. پر شايد ائين چيو وڃي ته وشواس کي انيو ڪري سڏڻ ستيه سان ڪيل آهي، انڪري آءُ ائين ئي چونڊس ته منهنجو جو ايشور ۾ وشواس آهي ان جي بيان ڪرڻ لاءِ مون وٽ ڪي شبد ڪونه آهن.

ايشور جي شڪتي ڪا به نه آهي مگر ڪريالو آهي. مريوءَ جي وچ ۾ جيون قائم آهي، ڪوڙ ڪپٽ جي وچ ۾ ستيه زندهه رهي ٿو، ۽ اولده انڌو ڪار جي وچ ۾ روشني هلندي هلي ٿي.

مون لاءِ ايشور ستيه آهي، پر اڄ آهي، ايشور لڙي پتا آهي، ايشور زندگيءَ ۽ روشنيءَ جو سرچشمو آهي ۽ سائپي وقت هو ائين سڀني دستن کان مٿي ۽ پري آهي. اوسواسين (atheists) جو اوسواس به ڏوٺي آهي، ڏوٺي ۽ دليل کان مٿي آهي.

مان ايشور کي انسان ذات جي سوا ٻي زراعت ڪرڻ جو حق نه ڏيان، ڇو ته مون کي خبر آهي ته ايشور نه مٿي آڪاش ۾ آهي ۽ نه هيٺ پاڌال ۾، پر هو هر ڪنهن پراڻيءَ اندر ويٺو آهي.

ڌرم

ڌرم هڪڙو پرڪش آهي جنهن جون گهڻي شاخون آهن.

ستيه ۽ حق کان وڌيڪ ڪو ڌرم نه آهي. ”ڌرم“ شبد مان منهنجي مراد رواجي يا دستوري ”ڌرم“ جي نه آهي، پر اهو ڌرم جو سڀني ڌرم ۾ ويڙهڪ آهي، جو اسان کي پنهنجي اڀائيندڙ سان سنمڪ آڻي ٿو.

ڌرم شبد جو جڏهن مان اڇاڙن ڪريان ٿو تڏهن مان صرف هندو ڌرم ڏانهن اشارو نه ٿو ڪريان. مان هندو ڌرم جو لاشڪ ٻين مڙلي ڌرم کان وڌيڪ ملهه ٿو ڪريان، پر مان ان ڌرم جو ذڪر ٿو ڪريان جو هندو پڻي ڪسان گهڻو اوج آهي، جو انسان جي مانسڪ بناوٽ ۾ ئي تبديل ٿو آڻي ڇڏي، جو کيس سندس اتر-ستيه سان اڻ ٿيندڙ گنڍ ذريعي جوڙي ٿو ڇڏي ۽ کيس پوئر ٿو بڻائي.

جدا جدا ڌرم جدا جدا رستا آهن جي هڪڙيءَ ئي منزل ڏانهن وٺي ٿا هلن. جي اسان ان منزل تي پهتاسون ته پوءِ ان ڳالهه جي ڪهڙي اهميت آهي ته اسان رستو ڪهڙو ورتو. حقيقت ته هيءُ آهي ته جيتريون ويڪتون آهن، ڌرم به اولهائي آهن.

جو شخص پنهنجي ڌرم جي مول سڌاڪ کي پهچي ٿو اهو سڀني ڌرم جي مرڪز کي پهتو آهي.

شرير جي بگڙڻ جو هڪڙو ڪارڻ اڌيرتا آهي. هن اڌير ته شرير به اڌير،

۱۹۴۲ جي ڪئمٽ الڳا هلايل وٽس ڪراچي ۾ اسانجي سنڌي اڳواڻن جو ڏورن

سازي ڪان) سوڙاسي ڊاڪٽر چوڻيوار ڪڍرائي، سواندي ڪرڻاڻند، علي محمد (مڪرائي)، سونار وٽ ڏين سڳو،
 سوڙاسي شري ڪوڙڏن وڌرائي، سوڙاسي ٻڌيم اڏ پالو، شري پيسومل،
 سيم چتر- شري چوڻيوار وٽيا (جمل ۽ لڪتل)

مهاڙما گانڌيءَ جا ويچار

(سندس ٽي شين ۾)

مون کي دنيا کي ڪا به نئين چيز سڃاڻي ڪانه آهي،
ستيه ۽ اهنسا ايتروئي پراچين آهن جيترو بيهاز — ٻاڻو

ايشور

مان اڀايندڙ کي نه ڏٺو آهي ۽ نه ڄاتو آهي. سنسار ۾ جي ايشور ۾ وشواس کي مون پنهنجو ڪيو آهي، ۽ منهنجو اهو وشواس اڃا متڃندڙ آهي انڪري آءُ انکي اڻيو جو درجو ڏيان ٿو. پر شايد ائين چيو وڃي ته وشواس کي اڻيو ڪري سڏڻ ستيه سان ڪيل آهي، انڪري آءُ ائين ئي چون ٿس ته منهنجو جو ايشور ۾ وشواس آهي ان جي بيان ڪرڻ لاءِ مون وٽ ڪي شيد ڪو نه آهن.

ايشور جي شڪتي ڪا به آهي مگر ڪر پالو آهي. مريوءَ جي وچ ۾ جيون قائم آهي، ڪوڙ ڪيٽ جي وچ ۾ ستيه زندهه رهي ٿو، ۽ اولده انڌو ڪار جي وچ ۾ روشني هلندي هلي ٿي.

مون لاءِ ايشور ستيه آهي، پر اڄ آهي، ايشور لڙي پيا آهي، ايشور زندگيءَ ۽ روشنيءَ جو سرچشمو آهي ۽ ساڳئي وقت هو اڻهن سڀني رستن کان مٿي ۽ پري آهي. اوشواسين (atheists) جو اوشواس به هونئي آهي، هو واپسيءَ ۽ دليل کان مٿي آهي.

مان ايشور کي انسان ذات جي سبب ۾ پرايٽ ڪرڻ جو پتن ٿو ڪريان، ڇو ته مون کي خبر آهي ته ايشور نه مٿي آڪاش ۾ آهي ۽ نه هيٺ پاتال ۾، پر هو هر ڪنهن پراڻيءَ اندر واپس آهي.

ڌرم

ڌرم هڪڙو ٻوڪش آهي جنهن جون گهڻي شاخون آهن.

ستيه ۽ حق کان وڌيڪ ڪو ڌرم نه آهي. ”ڌرم“ شيد مان منهنجي مراد روايت يا دستوري ”ڌرم“ جي نه آهي، پر اهو ڌرم جو سڀني ڌرم ۾ واپس آهي، جو اسان کي پنهنجي اڀايندڙ سان سمڪ آڻي ٿو. ڌرم شيد جو جڏهن مان اڃان ڪريان ٿو تڏهن مان صرف هندو ڌرم ڏانهن اشارو نه ٿو ڪريان. مان هندو ڌرم جو لاشڪ ٻين مڙهي ڌرم کان وڌيڪ ملهه ٿو ڪريان، پر مان ان ڌرم جو ذڪر نه ڪريان جو هندوپٽي کان گهڻو اڻوچ آهي، جو انسان جي مانسڪ بناوٽ ۾ ئي تبديل ٿو آڻي ڇڏي، جو کيس سندس ايترو ستيه سان اڃا ٽنڊڙ ڳنڍ ذريعي جوڙي ٿو ڇڏي ۽ کيس پوتر ٿو بڻائي.

جدا جدا ڌرم جدا جدا رستا آهن جي هڪڙيءَ ئي منزل ڏانهن وٺي ٿا هلن. جي اسان ان منزل تي پهتاسون ته پوءِ ان ڳالهه جي ڪهڙي اهميت آهي ته اسان رستو ڪهڙو ورتو. حقيقت ته هيءُ آهي ته جيتريون ويڪتون آهن، ڌرم به اوتراي آهن.

جو شخص پنهنجي ڌرم جي مول سڌالت کي پهچي ٿو اهو سڀني ڌرم جي مرڪز کي پهتو آهي.

شرير جي بگڙڻ جو هڪڙو ڪارڻ اڌيرتا آهي. من اڌير ته شرير به اڌير. — ٻاڻو

سڀئي کان) سو ڳواهي ڊاڪٽر چوڻي رام گدراڻي، سڙهي ڪرڻاڻند، عافي محمد (مڪرائي)، سو ڏار وٺ ڏ من سنگي، سو ڳواهي شري گورڏن وڙهاري، سو ڳواهي ٻههه اڏ به پالو، شري ٻيسومل .
تسعه چتر - شري چوڻي رام وليچا (چيل ۽ لڪٽل)

۽ چوډاري اولده الذوڪار آهي . مولكي سمجھ پر ڪو نه ٿو اچي نه مان چا چوان ۽ ڪيئن چوان . اسانجو پيارو ليتا ، هينڪي اسين بابو ڪري پڪار پيدا هئاسون ، اسان جو ديش پتا ، هينئر اسان وٽ نه آهي . اسان کيس وري ڏسي نه سگهنداسون ڇهين اسان سالن جا سال کيس ڏسندا پئي رهيا آهنون . اسن وٽس سندس صلاح لاءِ ڪن وينداسون ۽ اڪي وري اسان وٽس من هي ڏيرج هي ڳولا ڪنداسون .

روشني هلي وئي آهي مون چوڻ ۽ ساڳي وقت آءُ ان ۾ غلط هوس چو نه اها روشني جا اسانجي ديس مٿان چمڪي رهي هئي سا ڪا راضي روشني نه هئي . اها روشني جنهن اسانجي ديش کي همترا سال روشن ٿي ڪيو آهي ، اها اسانجي ديش کي اڃا به ڪيئي سال روشن ڪندي ايندي ۽ هزار ورهه اڄ کانپوءِ به اها روشني اسان جي ديش ۾ ڏسجڻ ۾ ايندي ۽ دلٻا ان کي ڏسندي رهندي چو نه اها روشني زلده سته هو سوروب هئي ، ۽ اڏاڍي پرش اسان وٽ هئو پنهجي اڏاڍي ستن سان ، هو اسان کي صحيح پٽ ڏيکاريندو رهيو ، اسان کي غلط راهه ڪسان هٿائيندو رهيو ۽ هنن پراچين ديس کي آزاديءَ ڏانهن وٺي هليو .

دلٻا پر جي راجپتي مدرن ، حاڪمن ، فليسوفن ، راج ڪرمچارين ۽ مها پرشن جي شرڏا جا قول مهالما ګانڌيءَ کي پٽ ڪا ٿن جو سيار عسي اٿياس مر ٿاڻي ملڻ مشڪل آهي .

—

وتسراءِ ٿيندو مٿو سڃي پنهجي ڌرمپني ۽ بابو ساءِ اتي هو . اتي آيل عوا دور دور ڏينھن جا مدر ۽ ايتجي پڻ .

ان ڏينھن دعليءَ ۾ ڪيئن ڪپر ۾ چلهه نه ٿي . ساري دعلي ڪپرن مان لڪري اچي حلوس ۾ شريڪ ٿي ۽ راجڪيات ڏانهن هلڻ لڳي . جڏهن کان ٻڌلوي ٿي منڇ پيدا ٿيو آهي تڏهن ڪان اهڙو ڪو حاڪم ، ڪو بادشاهه ، ڪو چڪروڙي راجا ، ڪوشهشاهه ، ڪو ڌرم ڳرو ، ڪو بيمهر يا اوتار نه ٿو آهي جنهن کسي پنهجي جمون ۾ ايتري ماليت ملي هجي ۽ جنهنجي ديوانس جي ڪرڻا ويل شمشان ڀوميءَ ۾ ايترا لوڪ شريڪ ٿا هجن .

وڌيڪ منترن جي ڌڻيءَ جي وچ ۾ رامداس ګانڌيءَ چتا ۾ اگني لڳائي ۽ هٿا هو اناه ساگر ٻوڙا ٻاڙيندو ، پڙمس ۽ ڊڪي ڊل سان مڃالما ګانڌيءَ جي هٿ ۽ بابو امر رهي پڪاريندو رهيو .

دلٻا جي ديسن جي گڏيل سيا ، متحد حباعمد United Nations جي سيا شوڪ عسي اظهار ڪرڻ لاءِ مهمل ڪئي ويئي ، شوڪ پرگهت ڪرڻ لاءِ عهدا نوايا ويا . دلٻا جي سيني ملڪن ، آمر ڪا ، ڪينادا ، اتر ۽ ڏکڻ آمريڪا جا ملڪ ، يورپ ۽ رشا جا مڙهي ملڪ ، عسڪرڪ پنهجا پنهجا چيندا نوايا .

پنهنج حراشر لعل پيروان رامد ڊڪي ۽ سڀ سان پر بل عودي ۽ ڳڻهندڙ آواز سان آل انڊيا رڊيو تان هي شد چيا :
”اسانجي جمون مان روشني هلي وئي آهي

حبي غريبن کي ڪاٺڻ لاءِ لوٽ ٻه نه هلي انڪي اسين رام راجه

— بابو

ڪنن چو نڊاسون .

متر شري پيسومل چانڊواڻي ٽيليٽون طرف
 ڊوڙيو نه ڪنهن ڊاڪٽر کي سڏي وئي.
 تئين وچير ماڻهن خونيءَ کي جهلي ورتو.
 مهاڻا گانڌيءَ کي سندس نواس استان
 تي ٻولا ٺاوس پر ڪڏاڻي آيا. ڪرنت تي اتي
 سردار ولي ڀائي پٽيل، بندوق جواهرلعل نهرو،
 مولانا ابوالڪلام آزاد ۽ ٻيا نيتائون ڊوڙ لڌا
 آيا، ۽ خبر ٻڌي هزارين ماڻهو ٻولا ٺاوس
 جي ٻاهران اچي بيٺا ۽ انتظار جي نيشن سان
 ٺهاري رهيا هئا.

ڊاڪٽر آيا پر جوت اڄيامي ڇڪي هئي.
 گهٽيل ۽ دردي آواز سان سردار پٽيل لوڪن
 کي ٻڌايو ٻاڏو هليو ويو. بندوق جواهرلعل
 نهرو ٻارن وانگيان زار زار رنڀ لڳو. ساري
 سنسار جي خلعت ليٽن مان اڇول لڙڪ
 هارڻ لڳي.

مهاڻا گانڌيءَ جي شو ياترا ۽ ائمر ڪرڻا
 جي ويوستان فوجي کاتي کي سونبي ويئي.
 سندس شري فوجي گاڏيءَ تي رکيو ويو
 جنهنجي هڪڙي طرف ويٺل هو
 گانڌيءَ جو سهتر سري رامداس گانڌيءَ ۽
 ٻئي طرف هو سردار ولي ڀائي پٽيل ۽
 سامهون ويٺل هو شري دوداس گانڌيءَ.

ٻه سو فوجي جوان گاڏيءَ کي ڪٽائي
 رهيا هئا، چار هزار لڪشري، هڪ هزار جواني
 باز ۽ هڪ هزار پوليس گاڏيءَ جي اڳيان ۽
 بنيان هلي رهي هئي. ڪهوڙ بسوار لشڪر جي ٽولي،
 وائيسراءِ جا بادي گارڊ، سرڪس جي منهن ۾
 هئا. ٽي جواني ڇيٽا آڪاش مان گاڏيءَ تي
 ٽولن جي ورڪا ڪري رهيا هئا. راجڪيانت
 تي شام جو ساڍي ڇهين بجي مائٽي جالوس ٻيٽو.

دنيا کي ٻڌائج ته گانڌي جيڪي ڪي
 چوندو هو سو هو ايشور ڀڳت نه هو،
 ڀلي نه ماڻهو ٽولي ڏس ڪن. ائين
 چولدين ته منهنجي آتما کي شائتي ملندي
 ۽ هي به لکي ڇڏ نه جيڪڏهن ڪو
 گولي هڻي منهنجي جيوٽ ڪي ختم
 ڪرڻ گهري جنهن تهن ڏينهن پر گولي
 سان مونکي مارڻ جي ڪافي ويئي ۽
 مان اها گولي بنا ڪنجهڙ جي هموار
 ڪري وڃان ۽ ايشور جو نالو ڪڍندي
 پراڻ ڏيان ته پوءِ ئي مڃجو ته مان ايشور
 ڀڳت ثابت ٿيس.

جن ديس جي مدبرن تي ديس جي
 راج ڪاروبار جو بوجھ هئو. بندوق جواهرلعل
 نهرو، سردار ولي ڀائي پٽيل ۽ مولانا ابوالڪلام
 آزاد سي ان ڏينهن مهاڻا گانڌيءَ وٽ آيا
 جنن پيا وقت بوقت وٽس صلاح مصلحت
 لاءِ ايندا ويندا هئا. هنن کي ڇڏي ه ٻجي
 شام جو مهاڻا گانڌي پنهنجي پوئين ڏوهين
 جي ڪلهي تي هٿ رکي پراڻا سڀا پر وڃي
 رهيو هئو. اتي پهتو مس ته هڪ جوان
 سندس اڳيان نمڻ لاءِ ٺوڙيو ۽ اڀا پيٽ کي
 دور هٽائي سامهون هڪ ٻئي پٺيان ۳
 گوليون مهاڻا تي چوڙيائين.

مهاڻا گانڌي

”هي رام“

چئي هيٺ ڌرتيءَ تي سئون اچي ڪريو.
 ائين هن يگ جي مهان ۾ مهان ويڪتيءَ
 جي اثر ۽ اعليٰ جيون ليلا جو شهادت ۾
 اٿس ٿيو.

عين ان ويل اسانجو هڪ پرست سنڌي

مان هڪڙي ئي لڙائي ڄاڻندو آهيان ۽ اها ستم جي لڙائي آهي.

॥ चैत्र शुक्ल द्वितीये ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

[illegible][illegible]

ကျွန်ုပ်တို့၏ နားထောင်မှုများကို ဖော်ပြပါ။

“ဟိန္ဒူ ၂၃ နိုင်ငံ အနက် ၁၄ နိုင်ငံမှာ ခုတ်ပစ်”

ကျေးဇူးတင်၍ နေ့စဉ် နေ့စဉ် နေ့စဉ်
၁၂ နေ့စဉ် နေ့စဉ် နေ့စဉ်

[illegible]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ २ ॥

२६५
 (२६५) २६५

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 श्रीकृष्णाय नमः ॥

၁၈၈၆ ခုနှစ် ဇူလိုင်လ ၁ ရက်နေ့ ရက်စွဲ

U.S. District Court, District of Columbia

॥ ५ ॥

12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534

10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 8

॥ हहह पुरः प्रहृष्ट

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

अर्थात् मां प्रणम्य ।
१०३

١٦ / في سنة ١٢٠٤ هـ و ١٢٠٥ هـ
في سنة ١٢٠٦ هـ و ١٢٠٧ هـ

[illegible]

၇၂။ နိမ္မိတကံ သေဝဿယံ၊
သေဝဿယံ ဝိပဿနာရူပံ၊

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ २ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ३ ॥

[illegible]

"...
...
..."

॥ १५ ॥

44-38861-1 (1)

کي ئي پنهنجي ستن تي سڄيڻو ۽ هن نه تي ٻاھيو
نه ڪاريه ڪرڻا ٿيندڙ هٿ ڪرڻ ۽ ٺاھي
ڪمائڻ جي بنيان ڳولجي وڃن. انگريز هن
ڪانگريس کي ”لوڪ شيوا دل“ جي صورت
۾ تبديل ٿي ڪرڻ گهريو جنهنجو جوڙجڪ
۽ هن تيار ڪيو. ان موجب سياستدان
جو شرط هئو ٻوٽن ۾ رهندڙن جي شيوا
ڪرڻ. ڀارت جو اسي سيڪڙو آدمي ٻوٽن
۾ رهي ٿو نئين ڪري ڪانگريس اهوئي
چمبو جو ٻوٽو سان سڀرڪ وڌي ۽
ٻوٽن جي آسودگي لاءِ اٻاڙ وٺي وغيره.

انهي انيلاسڪ ڏينهن تي سنڌين جي
هڪ شمارت ميانا گاندھي سان گڏي ۽
سنڌين جي دڪن جي ڪٺائي کيس ٻڌايائون.
ميانن کين چيو ته هڪ ڏينهن اڳ ۾ ٻوٽا
ستائيل شرناوتي هندو وٽس آيا هئا ۽ کيس
ٿورڪ مان چيائون ته توهين اسانجي ٻيو
چڏي وڃي هماليه ۾ رهو.

ميانن گاندھي شمارت کي ٻڌايو ته ٻنهي
جي شرناوتين کي مون هٿن ڇڏيو:

”مون انسان ذات جي سوا ڪرڻ جو
وڃن ڪنهن شي شخص جي ٻوٽن تي
ڪونه ڪيو هو ۽ نه ڪي وري شي
ڪنهن جي ٻوٽن تي اهو ڪاريه ڪرڻ
بند ڪندس. مون کي نه هڪڙي ايترو
ٻڌايو آهي اهو ٿيندس ۽ هڪڙو ڪاريه
مون کان ايترو ڪرائي ٿو اهو ڪريائون.
هڪڙي ايترو کي وٺي سو هو مون
نه ڪري. هو مون کي ماري نه سگهي
ٿو. مون کي هماليه جي ٺاھي نه گهريون.
پنهنجو هماليه نه ڏکي ۽ نه ڏکي ڏکي

جو ادڳيائڻ ڪندڙ ٿڌهن ميانن گاندھي ۽
کيس لکيو:

”تون مٿس کان ڪيڙو ڪم وٺيندين؟“
۳۰ جنوري ميانن گاندھي جي هن سنسار
۾ سفر جو آخرين ڏينهن هو. جڏهن رستن
۽ مٿس کي اڳ ۾ ئي پنهنجي انت ڪال جون
ٻڙون ٻونديون آهن نئين شايد گاندھي جي
کي نه ٻڙون پئجي ويا.

ان ڏينهن ساڻس گڏجي لاءِ ڪاٺياواڙ جا
۽ مٿس آيا جن کي چوڻي موڪليائين ته
مان اوهان سان ٻهراڻا کان پوءِ گڏيس
جيڪڏهن حيات هونئس.

ان ڏينهن ئي شري ڪشور ٻلبل مهر وارا
کي لکيائين ته شيوا گرام وڃڻ جي رٿا اڃا
ٻڪي ڪانه ٿي آهي. مون جيڪو ”ڪرينگي
يا مرينگي“ جو وڃڻ ڪيو آهي ان موجب
هتي دهليءَ ۾ ڪافي ڪاريه ڪيو اٿم ۽
هاڻ هتي پنهنجي رهنم جو ضرور ڪونه.
ٿيندو ان جو فيصلو سڀاڻي ٿيندو: آف
سيان جا آئي ٿي ڪانه.

پنهنجي جيون جي آخر ڏينهن تي ميانن
گاندھي ۽ انڊين نيشنل ڪانگريس لاءِ نئين
جوڙجڪ جو مسودو تيار ڪيو ۽ ڪانگريس
لاءِ اها وصيعت ڇڏڻ تي چاهيائين.

ميانن گاندھي ۱۹۴۱ع ۾ ٻنهيون دفع انڊين
نیشنل ڪانگريس جي سڀرڪ ۾ آيو جڏهن
ڪلڪتي اجلاس ۾ شيواڌاري تي ٿيل
وراءِ جو ڪم هموار ڪيائين. ۱۹۴۰ع کان
وٺي ته ميانن گاندھي جي جيون کي
ڪانگريس کان الڳ ڪري نه ٿو سگهجي.
ميانن گاندھي انگريز ڪانگريس ۽ ڪانگريس

جو شخص پنهنجي فرضن ۾ مشغول آهي اهو گناهه ڪري ڪونه
سگهندو. هن کي ان لاءِ فرصت ٿي ڪانه ملندي.

- ۱۶ -

[illegible]

၁၂၆၂ ခု ဇန်နဝါရီလ ၁၀ ရက်

[illegible]

မှတ်ချက်

[illegible]

ወደቅጣ፡ ሳጠ፡ ርዕሰ ጉዳዩ ስለሆነ ለገዢው
 ማሳሰቢያ ማድረግ ሲቻል ለገዢው ማሳሰቢያ
 ማድረግ ሲቻል ለገዢው ማሳሰቢያ ማድረግ
 ሲቻል ለገዢው ማሳሰቢያ ማድረግ ሲቻል
 ለገዢው ማሳሰቢያ ማድረግ ሲቻል ለገዢው
 ማሳሰቢያ ማድረግ ሲቻል ለገዢው ማሳሰቢያ
 ማድረግ ሲቻል ለገዢው ማሳሰቢያ ማድረግ
 ሲቻል ለገዢው ማሳሰቢያ ማድረግ ሲቻል

اچي ان لاء پاڻ مرادو ڀنگي ٻڌجي. مئل واري ماڻهيون کي آفيس، شراب، ڀاڄ ڪا به نشيدار ڇيڙ نه ورتائڻ گهرجي. شرڪو ڏيئي شيون ورتائڻ پنهنجي زلدي جو نير ڪري ڇڏي ۽ پر استريءَ کي مائو يا ڏيءَ پيٽ ڪري سمجهڻ گهرجي ۽ هنن ڏانهن دل ۾ به ڪو وڪار نه ڌارڻ گهرجي. وقت آئي ضرورت ويل پنهنجي جان به قربان ڪرڻ لاء تيار ٿيڻي پوئتي جي جان ڪڏهن به نه وٺڻي. اهڙي پارٻ پٿر کي هن وقت ڇا ڪرڻ گهرجي سو ڇوڙ جي ضرورت نه آهي.

۱۵ جنوري ۱۹۴۷ع جو اعلان لعل سردار آه ڪئي ڇيو:

”گاندھي وڃايو سوڻ نه ڏيڻ جو روح (آتما) ڊبو.“

Loss of Mahatma's life will mean loss of India's soul

۱۸ جنوري ۱۹۴۷ع منجهند جو ميانا گاندھيءَ جي دٻو سياسي سسٽم جا اڳواڻ ڌرمسي ۽ مذهبي فرقن جا رهبر ۽ شهر جا پير مڙد جن ۾ هندو مڃاڻيا، ڄميجت العلما، راشٽر سبھا سنگھ وغيره جا نيتائون حاضر هئا تن لکي ڏنو ته:

”هندو مسلمان سڄا ۽ دھليءَ ۾ ٻيون قومون سڀئي ڀائون سمان ئي رهنداسون ۽ هڪ ٻئي جي ملڪيت، جان ۽ دٻن ڌرم جو پڇاءُ ڪنداسين. بزاربن ۽ ٻاراڻن ۾ سمجهي بي ڏڙڪ اچي وڃي سگهندا. جيڪي دھليءَ جسا ڏور ڇڏي وڃي ڪنهن ۾ يا بستين ۾ ويٺا آهن تن کي

جي هاڻوڪي تصوير جيڪا دھلي جي اڻٻاسڪ تصوير آهي ان سان ٺٽي ٺوڪي ... ڪامورن راس کان ڪشمير تائين، ڪراچيءَ کان ڊبروڳڙھ آسام تائين سڀئي هندو، مسلمان، سکر، پارسي، ڪرستان ۽ يهودي جيڪي هن وصال ڏيڻ ۾ رهن ٿا ۽ ڏيڻ کي مائو پوي ڪري سمجهن ٿا تن سڀني کي هن ڏيڻ تي هڪ جهڙو اڌڪار آهي. ڪنهن کي به ائين ڇوڙ جو حق نه آهي ته هي ڏيڻ رڳو گهڻائي واري جاني جو آهي ۽ ٿورائي واري جاني کي هيٺيون سٿان وٺڻو آهي. جيڪو سڀ ۾ پوئتي پڳتي ياڻ سان ڏيڻ جي شيوا ڪندو سوئي سڀ کان مٿي ٿيندو....

”تڏهن اسان کي ڇا ڪرڻ گهرجي؟ جيڪڏهن اسان کي پنهنجا راج جو سڄو سٿو ڪرڻو آهي يعني سڄي لوڪشاهي آڻڻي آهي ته ڏيڻ جي راج ڪاڄ ۾ اسان کي گهرجي ته نيچ ۾ نيچ پارٽواري کي به وڏي ۾ وڏي ماڻهيون جي سمان ڪري ڳڻيون.... ڪنهن کي به ذات ٻاٻ جو فرق نه ڪرڻ گهرجي ۽ لکي سڃاڻي ۽ وڃائي جو تفاوت، شرڪو هرڪنهن کي پاڻ سرڪو ڳڻي ۽ سڀني کي پور جي پٽ جي ڏاڳي ۾ ٻڌي رکي. ڪو به ٻئي کي اڇوت نه ڳڻي. هرڪنهن کي پنهنجي ڳڻو جي پورعشي سان گذران ڪڍڻ جي وات ڪڍڻ گهرجي ۽ دماغ پورعشي ۽ بدلي پورعشي جو پيد نه رکڻ گهرجي. اهڙي اسٽي جلد ئي

سڄو راجا ته پرڃا آهي. جو راجا پرڃا جو سيوڪ نه آهي اهو راجا ڪينٽي.

[illegible]

“ဘုရားရှင်တို့၏ အမည်ကို ခေါ်ဝေါ်သော
အခန်း၊ ပဌာန်း”

[illegible][illegible]

۱۰۰
 ۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰
 ۲۰۱
 ۲۰۲
 ۲۰۳
 ۲۰۴
 ۲۰۵
 ۲۰۶
 ۲۰۷
 ۲۰۸
 ۲۰۹
 ۲۱۰
 ۲۱۱
 ۲۱۲
 ۲۱۳
 ۲۱۴
 ۲۱۵
 ۲۱۶
 ۲۱۷
 ۲۱۸
 ۲۱۹
 ۲۲۰
 ۲۲۱
 ۲۲۲
 ۲۲۳
 ۲۲۴
 ۲۲۵
 ۲۲۶
 ۲۲۷
 ۲۲۸
 ۲۲۹
 ۲۳۰
 ۲۳۱
 ۲۳۲
 ۲۳۳
 ۲۳۴
 ۲۳۵
 ۲۳۶
 ۲۳۷
 ۲۳۸
 ۲۳۹
 ۲۴۰
 ۲۴۱
 ۲۴۲
 ۲۴۳
 ۲۴۴
 ۲۴۵
 ۲۴۶
 ۲۴۷
 ۲۴۸
 ۲۴۹
 ۲۵۰
 ۲۵۱
 ۲۵۲
 ۲۵۳
 ۲۵۴
 ۲۵۵
 ۲۵۶
 ۲۵۷
 ۲۵۸
 ۲۵۹
 ۲۶۰
 ۲۶۱
 ۲۶۲
 ۲۶۳
 ۲۶۴
 ۲۶۵
 ۲۶۶
 ۲۶۷
 ۲۶۸
 ۲۶۹
 ۲۷۰
 ۲۷۱
 ۲۷۲
 ۲۷۳
 ۲۷۴
 ۲۷۵
 ۲۷۶
 ۲۷۷
 ۲۷۸
 ۲۷۹
 ۲۸۰
 ۲۸۱
 ۲۸۲
 ۲۸۳
 ۲۸۴
 ۲۸۵
 ۲۸۶
 ۲۸۷
 ۲۸۸
 ۲۸۹
 ۲۹۰
 ۲۹۱
 ۲۹۲
 ۲۹۳
 ۲۹۴
 ۲۹۵
 ۲۹۶
 ۲۹۷
 ۲۹۸
 ۲۹۹
 ۳۰۰
 ۳۰۱
 ۳۰۲
 ۳۰۳
 ۳۰۴
 ۳۰۵
 ۳۰۶
 ۳۰۷
 ۳۰۸
 ۳۰۹
 ۳۱۰
 ۳۱۱
 ۳۱۲
 ۳۱۳
 ۳۱۴
 ۳۱۵
 ۳۱۶
 ۳۱۷
 ۳۱۸
 ۳۱۹
 ۳۲۰
 ۳۲۱
 ۳۲۲
 ۳۲۳
 ۳۲۴
 ۳۲۵
 ۳۲۶
 ۳۲۷
 ۳۲۸
 ۳۲۹
 ۳۳۰
 ۳۳۱
 ۳۳۲
 ۳۳۳
 ۳۳۴
 ۳۳۵
 ۳۳۶
 ۳۳۷
 ۳۳۸
 ۳۳۹
 ۳۴۰
 ۳۴۱
 ۳۴۲
 ۳۴۳
 ۳۴۴
 ۳۴۵
 ۳۴۶
 ۳۴۷
 ۳۴۸
 ۳۴۹
 ۳۵۰
 ۳۵۱
 ۳۵۲
 ۳۵۳
 ۳۵۴
 ۳۵۵
 ۳۵۶
 ۳۵۷
 ۳۵۸
 ۳۵۹
 ۳۶۰
 ۳۶۱
 ۳۶۲
 ۳۶۳
 ۳۶۴
 ۳۶۵
 ۳۶۶
 ۳۶۷
 ۳۶۸
 ۳۶۹
 ۳۷۰
 ۳۷۱
 ۳۷۲
 ۳۷۳
 ۳۷۴
 ۳۷۵
 ۳۷۶
 ۳۷۷
 ۳۷۸
 ۳۷۹
 ۳۸۰
 ۳۸۱
 ۳۸۲
 ۳۸۳
 ۳۸۴
 ۳۸۵
 ۳۸۶
 ۳۸۷
 ۳۸۸
 ۳۸۹
 ۳۹۰
 ۳۹۱
 ۳۹۲
 ۳۹۳
 ۳۹۴
 ۳۹۵
 ۳۹۶
 ۳۹۷
 ۳۹۸
 ۳۹۹
 ۴۰۰
 ۴۰۱
 ۴۰۲
 ۴۰۳
 ۴۰۴
 ۴۰۵
 ۴۰۶
 ۴۰۷
 ۴۰۸
 ۴۰۹
 ۴۱۰
 ۴۱۱
 ۴۱۲
 ۴۱۳
 ۴۱۴
 ۴۱۵
 ۴۱۶
 ۴۱۷
 ۴۱۸
 ۴۱۹
 ۴۲۰
 ۴۲۱
 ۴۲۲
 ۴۲۳
 ۴۲۴
 ۴۲۵
 ۴۲۶
 ۴۲۷
 ۴۲۸
 ۴۲۹
 ۴۳۰
 ۴۳۱
 ۴۳۲
 ۴۳۳
 ۴۳۴
 ۴۳۵
 ۴۳۶
 ۴۳۷
 ۴۳۸
 ۴۳۹
 ۴۴۰
 ۴۴۱
 ۴۴۲
 ۴۴۳
 ۴۴۴
 ۴۴۵
 ۴۴۶
 ۴۴۷
 ۴۴۸
 ۴۴۹
 ۴۵۰
 ۴۵۱
 ۴۵۲
 ۴۵۳
 ۴۵۴
 ۴۵۵
 ۴۵۶
 ۴۵۷
 ۴۵۸
 ۴۵۹
 ۴۶۰
 ۴۶۱
 ۴۶۲
 ۴۶۳
 ۴۶۴
 ۴۶۵
 ۴۶۶
 ۴۶۷
 ۴۶۸
 ۴۶۹
 ۴۷۰
 ۴۷۱

၁၃၆၆ ခုနှစ်၊ ဇူလိုင်လ ၁ ရက်နေ့၊ နံနက် ၈ နာရီခန့်တွင်
 နယ်လုပ်ငန်းစဉ်များ ဆောင်ရွက်နေစဉ် အထွေထွေ
 အချက်အလက်များကို စုံစမ်းရန် အောက်ပါအတိုင်း
 အမတ်တို့၏ အမိန့်အတိုင်း အောက်ပါအတိုင်း
 အမတ်တို့၏ အမိန့်အတိုင်း အောက်ပါအတိုင်း
 အမတ်တို့၏ အမိန့်အတိုင်း အောက်ပါအတိုင်း

1. ከፍተኛ የጥናት ድጋፍ ለማግኘት
 ለሚገባው ስራ ለማድረግ ለሚገባው
 2. ከፍተኛ የጥናት ድጋፍ ለማግኘት
 ለሚገባው ስራ ለማድረግ ለሚገባው
 3. ከፍተኛ የጥናት ድጋፍ ለማግኘት
 ለሚገባው ስራ ለማድረግ ለሚገባው

[illegible][illegible][illegible]

اُپواس جي ميمانسا - ايشور جي شرن

نوکالي ۽ ڪلڪتي ۾ سلوڪ ۽ سازيءَ جو وانا ورڻ ستاين ڪرڻ کان پوءِ ميانا ڪانڌيءَ کي پنجاب ۽ سنڌ ۾ شاعريءَ جي واپو منڊل آڻڻ لاءِ اوڏائين وڃڻ جي چڱي لڳي پئي هئي ۽ انهيءَ جي ڪارڻ ئي دهليءَ جي فضا تڪڙو تڪڙو سڌارڻ جي اڻ ٿيڻ ڪري. سندس دهليءَ ۾ اُپواس انهيءَ ڏس ۾ ميانا ڪانڌيءَ جو پهريون قدم هو. اُپواس جي خبر ٻڌڻ سان دهليءَ ۾ ڏاڍي آندمانڊ اچي وئي. ميانا ڪانڌي جو ستر ديوداس ڪانڌي پتا شريءَ کي وليه ڪئي ۽ ۽ اُپواس ڪرڻ جي اپڙ نه ڪريو. دهليءَ ۾ ٽاپو ٿيندي وڃي ٿي، ان لاءِ ڏيوتج جي ضرورت آهي. ميانا ڪانڌيءَ وراڻيو ته مان ڪلڪتي مان موٽي دهليءَ آيس ته دهلي لاشن جو شهر ٿي لڳو.... ٽيون ڪري دهليءَ ۾ ئي رهڻو پيو، ڪرو يا مردو وڃن جي پالنا لاءِ. ۱۹۴۲ واري ديش جي سوليترا وٺڻ جي واعدي واري ”ڪربنڪي يا مربيڪي“ جي برنگيا ميانا ڪانڌي لاءِ اڃان پوري نه ٿي هئي. ميانا ڪانڌي اڳ لکيو هئو: ”اُپواس رکڻ اهڙي جٽولي ٻرڻا آهي جهڙي منش جي آڌ. ڪوٺم ٻڌ، بدوع مسيح، حضرت محمد ۽ ستمڪ ساڪيات ايشور جو درشن ڪرڻ لاءِ اُپواس رکيا هئا. رام چندر اُپواس رکيو ته سمندر سندس ٻانڌر سنا کي ٻار وڃڻ جو ڊڳ ٿي. ياروئي اُپواس رکيو ته مڇاڊو پاڻ سندس پتي ڏيو ٿي. مان به انهن جي پيروي ڪري رهيو آهيان... اُپواس

اسان لاءِ وڏو مونجهارو آهي. ميانا ڪانڌي وڏي سوچ ۾ پئجي ويو. چيائين:

”دهلي، آزاد ڀارت جي راجڌاني ۽ رڳو پوليس ۽ لشڪر جي بچاءَ جي آسري تي بيٺي آهي ۽ مان هن شهر جي وچ ۾ ويٺو ڏسان. آءٌ اهڙا وادي ۽ وري آسرو لشڪر جو! هٿيارن جو!! هيءَ ڪيڏي پريڪيا ڪيڏي نه وينا!!!“

مان نه ڪوري ۾ آهيان. ڇت چوڌاري باهه پڙڪا ڏيئي پئي پڙي. منش جات کي اسين پيرن هيٺ لتاڙي رهيا آهيون.“ ساڳي ئي مهيني دهليءَ جا ڪجهه قومي مسلمان وٽس آيا ۽ اچي چيائونس ته اسين دهليءَ ۾ پاڻ کي سلامت نٿا سمجهون. پاڪستان جي برخلاف هٿسئون سو اتي اسان لاءِ جاءِ ڪانهي. انڪري اسان کي انگلنڊ موڪلڻ جو ڪو بندوبست ڪريو. ان ڏينهن سانجهيءَ واريءَ ڀارتيا ۾ بلڪل سوز ڀريل دل سان سڄي دنيا کي ائين چئي ميانا ڪانڌي ڏٺو ته سڀاڻي کان وٺي مان پيران ٿياڳهه اُپواس شروع ڪندس جيئن دهليءَ ۾ امن امان ٻر پائي ٿي.

ائين ميانا ڪانڌيءَ اُپواس شروع ڪيو ۽ هڪ دفع وري سڄي دنيا انتظار ۾ پئجي وئي. انهن ڏينهن ۾ ئي هند سرڪار ٻوليءَ جي آڌار تي پرڳڻن جون حدون مقرر ڪرڻ جو فيصلو ڪيو. ميانا ڪانڌيءَ ان ڪري ديش واسين کي چيو ته انهيءَ طرح ٻارائڪ پاشائن ۽ آرٽڪ سٽيءَ جي اٿي ڪرڻ جو پتن ڪندا رهجو پر بوليواري جهڙي بازي ۽ چٽاڀيٽيءَ ۾ نه ڦاسجو.

جو ڪنهن سان دوکو ٿو ڪري اهو ڪنهن جو ڪجهه بگاڙي نه ٿو. هو پنهنجو ئي نقصان ٿو ڪري.

نه ٿا ڪري سگهن ته ڪيئن ڪاٺيون ۽ ٻوڏون
وانگر جيڪي ڪان هندستان ۾ هلي اچڻ گهريون
۽ چيائين سرڪار کي بالا سطح تي سندن
لڏاڻو جو بندوبست ڪرڻ گهرجي.

آچار ۽ ڪرپالائي سنڌ ۾ آيو هئو ۽ مڪه
شهر ۾ دورو ڪري ڪراچي ۾ پاڪستان
جي نرمانا ۽ گورنر جنرل محمد علي جناح
سان گڏيو ۽ هنن ڏانهن پاڪستاني عملدارن
جي رخ کان کيس واقف ڪيائين. پوءِ محمد علي
جناح ماڳن ۾ هندستان ۾ مسلمانن سان وڃڻ
جي شڪايت ڪئي ۽ پوءِ سندس راج حيث
رهندي هندستان جي جان، مال ۽ عزت جي
رڪشا جو تسلي بخش رخ نه ڏيکاريو. انڪري
سنڌين جا اڳواڻ ڊاڪٽر جوهنڙا ۽ ٻيا
شري پوسرام ٽيلواماڻي، شري جوهنڙا ۽ ٻيا
ڊاڪٽر چمنڊاس جيڪبائي ميانا گانڌيءَ سان
دلهي ۾ گڏيا ۽ کيس سهوري بماليه
جي روشني وڌائون. تڏهن ميانا گانڌيءَ
هند سرڪار کي صلاح ڏني ته ٻي طرفي ۾
زندگي گذارڻ کان بهتر آهي ته جيڪي هندو
۽ سڪ سنڌ مان نڪري اچڻ گهرن ته ممڪن
هند سرڪار يا انتظام هندستان ۾ آڻي، هنن
جي وڃائڻ ۽ گاڏي پيڻي ۽ ڏنڊي ڏاڙهي
جو پوئو ڪري. انهيءَ صلاح تي علي محمد
سرڪار سنڌين کي حيدرآباد سنڌ کان
ڊبلوي رستي گيرائي راجستان ۽ دهل ڏانهن
ڍوانو ڪيو ۽ ڪراچيءَ مان جيتاري رستي گيرائي
ڪڇ ڪاٺياواڙ ۽ بمبئيءَ جي بندرن تائين
پنجاپو، ميانا، ڪراچي ۽ ٻين ڀارتين ۾ سڃاڻ
وڃائڻ لاءِ اڳيون ملهري ڪشمير ۽ ٻين
وڃڻ لاءِ اڳيون ٻين ڀارتين ۾ ڀليءَ جي واٽ
وڃڻ لاءِ اڳيون ٻين ڀارتين ۾ ڀليءَ جي واٽ

دلهيءَ ۾ ميانا گانڌي آيو ۽ اهو دلهيءَ
جو سندس آخري دور ثابت ٿيو ۽ هو
دلهي کان ٻاهر نڪري نه سگهيو. جيڪو
عرصو هو دلهي ۾ رهيو اهو سندس من
جي آئينت پيڙا جو عرصو هو ۽ ان پيڙا جو
هو دن به دن ٻارڻا جي ميڙن ۾ اڻڀار
ڪندو رهيو.

هندستان جا هندو هڪ قوم آهن ۽
مسلمان ٻي الڳ قوم آهن اها ڳالهه ميانا
گانڌيءَ کي ٻه قبول ڪرڻ هئي. تنهن
ڪري پاڪستان جو الڳ راج ڪرڻو ٿيو ته
ميانا گانڌيءَ صلاح ڏني ته پاڪستان ۾
جيڪي هندو ۽ سڪ رهن ٿا سي اتي رهندا
اچن. پوءِ ورهاڱي بعد پاڪستان جي حاڪمن
سنڌ مان هنن کي هڪالي ڪڍڻ جي
نيتي اختيار ڪئي. ۱۶ آگسٽ ۱۹۴۷ع يعني
پاڪستان جي پراڻي ٿيڻ جي ڏينهن ڪوئٽا
۾ هنن جي خونريزي ٿي. ان بعد اتر سنڌ
۾ هلندڙ ريل گاڏين مان هنن کي اڇلائي
مارڻ جا واقع ٿيڻ لڳا. پاڪستان جڏهن
ڪشمير تي حملو ڪيو تڏهن پاڪستاني
ريڊيو جو پوڄار سنڌ ۾ رهندي هندو ۽ سڪ سنڌ
لاءِ پوائتو هئو. ان ڪري هندو ۽ سڪ سنڌ
چڱي نڪرڻ لڳا. مسلم عملدارن جي روش
اڇري هئي جو سنڌ ۾ هنن لاءِ سؤ مان
سان رهڻ مشڪل هئو ۽ پنهنجي جان بچائڻ
۽ اترين جي عزت بچائڻ به ڏکيو بڻجي
پيو هو.

سنڌين جي باري ۾ ميانا گانڌي جا
ويچار بلڪل صاف هئا. هن صاف چئي
ڏنو ته جيڪڏهن سنڌ ۾ هندو پنهنجو پڄاڻ

انهن جي ويچار سان ڪي رڳو صرف ٿي سگهيندي، ته مارڻ.

مسلمانن جون ٽوليون ڳوٺن ۾ وطن جي حب ۽ ملڪ جي آزاديءَ جا گيت ڳائينديون لنگوٽ لڳيون. ۱۵ آگسٽ ۱۹۴۷ع ديش جي آزاديءَ جو ڏينهن مهاتما گاندھيءَ اڀواس ۽ ٻارڻا جو ڏينهن ڪري مڻايو. ان ڏينهن هزارين ڪلڪتا نواسي هندو مسلمان قومي جهنڊا کڻي قومي گيت ڳائيندا هندو مسلم جڙ ڳاڙيندا آزاديءَ جون خوشيون منائڻ لڳا. مهاتما گاندھي جيت رحيل هئو اهو اسٽان سيني لاءِ نيرت ياترا جو آستان بڻجي پيو. حندن ۽ مسلمانن گلو گلي ۾ ملائي آزاد وطن جا نرانا ڳائيندي ڪلڪتي ۾ اهڙي رولڻ مڙهي جا ڪڏهن پلجڻ جي نه آهي ۽ نه پلجندي. ڪيترن ئي حندن توڙي مسلمانن قسمن قسمن هٿيار اچي سندس پيرن ۾ رکيا.

ڪلڪتي ۾ اها ڪرامت ڏسي دنيا اچڻ ۾ پئجي ويئي. وائيسراءِ لارڊ مائونٽبيٽن مهاتما گاندھيءَ کي لکيو: ”مان فوجي ڪمانڊر آهيان. پنجاب ۾ پنجاهه هزار لشڪر موڪليو اٿم تڏهن به اتي ساد لڳا پيا آهن ۽ بنگال ۾ اڪيلي گاندھي جي حاضري هٽري امن امان ٻڙها ٿي ويو آهي!“

ٻي آزادي ڏينهن مهاتما گاندھي جي من ۾ خوشي ڪانه هئي. ديش ڀڳتيءَ جي ڪارڻ پيدا ٿيل چٽا روپي رڳا سندس منهن تي نايابان هئي. اخبار وارن ديش لاءِ سنڌيو ڳوٺيس. جواب ڏنائين: ”ڪو ڪوٺين.“ لندن جي برٽش براڊڪاسٽ وارن دنيا لاءِ پيغام ڳوٺيو ته وراڻائين: ”منهنجا دن ٻورا ٿي ويا آهن. هٽولي سنڌيو ڪوٺين.“

فيصلو ڏيڻو هئو ته ڪلڪتا پاڪستان ۾ ويندو ڪين يا رت ورش سان رهندو. مهاتما گاندھي اولهه بنگال جي ڪانگريس پرڏان ڊاڪٽر پرڦل چندر گهوش ۽ ٻين ڪاري ڪرائين سان گڏجي فسادن ايراضين ۾ ويو. غصي ڀريل هندو جوانن منهن منهن ڪيس چيو ته اڳئين سال جڏهن مسلمان ڪلور وهائي رهيا هئا تڏهن ڪٿي هئا؟ هاڻ حندن کي روڪڻ لاءِ هتي آيا آهيو. پر مهاتما گاندھيءَ پنهنجي ٻوٽي ۾ مير شخصيت سان سلوڪ جو وايو منڊل پيدا ڪندو ويو. اهائي سکيا ڏنائين تي: ”هندو توڙي مسلمان جوانن کي پنهنجي بچاءَ لاءِ لت يا چري تي پاڙو نه گهرجي. سڄي سلامتي آهي. بدلي جي اڃا ترڪ ڪري سڀ سچ جي ڀال ڪم آڻڻ ۾.“

مهاتما گاندھي ۱۰ آگسٽ ۱۹۴۷ع تي ڪلڪتي ۾ وڏي ميٽنگ ۾ لوڪن کي صلح ۽ شالتي ۾ رهڻ لاءِ اپيل ڪئي ۽ چيائين: ”ساد ڪچو پنهنجو فرض، جڏهن ساري ملڪ کي جاني ڏنگي بازيءَ جي باهه لڳي ويئي آهي تڏهن اسان جو ڪرڻو آهي هن پيٽ ۾ ٽپي پتون ۽ پنهنجي ٻولي، نرمل ٻليدان سان فسادن جي آڱ کي وسائي ڇڏيون.“

مهاتما گاندھيءَ جي نينهن پري گفتار ماڻهن جي دلين ۾ گهري ويئي ۽ چوڌاري شالتي ڏي سڄڻ ۾ آئي ۽ ڪٿان ڪٿان هندو مسلمان ايڪتا جدا نورا ٻڙهڻ لڳا. پاڙن ۾ حندن گڏجي وڃي مسلمانن سان ميلاب جو ورثو ڪرڻ لڳا. جلد ئي قومي جهنڊا کڻي هندو

جيڪي ڪجهه پڙهون ان تي ويچار ڪريون، اهو هضم ڪريون ۽ ان جي پنهنجي جيون جو انگ بڻايون.

ورهاڻو ڪيو هئو تڏهن ساري ملڪ ۾ ورهڻ جا ورهه ٿاڻا رهندو آيو جيسين پوئس سرڪار ورهاڻو رد ڪيو.

ميانها گانڌي انهيءَ ئي ڪوشش ۾ لڳو رهيو ته غور ۽ پيڙهي ڏيکاري سگهجن. وائسراءِ محمد علي جناح ۽ ميانها گانڌي ۽ ٻين اڳواڻن جي صحيح سان اڀيل ڪندي ته هندو مسلم سڀني ڄاڻيون سان ۾ اڳتي ۾ رهي شائتيءَ ۾ رهيو. جڏهن ميانها گانڌي اول ستياگرهيءَ ۾ ڀڄڻ ملڪ ۾ امن ۽ ايڪتا آڻڻ لاءِ سر جو داڻ لڳائي رهيو هئو تڏهن ٻئي طرف پنڊت جواهر لعل نهرو ۽ سردار پٽيل، عارضي سرڪار ۽ سرڪاري عملدارن ۽ پوئس سرڪار ۽ سندن سائي راجائن ۽ نوابن مان بلڪل نااميد ٿي ٻيا هئا ۽ منظر ڏٺائون ته پوئس سرڪار ڀارت کي غلامي ۾ ٿي رکڻا ٿوري ٿي. ميانها گانڌي محمد علي جناح سان ڪيترا دفعا گڏيو ۽ کيس ور ور ڪري پيشاني ۾ ٽون موٽي ڏيکار ته پاڪستان جي ٺيڻا ڪري ملڪ کي ڪهڙو مالدار رسندو؟ هندو توڙي مسلمان هتي هندستان ۾ ڄاوا آهن؛ پر ڇهين کان هتي ڄا رهائو آهن سي به الڳ قومون ڪنهن رشتييون؟ ميانها گانڌيءَ بلڪل ڀڄائيءَ سان محمد علي جناح کي چيو: ”مان ڪڏهن به ڀارت ورش کي پاڪا پاڪا ڪرڻ ۾ شامل ڪين ٿيندس ۽ مان ورهاڻي جي رٿ تي هتي شڪ ڪرڻ لاءِ هرگز تيار نه آهيان.“

۸ مئي ۱۹۴۷ع تي ميانها گانڌي وائسراءِ کي ٻه لکي موڪليو ته:

مسلم گهڻائيءَ وارن پرڳڻن ۾ هندن جي سلامتيءَ جو ايهو ٿاڻا مثال ڏيو ڇا؟ اهڙي پرڪار ٿورائيءَ وارن جو وشواس هٿ ڪندا؟ ٻي طرف عارضي سرڪار ۾ پنڊت جواهر لعل نهرو ۽ سردار پٽيل به محسوس ڪيو ته راج اڃان انگريزن جو ئي چالو آهي. لشڪر وائسراءِ جي هٿ هيٺ آهي؛ ملڪ جو سڄو عملو آءِ سي ايس آفيسر وائسراءِ جي هٿ ۾ ۽ پنڊت سو راجائون ۽ نواب پٽ پوئس وائسراءِ جي هٿ آهن. انهن جي هوندي ملڪ ۾ امن امان نه رهندو، نه شايد ملڪ جي ايڪتا رهندي؟ ڪير ڄاڻي جڏهن منڊ ۾ هندستان ۾ انگريز آيا تڏهن پنڊت سوراڄ هئا، وڃڻ ويل وري ملڪ کي پاڻا پاڻا ڪري پنڊت سو ٽڪر ڪري ويندا! اهي به انديشا اٿڻ لڳا ته انگريز ويندا اٿڻ ڇوڏاري خولا خوليءَ جي بهائي ملڪ کي غلاميءَ ۾ ٿي جڪڙي رکندا. جنهن مسلم ليگ پاڪستان ٿي وڌيڪ زور ڏيڻ لڳي تنهن مسلم گهڻائي وارن صوبن جا هندو ۽ سڪ ڇوڻ لڳا ته اسين ڪنهن ليگين جي ظلمي راج هيٺ رهي سگهنداسين. انهيءَ ڪري پنجاب کي ورهائي به حصا اوڀر ۽ اولهه پنجاب ڪرڻ جي طلب ڄاڻي جو اوڀر پنجاب ۾ هندن ۽ سڪن جي گهڻائي هئي ۽ اولهه پنجاب ۾ مسلمانن جي گهڻائي هئي. بنگال ۾ وري اوڀر بنگال ۾ مسلمانن جي گهڻائي هئي ۽ اولهه بنگال ۾ هندن جي گهڻائي هئي. هڪ طرف اهي آواز آيا ته ٻئي طرف بنگال جو ورهاڻو نه ڪرڻ لاءِ به ڪيترا ٻڪارڻ لڳا ڇو ته ۱۹۰۶ع ۾ انگريزن جڏهن بنگال جو

بهادر ماڻهوءَ کي ڪنهن جي مدد جي ضرورت ڪانهي. کيس رڳو ايشور جي سڀاڻا گهرجي.

၁၉၂၅ ခုနှစ် ဇန်နဝါရီလ ၁ ရက်နေ့တွင် ရန်ကုန်မြို့တွင် ဖွင့်လှစ်ခဲ့သည်။

உருத் :

[illegible][illegible]

مهاڻا گانڌي گهر گهر ويو، ٺيڻ جا
 ڳوڙها اڳوڻ لاءِ، تڻل هيٺن کي ٺارڻ لاءِ
 To wipe every tear from every eye
 نومبر ۲۴ تاريخ مهاڻا گانڌي سر ٻرام پور
 منجهان هڪ در ديوار خط لکيو:
 ”هٿ منهنجو ڪاريءَ سولوار آهي،
 ڏکيو آهي.“

Night is dark
 And I am far from home
 Lead thou me on

رات آءِ انڌاري
 ۽ گهر آهي برب
 سائين تون ڏک لڳاءِ.

پنهجي حياتيءَ ۾ ڪڏهن اهڙو انڌڪار
 نه ڏٺو آهي. وري به شڪر آهي جو اڃان
 نا اميد ڪين ٿيو آهيان ۽ اڳتي گهرايان
 ٿو. جيڪي ٻئي تنهن لاءِ تيار آهيان.
 مڪرينگي يا مرينگي، تنهن جي ڪسوٽ
 تي رهي آهي. هندو مسلمان ٻنهي ۾
 شائني ۽ پراڻي پيءُ سان گڏجي رهن
 اهو آهي ”ڪرطو“ نه نه الڳ ٿي ڪارا.
 ڪندي ڪندي آهي ”مرڻو.“ ڪم
 آهي برابر ڏکيو. ايشور کي جيڪي
 وطنڊو سوئي ٿيندو.
 قاضي ڪيل ڳوٺ ۾ هندن کي لڪاري
 ڇپائين:

”پيا توهان کان هندو ڌرم وسري ويو
 آهي؟ رڳو ڪرڙا ڇوڙ ٻڌو، جانورن
 جون ٻليون ڇاڙهي ياد آيو. ٻاٺي ڪيتا،
 ايش اُپنشد ۽ پنڄلي يوگ سوتر وساري
 ويٺا آهيو؟
 ڳوٺن ۾ ٿرلدي ٿرلدي مان انهن تي

جيئن پوڄن ڪرڻ نه ڄاڻندڙ استري شوي نه ٿي ڏٺي، تيئن گيتا مان
 اڻ ڄاڻ استري به شوي نه ڏيندي.

ٻاٺو گائون ۾ رهندڙ نسادن جي ستايل
 ن کي خوف ۽ ڏر من مان ڪڍي
 ٻڌو پيغام ڏيندو رهيو ۽ لوڪن سان
 جي سندن دڪ هڪو ڪندو رهيو.
 مهاڻي ڳوٺ ۾ ڪم ڪندڙن کي ڇپائين:
 ”مهاڻن کي سلامتيءَ جو سچو اڀاءُ يعني
 پاڻ تي ڀروسو رکڻ سيکارڻ لاءِ اوهان
 کي اول پاڻ بهادريءَ سان مرڻ سکڻو
 آهي.“

اڳتي هلي مهاڻا گانڌي پنهنجي ٽوليءَ
 سميت لڪمپور ۾ پهتو. اتي مندر، اسڪول
 اسپتال ۽ ڪيترا سو گهر جلایا ويا هئا.
 مهاڻا گانڌيءَ فيصلو ڪيو ته سندس ٽولي
 ڇر وڇڙ ٿئي ۽ هڪ هڪ ڪاريءَ ڪرڻا هڪ
 هڪ الڳ ڳوٺ ۾ وڃي دابو ڪري ويهي
 ۽ پنهنجي زندهه مثال سان ئي ڏيکاري ۽ جي
 پاونا ٿوري ڪي. مهاڻا گانڌي پاڻ هڪ ڳوٺ
 مان ٻي ڳوٺ ڏانهن هلندو رهيو. سهيلا ناپر
 مان ٻي ڳوٺ ۾ وڃي رهي ته شري پياريل
 هڪ ڳوٺ ۾ وڃي اهڙيءَ طرح هڪ هڪ ڪم
 ٻئي ڳوٺ ۾. اهڙيءَ ريت نه ڏکيو ساڻ هو
 ڪندڙ جنهن وٽ نه لک نه ڏکيو ساڻ هو
 سو اڪيلو ايشور جي آسري مسلم ڳوٺاڻيءَ
 وارن ڳوٺن ۾ رهجي پيو. دت پور گانو
 مان مهاڻا گانڌيءَ هڪ چئيءَ ۾ ڪنهن متر
 ڏانهن لکيو:

”مان هتي جيڪي ڪري رهيو آهيان
 سو منهنجي جيوٽ جو شايد ٻيون
 سو منهنجي جيوٽ جو شايد ٻيون
 ڪاريءَ هجي. جي هتان سئين لکين جيترو
 موٽيس ته منهنجو ٺٽو جنم سمجهڻو.
 منهنجي اهنسا جي هٿ پوري پرڪشيا
 ٿي رهي آهي.“

جائي وار خولر پڙي جي ڪمن ۾ پنهنجا
هڪ گهٽ ڪونه رڻگي رهيا هئا. انهن تي
ڏٺو ته انگلنڊ جي مردار ڌڙ جي وڏي وزير
چرچل جا گستا سڃا ڪرڻ کي لڳا بيا هئا
ته هندستان تي هڪ ٻئي جو چڪم ماس
کائيندا ۽ انگريز سرڪار تي ته ملڪ ۾ امن
امان رکي ويئي آهي. جڏهن مڻاها گانڌيءَ
ڏٺو ته وزير، عملدار ۽ گنڊا لوڪن تي دين
۽ ڌرم جي نالي ۾ اڻياچار ڪري رهيا آهن
تڏهن ايهو کانئس سنو وٺو ۽ سمجهائين
ته هن ويل منهنجي جاءِ انهن پيڙت ۽
ستائين جي پڙ ۾ آهي.

مڻاها گانڌي پهرين بيمار ۾ ويو جو اتي
تي سندس ستياگره جو پهريون پريوڪ
چهارن جي ليل ڪيئن جي ڪڙمين لاءِ ڪيو
ويو هئو. مڻاها گانڌيءَ لاءِ لوڪن ۾ اڻاهه شردا
هئي. انڪري ڪين چيائين ته اوهان جي
شردا ڪهڙي ڪم جي جيڪڏهن توهين
غصا ۾ اچي هڪڙن جو بدلو ٻين تي ڪناه
پاڙ پيڙين تي اڻياچار ڪرڻ سان وٺو.
ٿيڻ ورنه کان سڪاريل اهنسا جو سڀ
توهان ڪنن وساري وينا؟ ڌرم، باب،
ورڻ جي پيد بنا ڀارت مالا جي سموري
ستان جي شيوا ڪرڻ، انهن جي پيڙا مڻاها
۽ انهن کي سڪ ۽ سوتلرنا حاصل ڪرائڻ
جي پرگيا توهان جي ڪيڏانهن ويئي آهي؟
مڻاها گانڌيءَ جي اهڙي انتجا طئي ڪند
ڪيو. شهر شهر ۾ آوت آوت ۾ لاءِ رڳو
ڪانگريس ڪم ڪندڙ پڙ اتي جا بيل ماڻهو
۽ بزرگ ڪري لڙواريان مڻاها گانڌيءَ
کي تسلي ڏئي ته مسلمان موٽي اچي پنهنجي

آهن ته جيڪو مسلمان مسلم ليگي نه
آهي سو مسلمان ئي نه آهي پر ڪافر
آهي. هندو به ڪافر آهن ۽ انهن جو
ڪافرن جهڙو حال ڪرڻ گهرجي."
عارضی چلائو سرڪار ۾ ڪانگريس طرفان
..... کي سرڪار ۾ ميمبر ڪيو ويو. هن تي
پهرين ڏينهن چريءَ جو وار ڪيو ويو.

جنهن نه سرگسن ۾ به پالا چرا، لوڙهيون
ڪڍي نڪتا هئا تنهن ڪري ڪلڪتي ۾
انهيءَ ڏينهن نوي ماڻهون ماريائون ۽ هڪ
هزار کان وڌيڪ ٿئي وڌائون.

ننڍن ڳوٺن ۾ جتي هندن جا ٿورا ٿورا
گهر هئا اتي جيڪي ٿيو سو ورنه ڪرڻ
کان ٻاهر آهي. اهي احوال جنهن ٻين شهرن
۾ پڌر ۾ آيا تن غصا ۽ حقارت جي باهه
پڙ ڪڍ لڳي. پر واري پرانت بيمار ۾ ڪيترن
بنگالي هندن وڃي شرن ورتي ۽ ٿورن تي
ڏينهن ۾ اتي به آڻ جا آلا پنيٽ ڪري
نڪرڻ لڳا ۽ ڪيترن ئي مسلمانن سان اهڙيون
ئي عقوبتون هندن ڪيون جهڙيون اويرو
بنگال ۾ پڌيون ويئون. ساري ملڪ جي
فضا جاتي حقارت ۽ جهيڙي جي بڻي. ٿرت
ئي مسلم ليگ عارضی چلائو سرڪار ۾ پنهنجا
عيوضي موڪليا پر هو ديش جي سرڪار
هلائڻ لاءِ ڪين گهڙيا پر هند سرڪار جي
حڪومت کي ڊانوا ڊول ڪري پاڪستان
حاصل ڪرڻ لاءِ آيا جنهن غضنر علي خان
پنهنجي پڌرائي ۾ چيو. انگريزي عملدار
جيڪي صلح صلح جا حاڪم بڻيا وينا هئا
سي جو پنهنجي نوابي غائب ٿيندي ڏسندي
ڪانگريس تي سڙيا وينا هئا سواهي به هنن
..... سر شاعت احمد خان

جيون جو ڌيئڻ سڃاڻڻ گهرجيئون. سڀني جي اندر وسڻ واري ايشور
کي ڄاڻڻ ضروري آهي.

ڪاريه ۾ سڦلنا حاصل ڪيائين. پوءِ ڪلڪتي ۾ هن جيڪي ڪري ڏيکارڻ سو سندس جيون جو پيو معجزو ڪري شمار ڪيو ويندو.

مهاٽما گانڌيءَ جي ڪرامت ڀريل ڪاميابيءَ جو ان وقت جي گوري وائيسراءِ لارڊ مائونٽبٽن گانڌيجيءَ ڏانهن هڪ لکيل خط ۾ هيئن ورنن ڪيو آهي:

”پنجاب ۾ اسان جا ۵۵ هزار سولجر حاضر آهن ته اتي وڏي پيماني تي فساد جاري آهن؛ بنگال ۾ اسانجي سرحدي فوج رڳو هڪ سپاهيءَ جي آهي (مهاٽما گانڌي) ۽ اتي امن امان آهي.“

۱۵ آگسٽ ۱۹۴۷ تي پارليامينٽ ۾ آزاديءَ جي جشن جي موقع تي جڏهن اوهانجو نالو ڪنيو ويو تڏهن ميمبرن جنهن اتحاده مان تاڙين سان خوشيءَ جو اظهار ڪيو سو ڏسڻ جو گهيو هو.“

ڀارت جي آزاديءَ جي لڙائي ۾ سڀني شامل ڪونه ٿيا پر آزادي جو ڦل ماڻن ۾ سڀني جو حق آهي؛ تنهن ڪري ڊس جي راڄ جو وڌان ڪهڙو ٿئي تنهن ۾ سڀني جي راءِ وٺي هئي. اهو لوڪشاهيءَ جو بنياد آهي. ۱۹۴۲ ۾ ”انگريز سرڪار هند ڇڏي وڃو“ جي هلچل جاري ٿي ته مسلم ليگ اڳواڻ محمد علي جناح ٻڌرائي ڪئي ته اها هلچل مسلمانن جي فائدين جي خلاف آهي. ۱۹۴۳ع ۾ مهاٽما قيد اندر ۲۱ ڏينهن اڀواس رکيو هئو ان کان پوءِ جلد ئي هن هڪ خط مسٽر محمد علي جناح کي لکي سرڪار کي موڪلڻ لاءِ چيو پر سرڪار

موڪلڻ کان انڪار ڪيو ۽ جناح اخبارن ۾ ٻڌرائي ڪئي ته گانڌي مونکي انگريز سرڪار سان اٽڪائڻ توڻي گهري. مهاٽما گانڌي جنن تي مئي ۱۹۴۴ع ۾ قيد مان رخصت ڪيو ويو، آئن محمد علي جناح سان ملڻ چاهيائين، جنن ۾ ۱۹۴۴ع ۾ آزاديءَ لاءِ ڪانگريس ۽ ليگ طرفان گڏيل آواز اٿاريو وڃي. مسلم ليگ پاران ۲۶ جولاءِ ۱۹۴۴ع ۾ جناح ٻڌرائي ڪئي ته پاڪستان جي طلب اول قبول ڪريو ته پوءِ آزاديءَ جي طلب ڪرڻ ۾ مسلم ليگ ڀڃ شامل ٿيندي. سيپٽمبر ۱۹۴۴ع ۾ مهاٽما گانڌي لنگهي ويو جناح جي گهر ۽ پاڻ ۾ ڳالهيون ڪيائون. سر سٽفورڊ ڪرپس جو هندستان سان همدرد ٿيڻ وڌو هئو تنهن ۾ آمير ڪن اخبارن کي چيو: ”ڪانگريس ۽ ليگ جڏهن پاڻ ۾ ٺهي هڪ ٻيڙي تي ايندا ته پوءِ ٻيون جيڪي ٿورائي واريون قومون آهن، ان کي مڃائڻو ٻولڻ ۽ انهن کي تسلي ڏيڻي ٻولڻ نه ٿين ۽ وڌان هيٺ توھان جا حق سلامت رهندا.“ اهو ڏيکاري ٿو ته ڪيئن بهترين انگريز ۽ هندستان کي سولو طاقت ڏيڻ لاءِ خواهان ڪونه هئا.

يورپي جنگ ختم ٿيڻ کان پوءِ سرڪار جو رخ هندو دنيا کي ڏيکارڻ ته هندستان کي پاڻ ۾ ٺهي اڳوڻي ڌرتيون آهن جن جو ٺيڻو ڪيو وڃي. پر مئي ۱۹۴۷ع ۾ ڇوڪريءَ هار قبولي ۽ آگسٽ ۱۹۴۷ع ۾ ڇوڪريءَ هار قبولي. ان بعد انگلند ۾ عام ٻولڻون ڪيون ويون. انگلند ۾ جرڇل جي سردار ٽرڪيٽائي حاصل ڪين ڪري ڪيئن ۽ يورپي ڌرتي جي وزارت ٺهي. هندستان ۾ ٺي

ان کي هو ماڻهن جي چوڻ تي پڌريءَ لائق ڪيندي. جنهن ڳالهه کي اڳواڻ نيڪ سمجهي ڇڏي ڏي ته هو نيٺا جي

[illegible][illegible]

၁။ နေပြည်တော်ရှိ နေပြည်တော်
 ၂။ နေပြည်တော်ရှိ နေပြည်တော်
 ၃။ နေပြည်တော်ရှိ နေပြည်တော်
 ၄။ နေပြည်တော်ရှိ နေပြည်တော်
 ၅။ နေပြည်တော်ရှိ နေပြည်တော်
 ၆။ နေပြည်တော်ရှိ နေပြည်တော်
 ၇။ နေပြည်တော်ရှိ နေပြည်တော်
 ၈။ နေပြည်တော်ရှိ နေပြည်တော်
 ၉။ နေပြည်တော်ရှိ နေပြည်တော်
 ၁၀။ နေပြည်တော်ရှိ နေပြည်တော်

١٠
 ١١
 ١٢
 ١٣
 ١٤
 ١٥
 ١٦
 ١٧
 ١٨
 ١٩
 ٢٠
 ٢١
 ٢٢
 ٢٣
 ٢٤
 ٢٥
 ٢٦
 ٢٧
 ٢٨
 ٢٩
 ٣٠
 ٣١
 ٣٢
 ٣٣
 ٣٤
 ٣٥
 ٣٦
 ٣٧
 ٣٨
 ٣٩
 ٤٠
 ٤١
 ٤٢
 ٤٣
 ٤٤
 ٤٥
 ٤٦
 ٤٧
 ٤٨
 ٤٩
 ٥٠
 ٥١
 ٥٢
 ٥٣
 ٥٤
 ٥٥
 ٥٦
 ٥٧
 ٥٨
 ٥٩
 ٦٠
 ٦١
 ٦٢
 ٦٣
 ٦٤
 ٦٥
 ٦٦
 ٦٧
 ٦٨
 ٦٩
 ٧٠
 ٧١
 ٧٢
 ٧٣
 ٧٤
 ٧٥
 ٧٦
 ٧٧
 ٧٨
 ٧٩
 ٨٠
 ٨١
 ٨٢
 ٨٣
 ٨٤
 ٨٥
 ٨٦
 ٨٧
 ٨٨
 ٨٩
 ٩٠
 ٩١
 ٩٢
 ٩٣
 ٩٤
 ٩٥
 ٩٦
 ٩٧
 ٩٨
 ٩٩
 ١٠٠

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ २ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ३ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ४ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ५ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ६ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ७ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ८ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ९ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १० ॥

[illegible]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

ਸਰਬਤ੍ਰਾਯਾ ਸਤਿਗੁਰੋ ਨਮੋ ਜਪੇ:

[illegible][illegible][illegible][illegible]

نيٺ ارلداهي انڌڪار کي هٽائڻ لاءِ سورج ڪٿي ڪڍي. ۶ مئي ۱۹۴۴ع تي سرڪار مهاتما گانڌيءَ کي سندس نازڪ طبيعت جي سبب بنا شرط جي آزاد ڪيو. ۽ چون ٿا ته ساري ملڪ ۾ زبردست طلب ٿري ٿي هئي. ۵ جون ۱۹۴۵ع ڪالگريس ورڪنگ ڪاميٽي جي ميمبرن کي سرڪار آزاد ڪيو. مئيءَ ۾ جرمنيءَ جنگ ۾ هار قبولي، ۱۹۴۶ع تي پرٿس سرڪار اعلان ڪيو ته هندستان کي آزاد ڪري پاڻ ٺڪري ويندا ۽ ڀيل هندستاني پاڻ پنهنجي ديس جي راج جو وڏان پاڻ ٺاهين. ائين ”هند ٻڏيو“ ختل جي سڻلٽا ٿي.

۱۹۴۲ع جي ”ڀارت چڙي وڃو“ جي تحريڪ جو اڀياس سمجھڻ لاءِ شمار ٿيندو آهي. ۽ چور ۽ اشيءَ کي وساريو سون. هنن اسن لنڊن ڏي ڳوٺن ۾ جي پوليس ۽ فوج آزاديءَ جي سپاهين سان عيوضون ڪيون ۽ اسن پيمرن سان نامتي ڪيا سي بيان ڪرڻ کان ٻاهر آهڻ.

هڪ ۱۸ سالن جي جوان شڪر الهن جو وروڌ ڪيو ته کيس قاسميءَ تي لنگاو ورتو. مهاتما گانڌيءَ جي هڪ شش پروفيسر پيسالي ان لاءِ وروڌ بچاڻ ڪرڻ لاءِ طلب ڪئي. هن چيو ته جيڪا قوم پنهنجي استرڻ تي بلا لڪار ڪندڙ سرڪار کي ٻڌي ٿي ڏئي سا قوم مرده بڻجي ۽ نه زندهه ۽ هن پراڻ نياڳ ورت رکيو.

سرڪار ڪن جوانن کي قاسميءَ جي سزا ڏئي جڏهن جي خلاف سڄي ديش ۾ تحريڪ هليو. ٻاٻوءَ جي ڪوشش سان قاسميون رد ٿيون.

ڪيو ۽ ۱۰ فيبروري ۱۹۴۳ مهاتما اڀواس چالو ڪيو. ان ڪري ساري ملڪ ۾ آندولن شروع ٿيو ته مهاتما گانڌيءَ کي آزاد ڪيو وڃي ۽ سرڪار جي لٽيءَ ۾ خلاف هند سرڪار جي ڪائونسل جي ميمبرن سروشي انئي، مودي ۽ اسن. آر. سرڪار پنهنجن عهدن جون ۱۷ فيبروري تي استيفائون ڏنيون. ملڪ جي ايس سو بزرگ هستين سرڪار کي اپيل ڪئي ته مهاتما گانڌيءَ کي ڀڪدم ڇڏيو وڃي. ۳ مارچ تي مهاتما گانڌيءَ جو اڀواس پرور ٿيو. ۴ ڊسمبر ۱۹۴۳ ڪستور ٻا کي قيد اندر وڌيڪ ٻه دفعا دل جي سور جي تڪليف ٿي. اڳئين سال انهيءَ ئي آغا خان پبليس قيد ۾ مهاتما گانڌي جو پتر سمان ساڻي مواد ڏيو ۽ ساڻي جنهن پاڻ کي ۲۵ ورهين کان لڳا تار مهاتما گانڌيءَ جي جيوت سان چڙي ڇڏيو هئو تنهن جو ڏيهانت ٿيو هئو. مارچ ۲۲ فيبروري ۱۹۴۴ع تي مهاتما گانڌيءَ جي ڌرم پتني ڪستور ٻا هن سنسار مان هميشه لاءِ موڪلائي ويئي ۽ ۶۱ ورهين جو سنبڌ شورا ٿريءَ جي ڏينهن سانجهيءَ جو ساڍي ۷ بجي ٽوڙي ويئي. سڪر ڊڪر ۾ سدائين ساڻو ساڪيات ستي موڪلائي ويئي! مهاتما جي نيتن مان لڙڪ ٽپڪي وهيا!! ڪستور ٻا جو اڪئي سنسڪار الهيءَ بند بڻاهڻ ۾ ٿي ڪيو ويو ۽ پنڊت مدن موحن مالويءَ جي آديش تي ساري ملڪ ۾ ماتر جي هرنال ڪئي ويئي. اپريل ۱۹۴۴ع مهاتما پاڻ به بيمار ٿي پيو حالت نازڪاچي بڻي. پرٿس راج جي قهر جي ڪاري راس ديس تي چانچي ويئي.

ڪرتوبه جي پالنا ۾ حق پيدا ٿيندا آهن. اسين پنهنجو فرض پورو ڪنداسون ته حق پاڻي حاصل ٿيندو. — ٻاٻه

نيٽ اونداهي انڌڪار کي هٽائڻ لاءِ
سورج ڪٺي ڪڍي. ۶ مئي ۱۹۴۴ع تي
سرڪار مهاتما گاندھيءَ کي سندس نازڪ
طبيعت جي سبب بنا شرط جي آزاد ڪيو
ڇو ته ساري ملڪ ۾ زبردست طلب ٿري
ٿي هئي. ۵ جون ۱۹۴۵ع کانگريس ورڪنگ
ڪاميٽي جي ميمبرن کي سرڪار آزاد ڪيو.
مئي ۾ جرمنيءَ جنگ ۾ هار قبولي، ۱۹۴۶ع
تي برٽش سرڪار اعلان ڪيو ته هندستان
کي آزاد ڪري پاڻ ٺڪري ويندا ۽ ڀيل
هندستاني پاڻ پنهنجي ديس جي راج ۾
وڌان پاڻ ٺاهين. انهن ”هند ڇڏيو“ تحريڪ
جي سڃاڻ تي.

۱۹۴۲ جي ”ڀارت ڇڏي وڃو“ جي
تحريڪ جو انڀاس سمجهڻ نه شمار ٿيندو جي
ڇهه ورهيه اڳتيءَ کي وساريون. هنن ٻن
ننڍڙن ڳوٺن ۾ جي پوليس ۽ فوج آزاديءَ
جي سپاهين سان عورتون ڪيون ۽ جي
ڀيڻن سان تعلق ڪيا هي بيان ڪرڻ کان
ٻاهر آهن.

هڪ ۱۸ سالن جي جوان شڪر انهن جو
وروڻ ڪيو ته کيس ڦاسيءَ تي لٽڪايو ويو.
مهاتما گاندھيءَ جي هڪ شش ڀر وٽس
ڀنڀالي ان لاءِ وڏو راز ڄاڻ ڪرڻ لاءِ طلب
ڪئي. هن چيو ته جيڪا قوم پنهنجي استر
تي بلا تڪر ڪندڙ سرڪار کي ڇڏي ٿي
ٽٽي سا قوم مردھ ڇڏي ۽ نه زندهه ۽ هن
پاڻ نياڳ ورت رکيو.
سرڪار ڪن جوانن کي ڦاسيءَ جي سزا ڏني
جنهن جي خلاف سڄي ديش ۾ تحريڪ هليو.
ٻاڻوءَ جي ڪوشش سان ڦاسيون رد ٿيون.

ڪيو ۽ ۱۰ فيبروري ۱۹۴۳ مهاتما اڀواس
ڇالو ڪيو. ان ڪري ساري ملڪ ۾ آندولن
شروع ٿيو ته مهاتما گاندھيءَ کي آزاد ڪيو
وڃي ۽ سرڪار جي نيتيءَ پر خلاف هند
سرڪار جي ڪائونسل جي ميمبرن سروشي
اڻي، مودي ۽ اين. آر. سرڪار پنهنجن
عهدن جون ۱۷ فيبروري تي اسٽيٽائون
ڏنيون. ملڪ جي ٻه سو بزرگ هستين
سرڪار کي اپيل ڪئي ته مهاتما گاندھيءَ
کي ڀڪدم ڇڏيو وڃي. ۳ مارچ تي مهاتما
گاندھيءَ جو اڀواس ٻورو ٿيو. ۴ ڊسمبر ۱۹۴۳
ڪستوربا کي قيد اندر وڌيڪ ٻه دفعا دل
جي سور جي تڪليف ٿي. اڳئين سال انهيءَ
ئي آغا خان پبليس قيد ۾ مهاتما گاندھي
جو پتر سمان ساڻي مواد ڏيئي ڇپي
پاڻ کي ۲۵ ورهين کان لڳا تار مهاتما گاندھيءَ
جي جيوٽ سان ڇڙي ڇڏيو هئو تنهن جو
د پهاڻ ٿيو هئو. هاڻ ۲۲ فيبروري ۱۹۴۴ع
تي مهاتما گاندھيءَ جي ڌرم پٽي ڪستوربا
هن سنسار مان هميشه لاءِ موڪلائي ويئي ۽
۶۱ ورهين جو سنهڙو شوراڻيءَ جي ڏينهن
سانجهيءَ جو ساڍي ۷ بجي ٽوڙي ويئي.
سڪه ڏک ۾ سدائين ساڻس ساڳياڪ ستي موڪلائي
ويئي! مهاتما جي نيشن مان لڙڪ ٽوڪي
وهيا!! ڪستوربا جو اڪئي سنسڪار انهيءَ
بند بخت ۾ ٿي ڪيو ويو ۽ پندرت مڏن موهن
مالويءَ جي آديش تي ساري ملڪ ۾ ماتر
جي هرتال ڪئي ويئي. اپريل ۱۹۴۴ع مهاتما
پاڻ به بيمار ٿي پيو حالت نازڪاچي بلي.
برٽش راج جي قهر جي ڪاري رات ديس
تي ڇانجي ويئي.

ڪرتوي جي پالنا ۾ حق پيدا ٿيندا آهن. اسين پنهنجو فرض پورو
ڪندا سون ته حق پاڻي حاصل ٿيندو.

ڪورٽ ۾ ويهي رهيا ۽ ڪورٽس جو حلقو بند ڪري ڇڏيائون؛ اتر پرديش ۾ ۱۱۴ دفع پوليس گولي باري ڪئي؛ دريسنگا ۾ ڏهه هزار ماڻهن گڏجي وڃي هر هڪ سرڪاري ڪچهري تي قومي جهنڊو چاڙهيو؛ سیتاموڙي جي قيد خاني تي ڏهه هزار ماڻهو گهير و ڪري ويا ۽ قيدين کي آزاد ڪري ڇڏيائون. بهار جي اسي سيڪڙو ڳوٺن مان پوليس ٽاف ڇڏي پڇي هلي وئي. بهار ۾ قريب ۲۷ هزار ڪاري ڪرنا گرفتار ڪيا ويا؛ ۱۷۶۱ ڇٽا گولين هيٺ شهيد ٿيا ۽ ۲۶۸۳ ماڻهو گولين وڳهي قتل ٿيا.

”ڇڏيو هند Quit India“ هلچل پنهنجي تڙ ڏڪ بلور، هٿو جنهن جو اتر ساري ملڪ تي چائنچي ويو. نو جوانن لشڪري ان وچ تي ڏيان ڏلو ۽ ۱۲ هزار جدا جدا هنڌن تي ٿيليگراف جون تارون ڪهيون ويون. مٿان گاندھي جو ديش کي آواهن ڪيو هو تڙ هرڪو پاڻ کي آزاد پارٽوآسي سمجهي، سوئتر ماڻهن وانگر ورٽن ڪري، ان جا درسيه ورٽن ڪرڻ وٽان آهن. ڪرناٽڪ ۾ پوليس لت باريءَ ۾ هڪ نارائڻ دٻي ڏاڍو گهاٽل ٿي پيو. جڏهن کانس بچيو ويو تڙ ڇا ڪيئي تڙ پاڻي نه گهر پائين، دوا نه گهربائين پر جواب ڏنائين:

”مون کي سوراڄ ڪهي.“

”پيو ڪي ڪڏهن ڪوي.“

۽ ائين چوڻ بعد ٿوريءَ وسيع ڪان پوءِ ايران ڏٺائين! غاندھيش ۾، لنڊن ۾ ۽ ڇوڪريون ۽ ڇوڪرا قومي جيئندا نڪتي آزاديءَ جا نعرا هڻي رهيا هئا تڙ سوليجر

پراڻي نريڪ ريل جي پٽي کي ڪڍڻ جي ڪن جوانن ڪوشش ڪئي. ان لاءِ ۲۰ ورهين جي عمر جي ڳيرو جوان هيمنون ڪالاڻيءَ کي گرفتار ڪيو ويو. فوجي ڪمانڊر نه هن جي ننڍيءَ عمر کي ڏٺو، نه هنجي ڏوهه کي؛ هن بيرحمي ڪري کيس قاسيءَ جي سزا ڏيئي ڇڏي. هيمنون ڪالاڻي ”انقلاب زندگي باد“ ”هندستان آزاد“ جا نعرا هڻندي ۽ مرڪندي قاسيءَ تي چڙهي ويو.

”سوريءَ سڏ ڪيو - ڪير هلنديون جيڏيون هلڻ تن پيو - نالو نينهن ڳنهن جي.“ سنڌ جي مکيه وزير خان بهادر الله بخش سرڪار جي ظلمي نيتيءَ خلاف اعتراض وٺي لقب ترڪ ڪيا ۽ اعلان ڪيو ته مرڪز ۾ گڏيل قومي وزارت قائم ڪرڻ گهرجي ته سنڌ جي گورنر کيس وڏي وزيريءَ تان موقوف ڪري ڇڏيو.

آسام جي ماڻهي بنگال جي اولهه وارن پاڳن، مدناپور، بنگارا، ۽ سڄي بهار پراڻي، اتر پرديش جي اوياري حصي خاص ڪري ڪوئلن جي کاڌين، اوڙيسا ۽ سمندر تٽ جي شهرن بلوسار، پاري، اوڀر گوداوري، اندرا ۾ گنتور ۽ رام نر، ۽ اولهه غاندھيش، ستارا ضلع، بڙودو، اهي هلچل جا جيرا مرڪز هئا ۽ هوائي جهازن مان پائڻا، پاگلپور، نديا، منگهي، تلچيرا ۽ نمبرڪ شهرن تي بمگولا وسايا ويا. سٺ ڪان وڌيڪ شهرن ۾ ملٽري گهراڻي جنتا تي فوجي راج جو ظلم وسايو ويو. جيئن ظلم وڌيڪ تنهن ماڻهو وڌيڪ اتساع ۾ ٿي آيا. اتر پرديش ۾ پلا شهر ۾ ۱۵ هزار ماڻهون وڃي سرڪاري

جنهن ڳالهه ۾ ڪنهن جو ڪلياڻ سدائيل آهي اها ڳالهه مان ڪڏهن ڪونه وساريندو آهيان.

لشكري اڏن تي پٽ!

ان تحرڪ ۾ جا اديت ببادري ڀارت مانا
جي سپوٽس ڏيکاري، جي خيرت انگيز
جريت ۽ همت جا ڪارناما هنن ڪيا ۽ جي
دل ڏاريندڙ ظلم هنن صبر سان سٺا انهن
جون ڪهاڻيون اڄ به ٻڌي هڪ طرف دل
خوشي ۽ فخر مان جھومڻ ٿي لڳي ته ٻئي
طرف نيٺ غم مان چلجي ٿا پون.

اڻيو ۽ معصوم لينگرن پٺڇي رت جي
ڌارا سان شير شرڪي تلڪ ڏيئي شويائين
بڻايو. ڪراچي ۽ ٻڌي. جي. سنڌ ڪاليج جي
اوپي گنڊ جي چوٽيءَ تي چڙهي هڪ
ود يارڻي وڃي قومي جهنڊو چاڙهي پيو
جتان ڪري مرڻ جو پلڪ پلڪ ۾ منظر
هئو. بمبئي ۾ شيواجي پارڪ ۾ ڪستور ٻا
ميٽنگ ڏانهن ايندي وات تي گرفتار ٿي ۽
خلق سان پرتار ڏيو مڻدان کي پوليس لٽين
سان گهير وئي. ليڪن اردو ائف علي
ٽولين پٺيان ٽولون قومي جهنڊا چاڙهي ڪاٺيندي
مڻدان ۾ موڪليندي رهي. پوليس ڏهه
دنيا گوليون هلايون، ۸ ماڻهيون مري ويا ۽
۱۷۰ ماڻهو ڦٽجي پيا. ٻئي ڏينهن گرفتار ۽
داد ۾ پوليس لٽيون هلايون ۽ پنج دفعا
گوليون هلايون. بمبئي ۾ لڪل قومي رٻڙو
استيشن جاري ڪئي وئي جتان ساري
ڀارت کي قومي هليلچ جون اٺاڻ ڏيندڙ
خيرتون ٻڌايون ٿي ويون. لڪل رٻڙو هٿن
جي شڪ ۾ جن جوانن کي گرفتار ڪيو ويو
تن کي چار ۽ پنج سال سخت بددعائي سان
 قيد جي سزا ڏني وئي. شانديش ۾ اهل ٻڌو
۾ شريعتي ليٽل پٽيل ۽ سندس ٻئي ڏاڪٽر

۽ آزاد پوڻن چئن ورڻاء ڪيو. هي
ڌرتي مانا ڀارت مانا توهان جي آهي
ان تي پاڻ ئي راج ڪريو ۽ انجي پاڻ
ئي رکيا ڪريو هر طرح جي ڪاه
کان - جرمن، جپان ۽ ٻيا انگريزن جي
حملي کان.

۹ آگسٽ تي رات جوئي مهاتما گانڌيءَ
کي گرفتار ڪيو ويو ۽ ساري هندستان ۾
سڀني ڪانگريس اڳواڻن ۽ ۸۰ ڪار به ڪرائن
کي قيد ۾ نوسيو ويو. انگلنڊ جي وڏي
وزير مسٽر چرچل لٻاڙ ڇڏي چيو ته هن
وقت هندستان ۾ جيترو اسانجو لشڪر
پيو آهي اوترو ڪڏهن به اڳي نه هو.
فوجي مارشل، لارڊ ويلز کي هندستان
جو وائيسراء ڪري موڪليائين. دنيا کي
ڊوڪو ڏيئي لاء آمير ڪا ۽ انگلنڊ چولدا
رهيا ته اسين دنيا ۾ لوڪشاهي ۽ آزاديءَ
جي بچا لاء مڃاڻي جنگ لڙي رهيا آهيون
مگر عمل ۾ سندن اهو لشڪر ۽ پوليس
لوڪشاهيءَ ۽ آزاديءَ جي اپاسڪن ڀارتواسين
کي ڪڇڻ لاء ڪم ٿي آندو ويو.

گانڌي ڀڄي جو Quit India ڇڏيو هند
جو نعرو ديش جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ ٻڌڻ لڳو.
هماليه جبلن مان ٻڙڙو ڪنيا ڪماري راس
تائين رسيو ۽ گوداوري ندي جي مک
کان گنگا نديءَ جي چوڙ تائين ”ڪرينگي
يا مرينگي“ جي ڏني لڳي رهي هئي.
ود يارڻين، چوڪرين توڙي چوڪرن آزاد
هند جي نشاني قومي جهنڊو ڇو لائڻ پاڻ
تي هٿوار ڪيو، اول اسڪولن ۽ ڪاليجن
۾ ٻوڙ سرڪاري ڪيٿڊرين، پوليس ٿاڻن ۽

پنهنجي حيثيت کان ڪڏهن وڌيڪ نه رهو، بنگلي ۾ رهندي جيوت ڏيو.
۾ رهڻ لاء هر دم تيار رهو.

شھرن تي چپانين ڳولا اڇلايا. تڏهن ميانا
گاندھيءَ انگريز سرڪار کي ليکن دوازان
ڏاڍو سمجهايو ته خود انگريزن جو ان ۾ ڀلو
آهي. ڇي ڀارت کي آزادي ڏيئي هڪ طرف
پنهنجي اخلاقي حيثيت وڌايو ته تحقيق توھين
لوڪشاهيءَ لاءِ ۽ ملڪن جي آزاديءَ لاءِ
جرمن حڪومت سان لڙي رهيا آھيو ۽ ٻي
طرف آزاد هندستان جي خوشي مان ڏنل
همدردي ۽ مدد جو لاپ وٺو. انگلند جي
اها سڄي بيداري ڇڻي ويندي جيڪڏهن
هندستان جي راجهه تان هٿ ڪڍيائون. پوءِ
جرمني جو ظلمي فاسٽپوڊ به ختم ٿي ويندو.
ڀارت مٿان سلطنت شاهي قبضو ڇڏين ته هوند
جيڪو هن جنگ ۾ ڀاري جان ۽ مال جو
خرچ ڪري رهيا آهن تنهن کان به بچي پون.
جيڪڏهن انگريز هندستان کي هيٺ ٿي
آزاد ڪن ته شايد جيان هندستان تي ڪا
ڪرڻ جو خيال ئي مٽائي ڇڏي. ميانا
گاندھيءَ لکيو ته انگريز سرڪار انتظام سان
هندستان خالي ڪري وڃي، انهيءَ ۾ ئي
هندستان جو بچاءُ آهي. ڌارين ملڪن جو
لشڪر هندستان ۾ آڻي ڳڙ ڪرڻ ڀارت لاءِ
خطري جي ڳالهه آهي. جنگ ۾ آمريڪا جي
مدد معنيٰ آمريڪا جي ملڪ مٿان هلندي
يعني هندستان مٿان انگريزن سان گڏ
آمريڪا جو راج. انگريزن ۽ آمريڪن
لشڪر جي هن طرح جي تياريءَ ۾ ڀارت
جي آزاديءَ جو ترو روڊ ڪونه ٿو ڏسجي.
صاف ظاهر آهي ته هزارها ۽ لکيا لشڪر
انگريزي سلطنت جي بچاءُ لاءِ اچي هٿ
مڙيو آهي، سو اسان لاءِ ارمان ۽ خطري جي

ڳالهه آهي. مون کي هوس ڪارڊ تي هڪ
پسو، لٽائي تي ٻه پسا، ٽار تي ٻه آنا لڙائي
جي ٽڪس ڏيئي پوي ٿي ٻه منهنجي
دس مٿان هڪم لڏن جو ٿو هلي. ملڪ
تي ڌارئي لشڪر جو قبضو آهي. هندي
لشڪر جي جنگ ۾ بيداري ڪنهن ڪم جي
نه آهي. ماڻهن کان گهرو خالي ڪرائي لشڪر
کي ڏنا ٿا وڃن جنهن ڪري ماڻهو در بدر
آهن. جيان جي ڌر کان بنگال جي ماڻهن
کان سندن پڙ پوت ڪي سرڪار قبضي
ڪيون آهن ۽ هنن جو بچي مارڻ جو گذران
بند ڪيو آهي. انگريزن اسان کي اهڙو دستور
ڪري ڇڏيو آهي جو اسين پاڻ کي سندن
ڀائيو بڻا سمجهيون. پر وٽس ڪالي وٺو به
ٻڌيءَ جي مشعل انگريزن هڪ نه ٿي.
انگريزن جي نيٺ رها هتي نه هئو
پنهنجي سلطنت شاهي جنگ لاءِ هندستان جو
اڪيچار ڏن ۽ اسان کي جن شڪتي بنا ڪنهن
جي روڪ ٽوڪ جي ڪم آڻي سگهن، ۽
غداره خواست جي ٻرما ۽ سينگاپور جيان
نڪري وڃڻو پوي ته هندستان ۽ هندستانين
کي سندن قسمت تي ڇڏي هليا وڃن
هندستاني ٻچن جا سون ٻچا سندن لاءِ
پر ميانا گاندھي ۽ ڪانگريس جا اهل
اڳواڻ، بنديت خواهر لعل نير، سردار ولس ڀائي
بيل ۽ ٻيا سڌا سڃاڻ هئا ۽ هنن انگريزن جي
نيٺ بشري سمجهي ٿي. هنن نڪتل اهل
درجي جي مذهبي ڏيکاري. هڪ طرف هٿ
کي ڌارن جي حملي کان بچائڻ لاءِ ۽ ٻئي طرف
آزاديءَ لاءِ آخرين ڏاڍا اڇلائي ٿي مراد سان هڪ
جيرو تهرڪ جاري ڪرڻ جو هن فيصلو ڪيو.

غلطي ڪرڻ نهايت برو ڪم آهي
غلطيءَ لاءِ معافي طلب ۾
جنهن لاءِ شرم ساري اچڻ گهرجي.
ڪا شرم ساري ڪينتي.

حڪومتن جيڪي يورپ، آفريڪا ۽ ايشيا ۾ ڪلور ڪيا آهن نتيجي خلاف آهي ۽ ڪانگريس جي سڃاڻپو ٿي انهن قومن سان آهي جي لوڪشاهي ۽ آزادي جي طرف آهن. ۳ سيپٽمبر ۱۹۳۹ تي يورپ ۾ لڙائي ڇڙي. جرمني ۽ پولينڊ تي حملو ڪيو ۽ انگريز ۽ فرانس پولينڊ جو طرف ورتو. مٿان گاندھي وائسراءِ سان گڏيو ۽ ظاهر ڪيائين ته منهنجي همدردي انگلنڊ سان آهي پر وائسراءِ وٽان ديش جي آزاديءَ لاءِ ڪجهه پلٽ ڪين پيو. هائوس آف لارڊس جي بيمت ۾ ڏٺو ويو ته انگريز هندستان جي باري ۾ ساڳيو سلطنتشاهيءَ جو سر ٻولي رهيا هئا. وائسراءِ ۱۷ آڪٽوبر تي ٻڌرائي ڪئي ته جنگ پوري ٿيڻ کان پوءِ ئي پرئس سرڪار هندستان لاءِ خود حڪومت بابت مشورو ڪندي. ان ڪري مٿان گاندھيءَ جي صلاح سان ڪانگريس فيصلو ڪيو ته پرڳڻن جا ڪانگريس وزير استيفائون ڏين. هونئن به ڊفينس آف انڊيا قانون جي ڪري وزيرن جون اختيارون نه ڇڏيون وڃي رهيون هيون ۽ وزير ٿي رهڻ سان کين پرئس سرڪار جي جنگي ڪوششن جو هٿيو بڻجي رهڻو پوي ها، ڇا جو هندستان جي اعتراض باوجود ديش تي مڙهي ويئي هئي. جنگ جي مراد چئي ٿي ويئي لوڪشاهي ۽ آزادي پر قرار رکڻ پر هندستان کي ٻنهي کان محروم رکيو ويو هئو. ۵ فيبروري ۱۹۴۰ تي مٿان گاندھي وري وائسراءِ سان گڏيو جيئن انگريز سرڪار ڪو عزت ڀريو سمجهو ٿو ڪري پر اهڙي اميد ڏسڻ ۾ ڪانه آئي نئين ڪري مارچ

ميجني ۾ رام ڳڙهه ۾ ڪانگريس اجلاس وقت گاندھيءَ صلاح ڏني ته جيڪي ماڻهيون ڪانگريس جي اثر هيٺ آهن تن کي هن لڙائي جي خاطر ماڻهيون يا ٺاڻو يا اسباب نه ڏيڻ گهرجي ۽ هرڪو ڪانگريس ڪاميٽيءَ کي ستياگرهه ڪاميٽي بڻجي وڃڻ گهرجي. چون ميجني ۾ جرمنيءَ ساري فرانس تي قبضو ڪري ڇڏيو نئين ڪري ڪانگريس ورڪنگ ڪاميٽيءَ انگريزن کان طلب ڪئي ته بڪدم هندستان کي آزادي ڏيئي قومي سرڪار اسٽاپن ڪريو جيئن هندستان جي اندروني صلح سانت قائم رکڻ ۽ ٻاهرين حملي جو مقابلي ڪرڻ جو وجهه هندستان کي ملي. مٿان گاندھي انسا جي ورت تي ثابت قدم رهڻ ڪري ڪانگريس ورڪنگ ڪاميٽيءَ تان استيفا ڏني. وائسراءِ پارتوآسي کي مڪمل آزادي ڏيڻ کان انڪار ڪيو باقي ڪجهه عرصي کي پنهنجي ڪاروباري ڪائونسل جو ميمبر يعني گڏو ڪري رکڻ قبول ڪيو. ورڪنگ ڪاميٽي ٻڌرائي ڪندي ته انگريز بابت ڪي لئرار جي زور تي غلام رکڻ ناگهين، مٿان چيو: ”مان نٿو چاهيان ته انگريز جنگ ۾ هارائين... لکي ته انگريزن جو ڪٽڻ هيٺ ٿي... پر اسان ڪيترو صبر ڪريون؟ ڇا ديش لاس ٿي وڃي؟ ڇا قوميت جي پاوا ملڪ ۾ مري وڃي ٿي؟... جيڪڏهن ڪانگريس کي مري مٽي ٿيڻو آهي ته ٻيتر آهي قوميت جو نعرو مٽندي مٽندي مات ٿي...“

مٿان گاندھي نئين ڪري نڪتي

تندرست شير ۾ ئي تندرست آتما نواس ڪندي آهي.

چيزن جي وڪري لاءِ معدان ٺاهي ڏيون.
 هٿ جو ٺهيل کاڌي ڪپڙو، هٿ جا ڇٽيل
 چانور ۽ هٿ جو ٻيٺل اڻو، هٿ جو ٺهيل
 پنو وغيره، جن چيزن تي ڳوٺن جي بيباني
 جو مدار آهي انهن ڳوٺاڻن هنرن جي ناس
 ٿيڻ سان ڳوٺ به ناس ٿيندا. جيڪڏهن
 ڳوٺ ڳوٺ ۾ بجلي شڪتي پئجي وڃي ته
 بجلي شڪتيءَ سان ڳوٺاڻا پنهنجا اوزار هلائي
 سگهن ٿا. ڇوڙيءَ طرح مٿان ڳانڌي اول
 پاڻ چرخو ڪٽڻ روزانو نير ڪري ڇڏيو ۽
 پوءِ لوڪن کي ست ڪٽڻ جي لڪار ڪئي
 تنهن اول پاڻ ڳوٺ ۾ گهر ڪري وڃي ويٺو
 پوءِ ديش کي نميترڻ ڏنائين ته شهرن جا
 اسڪولي ۽ ڪاليج پڙهندڙ وڌيڪي موڪلڻ
 جا ڏينهن وڃي ڳوٺن جي شيوا ڪن. پڙهيل
 ماڻهن ڳوٺن کي وساري ڇڏيو آهي. ڪين
 ڇڪائي ته گائون ۾ وڃي رهن ۽ پنهنجي لياقتن
 جو لاپ ڳوٺاڻن کي ڏين ۽ سندن شيوا ۾
 پنهنجي آتم بر قلندا لهن. ڳانڌيجيءَ لکيو:

”اسان کي گهرجي ڳوٺاڻن سان هڪ ئي
 وڃون. ڳوٺاڻو سخت ٿيڻ ۾ پورڻو ڪندي
 اس ۾ سڙي ٿو ۽ پيش لاءِ نااهلي به
 انهيءَ ديهي مان ٿو پري جنهن ۾ سندس
 ڀور سنان ڪن ٿا ۽ پاڻ ڪپڙا ٽوڙي،
 جڏهن انهن سان اهڙي جيون ۾ گذرڻو
 تڏهن ئي اسين سندن عيوضي تي
 سگهنداسون. پوءِ ٻڪ آهي ته هو اسان
 جي سڏ تي حروف ٿي اچي ماهر
 ٿيندا ۽ ساڻ ڏيندا.“

اهڙي پاوا وچان ئي مٿان ڳانڌيءَ پنهنجو
 ڏندو ڪورٽ ۾ مڏهي ويل ”ڪڙمي“ ٻڌايو.

سائيس سائي ٿيا هئا. تڏهن ئي ڀارت جي
 نوآبادين جي دڪي حالت سندس اکين
 ڀان تي ڦري. ۱۹۰۸ع ۾ هند سوراڄ پستڪ
 ڳانڌيجيءَ لکيو هئو ته ڀارت جي ڪنگالپي
 ۽ رام ٻاڻ علاج آهي ڪٽڻ جو چرخو ۽ اٺڻ
 جو آڏاڻو جي وري چالو ڪرڻ گهرجن.
 سائيتيءَ ۾ جنهن ئي ستياگرهه آشرم ٻڌو
 ڪيائين تنهن اني ڪٽڻ جو چرخو ۽ اٺڻ جو
 آڏاڻو آڏنائين. ۱۹۲۱ع جي اسهڪار آندولن
 جو مکيه اسم هئو گهر گهر ۾ چرخو چالو
 ڪرڻ ۽ ڳوٺن ۾ هٿ جي ڪٽيل ست مان
 هٿ جو اٺيل ڪپڙو ٺاهڻ ۽ ورهائڻ. ۱۹۳۵
 ۾ اڪل پارٽي چرخا سنگهه ٻڌو ۽
 ۱۹۳۴ ۾ اڪل پارٽي گرام ادبڪ منڊل ٻڌو
 ڪيائين. انهن سنسٿائن جو ادبڪ هو ته
 گائون کي چڱيءَ ريت وري آڏجي ۽ ڳوٺن
 جي هنرن کي وري جيتارجي ۽ ترقيءَ تي
 آڻجي جنهن ڀارت جي گانوآسپن جي نيٽڪ
 ۽ شريڪ انهي ٿئي ۽ ڳوٺ چلوو ڪڍن.
 ۱۹۳۷ع ۾ جڏهن پراڻڪ خود حڪومت ملي
 ۽ ڪانگريس جون وزارتون ٺهيون تڏهن
 مهاڻا ڳانڌيءَ کين تڪيد ڪيو ته جيڪڏهن
 ڀارت جي بڪ ۾ پاهه ٿيندڙ لکن لوڪن جي
 پلائي ۽ شيوا جو اولو رکندا ۽ ايمانداريءَ
 سان ۽ نه سوار ٿي ٿي ڪاريءَ ڪندا ته اوهين
 ڪانگريس جي پورن آزاديءَ جي آدش جي
 حاصل ڪرڻ ۾ سڻتا پراپت ڪندا.

مهاڻا ڳانڌيءَ چيو ته اسان ڳوٺن ۾
 رهندڙن سان ناهي ڪيا آهن ۽ انهيءَ جو
 پشچتاپ جو رستو آهي سندن وساميل گهرو
 هنر ۽ ڪاريگري وري جاڳايون ۽ سندن ٺهيل

انسان کي ايشور بڻايو ٿي اهڙي دستور آهي جو هو ٻڌڻ وقت ايشور
 ڪي ياد ڪندو آهي.

(الف) هريجن اُڌار ڪاريه

مياڻا گالڌي نه ننڍي هوندي کان ئي جڏهن ۱۲ سالن جو هو، اچوڻپي کي باب ڪري شمار ڪندو هو ۽ سندس عقيدو هو ته اچوڻپي جو رواج هندو ڌرم تي وڌيڪ وڏو ڪلڪ آهي. هن چيو:

”ويد، ايشد، گيتا پڙهندي مون ڏٺو آهي ته اچوڻپو هندو ڌرم جو انگ نه آهي... اچوڻپي جو رواج جاري ڪرڻ سان هندن وڏو ڀاپ ڪيو آهي.“

۱۹۱۶ع ۾ گالڌيجي ۽ جڏهن سائرمي آسرم ڪوليو هئو تڏهن ئي هن هڪ دادويائيءَ جي دريجهن ڪٽنب کي آسرم ۾ ورتو هئو ۽ سندس ڌيءَ لڪشميءَ کي پنهنجي ڌيءَ ڪري سويڪار ڪيو. ۱۹۲۵ع ۾ جڏهن ٽراونڪور رياست ۾ هريجن کي وابڪار ۾ رستن تان لنگهڻ نه ڏنو ويو تڏهن ستياگرهه ڪري مياڻا گالڌيءَ سندن لاءِ رستن تي اچ وڃ جاري ڪرائي.

مياڻا گالڌيءَ جي پورٽا هيٺ ڪانگريس هريجن اُڌار ۽ اچوڻپو ادارو ڪاربه ڪانگريس جي ڪاربه ڪرم ۾ هڪ غوروري اسر ڪري درج ڪيو ۽ انڪري ديش ۾ چئني ڪنڊن ۾ اهو ڪاربه ڪونه ٻڌ ۽ گرو نانڪ جي پرشارت جي يادگيري ڏياري رهيو هو. فيبروري ۱۹۳۳ع ۾ مياڻا گالڌيءَ جي پورٽا هيٺ هريجن نيويڪ سنگهه پورٽا ڪيو ويو. انهيءَ ڪاربه جي ورڌيءَ لاءِ ۽ آخر شدي لاءِ ۸ مئي تي گالڌيجي ۽ ۲۱ ڏينهن جو انبواس رڪيو، جنهن هريجن ڪاربه ۾ سيشن وڌيڪ سڃي سان لڳي ويو.

توهانجي هن آتمڪ نپسيا ڏانهن شرڏا ۽ قرب سان نپارينديون رهنديون.“

ستين ڏينهن تي مياڻا گالڌيءَ جي شرير جي حالت نازڪ بڻجي وئي. دنيا انتظاريءَ سان نپاري رهي هئي، ساري سنسار جو ساهه مٿ ۾ هڻو. سي. ايف. انڊروز چيو: ”مياڻائن جو مرثيوڪت تي ڪين ٿيندو آهي، يسوع مسيح جيان مياڻا گالڌي به اوچ ڪاريه نمٽ ئي شهيد ٿيندو.“

تنهن وچ ۾ پنڊت مدن موهن مالوي ۽ ڊاڪٽر امبيدڪر، سڃاڻي هندو اڳواڻ ۽ هريجن اڳواڻ پاڻ ۾ گڏيا. گالڌيجيءَ جي پوتر پير ۽ سندس اعليٰ نپسيا سندن دل کي پڄاڻي ڇڏيو ۽ منجهن ناهه ٿيو جنهن موجب سڃات اڳواڻن اچوڻ سان نياڻ ڪرڻ جي خاطري ڏني ۽ هريجن اڳواڻن الڳ ڇولڊ ڪن تان هٽ ڪيو.

برطانوي سرڪار جي وڏي وزير ادو ناهه قبول ڪيو ۽ ۲۰ سيپٽمبر ۱۹۳۲ تي سانجهيءَ جو سوائين پنجن بجي مياڻا گالڌيءَ پورٽا ڪري انبواس ٽوڙيو. هن پڌرائيءَ ۾ چيو: ”مان چاهيان ٿو ته اچوڻ پڻو جڙ کان ئي ڪاٿيو وڃي. انهيءَ خاطر ئي مان جيئان ٿو ۽ انهيءَ صدي مرڻ ۾ موڪلي آند ايندو. هن ناهه بعد ساري ديش ۾ چوٽ اچوٽ سڃي گڏجي وڃو نه رڳو ٻاهرينءَ طرح پر سڃي پراڻي پاءَ جي پاڪر ۾..... مان پنهنجي حياتيءَ کي تڄ ٿو سمجهان، مون جڙيون سڙجاليون قربان ٿي وڃن ته به اسان جو پشچاناب ڪافي نه ٿيندو.“

اسين دشت منشيءَ کي ڪٽي ڇڏي ڏيون مگر دشتا کي ڌڪارڻ ۾ ڌرو به رعايت ڪرڻ نه گهرجيئون.

[۱۰] ۱۹۴۲-۱۹۴۳ جوڙجڪي ڪاريه - آخري ڀڃ لاءِ تيارِي

ڪانگريس پيءُ گول ميز ڪانفرنس ۾ شريڪ ٿيڻي هئي ۽ ڪانگريس پنهنجو واعدو عيوض مهاتما گانڌي چونڊيو ان لاءِ ته لنڊن ۾ گول ميز ڪانفرنس ۾ وڃي پارٽي لاءِ مڪمل آزادي طلبي.

پر برطانيه سرڪار جي من ۾ ڪا عهدي هئي. مهاتما جڏهن انگلنڊ جي شهنشاهه جارج سان سندس محلات ۾ سندس ئي نوني تي گول ميز ڪانفرنس جي ٻين عيوضين سان گڏجي ملاقات ڪرڻ ويو تڏهن شهنشاهه کيس تمام جوش ۽ چڙ مان چيو ته اٽل سرڪار خلاف بغاوت ڪرڻ پڙهي ڏي ورتي ياد رکڻ ته اسانجي سلطنت دنيا ۾ وڏي ۾ وڏي سلطنت آهي ۽ اسان وٽ اڪيچار فوج ۽ باروت موجود آهي.

مهاتما گانڌيءَ محسوس ڪيو ته برطانيه سرڪار کي سوراج ڏيڻا چيو ڪو ابرارڊو ڪونهي. هن ڪانفرنس جي کليل اجلاس ۾ شهنشاهه جي نالي کڻڻ بنا سندس ڊڙڪي جو جواب ڏيئي پڙيو. وڃي پارٽي جا نائب برطانيه سرڪار جي من ۽ باروت کي فتاڪڙا ڪري سمجهندا آهن.

گول ميز ڪانفرنس ۾ برطانيه سرڪار پنهنجي پراڻي رالڊ ڪيڏي، جدا جدا ڌرين کي هڪ ٻئي خلاف ٽڙو ڪرڻ جي. اڳ مسلمانن لاءِ جدا چوٽي ڪري فورم کڻڻ ۽ نثرن ۾ وراڻيو هئائون. هاڻ وري دل ۽ پٺي پيل جانين لاءِ الڳ الڳ چوٽي ڪرڻ جي سازش ڪئي وئي جيئن ۷ ڪروڙ ۷۰ لک جاڳيون هندن کان الڳ ٿي وڃن. مهاتما

گانڌي ارون لاهه کان پوءِ ۱۹۳۱ جي مارچ مهيني ۾ انڊين نيشنل ڪانگريس جو اجلاس ڪراچيءَ ۾ غوشيءَ ۽ غم جي گڏيل پاڻائين جي احساس جي وچ ۾ ٿيو. هڪ طرف غوشي هئي جو پارٽي جي جنتا پنهنجو چلو وٺي ليا ڪي ڏيکاريو هو ۽ پارٽي جي آتم شڪتيءَ جو ڏولڪو سنسار ۾ وڃي ويو هئو. ٻئي طرف غم هو جو مهاتما گانڌيءَ ۽ ڪانگريس جون ڪلي ڪوششون سردار ڀڳت سنگهه کي قاسميءَ کان بچائڻ لاءِ نيشنل ويٽون هيون. سردار ڀڳت سنگهه کي گوري پوليس سپرنٽينڊنٽ سالڊرس کي مڻو ڪرڻ جي ڏوهه ۾ قاسميءَ جي سزا ملي هئي ۽ جيتوڻيڪ سرڪار ٻين راجپوتي قيدين کي آزاد ڪيو هئو، هئا ڪنڊڙ راجپوتي قيدين کي آزاد ڪرڻ کان هنن انڪار ڪيو. سردار ڀڳت سنگهه ڀارتي جنتا جو لاڏلو بڻجي چڪو هو ۽ انڪري سڄي ديس ۾ ۽ ڪانگريس اجلاس ۾ چوڌاري مايوسي ڦهليل هئي.

هن اجلاس جو پريزيڊنٽ هوسردار ٻٽيل ۽ آجيان ڪاميٽيءَ جو چيئرمين هو ڊاڪٽر چوٿرام. خان عبدالغفار خان به پنهنجي مددگارن جي فوج سان اچي شريڪ ٿيو هو. ڪانگريس اجلاس جي بندوبست ڪرڻ لاءِ ڪراچي جي شيواڌارين کي بلڪل ٿورو وقت مليو هو ته به بندوبست تحسين جوڳو ڪيو ويو ۽ سڀني داد ٿي ڏنو. ان ڪاميابيءَ جو سڄو شري جمشيد لسروالجي مهتا جي سر ٿي هو. گانڌي - ارون لاهه جي شرطن موجب

پرچا تنتر جو ارت اهو آهي ته ان هيٺ اوچ ۾ اوچ انسان ۽ گهٽ ۾ گهٽ انسان کي هڪ جڙا موقع ملندا.

ڪراڙي گانو ۾ مهاڻا گانڌي جڏهن نند ۾
ستل هئو تڏهن سورٺ جو دسترڪت
ماجسٽريٽ پوليس وٺي ٽارچ جي شعاع سان
مهاڻا گانڌي جي ڪمري ۾ گهر يو. ۱۸۲۷ع
جي رليگيوليشن ۲۵ هيٺ مهاڻا گانڌيءَ
کي پڪڙي سڌو يروڊا جيل ڀرتي ڏانهن
وٺي ويا.

پهر هلچل وڌندي ئي رهي. سرڪار
ڪانگريس کي بي قاعدي جماعت ٺهرايو.
لک کان وڌيڪ ڪانگريس ڪاريه ڪرڻا
قيد ڪيا ويا جن ۾ پارلن هزار کن مسلمان
ڪم ڪندڙ به هئا. ۶۷ قومي اخبارون ۽ ۵۵
چاپخانه ضبط ڪيا ويا جن ۾ سنڌ جي هندو
اخبار ۽ چاپخانه پڻ هئو. پشاور طرف ڀڄڻ
جي سائيڪلن مظاهرن کي روڪڻ لاءِ سرڪار
پنج سو ٽن بم اڇلايا. ڀٽال عورتون ڀڄڻ
چڏي مردن سان قطار ۾ ٻهي ظلم ۽ ڪلور
برداشت ڪيا. ۲۱ مئي تي سرويچي ٺاڻڊو
۾ هزار والنٽيرن سان وٺي ڌاراسٽا جي گدام
ڏانهن هلي. گدام کي چوڌاري جهنبدار تارن
۽ پاڻي جي ڪاهين جو گهيرو ڏٺو ويو. چار
سو پوليس وارا لوهي نوڪدار لئين سان
پهري تي بيٺل هئا. جتن ستياگهي ويجهو
آيا ته پوليس لئين سان سندن مٿا ٽوڙيا.
ڪنهن ستياگهيءَ ڏڪن کان بچاءُ جي نه
ڪئي. سندن رت رڳا ڪري وڃڻ لڳو. ڪن
چون ٽنگون ٻانهون ٿيون، ڪن جا مٿا پٽڪا
هڪ ٻي پٺيان ڌرتيءَ تي ڪرندا ويا ۽
جيڪي بچيا سي وري اڳتي وڌيا.

سر ڏي نه سرهو ٿين.
سوري آهه سينگار اصل عاشقن جو.

عاشق زهر بياڪ وهڻ ڏسي وڃس ڪيڏو
ڪري ۽ قاتل جا هميشه حيران
لڳي لنو لطيف ڇڻي، نسا ڪيا نراق
توڙي چڪن چاڪ نه آه نه سٺن عام ڪئي!
آمريڪن اخبار نويس ملر جنهن جو
اڪين ڏٺو احوال دنيا جي هزارن اخبارن ۾
ظاهر ٿيو، نئين لکيو آهي ته هڪڙيون
ٽوليون ائين لئين لوڙهين جي مار ۾ ڦٽجي
بيپوش ٿي ٿيون ته ٻيون ٽوليون اول تي
تيار. اوچي ڳاٽ، چپ چاپ ۾ ايندا ٿي
ويا ۽ پوليس هنن جا سر ٽوڙيندي رهي
پر ڪنهن به والنٽير ڪيڪڙاٽ نه ڪين ٿي
ڪئي. سرداري پوليس وارن والنٽيرن کي
ڪڪ ۾ ٻوٽن سان ٽٽڻ تي هيون جو درد
۾ لنگهه پيڪوڙجي ٿي وين. اڙي حال ۾
ڪين گهلي پري ڪري پيا اچن. ڌاراسٽا
جو هتيا ڪانڊ سونٽر تاسنگرام جو سدائين سولو
ورق ٿي رهندو ۽ انگريزي راڄ تي ڪارو ڪلڪڻ.
سنڌ مان به شري حيرام ماڙ بولا ۽ شيرت
موٽاڻي سان هڪ ٽولي ستياگهي جي
ڌاراسٽا جي بگهه ڪند ۾ پهچي آڏو ٿي
ڏيڻ ويئي. ان کان اڳ شري آندو حڪورائي
مهاڻا گانڌيءَ سان ڊانڊي مارچ ۾ شيرت
ٿيو هو. ڀارت ورش جي ڪيترن ئي هنڌن
تي ننڍي وڏي مقدار ۾ اڙو هتيا ڪانڊ
چالو ٿي هئو. بمبئيءَ ۾ وڏا ٻئي لوڻ ٻنن
تي ستياگهه ڪندي ۱۸ مئي تي چار سو
ستر چٽا گرفتار ٿيا. ۲۵ مئي تي ۱۵ هزار
والنٽير آئي ويا ۽ ۱ جون تي ۱۵ هزار
گهوڙو سوار پوليس جي لالي مار ٻاڙيوڊ!
ڪرائڪ جي سڪائتا لوڻ گدام تي ڏهه

روزانو پنهنجي اندر ۾ جهاتي پائي لوچڻ گهرجي ته ڪيترو صبر اچي
طي ڪرڻو پيو آهي.

ماڻهون اچي گڏ ٿيا ۽ اڳواڻن کي آزاد ڪيو
وڃي اهڙي طلب ڪيائون. ڪورٽ طرف
پهرين ٻاڙي تي چڻين ڪري ماڻهن کي سائب
ڪرائڻ لاءِ ڪانگريس والٽيئر ڪورٽ جي
لوڙهي ٻاهران صف ٻڌي بيٺا. ايتري ۾
پوليس امانڪ گولي ڇلائي چڻين ڪري
۽ نوجوان مينگيجراج لاءِ ڏانهن. شهيد ٿيا.
سڄا ڇڻا ڦٽيا ۽ گولي شري چئرامداس دولتمار
جي پاسريءَ مان ڳوڙي پٿر لنگهي ويئي.
اٽي پرويسر ملڪاڻي ۽ چوڻرام وليچا کيس
انيمولنس ڏانهن وٺي ويا. گولين ڏندي
پٿر ڪانگريس والٽيئر ٻڏجي قطار ڪڍي
ٿوڙي! لوڻ ستياگرهه دلچل ۾ غور ۾ جي ۽
جان جي پٿرين پيٽا سنڌ ڏني. مهاڻا ٿانڌيءَ
چئرامداس کي واڌاين جي نڪار موڪلي ۽
ٻينجيءَ اسٽار ”بنڪ الڊيا“ ۾ لکيو:

”چئرامداس کي گولي لڳي هڏي لڳي
غوشي حاصل ٿي. جڏهن اڳواڻن کي ڏسڻ
ٿيندا ٿڏهن ئي قتل ملندو. سڀ کان
پهرين وڌيڪ بيدار ۽ پوئو آهن تن جي
پيٽا ڳوڙ جي. ٽئين ڪري کيس نار ڪٽڻ
۾ قيد ڪان ستر جي گولي پٿر ٻوڙ ڪيو
گوليءَ جو ڳٽاءُ ان کان به سرس آهي.“
پوءِ ته سنڌ ۾ جتي ڪٿي لوڻ ڪٽڻ
ستياگرهه چالوئي وٺيو. ڪراچيءَ ۾
ڪڪي پيٽ، گومي پيٽ، ٻارڙي پيٽ،
ڪستور ٻائي، ڪاشي پيٽ، شري پيٽ، مٿو ٻانو
سرگرم ڀاڳ ورتو ۽ پير مرد سيت سندرداس
ولپ داس، ڪراچي ۾ ۽ ڪاڪو صوبو راج
وليچا، ڪاڪو ٽاڪرداس، ڪاڪو پوڊاس
شڪار ٻوڙ ۾، ڪاڪو وسيل شيلوآباد ۾.

لوڻ ڪٽڻ لاءِ آڱرين کي پوليس وارن هرڙا
ڏنا ۽ ڏوڙا پڳا هئا. حشام ماڻهو خاص ڪري
زالون مهاڻا ٿانڌيءَ جي درشن لاءِ آيون جو
اٽي ۾ مهاڻا لوڻ جو قاعدو ٿوڙيو. استرڻ
کي آواهن ڪيائين:

”هن هلچل ۾ توهين مردن کان ڳڻو
وڌيڪ ڪري سگهو ٿيون. آله ڪ بل ۾
استريون مردن کان به سرس آهن ۽
پٿر ڦٽائي، سهنڀيلتا ۽ دليريءَ ۾. تنهن
ڪري مون زالن لاءِ خاص ڪم ٿڌو
آهي يعني لشيدارشين، شراب جي دڪان
۽ ولايتي ڪوڙي جي دڪانن تي ٻڪينگ
ڪرڻ ۽ چونس زالن لاءِ ڪو چئي نه
سگهندو ته زبردستي ٿيون ڪن.“

۱۷ اپريل مهاڻا ٿانڌيءَ جي ڌرم پٽي
ڪستور ٻا پيٽرن جي ٿولي وٺي احمدآباد
۾ شراب جي دڪانن تي ٻڪينگ ڪرڻ
چالو ڪيو. ڪانگريس پريز ٻڌنت پٽند
جواهر لعل نهروءَ کي سرڪار ڇڏي مهينا قيد ڏنو.
سنڌ ۾ لوڻ ستياگرهه چالو ڪرڻ لاءِ
مڪي، ڪانگريس ڪاري ڪرڻا اچي ڪراچيءَ
۾ ڪٺا ٿيا ۽ ۱۳ اپريل تي شري نارائنداس
انڊجي بهچر سان پٿرين ٿولي ڪاري ڌر
پريان ليٽو جيئي ڏانهن لوڻيو ٻاڻي ڪٽڻ لاءِ
هلي. هزارين مرد ۽ زالون ساڻ هئا. گهاٽو ٻون
پري اچي رام باغ ميدان ۾ لکن ماڻهن جي
سامهون لوڻ ٿانڌي لوڻ قانون کي ٿوڙي
ڏيکارڻ لاءِ. ڊاڪٽر چوڻرام، شري نارائنداس
انڊجي، سوامي ڪرشناند ۽ ٻين اڳواڻن
کي ٻڪڙي ۱۶ اپريل انهن ئي ڪورٽ ۾
مقدمو هلايو ويو. ڪورٽ ٻاهران هزارين

سپيئي مندر ايشور جو مڪان نه آهن. شيطان به ان ۾ رهي سگهن ٿا.
سپيئي مندر ايشور جو مڪان نه آهن. شيطان به ان ۾ رهي سگهن ٿا.

اٺي ايشور آسيس ڪرڻ لاءِ پراجاڻان
ٿئي ٿو.

۱۲ مارچ ۱۹۵۷ تيءَ جو ساڍي ۶ بجي
يانرا چالو ٿي. مڃاتا ڳانڍي ڇڏو ته بدري نات
۽ امر نات يانرا مثل هيءَ منهنجي ڏورم يانرا
آهي. پنڊت مونيئل نٿو ڇڏو ته يارٺ مانا
جا بند آيا ڪرڻ لاءِ مڃاتا جي هيءَ يانرا
شري رامچندر پڳوان جي سيتا مانا جي
بندن ڇوڙڻ واري لڪا يانرا مثل آهي.
ڊانڊي ڏانهن هيءَ پنجهو ڏيڻ جي يانرا
ورنن ڪرڻ ڪنهن ڏاڍ واري ڪويءَ جو
ڪم آهي. جن ڏني تن کان وسرڻ جي نه
آهي. يارٺ جي آزاديءَ جي انياس بران
جو امر اسٽان رهندو. پنهنجي نه سارو ديس
هن يانرا جي ڏوليءَ سان گولجي رهيو هئو.
۲۶ مارچ تي يانري بروج بند ٿيڻا.

سروجني ناندو پنهنجي سڀا پيٽ ڪرڻ
لاءِ مڃاتا ڳانڍيءَ وٽ آئي؛ ڊاڪٽر چوٽرام
گدواڻي به آيو عرض ڪرڻ لاءِ ته سنڌ به
هندو مسلم ڇڪتاڻ سبب فضا سٺي نه آهي
تنهن ڪري سنڌي ديش پريجن کي تڃرات
به سٿياگرهه به شامل ڪيو وڃي. مڪرمان
پنج پريجي شري چوٽرام وليجا، سيشلداس
ڪيشب، پڳوانداس هزارلي، ماسٽر گو بندرام
۽ ٻيو مل ڪڪواڻي اچي اٺي سڌڙيا
سٿياگرهه لاءِ سنڌ ٻاٻٽ ويٺي هئي مڃاتا
ڳانڍيءَ وراڻيو؛

”ڊاڪٽر چوٽرام جي، سنڌ تو سٿياگرهه
ڪي لئي تيار هه آب و هسان ٻاٻٽ
سٿياگرهه ڪرڻ.“
ٻڌندي جادوءَ ڇڏو انر ٿيو. سب شڪت شاه

ته اسين سردار پٽيل جي واٽ وٺنداسين،
سوراج وٺڻ کان سواءِ ڇپ نه ڪنداسين ۽
هن سرڪار کي سڪ سميٽ ڏينداسون.

۱۱ مارچ پراڻا ميٽر ڏهاڪو هزار ماڻهو
حاضر هوا. اٺي مڃاتا ڳانڍيءَ ڇڏيو؛
”يارٺ ورش به ست لک ڳوٺ آهن.
هڪ هڪ ڳوٺ به رڳو ڏهه ڇٽا لوڻ
ناهن ۽ لوڻ جو قاعدو ٿوڙڻ شروع ڪن
ته سرڪار ڇا ڪري سگهندي؟ ڪو
ڌيار حاڪم به ايترو ماڻهن کي قتل ڪين
ڪري سگهندو. سرڪار جلد ئي ٽڪجي
پوندي.....“

”توهان جي مدد ڪير جي؟ نه ته پسي
جي ۽ پري جوانن جي جان جي. هيءَ
منهنجي آخري ٿر ٿي آهي. شايد منهنجي
جيون جي آخري ٿر ٿي آهي.....“

”هيءَ منهنجي وصيعت اٿو ته منهنجي
گرفتار ٿيڻ بعد هلچل بند نه ڪجو؛
هڪ ٻئي پٺيان ٽوليون ٺاهي نڪري
اچڻو سوراج وٺڻ لاءِ. سٿيه ۽ اهنسا ئي
بيٺڻ جو جيڪو وڃن ڏنو اٿو ان تي
قائم رهڻو، لوڻ جو قاعدو ٿوڙڻ کان
سواءِ ٻيا به واجبي قدم کڻي سگهبا
ڇوڙوڪ ڏيئون نه ڏيڻ، ولايتي ڪپڙي
جو بهشڪار، نشيدار شيون واپرائڻ تي
بندش وغيره. مولڪي وشواس آهي
ته جو ڪاريه مان هيٺ شروع ڪري
رهيو آهيان تنهن کي سرانجام ڪرڻ لاءِ
گهڻائي ماڻهون ديش به آهن. اسان جي
طلب هئي آهي، اسان جا سڌن نشاپ
آهن. ڇت صحيح واٽ ورتي وڃي ٿي

سڌانت انجو نالو آهي جنهن لاءِ انسان پنهنجو سرونس، پراڻن ناٿين
نچاور ڪرڻ لاءِ تيار ٿي وڃي.

غون وڃڻ لڳو. جنوري ۱۹۳۰ ۾ ڪانولسن ۽ اسيمبلين جي ميمبرن کي استيفا ڏيڻ جي هدايت ڪئي وئي ۽ ۲۶ جنوري ساري ديش ۾ حرڪت شير ۾ ملڪ لاءِ آزادي حاصل ڪرڻ جي پرڻگيا ڪرڻ جو ڏينهن مقرر ڪيو ويو. ۹ جنوريءَ تي گاندھيجيءَ لکيو: ”آءٌ ٿورن ئي مڻين اندر عام چنتا جو سول نافرمانِي جو آندولن شروع ڪندس. جيڪڏهن ماڻهن ائينسا جو وائاورڻ قائم رکيو ۽ جوڙجڪي ڪاربه جي پيروي ڪئي ته آندولن ڪاميابي سان سرانجام ٿيندو.“

۲۶ جنوري ۱۹۳۰ع ڏينهن حرڪت شور ۽ ڳوٺ ۾ ڪالگريس جي ستاري هيٺ شاهي ميڙن ۾ هزارا ماڻهن پرڻگيا پتر پڙهيو جنهن ۾ انگريزي راڄ جا ملڪ ٽي ڪيل ڪلور ورنن ڪيل هئا ۽ لکيل هو: ”اسان جو پڪو نجيجه آهي ته پارٽ ورش کي آزادي ماڻڻ جو پورو معنيٰ آهي ۽ ڌارئي راڄ هيٺ رجسٽر ايشور ۽ انسان ذات اڳيان مڃا پاب آهي. اسين سرڪار سان سڀوڪ لياڳي سول نافرمانِي، ويندي ڀلون نه ڏيڻ تائين ڪرڻ لاءِ تيار ٿينداسون ۽ پرڻگيا ٿا ڪريون ته سوراڄ حاصل ڪرڻ لاءِ ڪالگريس جي ڏنل هدايتن جي پيروي ڪنداسون.“

مٿان گاندھي هن دفع اڌر به اعلان ڪيو ته هئا چڙهي پئي ٿڌهن به سڀاگره بند ڪونه ڪيو ويندو.

”هئا کي روڪڻ لاءِ هرڪا ڪوشش وٺي آهي. سول نافرمانِي هڪتر شروع

ان ڪميشن جا سڀئي ميمبر گورا هئا. سڄي هندستان ۾ سمن ڪميشن جو بهشڪار ڪرڻ جو آندولن شروع ٿي ويو. ٻن ڪارٽن وڃي. هڪڙو ته ان ڪميشن ۾ هندستانين جي طلب کي نڪرائي هڪڙو به ڀارتي ڪونه ڪيو ويو هو ۽ ٻيو ان ڪري جو ديش جي طلب هئي آزادي ۽ ملڪ هائ وڌيڪ سڌارن سان سنتشت رجسٽر وارو ڪونه هئو.

ڪميشن برخلاف جتي ڪئي مظاهرا ڪرڻ جو فيصلو ڪيو ويو. بمبئيءَ ۾ ڪارن جهنڊن سان ”سمن موٽي وڃ“ جا نعرا پڪاريندي لوڪن ڪميشن جو بهشڪار ڪيو. اهڙي طرح ڀارت جي سڀني شهرن ۾ يوٽ ليگ جي جوانن ۽ اڳواڻن ڪميشن جو مڪمل بهشڪار ڪيو. ماڻهن جي انبوهن تي پوليس لائي مار ڪئي جو لکنو ۾ پنڊت جواهرلعل نهرو کي ۽ لاهور ۾ لالا لچپتراءَ کي ڌڪ لڳا ۽ لالا لچپتراءَ جو انهن ڌڪن وڃي ڏيهانت ٿيو. سپٽمبر ۱۹۳۶ع ۾ قيدخان اندر جيتندر نات داس ۶۵ ڏينهن جي بڪ هڙتال ڪندي ڏيهه تياڳه ڪئي جو سرڪار راجپتي قيدين سان وحشاني ورڻاءَ ڪري رهي هئي.

ڊسمبر ۱۹۳۶ع ۾ لاهور ۾ ڪالگريس اجلاس پنڊت جواهرلعل نهرو جي پرڏالهي هيٺ ٿيو جتي مهاڻا گاندھي پاڻ درستي ڏئي ته ڪالگريس جو اديش سوراڄ جي معنيٰ آهي مڪمل آزادي. آڏي رات جو پوري ۱۲ بجي سڀني اڳواڻن راوي نديءَ جي ڪناري پئي آزاديءَ جو جهنڊو وڌي آسار سان جهلايو. جوانن جي سربر ۾ نئون

جو ماڻهو ورت نٿو رکي ان تي ڪيئن ڪوئي وشواس ڪري سگهندو.

پڇي ائين چوي ڏڙڪ مڙسا ٿو جواب ڏيان.
 پوءِ سردار وٺي ڏي نياڙي چوڻ
 لڳي ته:

”ارمان جو مولتي ڪيس نه ڪيائون.
 مان ڪين ڏيکارين ها ته زال يا نه ٿي
 ڪري سگهي. مان اهڙا نه جواب ڏيڻ ڪان
 ڏيان ها جو عمر پوءِ وسارين ها.“

ٽائيس آف الڊيا گوري اخبار جو
 عيوضي ٻوڏولي تعلق جو چڪر ڏيئي اعمال
 لکيو نه ٻوڏولي تعلق ۾ انگريزي راڄ جو رول
 ڪامو بند ٿي ويو آهي. اسي پٽيل استيڻا
 ڏني آهي. اڌ تعداد ٿلائي نوڪري ڇڏي
 ويا آهن. باقي جيڪي آهن سي سرڪار سان
 وفادار نه آهن. پر وٺي پائي پٽيل جا اڍائي
 سو والٽيئر بلڪل انتظام رکيو ويٺا آهن.

پڇي ٿي اڳواڻ لاءِ سيني تعلق جي رهواسين
 کي اڏاڻو ڇڏي خاص ڪري استرڻ ۾ جن
 سندس چوڻ ٿي مڃين جا مڃينا مڃيون ۽
 پورو گهر اندر پاڻ سان گذرڻي نالي اندر گذاريا،
 توڙي شري ٿي ٿت ٿرڙيون ٿيون اٿن. شري
 ڪنڊيالڻ منشي تعلقي جو ڊوڪري گورنر
 کي لکيو ته اسي هزار ماڻهون، مرد، زالون ۽
 ٻار پڻ ٿي ارادي سان سرڪار جي مخالفت
 ڪري رهيا آهن. نوحاڻي ضبط آهي
 کي حجام ٿو ملي سگهي. ڏاڙهي ڪوڙائڻ
 لاءِ ڪين ڏيڻ ٿو ڪري پري وڃڻو پوي.
 عملدار جي مرڪز ڪار ڪم ۾ اڻڪي ٿي،
 اها ٿڌن لکري سگهي ڇڏڻ وٺي ٿي
 اجازت ڏئي. کارڊا پارسي جنين کي ٿي
 مٿ ٿي هزارن جي زمين وڪي وٺي آهي
 نئين کي ڪاڪوس مڙڻ لاءِ پڪي ڪوڊ

۾ ساڳي ڳالهه سمجهڻ گهرجي. جيڪي
 زمينون سرڪار ضبط ڪيون اٿن ٿي
 اڳري ڪاٺيدار وري پاڻ پوک ڪرڻ کي
 ڏي ويا. درٻار گوڀالڊاس جي ڌرمپتي
 ڪٽ لڪشي ڏيوي ۽ ڪماري منو پيڻ
 ڪٽ پڻ اهڙين سرڪاري ضبط ڪيل زمينن
 ۾ داخل ڄمائي ويٺيون. وٺي پائي سرڪار
 ڏي چٽاڻ ڏنو ته جيڪڏهن توهين ستياگرهين
 جي زمين تي قبضو ڪندا ته هيءَ باهه
 ساري گجرات تائين ڦهلجي ويندي ۽ ساري
 گجرات مان ايندڙ سال توهان کي ڪوڏي
 به ڀل ڪانه ملندي.

ٻوڏولي ستياگرهه ۾ زالن وڏو ڀاڱو ورتو.
 مڃڻ ۾ توڙي سرڪس ۾ زالون سرس هيون.
 هو ستن جا پڇن ۽ لڙائيءَ جا وير گانا
 گهڻي ۽ گهڻي ۾ ڳائي ستياگرهين جو اُٺڪ
 آشا ۽ اتساه قائم رکنديون آيون. هنن کي
 ٿي جگري لهس ٿي آئي ڇڏڻ سندن
 مينهون ۽ سان ضبط ڪري پٺاڻن جي ڏنڊن
 هيٺ ٿي ماريا ويا پاڪاساين هٿان ٿي قتل ٿيا.
 هڪ ڪڙمي عورت سرڪاري عملدار سان
 ٿڪر ڪاٺ ڪري پڪڙي ويئي. سندس
 پتي ڏيڻو ٿي ڏنو سو ڪيس به پڪڙيائون
 جنهن هو ڪمزوري کان معافي وٺي. جيتوڻيڪ
 مرد حاضر به نه هئو، ٿڌن به پوليس مرد
 ٿي مقدمو هلايو. مائي گهٽ سان ڪورٽ
 تائين ويئي ۽ چيائينس:-

”مٿان ڪورٽ ۾ ماسٽرٽ اڳيان ڪيڏي پيو
 آهي. چٽاڻس نه ڀل ڳري ۾ ڳري سزا
 ڏئي. منهنجو ڪو خيال نه ڪج ۽ نه ٻارن
 جوئي. منهن ۾ مرڪرڪه جيڪي ماسٽرٽ

آس ۽ اڳيان به ڪيڙا آهن جي انسان کي ڪائي ٿا وڃن. — ٻاٻو

- 42 -

1. התאחדות העובדים הקטנים בארץ
 2. התאחדות העובדים הקטנים בארץ
 3. התאחדות העובדים הקטנים בארץ
 4. התאחדות העובדים הקטנים בארץ
 5. התאחדות העובדים הקטנים בארץ
 6. התאחדות העובדים הקטנים בארץ
 7. התאחדות העובדים הקטנים בארץ
 8. התאחדות העובדים הקטנים בארץ
 9. התאחדות העובדים הקטנים בארץ
 10. התאחדות העובדים הקטנים בארץ

[illegible]

شيوا جو ڪاريه ڪيو هو تنهن کي رکيو ويو ته ماڻهن کي همت ڏياريندا رهين ته سڙ ۽ غصو دور ڪري صبر ۽ شائتيءَ ۾ رهين. تنهن ڪمان سواءِ ساري تعلقي ۾ اڍائي سو آزمائيل ستياگرهي ڪاريه ڪرڻا ڳوٺ ڳوٺ ۾ رهايا ويا جيئن سورو ۽ تال احوال روز بروز ۾ ڪڙڪي پيچائين ۽ ماڻهن هدايتون ڪالو ڪالو ۾ پيچائين. نتيجو اهو نڪتو جو پندرهين ڏينهن ۾ اردولي تعلقو هڪ لوهي قلع ۾ ٻڙجي پيو. واپس ڀائي پٽيل لوڪن کي چيو ته جيڪڏهن هڪ سو چنڊا توهان مان سڃا ستياگرهي نڪري آيا جيڪي مرن ڳوٺيءَ تائين لڙندا رهيا ته سوڀ ٻئين آهي. پر بهتر آهي ته اردوليءَ جا ۱۷ هزار ڪائيدار ئي هن ڌرم ۾ يار وٺن.

بمبئي ڪائونسل ۾ سرڪاري ميمبر انڊرسن چيو ته ماڻهون ڏند جي پراڻهه نه ٿا ڪن پر جڏهن سندن زمينون ليلا ڪيون وينديون تڏهن ڏسو ته ڪيترا ٿا مريدوار نڪري اچن. گورنٽ ٿي سرڪار ڪن شاخوڪار ڪائيدارن کي اطلاع ڏنو ته اوهان جون زمينون ضبط ڪيون وينديون آهن. ان تي گاندھيءَ لکيو:

”سرڪار سينٽ وڙيو ويٺو طرفان ۱۶۰ رپيا ڏيل نه پوڻا ڪري سندس هزارن روپين جي زمين ضبط ڪئي آهي؛ تنهن ۾ راول واري ڪار ٿي.“

واپس ڀائي سرڪار کي جواب ڏنو ته زمين کان وڌيڪ پيارو آهي سومان. سرڪار جي ضبط ٿي لوڻيس ۽ زمين کي سرڪاري ملڪيت بڻائڻ جي لوڻيس ڪو اندر متروڪ

تعلقا ڪئين ضلعا يا چئجي ته سارو پارٽ ورش اچي ٿو وڃي... هي سوال ٿورو لکڻ ڀين جو نه آهي پر سومان جو آهي... ڪاميابيءَ لاءِ اوهان کي ڌڄ، سنڀر ۽ هوشيارِي ڪپندي. سرڪار اوهان جي ڳهڻ نمون سان پريڪيا وٺندي. لالچون ڏيندي، هڪ ٻي کي وٺڻ هائي ايڪتا کي ٿوڙيندي، تڏهن به توهين اڏول بيهندا ته ڪاميابي ملندي.“

مهاتما گاندھيءَ به آشيرواد ڏيندي چيو:

”هر هڪ منهن جو حق آهي ۽ اهو سندن ڌرم آهي ته انيءَ جو مقابلو ڪري. هي ستياگرهي اوهان تي انيءَ جي ڏل هٽائڻ لاءِ آهي پر هن ستياگرهي جو اثر ساري ديش تي پوڻو آهي. سوراج حاصل ڪرڻ سان به واسطو آهي. جڏهن انيءَ جو احساس ٿئي ۽ ان انيءَ جو شائتي مه لوهي انتظام سان مقابلو ڪجي ۽ ان ڪري ڪشت سهڻ جي شڪتي ۽ ڳڻ جاڳي تڏهن سوراج جي اوڏو اچي ٿو.“

سرڪار ستياگرهين تي پهريون وار ڪيو ڏند جا نوٽيس ڪڍڻ جون ته جن وڌايل نرخ موجب ڏل نه پوري آهي تنهن ڏينهن جي اندر ڏل پرين نه ته ۲۵ سيڪڙو ڏند پڻ وصول ڪيو ويندو. واپس ڀائي محسوس ڪيو ته هينئر سرڪار وصوليءَ جا وارنٽ ڪڍندي ۽ لوڪن تي ڏاڍ ٿيندو. انڪري خلق کي شائتي ۽ سنڀر ۾ رکڻ لاءِ هر ڪنهن مکيه شهر ۾ آشرم کوليائين جتي تمام آزمودگار ۽ آزمائيل ستياگرهي ڪاريه ڪرڻا جن اسپيوگ جي هلچل ۾ يا اڳ پڻ ديش

ديا اهنسا جي وپريٽ نه آهي ۽ جي اهنسا جي وروڌي ٿئي ته اها ديا ڪانڀي.

ମନୁଷ୍ୟେଷାମନିତ୍ୟମସ୍ୟାମିତି ।

[illegible][illegible]

[۷] کیلئے

၁။ ချစ်ခင်
 ၂။ ချစ်ခင် ၂ နှစ် အတွက် ချစ်ခင် ၂ နှစ်
 ၃။ “ချစ်ခင် ၂ နှစ် အတွက် ၂ နှစ် အတွက် ၂ နှစ်
 ၄။ ချစ်ခင် ၂ နှစ် အတွက် ၂ နှစ် အတွက် ၂ နှစ်
 ၅။ ချစ်ခင် ၂ နှစ် အတွက် ၂ နှစ် အတွက် ၂ နှစ်
 ၆။ ချစ်ခင် ၂ နှစ် အတွက် ၂ နှစ် အတွက် ၂ နှစ်
 ၇။ ချစ်ခင် ၂ နှစ် အတွက် ၂ နှစ် အတွက် ၂ နှစ်
 ၈။ ချစ်ခင် ၂ နှစ် အတွက် ၂ နှစ် အတွက် ၂ နှစ်
 ၉။ ချစ်ခင် ၂ နှစ် အတွက် ၂ နှစ် အတွက် ၂ နှစ်
 ၁၀။ ချစ်ခင် ၂ နှစ် အတွက် ၂ နှစ် အတွက် ၂ နှစ်

سرڪار به گاندھيجي خلاف قدر ڪيا لاءِ
اهو موقع بلڪل موزون سمجهيو ۽ ۱۰ اپريل
تي کيس گرفتار ڪري مٿس بغاوت جي
ڏوهه هيٺ ڪيس هلائڻون. جيئن اڳ
لوڪ مانيه تلڪ تي هلايو هئا تڏهن.

گاندھيجي کي اڳي ئي پنهنجي گرفتار
تحت جو شڪ هو سو ان لاءِ ماڻهن کي تيار
ڪندو رهيو ۽ ورور لکندو رهيو ته منهنجي
گرفتاري تي ڪوبه وڳوڙ نه ڪيو، عزتال
به نه ڪيو، جوڙجڪي پروگرام هلائيندا
اچيو.

گاندھيجي ڪورٽ کي چيو:

”مون کي ڏوهه قبول آهي. مان حسن
سرڪار خلاف ددروءه جو پروگرام
ڪڍي وقت کان پئي ڪيو آهي. ايشي،
مدراس ۽ چوري چورا ۾ جهنگي دست
واقعا ٿيا آهن تن لاءِ مان جوابدار آهيان.
مان هزار باد سان پئي ڪيلو آهي ۽ اڃا
ڪيليندس. توهان لاءِ دستو هڪڙو ئي آهي.
يا اوهان خود پاڻ استبشا ڏيو يا
مون کي وڏي ۾ وڏي سزا ڏيو.“

جج برومفيلڊ ميانا گاندھيءَ کي ٻه
سال سخت بددعائي سان قيد جس سزا
ڏيندي چيو:

”مان اوهان کي لوڪمانيه تلڪ تان ٽيٽ
درجو ڏيڻ نه ٿو چاهيان.“

گاندھيجي چيو:

”مون کي لوڪمانيه تلڪ جي ٽالن سان
ڳڏيو اٿو اها مون لاءِ وڏي بددعائي
ٿالنه آهي.“

گاندھيجي ٻيءَ قيد مان سنڀرو موڪليو:

سنڌي مسلمان به هئا پر افغان سرڪار کين
اچڻ نه ڏنو.

احمدآباد ڪانگريس ۾ اتساه جي حد
نه رهي. گاندھيجي کي سول نافرمان لاءِ
سردار مقرر ڪيو ويو. اوتروني وڌيڪ
سرڪار ڊڙدونس ڪرڻ ۾ وڪ وڌائي.
ڊسمبر ۽ جنوري ۾ ٽيهه هزار ڪانگريسي
ڪاريه ڪرڻا قيد ۾ گهسيڙيا ويا. ۱۲ جنوري
تي گتور، اندرا پرديش ۾، ڀلون نه ڏيڻ جو
سٽاءِ عمل ۾ آڻڻ شروع ڪيو ويو.

پهرين فيبروري ۱۹۲۲ تي ميانا گاندھيءَ
وائسراءِ کي چٽاءِ ڪيو ته آءٌ برادولي تعلقي
۾ سول نافرمان لاءِ جو تحريڪ پنهنجي نظرداريءَ
هيٺ شروع ڪرڻ وارو آهيان.

برادولي انڪري چونڊيو ويو جو اتان
جا ڪاريه ڪرڻا گاندھيجي جا ستياگرهه جي
باري ۾ شرطن ۽ جوڙجڪي سٽاءِ جي پوريءَ
رٿت سرانجامي ڪري رهيا هئا. پوره
فيبروريءَ تي اوچتو ئي اوچتو اتر پرديش
۾ چوري چورا ڳوٺ ۾ ماڻهن جو انبوهه
پوليس ٽائي تي ڪاهي ويو ۽ ۲۱ سپاهين
۽ هڪ سب اسپيڪٽر کي باد ۾ جلائي
ڇڏيائون. گاندھيجي ڏٺو ته ماڻهو قبضي کان
ٻاهر نڪري ويا آهن. انڪري ستياگرهه
مهل ڪرڻ جو اعلان ڪيائين ۽ آل انڊيا
ڪانگريس ڪاميٽيءَ به اهو فيصلو بحال
ڪيو. رڳو شخصي ستياگرهه جي اجازت
ڏنائون. انهيءَ فيصلي ملڪ ۾ سخت ناراضو
۽ نراسائي پيدا ڪئي ۽ آزاديءَ جي تحريڪ
کي وڏو ڌڪ لڳي ويو. جتي ڪٿي ماڻهي
اچڻ لڳي ۽ پٺ ڇڙ ۽ رنج.

مشڪلاتن جي آڏو جهڪڻ ۾ نه پر انهن جو مقابلو ڪرڻ ۾ ئي سو راجه
سجائيل آهي

اڳواڻن جي چڪرن تي بندش وڃيڻ لڳي.
 ديش بندوبست تي ميمسنگي، سٽر ۽ وڃي
 تي روڪ وڌائون. راجندر پرساد تي آزاد
 وڃڻ تي بندش پيشي ۽ لالچيتراءَ کي بناور
 وڃڻ نه ڏنو ويو. مٿي مٿي ۽ آسام پراڻت
 ۾ گورن جي چانهه - باغيچن جي ۱۲ هزار
 ڪسانن هڙتال ڪئي ۽ بنگال جي ٽرنسپورٽ
 ڪم ڪندڙن هڙتال ڪئي. ۸ جولاءِ ۱۹۲۱ع
 تي ڪراچي ۾ خلافت ڪانفرنس تي ڇهين جو
 پرنسپل مولانا محمد علي جوڻيجو، اتي لٽراءَ
 بقال ٿيو ته جيڪڏهن پرنس سرڪار خلافت
 بابت پنهنجو رخ نه بدلائيندي ته ڪري
 مسلمان لشڪر ۾ نوڪري ڪونه ڪندو.
 سول نافرمانن شروع ڪئي ويندي ۽ هندستان
 ۾ رعيتي راج ٿيڻ ڪيو ويندو. ان ڪري
 محمد علي، شوڪت علي، ڊاڪٽر ميثالدين
 ڪچلو، شڪر آڇاريه سوامي ڪرڪٽوڻي،
 مولانا حسين احمد ديو بند وارو ۽ مولانا نصار
 احمد تي ڪراچيءَ ۾ مقدمو ڪيو ويو ۽ ۱۰
 ۱۱ سال جيل جي سزا ڏني وئي. ان ڪري
 گانڌي جي ۽ ٻين ڪانگريس اڳواڻن اهو
 ساڳيو لٽراءَ پنهنجن صحيتين سان پترو ڪيو
 ۽ شهر شهر ۾ ميڙن ۾ اهو لٽراءَ بقال ڪيو ويو.
 چرخا چالو ڪرڻ، ڪانگريس مهذب
 ڪرڻ ۽ لائو گڏ ڪرڻ جو
 پروگرام صدف اندر وڏي انعام سان
 سرانجام ٿي ويو. تڏهن ولانٽي ڪميٽي جي
 پيشڪار جي آڳاٽي ڏني وئي ۽ هر هنڌ
 ولانٽي ڪميٽي جي حولي ڪئي وئي.
 شهنشاهه جو پٽ پرنس آف ويلس ۱۷ نومبر
 تي هندستان پهتو پر هن جي آمد جو پيشڪار

پاڻ کي يارت جي ڪنگال جنتا سان
 جوڙيو ۽ اڇو-وڇي ۾ آزاريل جاتين جي
 اُڌار جو ڪاربه انڊين نيشنل ڪانگريس
 جو ڪاربه بڻيو ۽ ڪانگريس جو ڪاربه ڪرڻا
 گانڌيجي بڻيو.

سرڪاري اسڪول، ڪاليج ۽ ڪورٽون
 بهشڪار ڪرڻ ڪري هزارين وڏي يار تي باهر
 نڪري آيا ۽ سوين قومي اسڪول کلي
 ويا. ڪلڪتي ۾ چوٿين فيبروري تي نيشنل
 ڪاليج ۾ پاڻ ٿيو. ٽرت ٿي علي ڳڙهه ۾
 نيشنل مسلم يونيورسٽي کلي ۽ بهار وڏي پيماني
 تلڪ مهاراشٽر وڏي پيماني، ڪاشي وڏي
 پيماني ۽ بنگال قومي وڏي پيماني ۾ لٽراءَ
 انهن مان هزارين سوراج جا جوان ٻرچارڪ بڻجي
 پيا ۽ گانڌيجيءَ جو سندس ڳوٺ ڳوٺ ۾
 پهچائڻ کي لڳي ويا. مارچ ۳ تاريخ ڪاربه
 ڪارٽي سڀني لٽراءَ ڪيو ته تلڪ سوراج
 جي يادگار ۾ فند جاري ڪجي جنهن ۾ جولاءِ
 تائين ڪروڙ رپيا گڏ ڪيا وڃن، ويهه لک
 ست ڪٽڻ جا چرخا چلايا وڃن ۽ هڪ
 ڪروڙ ڪانگريس ميمبر ڪيا وڃن جن سان
 سوراج وٺڻ جي اهنسڪ جنگ جوڙي سگهجي.
 گانڌيجيءَ ظاهر ڪيو ته لوڪمانيه تلڪ
 جو سچو يادگار آهي سوراج استاپن ڪرڻ.
 هڪ طرف اڳواڻن ۽ نوجوان وڏي يارن کان
 گانو ۽ گهٽي گهٽي ۾، اهنسڪ اسٽيوڊ
 ۽ سوراج جو سندس پهچايو، ته وري چرخي
 ڪٽڻ جي ڪاربه سوراج جو نالو ڪٿون ۽
 جهوپڙين ۾ رهندڙ استرئين جي ڪنن تائين
 رسايو ۽ هنن ۾ نئين جان ڦوڪي ۽ ڳوٺاڻن
 هنرن کي جيعدان ڏنو. سرڪار ان ڪري

جيڪا سنسڪرتي پاڻ کي الڳ ۽ علحدو ڪري رکڻ جي ڪوشش
 ڪندي اها زندگي نه سگهندي.

نير و پوٽو پيدائش جو. هر ڪو چليانوالا ساڄ
 جي ڀاترا ڪري رت ۾ ٻيل رڄ ڪئي نوڙ ٿي
 تڪ ڏيئي رهيو جو. پنڀاڻي وري هر علي
 ۾ آيا هئا نئين جو اختيار ٿيو ڪانگريس جي
 پٿرين تي راڄ ۾:

ڪڏي نئين هارنا
 پاوين ساڙي جان جاوي
 اسين نئين هارنا
 پاوين ساڙي جان جاوي
 توڻ تنوار ڪولون
 ڪنڊي دي ڌار ڪولون
 گولي دي مار ڪولون

اسين نئين هارنا
 پاوين ساڙي جان جاوي.
 اهو راڄ ٿاڀو شريعتي سولا ديوڙائي
 جنهن جي ٿي راج ڌار ڌار ڪري
 فوجي راج جيتوڻيڪ جي سزا ڏني قيد
 ڪيو هئا!

سرڪار ماڻهن جي تاء ڪي ٿاڙڻ لاءِ هڪ
 طرف فوجي راج ۾ قيد ڪيل اڳواڻن ۽ ٻين
 راجپوتن قيدين کي آزاد ڪيو ۽ ٻي طرف
 حڪومت جا سڌارا ڪرڻ جو اعلان ڪيو.
 اجلاس وقت ئي لالا هرڪشن لعل، ڊاڪٽر
 سب ڀال، ڊاڪٽر ڪچل، مولانا محمد علي
 ۽ مولانا هرڪشن علي آزاد ٿي آيا ۽ ڪن
 ڊپليگيٽن شاندار مڙها ڏني. اهڙيءَ طرح
 جيتا ڪي ڊپليگيٽ جو سرڪاري قدم پڪار ٿيو.
 پنجاب جي وٺڻ تي سرڪاري حشر جان
 ڪاميٽيءَ جي رپورٽ هئي. ۱۹۴۰ع ۾ ڏاڍو
 ٿي جنهن گانڌيجيءَ کي ڏڌو ڏسو
 انگر پري راج انتصاب ٿي ٻڌل نه آهي، جو

سي ٽڪڙو اٿس پوي. گانڌيجيءَ حاضرين
 تي چيو ته اوهين سڀئي ولاتئي چيڙن سان
 سڀيا پيا آهيو پوءِ اهڙا ٿيڻا ڪيئن ٿا ڪريو
 جي عمل ۾ آڻي نه سگهيو. پيٽر آهي نه رڳو
 ولاتئي ڪپڙي جو پيشڪار ڪريو.

توهان کي ٽڪڙو اٿس ڪي سو وري
 ڪمن ٿيندو. جڏهن اٿئيءَ سرڪار سان هر ڪپڙي
 اوهين ساٿ ڏيئي رهيا آهيو. جي سرڪار
 آڏو سڄي ريت ۾ Resistance مخالفت ڪرڻي
 اٿو ته سرڪار سان سڄو ڇڏي ڏيو. گانڌيجيءَ
 آخري تقرير ۾ چيو:

”مسلمانن جي وزن ڏار ٿيڻ ڪري
 آهي ته جيڪڏهن سرڪار جنگ جي
 صلح جا شرط سندن مرضيءَ پيش ڪن
 ڪندي ته مسلمان سرڪار سان سڀئي
 تعلقات ٽوڙي ڇڏيندا. سڄو ڏيڻ کان
 انڪار ڪرڻ جو لوڪن کي هر ڪو حق
 آهي. سرڪاري ٿڻ ۽ ٻلا رڪڻ يا سرڪاري
 نوڪريءَ ۾ رهڻ لاءِ اسين ٻڌل نه آهيون.
 جيڪڏهن سرڪار اسان سان ڊوڪو ڪيو
 ته اسان کي هن سان اسڪار ڪرڻ جو
 اڌڪار آهي.“

اهڙيءَ طرح اسڪار يا قطع تعلقات جو
 اختيار ڀارت جي سياسي جدوجهد ۾ ظاهر ٿيو.
 ڊسمبر ۱۹۴۶ع ۾ انڊين نيشنل ڪانگريس
 جو اجلاس امرتسر ۾ ٿيو. چليانوالا باغ جي
 شهيدن کي ستم ڏيڻ لاءِ ساري ديش مان
 ۳۶ هزار ڊپليگيٽ اچي گڏ ٿيا جيترا اڳ
 ڪڏهن ڪن ٿيا هئا. لوڪمانيه تڪ، ديش
 ٻنڌو چترنجن داس، ٻين چندر ڀال، محمد علي
 جناح، سڀئي اڳواڻ آيا. ٻنڌو موليٰ لعل

پنهنجي اڃا موجب غربت اختيار ڪرڻ جو آدرش نهايت ئي ڪشش
 ڪندڙ آهي

د هلي ۽ پر پوليس گوليون به خلايون .
لاهور ۽ امرتسر پر پټ اخڙي اُتاسه سان هڙتال
تي ۽ سرگسون نڪتيون ۽ پوليس گولي
هلائي .

گاندېجي مدراس مان موٽي بهي آيو .
۶ اپريل صبح ۷ بجو لڳ ڇو پائيءَ تي اچي
گڏ ٿيا . سمنڊ ۾ ٿي ڏيئي پوءِ سيني شاخي
سرگسن ۾ ٺاڪر دوار ڏي هليا ۽ وات تي
مسجد ۾ هندو مسلمانن اڳيان گاندېجي ۽
شريعتي سر وڃي ٺاڏو تقريرون ڪيون .
ڀارت ورش جي ڳوٺ ڳوٺ ۾ دولت قانون
خلاف هڙتالون ، ابواس ۽ سرگسون ٿيون .
ڄڻ ڪو ساگر اُپامي آيو هجي . سائي
ڏينهن سانچي ۽ جو گاندېجي ، سر وڃي
ٺاڏو ۽ ڪيترا سیر شيوڪ بيماعدي بيمال
ڪتاب محند سوراڄ ۽ 'سرود' کڻي هزارين
۾ وڪڻڻ لڳا ۽ ماڻهن ۾ ٻڌايائون ته بيماعدي
ڪتاب غريبن ڪرڻ ۾ ڏود آهي ۽ قيد
ملي سگهي ٿو .

ماڻهون هتون هڪ ڪتاب غريبن ڪرڻ لڳا .
جنهن آڻن جي قيمت پدران ڪوريو پيو ڏئي ،
ڪو پنج رپيا ، ڪو ڏهه رپيا . ڪن پنجاه رپيا
چوٿڙيءَ لاءِ به ڏنا .

سنڌ ۾ به ضبط ٿيل راجپوتي ڪتاب
وڪڻڻ جو سڃاڻڻ ڪيو ويو ۽ شري جهنڊ
ميتاڻ ڊاڪٽر جو ٿرمار ڪڍائي ، شري جواهر داس
دولت رام ۽ ٻين بيماعدي ڪتاب وڪڻيا .

گاندېجيءَ کي دھليءَ مان ۽ امرتسر مان
آسي اچڻ لاءِ تارون آيون نئين ڪري
۷ اپريل گاندېجي بيماعدي مان ريل ۾ چڙهي
دھليءَ روانو ٿيو . آچار به آسود مل ڪڍائڻ

۳۰ مارچ ۱۹۱۹ ملڪ ۾ هڙتال ۽ ابواس جو
ڏينهن ڪري مٽايو وڃي . پير پوءِ تاريخ
بدلائي ۶ اپريل مقرر ڪئي ويئي . گاندېجيءَ
کي اميد هئي ته بمبئي ، مدراس ، ٻيٽار ۽
سنڌ ۾ ته سندس اپيل جي پيروي ڪئي
ٿي ويندي پر ساري ديش ۾ هڪ ڪرامت
ٿي چڪي . سيني شهرن ۾ "هڙتال" ٿي ۽
لوڪن نديءَ ڪناري ديش جي ڪلياڻ لاءِ
ٻار ٿنا ڪري ابواس چوڙيو . دھليءَ ۾ تاريخ
بدليءَ جي تاريخ وقت تي نه پھتي تنهنڪري
۳۰ مارچ تي هڙتال ڪرڻ لاءِ سوامي شردانند
۽ حڪيم اجمل خان جي صحيحن سان ونه
پتر نڪتا هئا . دھليءَ ۾ اڳ ڪڏهن به اهڙي
"هڙتال" نه ڏني ۽ نه ڪڏهن اهڙي هندو
مسلم جي يڪ وجودي ٿي . جامع مسجد ۾ شاخي
ميٽر ٿيو ، هندو مسلمان سڀ اچي ڪٺا ٿيا ۽
اتي سوامي شردانند کان پٺڻ تقرير ڪرائي
ويئي . سرڪار هيءَ روڻداد ڏسي دھلي
ويئي . چانڊني چونڪ وٽ هڙتالي سرگس
لنگهي ته لشڪر بندوقون سامهون ڪيون .
اُمالڪ سوامي شردانند چئي ڏنو :

"مهر سينا کول ڪڙي هٿن گولي چلائو"
سوامي شردانند جي شير واري گجگوڙ
ساري ڀارت ۾ گجڻ لڳي . انهيءَ شير ملڻ
تي سنڌ جي هڪ سرڪاري جينمل بوسرام
پنهنجي روزاني اخبار ۾ لکاريو :

"اڳيان آڏن وٽ پوين سر سبها شيلا
ڪلاڪي هٿ ، ڪسڻ جو ڪوپ وڃي"
انهيءَ لکڻي ڪري جينمل بوسرام کي
سرڪار برخلاف وڌوڙه جي ڏود هيٺ
ڏيڍ سال سخت پور هٿي سان قيد جي سزا ملي .

انسان پنهنجي پاپ ڪارڻ ئي بيدار پوي ٿو . جنهنجو من تي پورن
قبضو آهي سو بيدار نه ٿو ٿي سگهي .
— بابو —

وارنٽ ڪڍيا. شري موڪل لعل بانڊو جو بصرن جو ڪيت هئو، تنهن تي به صاف لکي ويئي. ڳانڍڀڄيءَ جي چورن تي سري بانڊو ڪيت مان بصر ڪڍائي ويو جنهن ڪري سرڪار کيس گرفتار ڪيو ۽ کيس ۽ سندس ساٿين کي قيد جي سزا ڏني. ان مان نين کي انعام آيو. ايتري ۾ ملڪدار ٽانڊڀڄيءَ کي نياڻو ڪيو ته جيڪڏهن سنڌيءَ وارا پٽيدار ڀل پوئندا ته سرڪار غريبن کان وصولي مهمل ڪندي. ڳانڍڀڄيءَ ڪليڪٽر کان ان جي تصديق ڪرائي ۽ اهڙي طرح ستياگرهين جو ڪيل انجام پورو ٿيو. شريعتي انهي بيست ان وقت يارڻ ورش ۾ حوم رول (خود حڪومت) حاصل ڪرڻ لاءِ زبردست پرجار چالو ڪيو هئو جو پٽيدارن جي ڪن ٽانين پٽو هئو. کيڙا جي ستياگرهه گجرات جي ڪاشنگارن ۾ راجپوتن جو چوڻ پيدا ڪئي، ڪم ڪندڙن جو چوڻ سان سمجھ ڪ آندو. ڪڙمين کي پنهنجي شڪستيءَ جي پروڙ پئي ۽ لوڪن کي پتو پيو ته اسان پاڻ ئي پنهنجو اڏار ڪري سگهون ٿا، مدار آهي سچن شڪستي ۽ قرباني ٿي. کيڙا جي رهواسين پنهنجي اعتاجن دور ڪرڻ لاءِ انگس اختيار ڀرايو ڪيو.

۱۹۱۹ع جي شروعات ۾ ڳانڍڀڄيءَ افسارن ۾ رولٽ رپورٽ جي خبر پڙهي مڃڻ ۾ لکيل خبر ته سرڪار انگلنڊي جوانن کي سندن ڪارروايي کان روڪڻ لاءِ قاعدو ڪوڙيندي جنهن موجب کين بنا سبب ڏيڻ جي ڦرناو ڪري قيد ۾ رکي سگهندي. کين نه مشيل ڪرڻ جي اختيار تي رهندي ۽ نه ايل وٽس

سڏ ڪيو. کيڙا ضلع ۾ بوساٽ نه ٻوڙ ڪري فصل نه لٿو. قانون موجب سرڪار ڪي ڀل جي معافي ڏيئي آهي پر عملدار ائين چوٽا ڪن؟ بمبئي ڪائونسل ۾ شري وٺل يائي پٽيل ۽ سر گوگلداس ڪانڊاس سندن سوال کنيو. سرڪار چوي ته فصل چئن آن کان وڌيڪ لٿو آهي. ڪڙمي چون ته گهٽ لٿو آهي. گجرات سڀا جنهن جو پريزيدنٽ ڳانڍڀڄي هئو تنهن سرڪار کي چيو ته ان ڳالهه جو امين کان فيصلو ڪرائجي ته فصل ڪيترو لٿو آهي. پر سرڪار بهادر امين ڪيئن مڃي. پيا سڀ هيل ڇڏڻ بيڪار ويا تنهن ڳانڍڀڄي پٽيدارن کي ستياگرهه ڪرڻ جي صلاح ڏني ڇو ته غريب پٽيدارن لاءِ ڀل ڏيڻ لاءِ پنهنجا ڀورو ۽ ٻني وڪڻڻ جي اوبست اچي رسي هئي پيو. ڳانڍڀڄيءَ جي چورن تي پٽيدارن پرنگيا ڪئي ۽

”چئن ته فصل چئن آنن کان گهٽ لٿو آهي تنهنڪري اسان پرنگيا ٿا ڪريون ته سرڪار کي هن سال لاءِ طلب ڪيل ڀل پاڻي ڪين پريڏاسون ۽ ڀل ته اسان جون زمينون ضبط ڪري ڇڏين. پر جيڪڏهن سرڪار ساري ضلع ۾ ڀل جي وصولي مهمل ڪندي ته اسان مان جيڪي سهندي وارا آهن سي بڻايا ڀل پري ڏيندا...“

هن آندولن ۾ وٺي يائي پٽيل پنهنجي چڱي چوڪي ڪمائي جو وڪالت جو ڏاندو سيڙائي اچي ٿڙياد اناٽ آشرم ۾ ڪپ ڪوڙي ويٺو ۽ انسويا پيٽ ۽ مياديو ديسانئي پٽ ساٿي پٽيا. سرڪار پٽيدارن تي ضمنيءَ جا

انسان کي ڪوشش ڪرڻ تي ئي راضي رهڻ گهرجي، بشرطيڪ
ورنل ڪوشش صحيح نه آهي ۽ شڪستيءَ مطابق نه. — پاڻو

نهن ڪري اهو آزار ٿيو.

۱۹۱۷ع ۾ پنڊت مدن موهن مالويءَ دهلې اسيمبلي ۾ رٽ آنڊي ته هندستانين کي ٻين ملڪن ۾ گرميت ٻڌل مزور ڪري موڪلڻ تي بندش وڌي وڃي. گانڌيجيءَ امپيريل سٽيزن شپ انسوسيشن کي چيو ته اوهين سرڪار کان طلب ڪريو ته ۳۱ جولاءِ ۱۹۱۷ع اندر مزورن جي ٻاهر موڪلڻ تي بندش وڌي وڃي، تڏهن ئي سرڪار چرندي نه ته پئي ڳوٺاڻي ڪندي. گانڌيجي وائسراءِ سان گڏو ٻيهر هن پڪي تاريخ جي خاطري نه ڏني. گانڌيجي تنهنڪري انهيءَ طلب جي پٺڀرائيءَ لاءِ ڪراچي، ڪلڪت ۽ ٻين شهرن ڏي ويو جو چانائين ته هي سوال ستياگرهه ڪرڻ ڇڏيو آهي. پر سرڪار ۳۱ جولاءِ کان اڳ ئي پٺڀرائي ڪڍي ته گرميا مزور ڪري هندستانين کي ٻاهر موڪلڻ بند ڪيو ويو آهي.

جڏهن گانڌيجي ۱۹۱۶ع ۾ لکنئو ڪانگريس اجلاس ۾ ويو تڏهن راجڪمار شڪل نالي هڪ بيماري گڏيس جنهن کيس ٻڌايو ته ڇهين ۾ يورپي گورا هندستاني ڪڙمين سان ظلم جو ورثاءُ ڪري رهيا آهن. گانڌيجيءَ ۱۹۱۷ جي اپريل ۾ شري جيو ٽرام ڪرپالاڻيءَ کي مڙسڻ-پور ۾ تار ڪئي. آڇاريءَ ڪرپالاڻيءَ جو نالو گانڌيجيءَ سنڌ ۾ ڊاڪٽر چوٿرام گدواڻيءَ کان ٻڌو هئو. آڇاريءَ ڪرپالاڻي اسٽيشن تي گانڌيجيءَ کي وٺڻ آيو ۽ کيس پروفيسر نارائنداس ملڪاڻيءَ جي جاءِ تي رهايائين. گانڌيجي اتي جي وڪيلن ٻاٻو راجيندر پرساد ۽ ٻاٻو برج ڪشور سان صلاح

ڪري فيصلو ڪيو ته ”نئين ڪانگيا“ جو رواج مٿا بند ڪرڻ ٿيڙجي پراڻو ڪورڻ ۾ رڳو ٻاٻي پڳا خرچ ڪرڻ سان نه ٿيندو. ٻي ڏين مان ڪڍي ڇڏڻ ئي ڪارگر آراءِ آهي. گانڌيجيءَ وڪيل دوستن کي چيو ته مون کي توهانجي مدد ڪيو هجي ته قانون ۽ وڪالت جي ٻي لڪڙهه ڪرڻ لاءِ، پر جو ڪري سمجهائڻ لاءِ اوهان جي سڃاڻپ ڪين ۽ جي ضرور پيو ته اوهان کي قيد ۾ به دٻايو پوندو. دوستن بي مدد ڏيڻ نه ليڪ سمجهيو پر قيد ۾ هلڻ نئين ڳالهه لکڻ. گانڌيجي پوءِ ڳوٺن جي سيڪريٽريءَ سان گڏو جنهن ڇٽر مان چيس ته تون ٻاهريون ماڻهو هٿ آيو ٻيو آهين؟ اسين ٻاٻون اسانجا ڪٽڙي ٻاٻن، ٻاهرين جو ڪو واسطو نه آهي. گانڌيجيءَ ورندي ڏيس ته ڪڙمين جي تڪميل جي ڇاڇ ڪرڻ جو مون کي حرڪو هئڻو آهي. گانڌيجي پوءِ ڪمشنر سان گڏو جنهن سان کيس هيٺائون هئي ڪئي ۽ حڪم ڪيائين ته يڪٽر واپس هليو وڃ. گانڌي سمجهي ويو ته عملدار مون کي گرفتار ڪندا تنهن ڪري تڪڙو تڪڙو موٽياري ڏانهن وڃڻ جو بلو ڪيائين، جو اُتان هڪ حڪم آيو ته تي ڳوٺن جي ڏاڍي ۽ آزار جي خبر آئي هئي. گانڌيجي اڃا وات تي ئي هئو ته پوليس اچي سڙي ۽ کيس سرڪاري نوٽيس ڏنو ويو ته يڪٽر ڇهين مان انٽرني وڃ. گانڌيجيءَ نوٽيس وٺي لکن ڏاڍو مان چيسين ڇاڇ پوري نه ڪئي آهي اسين ڇهين مان ٻاهر ڪونه ويندس. پوئس سرڪار جو حڪم آيو ته ڏڙڪ لوڪو

اسان کي گهرجي ته لٽ، تلوار، بندوق سڀ ڇڏي ايشور ڪي پاڻ سان ساڻ ڪٿي هئون. — ٻاٻو

مري ويو پر هن تڏهن به ياترا به هلڻ چالو رکيو.

۶ نومبر ۱۹۱۳ع به ياتري جن به ۲۰۳۷ مرد، ۱۲۷ زالون ۽ ۵۷ ٻار هوا سي ٽرانسوال جي حد به گهڙيا. هڪ ڏينهن اڳهه ووڪسٽرست جا گورا گڏ ٿيا هئا. جي هندستاني ٽرانسوال به گهرندا ته ڪين گوليءَ سان ماري ڇڏينداسون. پر هنن جي ميڙ به گانڌيجيءَ جو ساٿي جرمن ڪالن باچ به وڃي حاضر ٿيو ۽ ڪين سمجهايائين ته هندستاني ڪنهن به يورپيءَ کي ايڏاڏو ڏيڻ وارا نه آهن ۽ نڪو توهانجي ملڪ تي قبضو ڪرڻ ٿا گهرن ۽ هيءَ هندستاني ته رڳو انصاف ٿا گهرن ۽ هيءَ ياترا هنن ظلمي ٿن پائونڊن جي ڀل خلاف مظاهرا ڪرڻ لاءِ شروع ڪئي آهي. هي بيمادر لوڪ اٿو. هو ضرور ٽرانسوال اندر گهڙندا توڙي توهين ڪين بددوق جو نشان بڻائيندا توھانجي گولين جي ڀڙ کان پوئتي هٽي وڃڻ وارا نه آهن. ياتري پنهنجي قرباني ۽ ڪشت سهڻي جي همت سان توهانجي دلين کي اوس ئي پگهاري ڇڏيندا.

نتيجو اهو نڪتو ته ڪيترا گورا پاڻ ياترين کي ڏسڻ آيا. ڪنهن ڏنيش نه ڏيکاريا! هر هڪ ياتري ڊبل روٽي ۽ کنڊ چيني سان ڪري پڇن ٿا ڏيندو ٽرانسوال به بند پيو. ۷ تاريخ رات جو پوليس گانڌيجيءَ کي گرفتار ڪيو. ياترا جو دلڪش ورڻ اخبارن به ظاهر ٿيو جنهن تي دنيا حيران ٿي ويئي! گانڌيجيءَ جا ٻيا ساٿي به پڪڙي آندائون: بي. ڪي. نندو، بهاريلعل، رام نارائڻ سينهن، راڳهو نرسو ۽ رحيم خان. سرڪار ڏٺو ته

گانڌيجيءَ جي گرفتاري ڪري هندستاني بيرڪي ڪين ويا، نڪي انتظام وساري مارا ماري يا بي ڪا چيٽر ڇاڙ ڪيائون. غور غور سمس چوڻ لڳو ته هنن سانتيڪن ياترين کي ڪيترو ستائي ڪيترو ستائيو؟ جن پاڻ کي پاڻي ماري ڇڏيو آهي نڪي ڪئن خون ڪري سگهيو؟ اهنسا ۽ استقامت ڪري وڃي ته اوس ئي ياترين کي ملڻي آهي.

ياترين جي اڳواڻي هاڻ مئٽر هينري بولٽ ڪرڻ لڳو. تاريخ ۱۰ نومبر ياتري بالٿور شهر به پهتا. اتي ئي اسپيشل ريل گاڏيون سرڪار بهاري ڇڏيون. ياترين کي ريل به ڇاڙهيو ويو. گانڌيجيءَ کي ۱۱ تاريخ ڪورٽ به مهينا سخت پورشي سان جيل جي سزا ڏني. جرمن ڪالين باچ ۽ هينري بولٽ کي به گرفتار ڪيو ويو. ان وقت ۷۵ ورهين جو ٻڌو ستياگرهي هر بيسنگهه به ليٽال سرحد پار ڪري ٽرانسوال به اچڻ جي ڏوهه هيٺ قيد به آندو ويو. گانڌيءَ کانس ٻڌو:

”تون جو قيد به آيو آهين؟ مون نه توهان جيتڙن وڏي عمر وارن کي قيد به اچڻ لاءِ ڪوٺ نه ڏني آهي.“

هر بيسنگهه ورطلي ڏني ته

”توهين پاڻ استريءَ سميت ۽ توهان جو ٻٽ اسان جي صدي قيد يون نه مان ڪمن پوئتي روان؟“

”پر تون قيد جا ڪشت ڪئن سڀني سگهندين. تون ٻاهر وڃ.“

جواب ڏنائين:

”نه، مان قيد ڪين ڇڏيندس. هڪ ڏينهن مرڻو نه آهي ٿي، مان جيل

ستيم ۽ اهنسا مان ڪنهن کي ڪڍهن نقصان نٿو رسي سگهي.

هندستانين ۾ گوگلي جيءَ کي سادي مرحا ڏني. سرڪار خاص ريل گاڏو گوگلي جيءَ جي مسافريءَ لاءِ تيار ڪيو. مرحا جي ميزن ۾ شير جا ميهڙ جي گورا ۽ ڪي صدر تي ٿيا ۽ هر ڪنهن کي گورن ٿوڙي پڻ گوگلي جيءَ جو اعلائي متعار ڪيو. انهيءَ ڪري هندواسين جي دلين ۾ انسا بهندا ٿيو. گوگلي جي پريٽوري ۾ جنرل بولا ۽ جنرل سٽس سان گڏيو. گوگلي جيءَ اتي گاندھي کي چيو ته شاڻ لئون جلد موٽي ڀارت وڃڻ ۾ اچ. هتي جا معاملو طيءَ ٿيا. ايشياٽڪ قانون رد ڪيو ويندو ۽ رنگ ذاتي پيد متاين ويندو ۽ هر هڪ هندستاني تي ۳ پائونڊ سالياني ڊل وٺڻ بند ڪيو ويندو. گاندھيءَ کي اعتبار ڪين ٿي آيو پر گوگلي جيءَ چيس ته جنرل بولا ڀارمون سان انٽيم ڪيو آهي ته ايشياٽڪ قانون ۽ ۳ پائونڊ ڊل رد ڪيا ويندا.

گوگلي جي واپس هندستان ويو، بنياڻ آفريڪا جي گوري سرڪار خيل انجمن تان ٽرني ڪانسي وٺي، ٽيمپوري وري ستياگرهه ڪرڻ جي ضرورت پات گوگلي جيءَ کي لکيو ويو. گوگلي جيءَ پڇيو ته ڪيترا مائٽيون ستياگرهه ۾ شامل ٿيندا؟ گاندھيءَ لکيو ته وڌ ۾ وڌ ۵۰ يا ۶۰ مائٽيون ستياگرهه ۾ شامل ٿيندا پر جي نه ته گيت ۾ گيت ۱۲ ٻڌا ته ستياگرهه اوس تي ڪندا. گوگلي کي اند پيو ٿيو ته هنڌي فادر سرڪار جي سامهون هي من ۾ مائٽيون ڪنهن ست جڳي سگهندا؟ سڀني آخري واسي ستياگرهه ۾ ٿيڻ لڳا هئا نئين ڪري ٽالسٽاء فارم کي بند ڪيو ويو.

ٽالسٽاء جي بتايل وات يعني سادي ۽ پورهئي جي جھوٽ رڳو هئي. ٽالسٽاء آخري ۾ رڳو قيداني اندر حياتيءَ کان به گهڻو ڪن هئي! گجراتي، ٽاملي، آندرواسي، انڊر هندستاني، هندو، مسلمان، پارسي، ڪرستن، زالون، مڙد انهي رڳو لڳا. سڀ ڪم ڀاڱ ڪن - رسولي پڇاڻ کان ڪاڪوس جي جي صفائي تائين. گهر ٺاهڻ ۾ به ستياگرهين هڪ ڏنو. گاندھيءَ لکيو آهي:

”ٽالسٽاء فارم آتمڪ پورٽائلي ۽ ٽيسا جو ڪيندر بطبي پيو جنهن ڪري ٿي آخري ستياگرهه ٿي سگهيو. ستياگرهه لاء گهريل ناٿو ملي سگهيو ۽ ايترا هزارين ستياگرهي نڪري آيا.“

ستياگرهي ٽالسٽاء فارم تي وقت گياري رهيا هئا. ڪي چون ٿا ته هي موڙا پنهنجي چمار اڃا پوري رهيا آهن. پر ستياگرهيءَ کي پنهنجي ڪنهن ڪاٺ ۽ ٻڌ چوڻ ۾ ئي آند اچي ٿو. سوپ يا هان سک يا دڪ جو پاڻ ئي آڌار ٿو رکي. ستياگرهيءَ جي شيد ڪوش ۾ دڪ يا شار جو شيد ئي ڪوٺبي. گيتا جي چوڻ: اوسار هن لاءِ سڪ دڪ (غوشي ۽ رنج)، جيئن هار سڀ سرڪا آهن. ستياگرهي نئين ڪري ايشور ۾ ئي آسرو رکي ٿو.

هندستان جو اڳواڻ گوپال ڪرشن گوگلي ڏکڻ آفريڪا ۾ اچڻ قبول ڪيو. هن برٽش وزير سيڪريٽري آف اسٽيٽ فار انڊيا جو سات به حاصل ڪيو جنهن جي چوڻ ڪري ڏکڻ آفريڪا جي گوري سرڪار ٻڌا گوگلي جيءَ کي آدرستڪار ڏنو.

اسانجي اندر ۾ جو ڪجهه اعليٰ ۾ اعليٰ آهي انکي ٻاهر آڻڻ تي سگهيا آهي. مانوٿا کان وڌيڪ پيو ڪو آتم بستڪ ڪوٺبي. —

ٻيڻ ٿيڻ ۾ ڪيئن ڪيون. ٽي يورپي ڊپوٽن ٽن
۽ پارٽوآسي جي مدد ڪئي. ڪڙي ڪڙي
لارڊ ڪارڊ هائوس جي ڏي ۽ ڪيئن ڪيئن
ٻوٽا ٽي هندستانين جي فائدي ۾ اٿڻ هلايو
ٻي ڪڙي ڪڙي سرليٽو ۽ ٻي ٻي ڪڙي
۾ ڇاڙهڻ ۽ سندس ٻيٽل ماڻهن تي
پڙيائڻ ڪيو.

ٽرانسوال ۾ رهندڙ هندستانين واعدو
موجب پاڻ داخل ڪرايو پر سرڪار واعدو
نہ ٻڌو. ايشياڪ قانون کي رد نہ ڪيائون
ڇو ان ۾ درستي آڻڻي ڪيائون. انڪري
اسيمبليءَ کي عريضو موڪليو ويو نہ جيڪڏهن
ايشياڪ قانون فلاڻي تاريخ تاءَ رد نہ ڪيو
ويو نہ. هندستاني باضمراءَ داخل ڪرائي
ورتل ۾ مڙسڻ ڪلي ڪلائي ڇڏائي ڇڏيندا.
انهيءَ نار وٺڻو پيدا ڪيو. هيديا مسجد ۾
پر مڙسڻ ساڙڻ لاءِ ميڙ سڏايو ويو ڪو نہ اٿي
۽ هزار سرٿيڪيٽ ڇڏايا ويا. ميان يوسف
اٿين کي ٽيلي لڳائي. اٿي ڪورا اخبار وارا
آيا حوا جن تي ڏاڍو ٻڙڻو ٿيو. لنڊن
جي ڊيلي ميل اخبار نہ هن واقع کي آمريڪا ۾
هاڻي ڇاڻي. پورٽواري واقع سان ٻيٽ ڏني. ٽرانسوال
۾ اچڻ جي بندش جي قانون پر خلاف هڪ
هندستاني يعني ٻارسي ستراب جي شايد
کي ٽرانسوال ۾ ڪيڙڻ لاءِ موڪليو ويو. کيس
آخر هڪ مڃيو سخت پوروشي جي ٻيٽل جي
سزا ڏني وئي.

سيٽ دائود محمد ٻارسي رسته تي
وڏا واپاري ۽ سرپرست ٻارسي، سند وڙائي
دياڻي ۽ رتن سي. مولجي سوڍا ۽ ڪراچي
گاندھي نيشنل مان لکڻي ٽرانسوال ڪڍي ويا.

وارو قانون ۾ رد ٿيندو. پر اهو اسان ڪن
هندستانين کي پسند ڪين آيو. گاندھي
ٻن چئن ڪم ڪندڙن سان گڏجي پاڻي
نالو داخل ڪرائڻ لاءِ سرڪاري آفيس ۾
وڃڻ لڳو نہ اُمالڪ مير عالم پناه پٺيان اچي
گاندھيءَ جي مٿي تي ڏنڊو وڙائي ڪڍيو.
چي تون قوم سان دغا ڪئي آهي.
گاندھي ”هي رام“ اُچاريندي بيٺوش ٿي
ڪري پيو. مير عالم جي ساٿين گاندھيءَ
کي ڏک ۽ لتون هيون ۽ يوسف ميان ۽
نمبي نائڊو گاندھيءَ کي ٻڃائڻ جي ڪئي
پر هنن کي ۽ ڏک سڙڻ پيا. آخر پوليس
مير عالم ۽ سندس دوستن کي پڪڙي وئي.
هڪ يورپي پادري مسٽر ڊوڪ گاندھيءَ
کي پڇيندي گهر وٺي ويو ۽ زال مڙس پئي
گڏجي گاندھيءَ جي سنڀال ڪرڻ لڳا.
گاندھيءَ پوءِ آفيس کي گهرائي پاڻ پڇيندو
نالو داخل ڪرايو ۽ سرڪار کي تار موڪليائين
نہ مير عالم ۽ سندس دوستن تي ڪو مقدمو
نہ ڪيو وڃي.

مسٽر ويسٽ، مسٽر ريج، ڪماري آڊا
(ڊوي پيٽ)، مسٽر بولڪ، مسٽر ڪالٽاچ
جرمن، ڪماري سونچا سٽيليسين، رسڪاچ
ڪماري ڊوڪ وغيره ڪيترن ڪورن سٽياگرهه
۾ هندستانين جيان ئي ڀاڳ ورتو اڃان بہ
چڻجي نہ وڌيڪ. نئينڪان سواءِ ٽرانسوال جا
ٻيٽل ماڻهون ڪيڙوڪ مسٽر هاسڪن، چيمبر
آف ڪامرس جو پريزيڊنٽ، مسٽر البرٽ
ڪارٿرائيٽ ايڊيٽر، پادري ڊرو ايڊيٽر،
مسٽر اسٽينٽ ايڊيٽر ٻي هندستانين جي
فائدي ۾ پڇيندي اخبارن ۾ ليکڪ لکيا هئا ۽

ضرورت کان سواءِ گهرجون وڌائڻ مون کي پاپ لڳندو آهي.

۽ ان موجب هندستانين کي ۳۱ جولاء کان اڳ پاڻ کي رجسٽر ڪرائڻو مقرر ٿيو.

رجسٽريشن واري قانون جي مخالفت ڪرڻ لاء نئين سيا ڪولسي ويٺي جنهنجو نالو رکيو ويو *Passive Resistance Association* ۽ ۳۱ جولاء تي پريٽوريا ۾ شاخِي ميٽر ڪوٺايو ويو. ان ميٽر ۾ جيڪي تقريرون ٿيون تن ۾ هڪ هئي مسٽر وليبر هاسڪن جي چيو اتي جو ڪروڙ پتي انگريز هئو ۽ هندستانين سان همدردي رکندڙ هئو. کيس سرڪار جي وزيرن يعني جنرل بوٿا ۽ جنرل سمٿس موڪليو هيو ته هندستانين کي سمجهائج. مسٽر هاسڪن تقرير ۾ چيو ته جنرل سمٿس توهانجي عريضي تي ويچار ڪري ٿوري گهڻي قير گهير ڪرڻ لاء تيار آهي باقي مول فقرا توهان کي مڃڻا پوندا. ان حالت ۾ توهان پنهنجي پاران ته هتي ڳالهيون حاصل ڪرڻ لاء سڀڪجهه ڪيو آهي پر ٿر انسوال سرڪار وڏي طاقتور سرڪار آهي ان سان وڙهڻ آهي ڀت سان مٿو ڦاٽڻ مثل. تنهنڪري هاڻ جنرل سمٿس جي ڳالھ. مڃيو. هن کان پوء اٿيو سورٽي ميمڻ واپاري احمد محمد ڪڇيليا. هن چيو ته برابر ٿر انسوال سرڪار هڪ ڏاڍي سرڪار آهي پر هو اسانکي ڇا ڪري سگهندي؟ قائد و پاس ڪندي. اسان کي قيد ۾ وجهندي. اسانجي ملڪيت ضبط ڪندي. ديش نيڪالي ڏيندي. وڌيڪ ۾ وڌيڪ ته قاسمي ڏيندي. اسين سڀ ڪجهه سهنداسون پر هن قانون کي ڪين مڃينداسون. سندس خون ۾ عجيب لرزش هئي ۽ منهن ۾ جوش. ڳچيءَ تي آگر رکي وڏي واڪي چيائين:

”خدا جو قسم آهي مان هي قانون ڪين مڃيندس، توڙي مونکي قاسمي ڇاڙهي ڇڏين. اوهين سيشي ٻڌائين ڪريو.“

آئينده ۾ ڏٺو ويو ته احمد محمد ڪڇيليا جهڙا لفظ ڪڍيا اهڙوئي دلير ۽ قربانيءَ جو بيلو ثابت ٿيو. ميٽر کانپوء فيصلو ٿيو ته جيڪي هندستاني سرڪاري پرمٽ آفيسن ۾ رجسٽر ڪرائڻ وڃن تنکي سمجهائڻ لاء آفيسن ڏي ويندڙ رستن تي سوير سيوڪ پيارجن جي ڪين رجسٽر نه ڪرائڻ لاء سمجهائين. والٽيٽرن کي هدايت ڪئي ويئي ته سيني سان ڀرڻ سان خلعت ڪن. نالو هن کان پڇڻ ۾ جي نه ڏئي ته کيس تنگ نه ڪن. والٽيٽرن جو ڪم هئو ايندڙ هندستانين کي ڄاڻيل پتو ڏيڻ ته رجسٽريشن مان ڪٿڙو نشان آهي. پوليس جيڪڏهن ڪين بدشد ڳالهيون يا مارڪٽ ڪري ته اهو والٽيٽرن کي صبر سان سڏيو آهي پر جي ظلم سڏڻ کان وڌيڪ ڪن ته والٽيٽرن ڀل ڏيو ٿي ٿاڻ لڳي وڃي. والٽيٽرن جي حرڪت ٽوليءَ جو ميندار مقرر ڪيل هئو. ائين ڏسڻ ۾ آيو ته پوليس جو رخ پڪيٽ ڪندڙ والٽيٽرن ڏانهن سٺو ٿي رهيو. ڪن والٽيٽرن تي پوليس رستي روڪ لاء مڏهو هلايو پر ڪورٽ ڪين ڇڏي ڏنو. ٻن ان هوندي به ڪن هندستانين لکن جي پڻ رجسٽر ڪرايو جو ڪين مالسٽ نشان ۽ ٻن نڪليشن سڏڻ جي شڪتي نه هئي. انشوري هو پاڻ سرمار ٿيندا هئا.

سرڪار ڇڏڻ ڏنو ته هندستاني رجسٽر ٿي ڪرائين تڏهن ڪم ڪندڙن تي گرفتار

جي مرڻ لاء تيار ٿي ويندا آهن سي وڃن آهن؛ انهن کان موت به هٿي ويندو آهي.

ဒါက ဘာလို့လဲ ဆိုတာကို နားလည်ရန် အရေးကြီးပါသည်။

[illegible][illegible]

५५

[illegible]

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840.

”ستياگرهه پاڻي پوکيت ٿيو، جيڪن
قدم مان ڇيل تاء ڪٿي رهندو دوس ٿين
مان ئي ستياگرهه جي منزل رسي.“

جو لشڪر ڪيو ويو. اهڙي رهڻي مان ئي
ستياگرهه جي الهتي ٿي. ستياگرهه اول ويچاريل
رٿا سان ڪونه ڳڙيو ويو. ڪانڌيجيءَ لکيو آهي ته

[۵] ڏکڻ آفريڪا ۾ ستياگرهه

۱۹۰۶ع ۾ ڪو به پوليس آفيسر ان لاء ڪانئن ٿيو
ڪري سگهي ٿو. سرٿيڪيٽ نه
ڏيکارڻ ڏوهه ٿيندو. عام رستي تي سا
خانگي ڪٿي ۾ ڪنهن به وقت پوليس آفيسر
ڪري ٿي سگهيو ۽ سرٿيڪيٽ جي ناهي
ڪري ٿي سگهيو. ڪورٽ ۾ وڃي، توڙي
ڪنهن آفيسر ۾ ڏنڌي جي لپس وٺڻ لاء
وڃي نه، اول اهو سرٿيڪيٽ ڏيکارڻو
پوئس. اهڙو قانون دنيا جي ڪنهن ملڪ
۾ نه ٿو ٿئي. ڏاڍيل قومن لاء اهڙا
قاعدا ٿي سگهن ٿا. انگريزن جا ڀاڻا نه
ڏوهين کان ٿي ورتا ويندا آهن. لکن راجن
جو ڏنڌو ڪندڙ الٽيءَ فالسٽن هيٺ
سرٿيڪيٽ نه وٺڻ ڪري حد بار ڪيو وڃي
نه سندس سمورو ڏنڌو لاس ٿي سگهي
ٿو. ڪانڌيجيءَ کي ڏسڻ ۾ آيو ته هندستان
کي ڏکڻ آفريڪا مان ٻيڻ اوهڙي ڪندڙا لاء
ٿي هن ٻيڻيون قدم ڪيو ٿو وڃي.

اهو قانون نه وڃڻو آفريڪا ۾ رهندڙ
هندستانين جي بي عزتي ٿي ڪري ٻيو
هندستان ڏيڻ جو ايمان ٿو ڪري. انڪري
ڪانڌيجيءَ ٿورن چوڪ هندواسين جي مٿن
۾ قانون جا ٿورا سمجهيا. ان فيملو هندستان
نه هڪ وڏو ميٽر ساڙيو وڃي. مٿن ۱۱
سيپٽمبر ۱۹۰۶ع تي سنڌور واپاري مٿي

۱۹۰۶ع ۾ ٿرالسوال سرڪار جو ايشياواسين
قانون سڌار آرڊيننس اتي قانون ساز
مجلس ۾ بحال ڪرڻ لاء سرڪاري ڪرنت ۾
پڌرو ٿيو. ڪانڌيجيءَ کي لڳو ته هي قانون
عمل ۾ آيو ته هندستانين جي آفريڪا ۾
تباهي ٿي ويندي. اهڙي قانون کي برداشت
ڪرڻ بدران مرڻ بهتر آهي. ڪانڌيجيءَ الٽيءَ
قانون جو گجراتي ۾ ترجمو ”الدين اڙبينين“
اخبار ۾ وڇڻ لاء تيار ڪيو. ٿيل قانون
موجب اٺن سالن جي عمر کان وڌي
هندستاني مردن زال توڙي ٻار کي رجسٽريشن
سرٿيڪيٽ وٺڻو هئو، جنهن ۾ هن جو
نالو، عمر، سڃاڻپ جا نشان ۽ آنگوٺن ۽
آڱرين جا ڇاپا ڏيکارڻا. مٿي تاريخ جي
اندر جيڪو هندستاني رجسٽريشن
سرٿيڪيٽ نه وٺندو تنهن کي ٿرالسوال ۾
رهڻ جو حق ڪن رهندو ۽ جيڪو
سرٿيڪيٽ وٺڻ ۾ گسائيندو تنهن کي
ڪورٽ ڏنڌا يا جيل جي سزا ڏيئي
سگهندي ۽ ملڪ مان ڪڍي ٻاهر
ڦٽو ڪري سگهندي. مائٽ صغير ٻارن کي
آڱرين جا ڇاپا ڏيڻ لاء رجسٽرار جي
آفيس ۾ آڻڻ ۾ گسائيندا نه ڪن پٽ ساڳي
سزا ڏئي ويندي. اهو سرٿيڪيٽ هنن کي
هر وقت ۽ هر هنڌ پاڻ سان کڻي ڳهڻو آهي

جو ايشور جو دشمن آهي، سو راکشس آهي. منهنجي ان سان ڪانه
ٻڌي سگهندي.

ٽرانسوال جي سپرير ڪورٽ ۾ وڪيلن جي
ياداشت ۾ پنهنجو نالو داخل ڪرايو ۽ جوهنسرڪ
۾ وڪالت ڪرڻ شروع ڪئي. پٿريون
ڪم ڪيائين انهن رشوتي عملدارن جو مقابلو.
جوهنسرڪ شهر ۾ هندستاني دور الڳ
پاڙي ۾ رهندا هئا جت ميونسپالٽي صفائيءَ
تي پورو ڌيان ڪين ٿي ڏنو ۽ ماڻهو پاڻ
۾ گندگي پيدا ڪندا ٿي رهيا. صفائيءَ تي
زور ڏئي خرچ ڪرڻ بدران ميونسپالٽيءَ
هندوا سين جي رستي ٿي اڪوڙڻ جو فيصلو
ڪيو. گهرن جو عيوض ماڻهن کي ڏيڻو
هون، ان ڪري گانڌيجيءَ کي ان طرف به
ڌيان ڏيڻو پيو، جنهن هندستانين کي هتي
عيوض ملي. پر ساڳي وقت گانڌيجيءَ جي
من اندر ساگر وارو امرت منڻ به ٿي رهيو
هئو. مسٽر ريج لالي ٿياسافست سان سندس
جاڻ ٿي جنهنڪري ٻئي گڏجي ٿياسافست
پستڪ پڙهڻ لڳا. ٻيا متر به شامل ٿين، هنن
سان گڏجي سوامي ووڳانند جو گهر
راج يوگ پڙهائون. پتئجليءَ جو يوگ سوتر
۽ ٻڻ ڀڳوت گيتا جو اڀياس ڪيائون. گانڌيجيءَ
جو ڌيان ان طرف هئو ته جيڪي لکيل
آهي ان تي هلجي ۽ نه رڳو پڙهڻ تي راضي
رهجي.

”گيتا پنهنجي هلت ڇلت. جو پٽ
درشڪ بڻي. روز معنيٰ ڏسڻ لاءِ جنهن
انگريزي شيد ڪوش ڪوليو آهي تنهن
پنهنجي تڪليف، مونجهارن ۽ پريڪشا
ويل هن مريادا جي شيد ڪوش گيتا
کي ڪولي پنهنجي الجهن لاهڻ لڳس.
’اڀر ڳرڻ‘. ڪجهه پاڻ وٽ نه رکڻ ۽ ’سر

پاو‘. سيني لاءِ هڪ جيتري پاونڊ ڌارڻ
اهي شيد منهنجي رڳو رڳو ۾ ڳري ويا.
انگريزي ’سر پاو‘ ورتي ڪنهن اچي سر
سوچڻ لڳس، جيڪي رشوتي، آڪٽيل ۽
ٻي عزتي ڪندڙ آفيسر آهن يا جيڪي پراڻا
ڪم ڪندڙ حسد مان جرو پيو اٿڪون
بيا وجهن ۽ جيڪي سدائين پاڻ سان ڇڪو
ورڻا ڪن ٿا، اهڙن ٽنهي قسمين جي ماڻهن
لاءِ ’سر پاو‘ ورتي ڌارڻ ڪرڻ ڪيئن اچي؟
پنهنجي سموري ملڪيت ڪنهن لياڻ
ڪري ڇڏي؟ هي شريسر به نه چٽ
ملڪيت آهي؟ زال ۽ ٻار به ان ۾ اچي
ويا. ڇا جيترن ڪتابن جا ڪٽ سڀ
ساڙي ڇڏيان؟ جواب ته سڌو سنئون
انهي آيو ته جيئين سڀ ڪجهه لياڻ
نه ڪندين، تيئين هن جي بهرو ڪري
نه سڳيندين. اتي مولڪي وڪالت ۾
پڙهيل متر سنيل جا قانوني واسه ڌيان
۾ آيا ۽ گيتا جي اڀياس بعد Trustee-
رڪشڪ لفظ جي پوري معنيٰ سمجهيم.
گيتا ۾ جو ”اڀر ڳرڻ“ شيد ڪرڻ آڏل
آهي ان جي معنيٰ اها آهي ته پنهنجي
موڪش گهر جي ٽنهن کي ٽرسيءَ والڪر
خلط ڳريجي، يعني ڪيتري به وڏي
ملڪيت سندس قبضي ۾ هجي ته انجو
پاڻ کي سنڀاليندڙ سمجهي. هڪ ٻائي
به پنهنجي نه سمجهي. انهن پرڳڻن ڏسڻ
۾ آيو ته اڀر ڳرڻ ۽ سر پاونڊ رکڻ لاءِ دل جيترو
قهر و ڳريجي، ورتي ۾ تبديل ڪن.“
پوءِ ته گانڌيجي ان تي عمل ڪرڻ شروع
ڪري ڇڏيو! پنهنجي مرن پوءِ جنهن تي

مون کي آدرش سڃ پڃ آهي سو تڏهن چئي سگهيو جڏهن مان
اتي پيچڻ جي ڪوشش ڪريان

۾ گانڌيجيءَ کي جيڪي آفريڪا ۾ -و غاٽون
پيٽ ٿيون هيون تن جو ٽرسٽ ٺاهي پارسي
رستم جي ۽ ڪن ٻين کي ٽرسٽي مقرر
ڪري آفريڪا ۾ رهندڙ دڪي پارٽوسين
جي ڪار به لاءِ ڪتب آڻڻ جو بلو ڪيو ويو.
گانڌيجي هندستان پهتو. ان سال ڪانگريس
اجلاس ڪلڪتي ۾ ٿيو هئو. بمبئي مان
انهيءَ ريل گاڏيءَ ۾ چڙهيو جنهن ۾
سرفيرو شاهه مهتا چڙهيل هئو. واٽ تي
گانڌيجي سندس گاڏي ۾ آيو جت دنيا واپا
۽ سر چمنلعل سيتل واد به ويٺل هئا. گانڌيجيءَ
کي چيائون ته تون جيڪو ٺهراءُ چوڻ لڳو
سو ته ڪانگريس ۾ بحال ڪيو پڻ ورتو ڇا؟
اسان کي هت وري ڪهڙا حق آهن؟ جيسين
ڀارت ورش ۾ اسان کي حق نه ملندا تيسين
ٻين ملڪن ۾ اسان کي ڇا ملندو؟ ڪلڪتي
۾ گانڌيجي اتي رهيو جتي ڊيليگيٽ رهيل
هئا. اتي لوڪماليه تلڪ به اچي لٿو ۽ تلڪ
مهاراج وٽ موٽيلعل ڳڻپوش امرت نزار پٿريڪا
جو ايڊيٽر ۽ ٻيا اڳواڻ سارو وقت آيا ويا
ٿي. ڪانگريس اجلاس ۾ ڪم ڪرڻ لاءِ
گانڌيجيءَ سيڪريٽرين وٽ ويو ۽ چيائين
ته مان سڀوا ڪرڻ لاءِ تيار آهيان. هنن
کيس ٽپال ڏيڻ تي رڪيو ته جيڪي خط
آيا آهن تن جو جواب لکرائي. اندين نئشنل
ڪانگريس جي ڪليل اجلاس ۾ آفريڪا ۾
هندستانين جي حقن بابت ٺهراءُ گانڌيجيءَ
پيش ڪيو جو بڪراءِ بحال ٿيو. ڇڻ ساري
دېش جي ان تي ڇاپ لڳي ۽ آفريڪا ۾ رهندڙ
هندستانين کي ڀارت ورش جو سات مليو.
ان تي گانڌيجي پوسن ٿيو. اجلاس کان پوءِ

گانڌيجيءَ مڻيو ڪن ڪلڪتي ۾ رهيو. آخر
وقت شري گوپال ڪرشن گوڪلي جي سڳ
۾ گذار يائين. گوڪلي اتي گانڌيجيءَ کي
وڳيان آڇاريه پي. سي. ري سان واقفيت
ڪرائي جنهن جي پڳيار ۸ سؤ رپيا هئي پر
ٻاڙ وڳو چاليهه رپيا خرچ ڪندو هئو. ٻائي
دان! ڪلڪتي ۾ ڪرستان ڪانگريس اڳواڻ
ڪالي پورٽ بئنرجي سان گانڌيجي گڏيو ۽
عيسائين جي ڌرم بابت ڳڻڻو ڪيائون.
جسٽس هٽر ۽ جسٽس گروڊرس بئنرجي ۽
راجا پياري موحن موڪرجي سان گڏجي
آفريڪا جي هندستانين بابت سندن
همدردي هٿ ڪرڻ جي ڪوشش ڪيائين. ڪلڪتي
۾ پوءِ سماج جي اڳواڻن سان مليو. سوامي
دويڪانند جن وٽ پڻ ويو پر هو ٻاهر ويل
هئا. دويڪانند ٺٽڪور ان وقت ڌيان سڻاڪر
۾ هئڻ ڪري ٻين سان گڏجي بند ڪيو هئو.
ڪلڪتي ۾ هندستاني مهاراجائن جي درجنءَ
جو به پتو پيس. ڏٺائين ته ڪلب ۾ راجا نون
ڌرتي پائي ۽ بوجڻ ڪلبي تي ويٺن ڪيڏا
قريباً ٽي پر گورنرن جي درٻار ۾ هيرا جواهر
مٽيا ۽ تلي وارو بٽڪو ٻڌي مائسا مان جشن
ٿا اچيو حاضر ٿين. ڪن مهاراجائن گانڌيجيءَ
کي ٻڌايو ته ڇا ڪريون؟ حڪم جدا باهند
آهيون. درٻار ۾ هيرا جواهر پائي اچن مائسا
ٿيڻ جو حڪم آهي ته انڪريز سرڪار
ناراض ٿي ويندي. گانڌيجي ڪلڪتي
مان ٽئين درجي جي گاڏي جي ٽڪيٽ وٺي
ريل ۾ چڙهيو. دلهي ۾ پرڏيهن سان ڪيائين.
پوئريءَ ۾ ڌرتي جيس ڪوٽ ۽ نوال ڪٽي
ڀارت جي پرمٽ تي نڪتو. گوڪلي کيس

جيون ۾ جيڪي ڪجهه پوتر ۽ ڌارمڪ آهي انجي رکيا ڪندڙ استريون آهن.
— ٻاڙو —

”مون نه اول ئي اهڙو فيصلو ڪري
چڏيو آهي. منهنجو ڀڪو نشيچي آهي ته
جن مـون تي حملو ڪيو آهي تن تي
آءٌ مقدمو نه ڪريان. اهو مان هينئر ئي
توڪي لکي ڏيڻ لاءِ تيار آهيان.“
اهڙي چڻي پوليس سپرٽينڊنٽ کي اتي
جو اتي لکي ڏنائين.

گاندھيجي جي اهڙي رخ وٺڻ ڪري
گورن جي غلطفهمي لٿي ۽ اخبارن ۾ پڌرو
ٿيو ته گاندھيجي لڪوئيٽال جي برخلاف ڪو
وڌاءُ ڪيو هئو ۽ نه هن هندستاني جتو آندو
هئو ڇو ته هو ته اصل آفريڪا ۾ رهندا هئا
۽ رڳو هندستان مان گهمي موٽي رهيا هئا.
گاندھيجي کي ٽڪڙر واپس گهٽائڻ جو
ڪارڻ هي هو جو نيٽال جي قانون ساز
مجلس ۾ ٻه قانون پيش ڪيا ويا هئا جن
موجب هندستانين کي آفريڪا ۾ واپار
ڪرڻ يا آفريڪا ۾ اچڻ ۾ وڌيڪ دقتون
وڌيون ٿي ويون. هندستانين جي ووٽن
جي حق کسي وٺڻ خلاف جيڪو نيٽال انڊين
ڪانگريس ڪارڊ ڪيو هئو تنهن ۾ قدرين
سڃاڻا ٿي هئي جو ايشياواسين لاءِ هڪ سرور
قانون ٺهيو هئو. تنهن ڪري نون ٻن قانون
جي خلاف آواز به انڊين ڪانگريس کي
اٿارڻو پيو. ڪانگريس کي مضبوط ڪرڻ لاءِ
وڌيڪ ناٿو ۽ وڌيڪ ميمبر ڇڪڻ جو اڀاءُ
ورنو ويو. پنج هزار پاڻونڊ گڏ ڪري جائداد
خرید ڪئي ويئي، جنهن جي آمدنيءَ مان
ڪم هلي سگهي. جائداد ٽرسٽين جي حوالي
ڪئي ويئي.
ڏکڻ آفريڪا ۾ انگريزن ۽ ٻين جي

وچ ۾ لڙائي چڙي پيئي. گاندھيجيءَ ڄاتو ته
هندستاني انگريزي سلطنت ۾ رهن ٿا ان
ڪري جنگ چڙڻ تي سرڪار کي مدد ڏيڻا
هڪ فرض آهي. تنهن ڪري گاندھيجيءَ سرڪار
کي ائيمبولنس ڪور يعني ڊاڪٽري مدد جي
ٽولي ٺاهڻ جي آڇ ڪئي. هندستاني ڪانسر
آهن ائين سمجهي پٿرين ته سرڪار مڃي وئي
نه ئي، آخر گهڻي زور بعد گاندھيجيءَ کي
اختياري ملي. قريب ۱۱۰۰ ڇٽا شامل ٿيا
جن ۾ ۸۰۰ کن هئا گرميا مزدور ۽ ۳۰۰ کن
هٿا واپاري ۽ پڙهيل. جنگ جي ميدان کان
قنيلن سولجرن کي ڪٿي اسپتال پهچائڻ جو
ڏکيو ڪم ڪندا رهيا. روز ويهه پنجويهه ميل
پنڌ ڪرڻو ٿي پيو. جنرل ووڊ ٽنڊي ڪرايو
هو ته هڪي اها هندي ايمبولنس ٽولي اسپتال
ڪٿي آئي. برٽش وزير لارڊ رابرٽس جو بهت
ليفٽيننٽ رابرٽ جنگ ۾ گهٽيل ٿيو ته هڪي
به هندي ٽوليءَ اسپتال ۾ آندو. هن ڪارڊ
جو عجيب اثر پيدا ٿيو. هڪ طرف هندستاني
مزدور ۽ واپاري، هندو ۽ مسلمان،
ڪرستان، نامل، گجراتي، سنڌي هڪ ٿي پاڻ
کي ساڳي ڀارت ماڻا جي ستان سمجهڻ لڳا
ته ٻي طرف انگريزن ۽ هندستانين جو سوڻ
به سٺو ٿيو. جنگ جي ميدان تي انگريز
سولجر ۽ هندستاني ايمبولنس والينئر ٻائي
ڇو ورتاءُ ڪري رهيا هئا. اهو ڪم ڏاند
مٿي بعد پورو ٿيو جو جنگ بند ٿي.
گاندھيجيءَ جو ڏاندو ٽوڙي ڪندو رهندو
پر ان مان کيس ستوش ڪونه آيو. جنهن
ڏنڌي تي روز وڃي ٿو نيشن نه ٿيروز
شيوا ڪڇي اهڙي ڀاونا ڄاڻيس. هڪ گهرڻ

اسان جو وڏي ۾ وڏو شترو آهي اسان جا من جا وڪار. ان سان
سڌائين ڀڏ ڪرڻ گهرجي.

- 42-5

၁၉၄၈ ခုနှစ် ဇူလိုင်လ ၁၂ ရက်နေ့ နံနက် ၈ နာရီခန့်
 မြန်မာနိုင်ငံတော် အစိုးရတော် ၏ အမိန့်အရ
 နယ်စပ်ဒေသများ၌ အစိုးရတော် ၏ အမိန့်အရ

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840.

[illegible]

၁။ ဘုရားရှင်၏ နာမည်ကို ခေါ်ဝေါ်ခြင်း
 ၂။ ဘုရားရှင်၏ နာမည်ကို ခေါ်ဝေါ်ခြင်း
 ၃။ ဘုရားရှင်၏ နာမည်ကို ခေါ်ဝေါ်ခြင်း
 ၄။ ဘုရားရှင်၏ နာမည်ကို ခေါ်ဝေါ်ခြင်း
 ၅။ ဘုရားရှင်၏ နာမည်ကို ခေါ်ဝေါ်ခြင်း
 ၆။ ဘုရားရှင်၏ နာမည်ကို ခေါ်ဝေါ်ခြင်း
 ၇။ ဘုရားရှင်၏ နာမည်ကို ခေါ်ဝေါ်ခြင်း
 ၈။ ဘုရားရှင်၏ နာမည်ကို ခေါ်ဝေါ်ခြင်း
 ၉။ ဘုရားရှင်၏ နာမည်ကို ခေါ်ဝေါ်ခြင်း
 ၁၀။ ဘုရားရှင်၏ နာမည်ကို ခေါ်ဝေါ်ခြင်း

ٻولي ۾ سٺا ميٽنگ ٿي جنهن ۾ سيشن ٽي يون آيون ۽ ڊاڪٽر پنڌار ڪر پڙهڻ بدلت ٿيو. ڊاڪٽر پنڌار ڪر گاندھيءَ کي پنهنجي سمان ٻار ڏنو ۽ گاندھي پنهنجي ڪار به جي سٺا ڏسي پوسن ٿيو. گاندھي پوءِ مدراس ويو جتي ”هندو“ اخبار جو سمپادڪ ڊاڪٽر سبر منير ميٽنگ جو پڙهڻ بدلت ٿيو. مدراس جي روزاني اخبار ”مدراس اسٽينڊرڊ“ پنهنجا ڪالمر آفريڪا ۾ هندستانين کي تڪليفن خلاف ڪليا رکي ڇڏيا. مدراس واسين جي دل ۾ ٻال سندرم گرميا موزور وارو واقع ڇهي ويو. انهن گاندھي ڪلڪتي ويو. اتي کيس ميٽنگ ڪولائٽا ۾ وڌيڪ تڪليف ڏسڻ ۾ آئي. گاندھي بنگال جي محبوب اڳواڻ سر بيدر نات پٿر جي وٽ ويو. هن کيس مهاراج لاکر ۽ راجا سر ٻياري موهن مڪر جي ڏانهن موڪليو. گاندھي ”آمر ٽا هزار پٿر پڪا“ جي ايڊيٽر بنگواسي جي ايڊيٽرن وٽ به ويو. پڙهڻ ايترو ڄاڻ نه ڏيکارو.

گاندھي جنهن ڊوئل ۾ رهيل هئو ان سندس الگريزي روزاني اخبار ”انگلشمن“ جي سمپادڪ سان واقفيت آئي. مسٽر سالڊرس پنهنجي آفيس ۽ اخبار گاندھيءَ جي مدد ۾ حاضر رکيا ۽ هندستانين جي فائدي ۾ ليڪا لکيا. الگريزي مسٽر سالڊرس سان سندس اڻڙو رڪ جو رستو بڻجي ويو جو ٻنهي سالڊرس چاڪ هئو نيسين گاندھيءَ سان لکڻ جو حالو رکندو آيو.

ڪلڪتي ۾ هئو ته گاندھيءَ کي آمريڪا مان نار آئي ته جلدي موٽو. الگريزي ڪلڪتي

”پايوليئر“ جو سمپادڪ انگريز هئو سو به مردار ڌر جو. پڙهن سمورو احوال ٻڌي ان تي غور ڪرڻ جو اڻتام ڪيو. گاندھي اتان راجڪوٽ ويو ۽ اتي آفريڪا ۾ هندستانين جي حالت تي هڪ چواڙهي لکي ڏهه هزار ڪاپيون ڇپائي هندستان جي اخبارن کي ۽ ملڪ جي اڳواڻن کي ڏياري موڪليائين. ”پايوليئر“ اخبار اهو پنهنجي اخبار ۾ پڌرو ڪيو.

گاندھي پوءِ بمبئيءَ ويو ۽ بمبئيءَ جي بزرگ هستين، جسٽس رانڊهي ۽ جسٽس بدرالدين طبعجي کي آفريڪا جي حالتن کان واقف ڪيائين جن کيس بمبئيءَ جي گجندڙ شير ۽ نامياري اڳواڻ سر فيروز شاه مهتا سان گڏجن لاءِ صلاح ڏني. سر فيروز شاه مهتا احوال ٻڌڻ بعد پبلڪ ميٽنگ سڏائي جو فيصلو ڪيو ۽ گاندھيءَ کي ڇپائين ته اتي لاءِ تقرير لکي ڇپائي ڪڍي اچي. ميٽنگ ڪاوشجي جهانگير هال ۾ ٿي جو سارو پڙيل هئو. گاندھيءَ کي الگري خوشي ٿي. گاندھي پوءِ ٻولي ويو. پهرين پهرين لوڪماليه بال گنگاڌر تلڪ وٽ ويو جنهن کيس هرڪا مدد ڏيڻ جي تسلي ڏني. پوءِ گاندھيءَ گوپال ڪرشن گوڪلي کي احوال ڏنو. گاندھي جيءَ ڀارت جي مشهور اڳواڻن سر فيروز شاه مهتا، لوڪماليه تلڪ ۽ گوڪلي سان گڏجائيءَ بابت هيئن لکيو آهي:

”فيروز شاه مهتا مون کي هماليه جيان پاس ٿيو، لوڪماليه تلڪ جيان ميا ساگر جو پڙ گوڪلي لڳو گنگا مثل پنهنجي گود ۾ پڙي ۽ ٻيو تر جي.“

گيتا ۾ بتايل سڪ، دڪ جو وپريت آزمودو نه آهي. ان جو درجو نهايت اونچو آهي.

قانونن تي برابر هلي ٿو اچي دن ۾ پيدا ٿي جو
ساس اچڻ ٿي نه سگهجي .

— ၂၆ —
 နေ့စဉ် နေ့စဉ် နေ့စဉ် နေ့စဉ် နေ့စဉ်

[illegible]

၁၈၈၈ ခု၊ ဇူလိုင်လ ၁၀ ရက်နေ့
 ဘုရားရှိခိုး အခမ်းအနား နေ့
 ၁၈၈၈ ခု၊ ဇူလိုင်လ ၁၀ ရက်နေ့
 ဘုရားရှိခိုး အခမ်းအနား နေ့
 ၁၈၈၈ ခု၊ ဇူလိုင်လ ၁၀ ရက်နေ့
 ဘုရားရှိခိုး အခမ်းအနား နေ့
 ၁၈၈၈ ခု၊ ဇူလိုင်လ ၁၀ ရက်နေ့
 ဘုရားရှိခိုး အခမ်းအနား နေ့

۱۔ کھانا پکانا اور کھانا کھانا
 ۲۔ کھانا پکانا اور کھانا کھانا
 ۳۔ کھانا پکانا اور کھانا کھانا
 ۴۔ کھانا پکانا اور کھانا کھانا
 ۵۔ کھانا پکانا اور کھانا کھانا
 ۶۔ کھانا پکانا اور کھانا کھانا
 ۷۔ کھانا پکانا اور کھانا کھانا
 ۸۔ کھانا پکانا اور کھانا کھانا
 ۹۔ کھانا پکانا اور کھانا کھانا
 ۱۰۔ کھانا پکانا اور کھانا کھانا

1. ከገቢ ጋር ሲያገናኝ ገንዘብ ሲገኝ ገንዘብ ሲገኝ
 2. ከገቢ ጋር ሲያገናኝ ገንዘብ ሲገኝ ገንዘብ ሲገኝ
 3. ከገቢ ጋር ሲያገናኝ ገንዘብ ሲገኝ ገንዘብ ሲገኝ

آهي. اسانجو سومان ناس لي رهيو آهي. حاضرين ۾ ڪنهن گانڊيجيءَ کي چيو ته تون هندستان هونئي نه وڃ. هت ره نه چئن اون چوندين تن اسين ائيني قانون جي مخالفت ڪرڻ لاءِ ڪم ڪشيئنداسون. پوءِ نه سيني گانڊيجيءَ کي ورائي ويا نه رهي پيو. عبدالله سيٺ گانڊيجيءَ جي فيءَ جو ذڪر ڪيو ته گانڊيجيءَ چيو ته لوڪن جو ڪم ڪرڻ لاءِ آءٌ ڪابه نٿي ڪانه وٺندس. پوءِ اتي ئي چيڪي حاضر هئا تن ووترن جي هدايت ناهي. تارن وغيره ڪرڻ لاءِ چنڊو ڇاڙهيائون. اهڙيءَ طرح ديش - سومان رکيا جي پتو ٻڌو.

هڪ خاص ميٽر گجرايو ويو عبدالله سيٺ جي گهر ۾ جتي نه رڳو واپاري پر آفريڪا ۾ جاول هندستاني جوان به گجرايا ويا جي گهڻو ڪري ڪرستان ليل هئا. هندستاني واپارين جي دانهن هئي ته جيڪي هندستاني ڪرستان آيا تن کي ديس کي واپاري وائين پوئڪ پائي، وائين هادرين جي اڻاري ڪورن جا پنج لنگانو پليو ٿا پون. پر گانڊيجيءَ انهن تعليم يافته اوجوالن کي جيڪڏهن ضروري ٿوراو. ڪرستان جوانن جا اڳواڻ سين ڪاڌري جو مشن اسڪول جو هيڊ ماستر هئو، انهن گهڻائي ڪرستان نوجوان مڙ ۾ آندا. واپارين مان سيٺ دائود محمد، محمد قاسم، نورالدين آدمجي ميان خان ڪورندو بلو بلاني، سي. لچرام، رنگسواني، پرياجي، امرو جيرا، ٻاروس رستمجي آيا هئا. ڪلارڪ لوڪن مان مالديجي، جوشي، لرسگرام وغيره آيا هئا. آفريڪا ۾ اهڙي گڏجاڻي سا به لوڪن مليل

هڪ حڪم موجب هندستاني فٽ پاٽ پڳڊنڊي تان هلي نٿي سگهيا. هڪ لڳا گانڊيجي پر پڙيدنت ڪروگر جي گهر وٽان فوت پاٽ تان ٿي هليو ته پوليس واري گانڊيجيءَ کي ٿيلهو ڏيئي ڪيرائي لتون هڻي فوت پاٽ کان هٽائي ڪڍيو. هڪ لنگيائو انگريز گانڊيجيءَ سان همدردي ڏيکاري چيو ته مان شاهدي ڏيندس. پر گانڊيجيءَ ورائيو ته هن ويچار ۾ پوليس واري کي ڪهڙي خبر ته مان ڪير آهيان. هن لاءِ سيني رنگ وارا ماڻهو شيدن ۾ مثال آهن ۽ انهن سان ائين ٿا هلن. مان ته پنهنجي سر نشيبي ڪري ڇڏيو آهي ته پنهنجي شخصي معاملي لاءِ ڪنهن تي ڪورٽ جي ڪاروائي ڪين ڪندس.

گانڊيجي جنهن انهن حالتن کان واقف ٿيندو ويو تن سوچ ڪرڻ لڳو ته ڪهڙي ريت هنن حالتن کي سدارجي چئجي ڪري سومان واري پارٽيءَ جو هٿ رهڻ ڏکيو ٿي پيو آهي. ايتري ۾ دادا عبدالله جو مقدمو خلاص ٿيو ۽ گانڊيجي دربان موٽي ويو ۽ هندستان واپس وڃڻ جي تياري ڪرڻ لڳو. دادا عبدالله گانڊيجيءَ کي موڪلائيءَ جي مجلس ڏي جتي مڪيه، مڪيه هندستاني آيا هئا. اتي اخبار پڙهندي گانڊيجيءَ جي نظر هڪ خبر تي پئي جنهن ۾ لکيل هئو ته ليٽل اسيمبليءَ ۾ هندستانين جي ووٽ جو حق رد ڪرڻ لاءِ قانون پيش ڪيو ويو آهي. گانڊيجيءَ عبدالله سيٺ کي چيو ته هي قانون هندستانين جو گذر ڏکيو ڪري ڇڏيندو. اسانجي پٽ ۾ ڀيرو لڳي رهيو

ڏير ۾ ۽ شائتيءَ سان ڇا نه ٿو حاصل ڪري سگهجي

[illegible]

১৯৭৬ সালের ২০ জানুয়ারি তারিখে

[illegible][illegible][illegible]

۱۰۰
 ۱۰۱

[illegible]

ကျော့ကုတ်ကုတ်
 ကျော့ကုတ်ကုတ်

“ဟေ့ ငါ့ရဇာဇာ ဟောဇာ နေဇာ ခုနက

၃၈၂၂၂၂၂၂
 ရှေး ဘုရားရှင် ရှေးဘုရားရှင် ဘုရားရှင်

۱۰۲

[illegible]

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

.....

$$f_1 = f_2 \quad (1)$$

၁၀၀၀ ခု ဟု ချက်ပြန်ဆို၍ အောက်ပါ အတိုင်း
 ပြုစုပေးအပ်သော အခွန်များကို အောက်ပါ အတိုင်း
 ပြန်လည်ပေးအပ်ရန် အမိန့်ချလိုက်သည်။
 ၁။ အောက်ပါ အတိုင်း ပြန်လည်ပေးအပ်ရန်
 အမိန့်ချလိုက်သည်။
 ၂။ အောက်ပါ အတိုင်း ပြန်လည်ပေးအပ်ရန်
 အမိန့်ချလိုက်သည်။
 ၃။ အောက်ပါ အတိုင်း ပြန်လည်ပေးအပ်ရန်
 အမိန့်ချလိုက်သည်။
 ၄။ အောက်ပါ အတိုင်း ပြန်လည်ပေးအပ်ရန်
 အမိန့်ချလိုက်သည်။
 ၅။ အောက်ပါ အတိုင်း ပြန်လည်ပေးအပ်ရန်
 အမိန့်ချလိုက်သည်။
 ၆။ အောက်ပါ အတိုင်း ပြန်လည်ပေးအပ်ရန်
 အမိန့်ချလိုက်သည်။
 ၇။ အောက်ပါ အတိုင်း ပြန်လည်ပေးအပ်ရန်
 အမိန့်ချလိုက်သည်။
 ၈။ အောက်ပါ အတိုင်း ပြန်လည်ပေးအပ်ရန်
 အမိန့်ချလိုက်သည်။
 ၉။ အောက်ပါ အတိုင်း ပြန်လည်ပေးအပ်ရန်
 အမိန့်ချလိုက်သည်။
 ၁၀။ အောက်ပါ အတိုင်း ပြန်လည်ပေးအပ်ရန်
 အမိန့်ချလိုက်သည်။

اڀياس ڪيو ۽ ان لاءِ اتي جي مشهور وڪيلن جي صحبت ۾ آيو جنهن مان گانڌي جيءَ وڪالت جي خيال کان ٻڌا ڪيترائي ٻارو. گانڌي جيءَ کي ڏسڻ ۾ آيو ته هي ڳورو مقدمو ٻنهي ڌرين کي ٿورو ئي نيندو جي آهن به پاڻ ۾ عزت. گانڌي جيءَ ڪوشش وٺي بٽي کي امين قبول ڪرڻ لاءِ مڃايو ۽ اهڙيءَ طرح هنن جي خاندان ۾ جنگ بند ڪئي. امين جي فيصلي موجب طعيب سيٺ کي ۲۷ هزار پاڻو ڏنو ۽ دعويٰ جو خرچ پوري ڏنو هئو جو هڪدم ڀڄڻ محال هئو. پوربندر جا ميمڻ واپاري ڏيوائلي ڏيڻ کان مرڻ وڌيڪ پسند ڪن ٿا. گانڌي جيءَ دادا عبدالله کان قبول ڪرايو ته ٻيل رقم تمام سولين فلسطين ۾ پوري ڏني وڃي. گانڌي جيءَ کي ڏاڍي خوشي ٿي ۽ چيائين ته وڪيل جو سچو ڪردار آهي ڌرين کي ناهن ۽ نه ڦٽائڻ.

گانڌي جيءَ پريٽوريا ۾ دادا عبدالله جي مقدمي لاءِ تياري ڪرڻ لاءِ آيو تڏهن کان ئي چاهيا ڏيکاريا ٿين ته پريٽوريا ۾ رهندڙ هر هڪ هندو اسي سان مان گڏجان. سو سيٺ حاجي محمد حاجي يوسف جي گهر ۾ هندستانين جو ميڙ ٿيو جنهن ۾ ڪيڏا ميمڻ واپاري آيل هئا جو ته پريٽوريا ۾ هندو گهٽ رهندا هئا. انهيءَ موقعي تي چيئي ته گانڌي جيءَ پنهنجي پٽن ٿر ٿر ڪشي! چيائين:

”ڏنڌي ۾ سڃاڻيءَ سان هلڻ ڪير ٿو.
واپاري چوندا آهن ته ڏنڌي ۾ سڃ
ڪين هلندو. هو چون ٿا ته ڏنڌو آهي
وهنوار جي ٻاٻو. سڄو آهي ڌرم جي

دڪان تي ويو جتي عبدالغني سيٺ کيس سموري ڳالهه ٻڌائي ته آفريڪا ۾ ڪيئن رنگ جو پوت ڳورن تي سوار آهي ۽ چيائينس ته اسان ته پيسي ڪمائڻ جي لالچ ڪري سموري بي عزتي سهندا پئي رهيا آهيون. سومان پسند هندستانين جي لاءِ هي ملڪ رهڻ جو ناهي. هندستانين سان ڏکائين جا احوال به کيس ٻڌايا ٿين. ڏکڻ آفريڪا جا ڳورا سڀني هندستانين ڏي گهرڻا سان نٿا ڀندا هئا ۽ کيس ”ڪولي“ ڪري سڏيندا هئا جهڙوڪ ”ڪولي دڪاندار“، ”ڪولي واپاري“، ”ڪولي پريٽر“. ڪولي اڪر رواج ۾ هن ڪري آيو جو ۱۸۶۰ع ۾ هندستان مان مزور يعني ”ڪولي“ گهراڻي ڏکڻ آفريڪا ۾ انهن کان ڪمند جي پوک ڪرائي ويندي هئي جنهن مان ڳورا مالڪ شاهوڪار ٿيا. جيڪي هندستاني مدر پورو ڪري آفريڪا ۾ رهي ٿي پيا تن کي به ڪولي سڏيندا رهيا يا پيا جيڪي واپاري اچي آفريڪا ۾ دڪان ڪڍڻ لڳا يا واپار ڪرڻ لڳا تن کي به ڪولي سڏيندا هئا. جنهن ڏيکڻا مزور نامل ۽ تيلوگو هئا جن جي نالن ۾ ”سامي“ ٻڌجي ٿو جنهن ڪري هندستانين کي گهڻا ڳورا وڃان ”سامي“ به سڏيندا هئا. ٿر سوال ۾ ته ريلوي ۾ هندستانين کي فرسٽ ۽ سيڪنڊ ڪلاس ٽڪيٽ ٿي ڪين ڏيندا هئا. گانڌي جيءَ کين چيو ته اوهان پنهنجو حق حاصل ڪرڻ لاءِ لڳا تار ڪوشش ڪان ڪئي ٿي ڏسجي ڇو ته ريلوي رولن ۾ ته اهڙو فٽو ٿي ڪونه آهي. دادا عبدالله جو مقدمو ٻاري هئو ۽ گانڌي جيءَ ان جي حتمي ۽ قانوني قطن جو تمام ڳورو

مان هڪڙي ئي پرداتما کي سڃاڻان ٿو جو هر پراڻيءَ جي هردي ۾
وسي ٿو.

[illegible][illegible]

وڪيل ٻنهي ڌرين کيا هئا. ٿانديجيءَ کي
گجراتي ڄاڻ هئڻ ڪري مقرر ڪيو ويو هو.
ڌرين جو حساب ڪتاب گجراتيءَ ۾ رکيل
هئو. ٿانديجيءَ کي ٻارنهن مڙهن لاءِ ٽي ٻڌ سو
پائونڊ روڪ ٽيڙا ڪيائون ۽ ننڍن کان سواءِ
اوت موت جو فرست ڪلاس جو پاڙو ۽
اٺي رهڻ جي ڪاڙي پيٽي سميت سمورو
خرچ. ٿانديجيءَ جي ماما نه اڳيئي گذاري
ويئي هئي ڇڏڻ ٿاندي اڃان لندن ۾ هئو.
باقي استريءَ جو وڇوڙو سپروريس. کيس
ٻه ٻار هئي. ٻيڪا هئا. استريءَ کي آنت
ٽننهن ٽن سال ڄاڻ گذريو. موٽي وري
ملنداسين. آفريڪا وڃڻ لاءِ بهڻيءَ پيٽو
پر جهاز تي فرست ڪلاس جي ٽڪيٽ ٿي
نه ملي. آخر ٿانديجي ڪنهن وٽ لنگهن
ويو جنهن کيس پنهنجي ڪپڙن ۾ وٺي هليا
قبول ڪيو. جهاز ڇڏڻ لپڻال جي بندر
ڊربان تي پيٽو نه اٿي عبداللہ سيٺ کيس
ولسڻ آيو. ٻئي ٿين ٽي ٻنهن عبداللہ سيٺ
پنهنجن وڪيلن سان گڏوگڏ لاءِ ٿانديجيءَ
کي ڪورٽ ۾ وٺي ويو ۽ اتي هنن سان
سنس واقفيت ڪرايائين. ٿانديجيءَ کي انهن
ٽي يورپي ڀلڻ جا ڪهڙا هئا پر مٿي ٽي
پڙي ٻڌل هئس. ماستريٽ ڪيڊور ڪري
ٿانديجيءَ ڏي ٿياري رهيو هو ۽ آخر کيس
ڪڪر ڪيائين ته بگ مٿي تان لاه. ٿانديجيءَ
بگ لاهڻ کان انڪار ڪيو ۽ ڪورٽ مان
نڪري هليو ويو. مطلب ته ٿانديجي ڪورٽ
۾ ڳوڙن سان ڳوڙي ۾ پئجي ويو. ٿانديجيءَ
اخبارن ۾ لکيو ته بگ مٿي ٽي ٻارنهن هندستان
۾ عزت ڏيڻ جي نالي آهي ۽ نه هٿ

سهي وڃ. صاحب تي کيس ڪرڻ سان
ڪجهه ٿيڻو نه آهي. تون انگلنڊ مان تازو
آيو آهين ۽ انگريزي آفيسرن جي خبر نه آهي.
اهڙو حال ڳوڙن ٿي وڪيلن ۽ بئريسٽرن جو
ڪن ٿا. صاحب جي برخلاف ڪجهه ڪندين
ته پاڻ کي برباد ڪندين. توکي زندگيءَ
جي اڃان خبر ڪانهي.

ڪاٺياواڙ ساروئي راجائن ۽ پوليتيڪل
آفيسرن جي ساڙاساڙيءَ ۽ ڇڙهڻا ڇڙهڻي ۽
منصوبن ۾ مبتلا هئو. سو ٿانديجيءَ لاءِ ديوان
ٿيڻ مشڪل هو. هن انڪري بهڻيءَ هاءِ ڪورٽ ۾
وڪالت ڪرڻ لاءِ نالو داخل ڪرايو. پر اصل ملن
تنهنڪان اهڙي کيس هندستاني قانونن جي ڄاڻ
حاصل ڪرڻي هئي. کيس ائين ٿي ڇيو ويو
ته هاءِ ڪورٽ ۾ پريڪٽس ڇڻائڻ لاءِ پنج
ٽي ورهيه نه لڳي ٿي ويندا. آخر ڇهه مهينا
پريڪٽس بئريسٽر طور گذاري ٿانديجي
موٽي راجڪوٽ ويو. اتي سندس ڀاءُ وڪيل
هئو. هن جي مدد سان کيس عريض درخواستون
لکڻ وغيره جا ڪيس اچڻ لڳا جنهن ڪري
ٿي سو ڪن رپيا درمهن ڪمائي ٿيڻ لڳس.
پر هر ڪنهن آفيس ۾ رشوت زور هئي.
سرشتيدار جي ناجائز ڪمائي آفيسرن کان
بيٺي ٿي پڌي. انصاف ملڻ جي آس نوري!
ٿانديجي ڪاٺياواڙ جي ڪورٽن مان نراس ٿي
پيو. ايتري ۾ ٿانديجيءَ کي سندس ڀاءُ جي
معرفت آخر ٻيڪا ۾ مقدمي ۾ مدد ڪرڻ جي
آڇ ملي. پور بندر جي واپارين دادا عبدالله انڊ
ڪمپني جي فرم جي چاليهه هزار پائونڊن جي
دعويٰ سندن ٿي عزت سميت حاجي طعيب خان
مجيڊ ٿي چالو هئي. جنهن ۾ اتي جا مشهور

ستيم جي کوجنا ۾ ناڪاميابيءَ کي ڪا جڳهه ڪانه آهي

Song Celestial ۾ ڇڻا لڳو ۽ ٿانڌي انڊو بول
سنسڪرت ۾ ڇوندو ويندو هو. ٿانڌي ۽ پاڻ
لکيو آهي تہ:

आत्मो विराट्मनः संमन्त्रेयन्नायते ।

संमन्त्रेयते कामः कामाच्छेषो स्मिन्नायते ॥

योगादनवर्तन संनिरुद्धः संमोहात्स्मृतिविभ्रमः ।

स्मृति भ्रंशद्वन्द्विनाशो बुद्धिनाशात्मयत्यति ॥

۴۹-۲۰

”ماڻهون وڃين ۾ ڌيان ڏيڻ ڪري انهن
جي سنگ ۾ اٽڪي ٿو، ان مان وري
ڪا به پيدا ٿئي ٿي ۽ ڪار مان ڪروڌ
ٿو اُڀري ۽ جوشيلن عواسن مان بي عزتو
ٻڌجي ٿو ٻوي ۽ سمر ٿي ۽ خلاص ٿيو
وڃي. پوءِ ٻڌي ناس ٿي ٿئي ۽ اهڙي،
طرح من ۽ ٻڌي ۽ منس پاڻ به ناس ٿو ٿئي.
مٿيان سلوڪ منهنجي من تي ڪيترن اتر
ڪري ويا ۽ اڃان به پيا ڪنن ۾ رهن.
اهو ڀڳوت ڪيتا هڪ ٻي پيا هڪ
آهي. منهنجي دل ۾ ويٺي ويو آهي تہ
سته جي ڪيان لاءِ اهو اعليٰ ۾ اعليٰ
گرنٽ آهي. ڪيتا ماڻهو ۽ جي مثال ۾
مونکي اموريه سڃاڻتا ڏني ٿي.“

انهن ٿياسافست دوستن کانڌي ۽ ڪي انهن
آرنولڊ جو ٻيو هڪ ٻڌ ڀڳوان جي جهون
Light of Asia ۾ ڇڻا جي صلاح ڏني.
کانڌي ۽ ڀڳوت جي هڪ ٻيو. هڪڙو
شروع ڪرڻ سان وڃي ڪنن ۾ ٻڌجي. انهن
ٿي ڏينهن ۾ کانڌي ۽ ڪي هڪ ڪرستان
دوست بائبل (انجيل) ۾ ڇڻا لاءِ صلاح ڏني.
نئون عهد نامو New Testament کانڌي ۽
جي من ۾ ڪيڙي ويو غاص ڪري هيٺيان وڃي:
”مان اوهان کي چوان ٿو تہ باب جو ٻڌلو

ايترو شوق پيدا ٿيس جو کانڌي ۽ پاڇي
ڪلب ۾ ڀا ڪئي ۽ ويڃي ٿيڻ نالي اخبار
۾ ان وشيه ٿي وقت بوقت ليک لکڻ لڳو.
کانڌي ۽ جنهن مطلب لاءِ انگلنڊ ۾ آيو
يعني بئريسٽر ٿيڻ لاءِ سو ۱۰ جون ۱۸۹۱ع ۾
امتحان پاس ڪيائين ۽ ۱۱ تاريخ اتي جاء
ڪورٽ ۾ بئريسٽر طور رول تي سندس نالو
چڙهيو. پر انگلنڊ ۾ ٿي ڪيس ۽ ديش ۾ درشن
۽ قوم درشن جي پيلاس جي ڀر ڀڙا ملي.
گجرات مان رواني ٿيڻ وقت ڪيس انگلنڊ ۾
مدد وٺڻ لاءِ ديش ڀڳت دادا پائي نورو جي
لاءِ سفارش جي چئي ملي هئي. جڏهن جڏهن
دادا پائي نورو جي جي وياڪياڻ جي خبر
پڌري ٿيندي هئي تڏهن کانڌي ۽ اتي حاضر
ٿيندو هئو ۽ اڪير سان سندن پاشڻ ٻڌندو
هئو ۽ درشن ڪندو هئو. دادا پائي جيڪا
هندي وڌياري ٿيڻ لاءِ سڀا کولي هئي انجي
ميٽن ۾ ڀڳت کانڌي ۽ ويندو هئو. تنهن کان
سواءِ انگلنڊ جي ڪنزرويٽو ڌر جي سياست
فرڀرڪ پنڪات سان ڀڳت کانڌي ۽ جو گڏجڻ
ٿيو جنهن ڪيس صلاح ڏني تہ ڀارت جو اتپاس
ڀڙهي ۽ خاص ڪري ۱۸۵۷ع واري بلوي
بابت مسٽر ڪائي ۽ مٽڪليان جو ڪتاب
تنهن جو اڀياس ڪري.
انگلنڊ ۾ کانڌي ۽ ٿياسافستڪل سوسائٽي ۽
جي ڀر ڀڙ ٻڌنت مقدم بلو ٻيٽڪي سان گڏو
۽ شريعتي اٿي پينست سان به واقفيت ٿيس.
سندس ڪتاب ”ٿياسافي ۽ ڪنجي“ ڀڙڻ
مان کانڌي ۽ ڏنو تہ هندو ڌرم ۾ خرابو
پر ۽ سنڌا ٻرڻ نه آهن چئن ڪرستان
چوندا هئا. هن ٿياسافست دوستن سان گڏجي
ايڊون آرنولڊ جو ڪيل ڪينا جو انگريزي ترجمو

مڪتي تہ سڀ چاهيون ٿا پر انجو ارت شايد ٿي ٿا ڇاڻون

”هوئي ستم آهي ٻيو سڀ مٿيا آهي.“
(ब्रह्म सत्त्वं जगत मिथ्या)
انهيءَ ڪري ميانا گاندھيءَ پنهنجي جيون
کي ستم جو ٻوڙو ڪري ڇڏيو. انهيءَ ستم
مان ئي يار تواسين ۾ اناءِ لوڪ سگهي
اوليائين. ميانا گاندھي چونڊو هئو ته:
”مان ايشور جي پڳتي سندس پوئين
جي سڀوا ڪرڻ ۾ ڏسان ٿو.“

[۲] ولايت ۾ وڌيار ٿي جيون

هئو. موهن جي ڏل تي ان جو گهرو اثر
وڌو. تڏهن کان گاندھيءَ ٽنهي ڪرڻ
راماڻن کي پڳتيءَ جو پندار ڪري ڇڏيو.

انهن ڏسجي ٿو ته گاندھيءَ کي ٻارڻ
جي آزاديءَ جو ويچار ٿيندي کان ئي آيو هو
چون ته انهيءَ ٻائي سان ئي سندس دوست
کيس گوشت کائڻ لاءِ هڙڪايو. جي انگريز گوشت
کانو آڻڻ تڏهن هندستان تي راج ٿا ڪن،
تون به گوشت کائيندين ته ٻيڏو ٿيندين
۽ انگريزي راج کان آزادي ملندي. تڏهن
عيسائي، ڪرستان، هندو قوم ۽ هند ڏيڻ
جي لاءِ گهٽ وڌ ٻالائيڻدا هئا ۽ ڏور بدلائي
بعد ڏسي ويس وڃا بدلائي پوري وڃا
ٻائي سراب ۽ وڏو گوشت کائڻ لڳا
تڏهن موهن انهن جو وري منهن ڏسڻ ڪين
چاهيندو هئو. سچ ٻالائيڻ لاءِ ۱۰ لکن هنس.
گوشت کائڻ جي ٻالائي انهيءَ ڪري ٻڌي
ڏنائين جو ماءُ سان ڪوڙ ٻالائيڻو ٿي پيس
جو باهريان گوشت کائي اڀڻ ڪري گهرو
روئي نه وٺندي هنس ۽ ان لاءِ ماءُ کي
ڪو نه ڪو ڪوڙو پيڏو ٿي ڏيڻو پيس.
گاندھيءَ پنهنجي ننڍپڻ لاءِ لکيو آهي:

”ڪڙي ٻالائي منهنجي من ۾ اولهي
گهڙي ويئي ته ٿي ۽ مڙهائي سڀ
ٻالائي جي جز آهي ۽ ٿي ۽ مڙهائي جو

موهن داس ڪرمچند گاندھيءَ جو جنم
۲ آڪٽوبر ۱۸۶۹ع تي سڌماپوري (پور بندر)
شهر، ڪاٺياواڙ ۾ ٿيو. اسڪول جو علم
راجڪوٽ ۾ پرايائين جتي سندس پٽ
راجستان ڪورٽ ۾ ديوان مقرر هئو. سندس
ننڍپڻ جي يادگيري ۾ به واقع خاص جڳهه
والارين ٿا— شروعات ڪمار ڪيشن پيءُ ماءُ کي
ڪلهي تي کڻي ٿيرت ڪرائڻ ڪٿو ۽ راجا
هريشچندر ڪيشن ڌرم جي صدقي پڙهائڻ
برسر ڪيون.

”سچ ئي هندي سور سخيون سڀ
جي وارڻا ورور منهنجي اکين ۾ لڙڪ
آڻيندي هئي؛ مان انهن تي چوڻ لڳس
ته چيو ڪين ٿا سڀئي راجا هرشچندر
جيان سڃاڻين. ستم جي نالي ۾ ڪشت
ڪاڻ جو آدرش موڪلي اُنگ ڏيارڻ
لڳو...“

موهنداس جي مانا سدائين ٻئي ورت
رکندي هئي. سندس پٽ، خاص ڪري
پڇاڙيءَ جي ڏينهن ۾، هڪ وڏو ٻار هجڻ
کان گيتا چيو ٻاٽ سکندو هئو ۽ پاڻ به
سلوڪ اُچاريندو هئو. لڏا مٿاڇا پنهنجي
سريلي آواز سان رامايڻ جا دڙها ۽
چوپايون ڪرمچند جي پڙ ۾ ويهي ٻائيندو
هئو ۽ وڏي شرف سان اُرت سڃاڻيندو

جيئن ٻائيءَ جون بوندون ملي سمنڊ ٺاهين ٿيون تيئن اسين به هٿي چاري
ڪري مٽر ٿا جو ساگر بڻجي سگهون ٿا.

سنکيپ جيون چتر

[I] آزاديءَ جو اوتار

यदा यदा हि धर्मस्य क्लृप्तिर्भवति भारत ।

अमुक्यतामधर्मस्य तदात्मानं वृक्षान्महम् ॥ —गीता १८-७

آشرم واسين کي وٺي سمنڊ ڏت لاءِ ڏانڊي
 مارچ تي روانو ٿيو ۽ لکيائين ته:
 ”آءٌ سوراج وٺي ورنديس يا منهنجو
 مڙو سمنڊ کي لڙهندو ڏسندا...“
 تڏهن ته رڳو احمدآباد مان ٻي
 ٻياري وري جي هڪ ڪنگر ۽ گانو مان
 پارٽواري آئي ۽ سوراج استاڻيا ٻائرا لاءِ
 نڪري پيا. اپريل ۱۹۳۰ع ۾ روح شير ۾
 نرعا لڏي ۽ جي ڪناري لکيا ديشواسين
 جي سمنڊ مڻاڻا گانڌيءَ جي ڏٺو:
 ”منهنجو نه جنرني نيو آهي ٻاري وري
 کي انگريزن جي غلاميءَ کان آبرو ڪرڻ
 لاءِ...“

سائين جي ڏٺي جڏهن مڻاڻا گانڌيءَ ۽ سندس
 ستياگند آشرم جا سائي پيڙيءَ ۾ ڏٺس ته
 نڌي ٻار ڪوي رهيا هوا ڏنڊن خزانن لوت
 ”رئيسرٽ رائيٽو راجا رام
 پتت ٻٽاون سينا رام“

جي ڏولي اجار پندا سائين وڌائي مشور
 آيا ۽ ائين ئي ڏٺو ته ساکيات رام رندو
 پگوان سينا مالا، ما بند مالا ۽ مشور لاءِ
 لکيا وڃي رهيو آهي.

گيتا ۾ شري ڪرشن پگوان چيو آهي ته
 جڏهن جڏهن ڌرم جي حاجي ٿئي ٿي ۽ اڌر
 وڌي ٿو وڃي تڏهن مان پرگيت ٿيان ٿو.
 ڀارت وري هزارن ميلن جي دوري تان آيل
 انگريزن جي غلاميءَ جي زنجيرن ۾ جڪڙجي
 ويو هو. ٿيڻ، ڪروڙ هندواسين تي ۽ لک
 انگريز ۽ سورشي راج ڪندا رهيا ۽ جو
 ديش ڪنهن وقت جڳت ۾ ڏٺوان، هنرمند
 سڪي ۽ ٻلوان طرح حاڪارو هئو سو ڏٺو،
 ٻي هنس، ڏکي ۽ بي علمي ۽ بڪ ۾ مبتلا
 ٿي ويو. اهڙي وقت مڻاڻا گانڌي
 جنر وٺي آيو ۽ سندس جيون چڙهي نه
 ڀارت وري جي آزاديءَ حاصل ڪرڻ لاءِ
 آندون خلائين ٿي سڻي ٿي. ديش جي
 ڪنڊ ڪڙڇ ۾ پرمي ڪيائين، ٻوت ٻوت ۾
 وڃي وطن جي عام جنتا کي جاڳرت
 ڪيائين. نه رڳو مردن کي، پر استرين کي
 پڻ مڻان جنگ ۾ آندائين. جيور ٻڌا ۽ ايت
 ٻاڪ پڻ آزادگيءَ جا ساهي ٻڌائين. ڀارت
 جي ڪروڙن لوڪن ۾ سوراج ٻڌائي لاءِ اڏ
 انسان پڙهائين، جيڙو اڇ ڪڏهن نه ڏٺو
 ٻڌو. ۱۹۳۰ع ۾ جڏهن مڻاڻا گانڌي پيڙجي

گيتا جي هڪ ٽن اڀياس جي پيٽ ۾ هڪ آئونس عمل وڌيڪ قيمتي آهي
 — ٻڌو

ڏٺو تنهن هڪ نئون نعرو ڪرو تان يا پرو لڙندي
تي آزاد شل مانا صدا اڇڙي هٿو سرندي

ستائين سال سا ساندھ رهي هيءَ ڌرم بند جاري
مگر ڪا پل نه تنهن پوڏي همت هرگز ڪڏهن هاري

گهمندي سلطنت جنهن تان نه سورج ٿي لٿو ڪنهن ڏم
ڪري ۽ پٽ اچي پيئي ڳوڙو ٽينجڻو ڦٽو جنهن ڏم

ٿي جڻ جڻ ڪار ڪانڌيءَ جي، ائين جي ٿي سر ساري
ظلم، هٿس ۽ ناحق کي لڳي چڻ چوٽ ڪاڀاري

ڪٿي هن بند مانا جا نئين هڪ راءِ بتلائي
روحانيت جي وري پيڙ انوکي شڪت بتلائي

سحر جيون جو ٿيو پورو سٿل ٿي زندگي اعليٰ
عليو ڀارت کي قومن ۾ اڳوڻو اوج بند بالا

پريڪيا سنت ٿي پوري، يوش-واڻي جا هن ٻولي
عداوت، رنج، غم ڌاران، جهلي سيني پر تنهن ڳولي

چئي ”هي رام“ ويو هڪ مان امرتا جي ڪٿي پائي
شبيدي تاج سر تي ”گودسي“ کان پاڻ پيرائي

زحر پي پاڻ، ويو امرت ڏئي سنسار کي ڪانڌي
سڌائي ٿي سندس زيارت دنيا جا ڀيا ڪندا پاڻڌي

جڙڪي سر ڏا مڇيان ٿو شيش اح هر يارڻي ”ڪنمار“
ٿو ڪوٺجي هر گلي ڪوٺجي الادي ڏند سو هي رام!

— ڪنمار

گودسي — ميانما جو خولي.

عادت انسان کي ڪائي ويندي آهي انگري اسانکي گهڙجي نه
سوچون ۽ بريون عادتون نه پرايون

کے لئے کہ وہ اپنے لئے ایک اور چیز کے لئے

[illegible]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

ရက်စပ်၍ နေထိုင်ရန် အရေးကြီးသည်။

[illegible][illegible][illegible][illegible]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

مجلسه ششم در روز دوشنبه ۱۳۰۲/۱۲/۲۵

[illegible]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 श्रीकृष्णाय नमः ॥

[illegible]

جيون گاتا

(ڪوٽا ۾)

دچاٽ

جڏهن ٿي ڌرم جي هاڻي وڏي ويو ظلم ڀارت ۾
جڪڙ جي ديس ويو غربت ۽ بيڪاريءَ، جڙت ۾

جڏهن ٿي پيهه ڪوٽي ڀارتي ڀوس ٻئي ٻاندي
گذارين پيا حياتي مٽسيءَ ۾ دٻاءُ هيڪاندي

جڏهن هو ڏهه ورهين دشڪال ٿي ڪيو ديش کي مالو
ڪٽل فرنگيءَ سندن چالين ترين ڀر ملڪ کي آندو

جڏهن هڪ ويٺي کاڌي لاءِ ٿي ٽڙ ٽيا ٻارڙا اڻڀر
نه هو ٻو ڪين ڪوئي چو لڳائي تن مٿان مڙهر

جڏهن ٻيوهه يتيمن جون نه هو دانهون ٻڌڻ وارو
مثل هڪ تيدڻائي جي ويو ٻڌڻي ملڪ ڏو سارو

جڏهن بس انگ ٻڌڪيا درٻار تي تنگ آيا، ٻينجا
مگر غيرت منجهان ٿي ڪين روئڪت ٿيا ٽڙا ڪٽينجا

جڏهن روئيءَ جي ٿڪري تي ڪتا ماڻهن سان ٿي چٻڪڙيا
جڏهن هڪ ليڙ لاءِ وطني ٿي اڪثر ٻاڻ ۾ ڊڪڙيا

جڏهن ٿي ديس جي ڪار بگري نابود ڪل ساري
ڪيو محتاج ڌارين، ڪاسي، ڪوري ۽ ٻيا هاري

موج مڙي ۾ زندگي وڌيڪ ڪرڻ جو نالو جيون نه آهي. ايشور جي
اُستتي ڪرڻ ۽ انسان ذات جي سڄي سيوا جو نالو جيون آهي — ٻار

هري نو مارگ

- هري نو مارگ چي شورالو، ٽهين ڪارو نو ڪار چولي،
ٻو ٿم ٻهليون مستڪ مڙڪي، وڙ تي ليوون نام چولي،
۱. ست، وٽ، دارا، شيش سمرلي، تي پامي دس پيو چولي،
سندو مڙي موني ليو مانين ٻڙيا مريو چولي،
۲. مڙا انگمين تي پري مڙي، دل تي دگدا وامي چولي،
تيري آيا چولي تاسو تي ڪوڙي نو پامي چولي،
۳. پريم پست پاڪ ني چوالا، پاڙي پايا پاڳي چولي،
مانهين ٻڙيا تي مها سڪ مائي، ديڪارا داچي چولي،
۴. مائا ساڻي مولگهي رستو، سانڙوي ٺهر سٽيل چولي،
مها پد پاميا تي مريو، مڙڪي من نو ميل چولي،
۵. رام-امل مان راتا مائا، پورا پريمي پرڪي چولي،
پريم ناسوامي لي ليل، لي رچينندن لڙڪي چولي،
— پريمداڻ
- *سوريءَ سڏ ڪيو ڪير هلنديون جيڏيون،
هلن تن پيو ٺالو ٺينهن ڪنهن جي،
*اول ڪاٺي پاء پچ پوء پريڻو،
†ڪنڌيءَ آيون ڪيتريون سادڙ سادڙ ڪن،
‡پچ پڻگن ڪون سنڊيون ڪامڻ خبرون.

جت ڪٿ و سين به تون

تيرا مڪان اعليٰ جت ڪٿ و سين يسي تون،
هلو تو آسمان ويڪون آغا هلي پسون،
آسمان مڙيوئي تارا تارن جو چنڊ يسي تون،
هلو تو بازار ويڪون آغا هلي پسون،
بازار مڙيوئي آدم آدم جو دم يسي تون،
هلو تو مندر ويڪون آغا هلي پسون،
مندر مڙيوئي مورت مورت جي صورت يسي تون،
هلو تو درياه ويڪون آغا هلي پسون،
درياه مڙيوئي لڙون لڙن جو لال يسي تون،
هلو تو ڪشتي ويڪون آغا هلي پسون،
ڪشتيءَ ۾ رچيو راحب، راحب جو صاعب يسي تون.

جو منشي دڪين جو سوچيندو آهي سو پنجنجو ڪونه سوچيندو آهي
— ٻيو

پزارتئا جا پڄن

(آشرم پڄناوليءَ مان چونڊ ڪيل)

ॐ

असतो मा सद्गमय ।

तमसो मा ज्योतिर्गमय ।

मृत्योर्मा ऽमृतं गमय ॥

اوم

استيم مان ڪڍي مون ره ستيه ٿي وئي هل
اوندھ مان روشنيءَ جي شپ پٽ تي وئي هل
مړتيوءَ منجهان امرتا منزل اُتي وئي هل

ईशावास्यमिदं सर्वं !

यत्किञ्च जगत्यां जगत् ॥

तेन त्यक्तेन भुञ्जीथा ।

मा गृधः कस्य स्विदनम् ॥

جڳ ۾ جيڪي آھ سو ايشور سندو ڀسار
تئينجو ڪر اُڀيوڱ ڀل، تياڳي من هيڪار
ڪريو ساگر پار، ٻئي جي ڏن کان دور ٿي

هرڪو پنهنجي ڌرم جو پالن ڪري ته ڪوبه ڏکي نه رهندو.

گاندھي ڪرنٽ

رام جي مر يادا تو ۾ ڪرشن جو هو ڪرم يوگ
تو کيو پڳوان بند کان هو اهنسا جو ڀروگ
بس وڌاتا جي خزان ۾ رهيو ڪجهه ٻيو نه يوگ
سرس تنهن صورت بظاڻ نه ڪيو ٿو جو سڄوگ

— گمان

ويڪتي ڪٿي ڪٿي روپ ۾ ظلم ۽ ناحق جي مٿاهي
ڪرڻ لاءِ اڀيوڪ ٻئي ڪيو آهي، ٺٺو ٺٺو
سوءِ ۽ روپ ۾ ۽ شاهي پيماني تي اڀيوڪ
ڪرڻ لاءِ اهنسا ۽ اسڪار جي هٿيار جي
ڪلهن ڪٽي، ڪيئن اٿي ٺٺي ٺٺي اٿي
ڪامياب ٿيڻ يا ڪيائين ۽ ڪيئن آخر ان
هٿيار ذريعي ديش کي ان سلطنت جي
غلاميءَ مان نجات حاصل ڪري ڏانهن
جنهنجي لاءِ چوڻي هئي ٿي اٿس سچ ڪڏهن
ٺٺي ٿي نه ٿو. انهن مڙلي ٻالين جو اليڪ
ڪڇي. اهو اليڪ مهاڻا گاندھيءَ جي
پنهنجي زباني ۽ ڪٿن ۾ پيڙهي ٺٺي ٺٺي
درج ٿيل ملندو. انڪري ٺٺي مهاڻا جي
جيون ڪٽائيءَ جي دوران ۾ ڪيترن ئي
هنڌن تي مهاڻا جي اليڪ لکڻين ۽ نثرن
منجهان موزون حوالا ڏنا ويا آهن.

مهاڻا گاندھيءَ جي جيون ڪٽائيءَ کي
ڀارت جي آزاديءَ جي سنگرام جي ڪٽائيءَ
کان الڳ ڪري نٿو سگهجي. ديش جي
آزاديءَ جي عمارت جو عمر مرڪزي معيار
هو، ۽ انڪري سڀاريڪ آزاديءَ جي بند
جي جدا جدا منزلن جو بيان بيان بيان
وٽار سان ڏنو ويو آهي.
جيئن جو هي ڪرنٽ خاص سنڌين جي

گاندھي شتابدي ورش ۾ ڀارت جي جدا
جدا پاشان ۾ ۽ سڀ ڪيترين ئي ٻڙ ٻي
ٻولين ۾ پوڄيڻ. مهاڻا گاندھيءَ جي جيون
۽ سندس ڪاري ۽ سڪيائن بسبب ڪيترائي
اعليٰ ۽ معياري پستڪ شايع ٿيا آهن.
سنڌي پاشا ۾ پڻ اهڙو هڪ اولهجي معيار
وارو ڪرنٽ انڪري اهڙي چاهيا رکڻ سڀاريڪ
هئو ۽ ان چاهيا جي ڦل سو روپ هي
”گاندھي ڪرنٽ“ اڄ پالڪن جي هٿ
۾ آهي.

هي ڪرنٽ، مهاڻا جي جيون يا سندس
چرترن ۽ ڪارنامن بابت لکيل ٻين ڪرنٽن کان
ڪي قدر لڙالو آهي ۽ انڪري ڪجهه لڙالو
پڻ. هن ڪرنٽ جي رٿا رٿيندي من ۾ اها اڃا
هئي نه ان ۾ مهاڻا گاندھيءَ جي جيونيءَ
جا مھڻ واقع ۽ حقيقتون درج نه ڪجن
مگر انهن واقعن ۽ حقيقتن ۾ جا معدي ڀريل
آهي، انهن جي جا اهميت آهي، جو مھڻو
آهي، اٿي ٻه ڪولي ڏيکارڻ جو ٻن ڪڇي،
يعني نه گاندھيءَ جو جيون ڪيئن ٻئي
گھڙيو، سندس من ڪهڙي دستور ٻئي
چڙندو رهيو، ڪهڙيءَ طرح ٻاٻوءَ ڀارتي
پراچين اهنسا جي سڌانت کي، جنهنجو اسان
جي ديش جي ڪن مھان پاشن بگن کان

ڪروڙ جي سامهون شانت، اوگن جي بدلي گڏ، ڪارين جي بدلي ٻري،
برائيءَ جي عيوض پلائي، اهو ڌرم آهي.

— ٻاٻه

အသက် ၂၇ နှစ်၊ အမျိုးသမီး၊ အခြားအချက်အလက်များ မရှိပါ။

[illegible]

قابل داد اضافو

گرنٽ تيار ڪيو آهي جنهن ۾ مڃاڻا جي جيوڻيءَ جو وچور سان بيان ڏنو ويو آهي ۽ سندس چوڻين ۽ لکڻين مان ٽڪرا ڏنل آهن. مڃاڻا جا ڪي سندس ڇتر به ڏنل آهن. مون هن گرنٽ جا سوا سؤ کان مٿي صفحا نظر مان ڪڍيا آهن ۽ مون کي ڏسڻ ۾ آيو آهي ته تحسين جو ڳو ڪر ٿيل آهي. هن گرنٽ جي خصوصيت آهي ته مڃاڻا جا سنڌ ۾ دؤرا ۽ سنڌين سان لاڳاپا يعنيءَ طرح ورتن ڪيل آهن جنهن ڪري سنڌي پڙهندڙ هي گرنٽ ضرور سانڍي رکندا. هن گرنٽ تي ڪافي محنت ٿيل آهي ۽ اعلوڪن گرنٽن مان مصادعو ڪنو ڪيو ويو آهي جنهن ڪري ننڍي پيماني تي ريسرچ جو ٻسڪو ڪولجيس نه به ٿئي.

المٽ ٻوليءَ، اعتلاءَ-ن ۽ صور نشطيهءَ جي باري ۾ اڃا به وڌيڪ ڌيان ڏنو وڃي ها ته هوند بهتر ٿئي ها پر ان ۾ ڌرا به شڪ نه آهي ته ”گاندھي گرنٽ“ جي تيار ڪندڙن سنڌين تي احسان ڪيو آهي ۽ سنڌي ساعتيه ۾ قابل داد امانت ڪيو آهي.

لاسنگهه اجواڻي

اهڙا حقيقتون، آهي ته سنڌي ساعتيه ۾ جيون ڇر ٿر يا جنم ساڪيون ٿوريون آهن ۽ سي به گهڻي ڀاڱي ڪجهيئون. پروفيسر ملڪاڻي ته پنهنجي ”سنڌي نثر جي تواريخ“ ۾ جيون ڇر ٿر ڪي جدا ڀاڱا ٿي ڪوڏ ڏنو آهي بلڪ مضمونن ۽ ٻين لکڻين سان گڏي ويو آهي. پر جي ڪي ٿورا ڪتاب جيون ٿي آهن سي به گهڻو ڪري اوتاري پرشن، سنتن ۽ پڳتن تي آهن. راجپوتيه مڃاڻن ڪي نه. ڇڻڪ نظر انداز ڪيو ويو آهي. تنهن ۾ به گوڪلي يا جواهرلال جون جيون ٿيون ٻه سؤ آهن پر مڃاڻا تي ڪوبه جيون ورتاڻت يا گرنٽ پڙهڻ قابل نه آهي. هڪ سنڌي استريءَ ڪجهه ورهيه اڳي مڃاڻا جو مختصر جيون ڇر ٿر هو ته هڪ ڊاڪٽر به هڪ بندي ڪئي آهي ۽ مڃاڻا جي ”آمر ڪٿا“ ۽ ”گاندھي سوتر“ سنڌيءَ ۾ ترجمي هيٺ آيا آهن پر ڪوبه خاطر خواهه ٻسڪو مڃاڻا تي سنڌي ٻوليءَ ۾ اڃا ڪونه ٺڪو آهي. شڪر آهي جو ڀارت پرڪاشن منڊل جي ٻن ڪارپردازن چونڊرام وليجا ۽ بلديو گاجرا مڃاڻا جي شتابدي جو موقعو وٺي گاندھي

۳ ڊسمبر ۱۹۶۹

جتي فرض جنسي اچي سامهون پيئندو آهي اتي ٻار ٿا ان ۾
سمائجي ويندي آهي

سندپيش ۽ رايا

آشيرواد

اثراتي نثر بر ڏي. مان پڻ جيڪر ائين
ڪريان، پر ثقلي کان پري رهڻو چاهيان.
انڪري فقط ٻه چار اکر چونڊس. ”آهي به چار
اڪر ڪهڙا؟ مهالما چوي ٿو: ”يارب ڪا
سهاڻي بنو!“

رائن چئن اکرن ۾ آهي مهالما گانڌيءَ
جي سکيا: ”يارب ڪا سهاڻي بنو!“ ۽ ان
سکيا جو ذڪر ڏال آه. هن سندر گرنت ۾.
ڪهڙي لاءِ محنت ڪري منهنجي باري
۾ اڃا شري بلديو گاجرا هي گرنت تيار ڪيو
آه! ۽ ڪهڙي لاءِ سولن منهنجي وڏي
اتالن! مان نه پيو ان گرنت ڏي نياربان،
ورور نياربان، ٽڪڙان ئي ڪين! بيارب
بلديو کي ڏيواراد!

سال گذري ويندا، پر بيارب بلديو جي
شيو باد رهندي ۽ مولڪي اميد آه نه هئي
گرنت ڪيترن کي اساعت ڪندو نه مهالما
گانڌيءَ جي راهه ۾ هلي، يارب جا سهاڻي
ئي، سمنڪ ئي، شيوڪ ئي، وڏائيءَ کان
پري رهي، ويڙها وساري، بيمار ۾ پئجي
جند جان، رائن پاڪ پزان ڪندا ماڻو پومءَ
جي ڪمل قدم ۾! آخرا لسان ائين سنڌي
بنگت لاهيندا، نئون يارب بنائيندا.

جشن واسواڻي

مهالما گانڌي: بيارب جي نالي ۾ آسيس
آه! سندس يادگيريءَ ۾ سگند آه!
پر خبر ڪين اٿم ته اسان مان گهڻا بيارب
کي ياد ڪريون ٿا. اچو ته ستهرڪن ۽ مهاپوشن،
ويرون ۽ سورمن جي يادگيريءَ ۾ نئين سنڌي
بنگت لاهيون، نئون يارب بنايون!

سچي يادگيري آه نه اکرن ۾ پر جيون
۾. مهالما گانڌيءَ جي يادگيري ان کي آه
جو مهالما جي آدرش جي ساڳي پهنجي
جيون، زندگيءَ ۾ ڏئي ٿو.

سو آدرش ڪهڙو؟ گروڪل ڪانگري
۾ هڪ وڏو ميڙ ٿيو. اٺ مهالما گانڌي،
يارب جا ليٽا ۽ پيارو دادا (واسواڻي) حاضر
هئا. شروع ۾ بيارب دادا کي ويٺي
ڪن ٿا ته ٿورا اکر چئو. هزارها ماڻهو اچي
ڪٺا ٿيا هئا. تن ڏينهن ۾ لالود اسپيڪر
ڪين هئا. بيارب دادا جو آواز سنڌو،
مرليءَ جيان مٿڙو، ايترو لوڪن کي ڪن
پهچي؟ پيارو دادا اٿي سڀني سامهون نھاري
ٿو، سڀني کي ٻولام ڪري ٿو، سالت ۾ ويٺي
رهي ٿو. پوءِ مهالما گانڌيءَ کي ويٺي ڪن
ٿا ته ٻه چار اکر چوي. مهالما اٿي پئي ٿو،
چوي ٿو: ”سادو واسواڻي، امام سندر ۽

۱۰ سادو واسواڻي پٽ، ٻوٽو ۱-۲۰-۷۰

اُدیش شپ هوندو ته آتما دڪي نه ٿيندي.

ڏيکاري

سند جي برک شخصيتن سان سمپرڪ

۱. شري جوامداس دولترام	۱۶۹
۲. آچاريه گرپالاڻي	۱۷۲
۳. ڊاڪٽر چوڻترام گدواڻي	۱۷۴
۴. پروفيسر اين - آر - ملڪاڻي	۱۷۵
۵. سوامي گووند آنند	۱۷۷
۶. آچاريه گدواڻي	۱۷۸
۷. شري جشميل پوسرام	۱۷۹
۸. شري درگداس آڏواڻي	۱۸۰
۹. شري حرمپرام ماڙيوالا	۱۸۰
۱۰. شري سچاند قير وعل	۱۸۱
۱۱. شري آنند هنگوداڻي	۱۸۲
۱۲. شري مينارام کلناڻي	۱۸۳
۱۳. ڊاڪٽر گوپندرهم دادلاڻي	۱۸۳
۱۴. شري نادروداس شوالومل	۱۷۶
۱۵. پروفيسر لال سنگهه اجواڻي	۱۷۷
۱۶. ڊاڪٽر چنداس	۱۷۸
۱۷. شري سيوڪرام گرچند	۱۷۹
۱۸. شري جي. جي. ماکيجاڻي	۱۸۰
۱۹. پروفيسر رام پنچواڻي	۱۸۱
۲۰. شري پيسومل چانواڻي	۱۸۲
۲۱. شري ديون ناڻڻي	۱۸۳
۲۲. سوامي گرشناند	۱۸۳
۲۳. شري پوسرام ٽيواراماني	۱۸۳
۲۴. ڊاڪٽر ڪشنچند پوجنداني	۱۸۳
۲۵. شري نيوندرام ڀيا	۱۸۳

ڀاڳم اٺون - شرڌا جا قول

۱. نرالي جوت - پندت جوامرعل پيرو ۱۹۳	۷. وڏي ۾ وڏي دين - خان عبدالغفار خان ۱۹۵
۲. ميان شڪر - سرويالي رادڪرشن ۱۹۳	۸. انسان جي وچ ۾ سلطان - جنرل سمنس ۱۹۵
۳. ستيه اچي ڪڙو ٿيو - گرد پو ٽنگور ۱۹۴	۹. پيو ڪرسف - بول بڪ ۱۹۶
۴. شڪتيءَ جو راز - سرويچي ٿندو ۱۹۴	۱۰. سماجڪ حقيار - مارٽن ايورن ڪنگ ۱۹۶
۵. جڏهن هڪ ساڙيندو - لوڪمانيه ڪلڪ ۱۹۵	۱۱. مائيو اعتبار نه ڪندا - اينسٽن ۱۹۶
۶. ويون ۾ ريو - گوپال ڪرشن گوڪلي ۱۹۵	۱۲. دنيا جو اوتار - ساڌو واسواڻي ۱۹۶

ڀاڳم نائون - مياڻدا گانڌيءَ جا وچن ۽ گفتا هر هڪ صفح جي عيinan

۱. ڊانڊي مارچ	۱۱. ڪراچيءَ ۾ مياڻدا
۲. "مئي رام"	۱۲. ڪراچي جي ڀٽ جا نظارا
۳. ٻانهوءَ جي پونجی	۱۳. ڪراچي ڪانگريس جو دورو
۴. جدا جدا روپ	۱۴. ڪراچي جي ڀٽ جا نظارا
۵. بمبئيءَ ۾ اخبار نويسن سان	۱۵. ڪراچي ڪانگريس جا نظارا
۶. ڏکڻ آفريڪا جو ستياگرهه	۱۶. ڪراچي جي ڀٽ جا نظارا
۷. ايتسا ڇا به اوتار	۱۷. ڪراچي ڪانگريس جو دورو
۸. ڪراچي ڪانگريس جو هڪ درسيه	۱۸. اليه آباد ۾ ايتي
۹. شاردنا مندر ڪراچي ۾	۱۹. هڪ چترڪار جي ڪمپنا
۱۰. چترڪار جي ڪمپنا	۲۰. ڪانڊي ڌرم ساهي

دردِ نشيم ڪرڻ ۽ ان تي محڪم رهڻ جي عادت پراڻن ضرورت آهي.

فهرست

شروعاتي صفحا

۵	(۴) پروفيسر لال سنگھ اجواڻي	۲	۱. گانڌيجيءَ جي ڪلھنا جو ڀارت
۶	(۵) پروفيسر رام پنڊتواڻي	۳	۲. سنديش ۽ رابا
۶	(۶) شري ڪي. ايج. ناگراڻي	۴	(۱) شري جشن پي. واسواڻي
۷	۳. مهاڳ	۴	(۲) شري جتھامداس دولترام
		۴	(۳) پروفيسر اين. آر. ملڪاڻي

ڀاڱي پھريون - پراڻا جا ڀڄڻ

۱۱	۴. ھري نومارک	۹	۱. استو ماسد گميه وغيره
۱۱	۵. جف ڪٽ وسين ۽ ٽون	۱۰	۲. وئشٽوڄن
۱۲	۶. Lead Kindly Light	۱۰	۳. لربھل ڪي بل رام

ڀاڱي ٻيون - جيون گھاٽا

۱۶	۲. ٻاٻوءَ جي جيون ڇون مکيه منزلون	۱۳	۱. جيون گھاٽا (ڪوٽا ۾) مهاڳ

ڀاڱي ٽيون - سنڌيپ جيون چتر

۱۹	۱۰. (الف) ھريچن اڏار	۱۷	۱. آزاديءَ جو اوتار
۸۰	(ب) ٻوٽن جو اڏار	۱۹	۲. ولايت ۾ وڏاڙهي جيون
۲۳	(ج) برائتڪ خود حڪومت	۲۲	۳. روزگار، لوڪ سبوا ۽ ڌرم جيڪا سا
۸۶	۱۱. آزاديءَ جي آئين ۽ ٻڌ	۳۰	۴. شيمو مان تياڳ وغيره
۹۲	۱۲. انٽر بلڊان	۳۹	۵. ڏکڻ آفريڪا ۾ ستياگرھ
۹۳	نوڪاليءَ جو باند پٿرو	۴۹	۶. ڀارت ۽ ڀوميءَ ۾
۹۸	ورڇائي جي ويدنا	۵۷	۷. ائسڪ اسٽيوڪ آندولن
۱۰۰	ڪاڪتي ۾ ڪرامت	۶۴	۸. ٻارڊولي ستياگرھ
۱۰۵	اڀراس جي جھانسا	۶۸	۹. لوڻ جو ستياگرھ
۱۰۸	شيداد	۷۷	۱۰. جوڙجڪي ڪاريه

اسين سڀئي سنسار ۾ قرضدار ٿي اچون ٿا ۽ جڏهن اهو قرض چڪو ٿو ٿئي تڏهن واپس وڃون ٿا.

گاندې ګرنت

(پارتوآسي " طرفان شتابدي سوکړي)

پارت پرکاشن منډل
۳۶-۳۸ اکياري لين
فورت، بحبئي-۱.

Socialism is a beautiful word.
In socialism
all the members of society are equal
none low none high.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

Kamla High School

Opposite Madav Park, Khar,
BOMBAY-52.

Phone: 533789

پارت جي انوڪي موان آتما گانڌيجي جي شتابدي اپلڪشن ۾ اسان جا کيس هڪ سو وار پرڳڻا

سنڌين لاءِ وطن

سنڌين سان خاص آپڪار جو قدم
 پريائين، جو جيئن ۱۹۴۷ ۾ پاڪستان بڻجيو
 ٿي، سنڌ ڇڏي شروعات ڪئي، جيئن
 تڪڙي سيني سنڌين کي هڪ ئي هنڌ وسڻ
 لاءِ ڪنڊلا بندر تي ۱۵,۵۲۹ ايڪڙ زمين
 مٿس (گرائنٽ) ڪڍي جي مهاراڻن کان منظور
 ڪرائي ڏنائين. تڏهن ته پنهنجي وطن کي
 سندس ئي پوتر نالي گانڌيدام سان سينگارڻو
 اٿئون، جيئن سندس آپڪار اسين توڙي
 اسان جا پويان ڪڏهن به ڀڄي نه سگهون
 ۽ ٻيندو وڏو سنڌي، اهو نالو دائماً رهندو
 رهي.

سندس ٿولن سان دميڪ سماڌي
 جيڪا ٺاهي اٿئون، سا نه رڳو اسان سنڌين
 لاءِ پر سڄي گجرات لاءِ ثيرت آستان بڻجي
 پئي آهي.

دنيا ۾ جا سيلاني سنڌي ڀڄو نه هائي
 هن پنهنجي وطن کي دنيا ۾ به سندر روپ
 ڏئي، پنهنجي ڪلا ڪوشل جو ڪجهه
 چمڪار ڏيکارڻ، اهو اسانجي وس آهي
 ته جيئن وڏيون ٿين انکي ٺاهيون.

پرڳڻن مان بوستان

ڪڇ جو ڀيٽ اڄ ديش سان خشڪي،
 ريل توڙي هوا ذريعي ڳنڍجي چڪو آهي
 ريل جي ننڍي پٽي سان ۱۹۵۲ ۾ ڳنڍيو ويو
 ۽ وڏي پٽي سان ۲۰ ڊسمبر ۱۹۶۹ کان، اڄ
 بمبئيءَ کان گانڌيدام سنڌيون گاڏيون هلي
 رهيون آهن. ڪنڊلا کي مٿان بڻايو ويو
 ۽ هڪ آڏون (مادرن) بندر اڏجي چڪو
 آهي. مادرن دنيا جون سڀ نعمتون گانڌيدام
 ۾ ميسر ٿي چڪيون آهن. وٽراءِ سان نه
 گانڌيدام سڄي ڀارت ۾ پنهنجو مت پالڻ آهي.
 ڪورو پرڳڻن اڄ بوستان جو روپ وٺي
 چڪو آهي. سرگواسي پاڻي پرڳڻي پنهنجي
 سڀني وارو وطن ساڳو بڻائي، اسانکي ڏيئي
 ويو آهي. هند سرڪار گانڌيدام جون سڀ
 ڳڻيون پوريون ڪري، آڳي قدم پري ڪنڊلا
 ۾ فري ٿرڊ زون (مڪتب واپار ڪيتر) پرا
 ڪري کيس سون ٽي سئو چارهي ڏنو
 آهي. مٿان وري نرملانيڙو (پارٽي) جو
 ڪارخانو، جو ۹۰ ڪروڙن جي رٿا، ايشيا ۾
 وڏي ۾ وڏو ڪارخانو ٿيندو، ۽ جيئڻجو
 ورهين کان خاواڻو هو، اڄو آيلپ ايندڙ
 مهيني ۾ ئي رهيو آهي. گانڌيدام جا خاني هاتي
 دڪان دور ٿيڻ وارا آهن. هند سرڪار پنهنجا
 پاليل ٻيلائي رهي آهي خاني هاتي اسانکي
 پنهنجو فرض پورو ڪرڻو آهي.

نرمل گجواڻي
 (ميجر - ڪيپٽن اسيمبلن)

هو ٽچنڊ آڏواڻي
 چيئر مئن

آسنداس خوشڪال داس

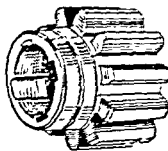
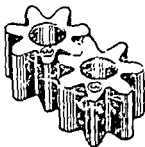
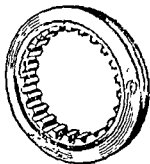
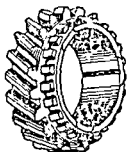
پنهنجي ۽ ٻين سڀني ڊنرڪٽرن پاران ڊنرڪٽر

سنڌو ريسٽورنٽ ڪارپوريشن لميٽيڊ

Regd. Office:
 ADIPUR (Kutch).

P. N. B. House,
 Sir P. M. Road, BOMBAY-1.

FOR SMOOTH & TROUBLE FREE PERFORMANCE INSIST ON... GAJRA GEARS

Now approved by
ALL INDIA STATE TRANSPORTS
on rate Contract.

Gears for Leyland,
TMB, Perkins, Fiat, Jeep,
Ferguson, Fordson and
International Tractors.

Distributors for Western Zone

CONWEST PRIVATE LIMITED 448, Lamington Road, Bombay-4 BR.

Phone: Sales 355917 office 357466
356018 355060

GAJRA GEARS

Registered

Trademark

Five Chambers, Green Street, Bombay-1. Phone: 250074/75

GRAMS: CONWEST.

